ELEMENTE DE LINGVISTICĂ STRUCTURALĂ

ELEMENTE DE LINGVISTICĂ STRUCTURALĂ

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ
BUCUREȘTI, 1967

REDACTOR RESPONSABIL
I. COTEANU

COPERTA
PETRE VULCĂNESCU

ABREVIERI

CL: „Cercetări de lingvistică", Cluj, 1956 și urm.

LR: „Limba română", București, 1952 și urm.

SCL: „Studii și cercetări lingvistice", București, 1950 și urm.

TCLP: „Travaux du Cercle linguistique de Prague", Prague, 1929 și urm.

Readings: „Readings in linguistics", second Edition. Edited by Martin Joos, New-York, 1958.

TCLC „Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague", Copenhague, 1945 și urm.

I. Coteanu

PRINCIPALELE ASPECTE ALE STRUCTURALISMULUI CONTEMPORAN

Sub înfățișarea lui diversă, structuralismul conține un fond comun de idei, reprezentînd, poate, cea mai importantă încercare de a delimita cît mai riguros obiectul și metoda lingvisticii ca știință.

Pentru orice curent structuralist, limba este o structură, adică un ansamblu, un tot, a cărui caracteristică principală rezidă în interdependența părților lui. Asupra acestui punct, printre structuraliști nu există, după cîte știm, păreri diferite. Avem deci de-a face cu o teză care trebuie considerată fundamentală, atît pentru că este unanim acceptată de școlile structuraliste, cît și pentru că le opune de la început tuturor concepțiilor nestructuraliste.

A doua teză asupra căreia nu sînt deosebiri de vederi în interiorul structuralismului se referă la necesitatea de a distinge limba ca ansamblu de realizarea ei concretă; în termeni consacrați: necesitatea de a distinge limba de vorbire.

În sfîrșit, ultima teză comună tuturor curentelor structuraliste nu e decît concluzia constatării că limba reprezintă o totalitate de de interdependențe: ea este deci — și poate în primul rînd — o rețea de relații.

În forma lor inițială, principiile enunțate mai sus au fost stabilite de Ferdinand de Saussure în celebrul său *Curs de lingvistică generală*, în care a fost emisă și ideea că sarcina lingvisticii este să cerceteze specificul limbii, cuprins, după autorul citat, în semnul lingvistic, unitatea de bază a limbii, diferită de orice alt semn,

dar avînd însușiri comune cu semnul în genere. Lingvistica a fost încadrată în consecință, ca parte, în știința semnelor, în așa-numita semiotică.

*

Necesitatea de a defini cît mai riguros limba rezultă din însăși necesitatea de a preciza obiectul științei noastre, căci, dacă nu s-ar vedea lămurit ce anume studiază ea, însăși calitatea ei de știință ar deveni îndoielnică. Obiecțiile făcute de structuraliști modului anterior de înțelegere a obiectului lingvisticii privesc în special teoriile care consideră limba un conglomerat de elemente istorice, logice, psihice, fiziologice și fizice. Fiind efectul concentrării acestor elemente în exprimarea noastră, orice fapt de limbă ar trebui analizat, arătîndu-se cum se îmbină în el istoria, logica, psihologia etc.

Incontestabil că acest fel de a concepe lucrurile are importanța lui, mai ales cînd vrem să demonstrăm că o limbă concretă oarecare, ca totalitate de deprinderi necesare exprimării ideilor și sentimentelor unei comunități umane, nu se află nici în afara socialului, nici în afara individualului. Dar, dincolo de această demonstrație, de altminteri ușor de făcut astăzi, referirea la științele enumerate e din ce în ce mai dificilă, pe măsură ce fenomenele cercetate sînt și ele din ce în ce mai abstracte. Discuția în jurul adoptării sau respingerii structuralismului se rezumă în fond la modul în care definim fenomenul „limbă“. Dacă „limbă” înseamnă totalitatea exprimărilor concrete prin care o comunitate umană își exprimă ideile din cele mai îndepărtate timpuri pînă astăzi, atunci știința care studiază acest fenomen, concret prin definiția lui anterioară, trebuie să fie și ea concretă. Dacă însă limba este mai mult decît atît, dacă ea conține pe lîngă mormanul imens și variat de exprimări și schema lor de organizare și funcționare, o structură imanentă care face ca, de îndată ce ne aflăm în fața unei expresii, s-o recunoaștem ca fapt de limbă, atunci limba are un specific intern propriu, iar știința chemată să-l studieze trebuie să-și creeze o metodă adecvată.

În timp ce lingvistica nestructurală ia limba întîi ca o infinitate de cazuri concrete, pe care le clasifică recurgînd la științe auxi-

liare, lingvistica structurală desparte imensitatea de exprimări concrete, pe care o numeşte vorbire, de schema de organizare şi de funcţionare şi numai acesteia din urmă îi dă numele de limbă. Lingvistica structurală studiază, aşadar, limba în primul rînd ca schemă de relaţii. Ea pune astfel accentul pe abstract, ceea ce şi explică în mare măsură de ce este mai greu accesibilă decît lingvistica tradiţională.

Unanim cînd este vorba de a recunoaşte limba ca structură, cînd trece la analiza ei, structuralismul se împarte în mai multe curente.

Potrivit cu tezele formulate pe larg în 1929, Cercul lingvistic de la Praga defineşte limba ca o structură cu două planuri: p l a n u l f o n i c, alcătuit din foneme şi diferenţe fonologice, şi p l a n u l s e m a n t i c, alcătuit din sensuri. Planul fonic depinde de cel semantic, fonemele şi diferenţele fonologice fiind destinate exprimării planului semantic. Ele au funcţia de a pune în evidenţă valorile din acest din urmă plan, funcţie pe care o realizează prin opoziţii de diverse tipuri. Comunicarea rezultă deci din sinteza a două planuri neomogene. În concepţia şcolii pragheze, analiza are scopul de a arăta modul în care o limbă realizează comunicarea prin opoziţiile atît dintre cele două planuri, cît şi din interiorul fiecăruia în parte. Pentru acest curent, semnul lingvistic este, ca şi pentru F. de Saussure, unitatea indestructibilă, solidaritatea dintre un element denumit *significans* sau *signifiant*, aflat în planul fonic, şi un element denumit *significatum* sau *signifié*, aflat în planul semantic.

Spre deosebire de şcoala pragheză, pentru glosematică, nume dat adesea structuralismului danez, ale cărui principii au fost formulate de L. Hjelmslev, funcţia lingvistică este ca structură acelaşi lucru cu funcţia matematică, iar semnul lingvistic e însăşi funcţia fundamentală a limbii. El este relaţia dintre două elemente specifice ale limbii, cărora Hjelmslev le spune f u n c t i v e. Structura limbii o constituie totalitatea relaţiilor interne ale limbii, o schemă, o reţea de relaţii în care nu intră însă termenii relaţiilor. Structuralismul danez admite şi el că limba este constituită din două planuri, dar le denumeşte altfel şi, în plus, descoperă în fiecare dintre ele cîte două

aspecte, cîte o formă şi cîte o substanţă[1]. Atît între substanţa şi forma din planul conţinutului cît şi între substanţa şi forma din planul expresiei, se stabilesc diverse legături. Lor li se adaugă legăturile implicate în faptul că cele două planuri sînt solidare, neputînd exista unul fără celălalt. Reducînd numărul acestor relaţii variate numai la trei (interdependenţa, determinarea şi constelaţia), glosematica încearcă să obţină o descriere lingvistică simplă, coerentă şi fără contradicţii. În acest scop, adepţii ei insistă asupra principiului ca datele luate în consideraţie în cursul analizei să fie perfect omogene, adică să provină din acelaşi strat de limbă, să se afle la acelaşi nivel de abstractizare, să fie definite constant din acelaşi punct de vedere etc.

Altfel concep limba descriptiviştii americani Leonard Bloomfield, Bernard Bloch, Zellig S. Harris şi alţii. După ei, pentru analiză, planul semantic este lipsit de interes, structura limbii putînd fi descoperită foarte bine numai prin cercetarea distribuţiei elementelor ei din planul expresiei. „Funcţia semiologică, o funcţie *internă* pentru lingviştii europeni, este deci pentru lingviştii americani o funţie *externă* şi e logic prin urmare ca ei să se străduiască să-i restrîngă rolul în descrierea faptelor lingvistice“[2] (*subl. ns.*). Înţelesul semnelor există, dar nu el explică relaţiile interne ale limbii şi nici nu determină structura acesteia. Cercetînd numai succesiunea, secvenţa de unităţi din ceea ce şcoala pragheză numeşte planul fonic, iar glosematica, planul expresiei, descriptivismul se desparte net de şcolile structuraliste care admit într-un fel sau altul necesitatea analizei bilaterale a limbii şi unităţilor ei.

Deosebirile dintre curentele structuraliste constau, în cele din urmă, din înglobarea sau eliminarea din schema de relaţii denumită limbă a termenilor între care se contractează aceste relaţii. Dînd relaţiilor importanţă mai mare decît suportului lor, glosematica şi descriptivismul tind spre o definire limitată a limbii.

---

[1] Pentru amănunte, vezi volumul de faţă, p. 38. ş. u.

[2] Einar Haugen, *Directions in Modern Linguistics*, în „Language“, 27, 1951.

Relațiile sînt legăturile dintre două sau mai multe elemente, fapte, fenomene etc. De exemplu, substantivele românești terminate la singular în *-a* accentuat au pluralul totdeauna în *-le*: *basma — basmale, nuia — nuiele, saca — sacale, sofa — sofale, tarapana — tarapanale* etc. Singularul fiind luat drept formă tip, se poate spune că el c e r e sau i m p l i c ă pluralul în *-le* sau că desinența de plural *-le* d e p i n d e de terminația *-a* accentuat a singularului, deci *-á* → *-le*. Relația propriu-zisă este reprezentată în cazul nostru prin săgeata dintre *-á* și *-le*, iar *-á* și *-le* formează termenii sau suportul ei. Ea este abstractă, se află, mai exact, pe o treaptă superioară de abstractizare în comparație cu *-á* și *-le*, căci avem:

a) treapta concretului, prin care aflăm că pluralul lui *basma* este *basmale*, al lui *nuia* este *nuiele* ș. a. m. d., aflăm adică ce formă de plural are f i e c a r e substantiv terminat în *-á*;

b) treapta primei generalizări — substantivele în *-á* au pluralul în *-le*, simplă constatare a existenței relației;

c) treapta unei noi generalizări — pluralul în *-le* depinde de *-á* al singularului; relația de mai sus se caracterizează acum ca o dependență de un anumit tip: o formă de singular *x* are o formă de plural *y*. Analiza arată că pluralului *-le* îi corespunde singularul în *-á*, dar că pluralul în *-le* nu are în mod necesar un singular în *-á*. Relația a devenit: singularul *x* cere pluralul *y*; pluralului *y* îi corespunde singularul *x*.

Este deci evident că, la acest nivel de analiză, suporturile relațiilor (*x* și *y*) sînt cuprinse în limba concretă, făcînd parte ca termeni din însăși funcția în cauză. S-ar putea susține însă că ei există numai în vorbire, unde prezența lor este o realitate indiscutabilă. Dar situația nu se schimbă radical, căci, după structuralismul judecat global, vorbirea este aspectul concret al limbii, manifestarea materială a acesteia din urmă. Ele sînt două aspecte ale aceluiași fenomen, diferențiate numai prin gradul de abstractizare la care se găsesc.

Cînd se spune, destul de des de altminteri, că limba se concretizează în vorbire, prin această afirmație trebuie să se înțeleagă nu că limba s-ar „întrupa” în vorbire, ci că aspectul, fața, forma, latura

ei concretă o constituie vorbirea. Limba omenească există prin urmare în orice vorbire, după cum omul există în fiecare individ din speţa lui. În alţi termeni, limba este esenţa vorbirii sau a fenomenului limbă-vorbire.

Relaţia de mai sus nu se reduce însă la limbă = esenţă a vorbirii, pentru că limba însăşi are şi ea — la rîndul ei — o esenţă. Cercetarea lingvistică devine în felul acesta descoperirea şi descrierea esenţelor limbii, şi, la fel ca în orice ştiinţă, în lingvistică se produce o aprofundare a obiectului potrivit principiului dialectic al trecerii „de la fenomen către esenţă, de la esenţa, ca să zicem aşa, de gradul întîi, către esenţa de gradul al doilea ş. a. m. d., *fără sfîrşit*"[1]. Datorită acestei adînciri s-au descoperit fapte noi şi s-au dat interpretări mai bune celor cunoscute. Noţiunea de fonem, de exemplu, a fost precizată în urma constatării că sunetele se articulează diferit de la individ la individ dar continuă să-şi îndeplinească rolul lingvistic. Observaţia a pus în lumină nu numai variaţiile sunetelor, ci şi importanţa relaţiilor, a contradicţiilor dintre sunete şi fonem, dintre variante (sunete) şi invariantă (fonem).

În aceste condiţii, definirea limbii ca înveliş de relaţii existente în sunete şi sensuri sau ca înveliş, reţea de relaţii ai căror termeni sînt sunetele şi sensurile, corespunde întru totul fenomenului şi permite să dăm o bază materialist-dialectică cercetării lingvistice.

Se pune însă întrebarea dacă lingvistica trebuie să studieze numai reţeaua, carcasa de relaţii, pentru că ea reprezintă structura limbii, numai sunetele şi sensurile, fiindcă sînt suportul relaţiilor, sau trebuie să le studieze pe amîndouă. Teoretic, se poate da un răspuns pozitiv şi corect pentru fiecare dintre posibilităţile enunţate. Într-adevăr, dacă limba reprezintă învelişul de relaţii ai căror termeni sînt sunetele şi sensurile, este uşor de înţeles că ea poate fi studiată ca totalitate de relaţii existente la un moment dat, dar şi ca izvor al acestor relaţii prin termenii care le generează.

Luarea în consideraţie numai a relaţiilor nu este o eroare, dacă se înţelege limpede că nu ele dau naştere suportului lor, ci invers.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 38, p. 251.

Orice cercetare particulară conţine în ea germenii unei generalizări. De aceea, cînd, în analiza lingvistică, stabilim că între două elemente există o condiţionare oarecare, prin aceasta admitem existenţa unei relaţii între termenii analizaţi. De îndată ce am numit-o astfel, am implicat în raţionamentul nostru ideea că dependenţa din limbă este identică cu dependenţa dintre orice alte fenomene şi diferă numai prin specificul termenilor. Nimic nu ne împiedică să ducem raţionamentul mai departe şi să controlăm identificarea făcută, înlocuind termenii de limbă prin termeni similari, spre a înţelege şi interpreta mai profund natura relaţiei. O disciplină filozofică al cărei scop este însăşi studierea relaţiilor, logica matematică, ne stă la dispoziţie. E normal deci ca, după stabilirea caracterului structural al limbii, între structuralism şi logica matematică să se facă apropieri de care lingvistica structurală să profite. Apariţia ciberneticii şi a teoriei informaţiei au adîncit acest contact, şi lingvistica a recurs din ce în ce mai des la metodele de analiză matematică.

Pe lîngă evidenţierea unor relaţii noi sau insuficient de riguros formulate înainte, matematica a determinat apariţia unei problematici lingvistice deosebite, pe primul loc aflîndu-se traducerea mecanizată, „un domeniu nou şi în rapidă dezvoltare al lingvisticii, în care metodele exacte de studiere a limbii îşi găsesc o largă aplicare, constituind totodată o condiţie necesară pentru dezvoltarea lingvisticii"[1]. Transpunerea cu ajutorul maşinilor de calcul electronice a unei limbi în alta nu are numai importanţă practică, ci şi teoretică, pentru că descrierea trebuie „înţeleasă" de o maşină. Ea trebuie să fie deci foarte bine formalizată, iar metodele matematice, definiţiile relaţionale, calculul probabilităţilor etc. contribuie în mod substanţial la aceasta.

Logica matematică a făcut dovada precisă că limbile reale pot fi redate într-un şir de operaţii bazate pe analiza relaţiilor dintre termenii acelor limbi. Acest şir de operaţii, cunoscut şi de mult întrebuinţat în alte discipline, constituie a l g o r i t m u l de tra-

[1] O. S. A h m a n o v a, I. A. M e l c i u k, E. V. P a d u c e v a, R. M. F r u m k i n a, *О точных методах исследования языка*, Moscova, 1961, p. 42.

ducere dintr-o limbă în alta. Modul acesta de analiză își găsește justificarea în una din tezele fundamentale ale structuralismului, potrivit căreia limba este un mecanism care dă naștere la vorbire. Din punct de vedere matematic, vorbirea e o mulțime de obiecte pe care o putem cunoaște direct prin observație, pe cînd mecanismul, sistemul care o generează, trebuie dedus. Mulțimea obiectelor generate, ușor de observat și de clasificat, are anumite proprietăți. Acestea există, sub o formă sau alta, și în mecanismul generator. Deci din analiza mulțimii de obiecte generate se poate deduce însăși structura mecanismului. Pe baza unei descrieri ipotetice a mecanismului, putem stabili o succesiune de operații logice destinate să reproducă procesul nașterii mulțimii de obiecte luate în considerație. Această succesiune reproduce mecanismul în esență. Ea este un model al lui și, fiind stabilit prin procedee matematice, este matematic. Dacă modelul conduce realmente la obiectele de la care s-a pornit, el este adecvat și descrierea mecanismului, corectă.

Modelarea e în funcție de proprietățile mulțimii luate în considerație. Dacă mecanismul al cărui model îl construim este, de exemplu, flexiunea numelui, ținem seama numai de proprietățile numelui, dacă este conjugarea, ținem seama numai de cuvintele care se conjugă, dacă este propoziția bimembră, ținem seama numai de însușirile acesteia ș. a. m. d.

Ca dispozitive logico-matematice, modelele nu sînt copii ale limbii, și adesea nici nu seamănă cu limbile reale, căci singura lor condiție este de a genera aceleași obiecte ca și mecanismul căutat. De aceea și sînt posibile mai multe modele pentru același mecanism.

După cum se vede, modelul generator este o construcție abstractă, reflectînd proprietățile mulțimii considerate. Merită să menționăm aici că glosematica construiește și ea un model de limbă, care se confundă însă cu însăși teoria limbii. După afirmațiile lui Hjelmslev, teoria ar trebui să servească „nu numai la descrierea și previziunea oricărui text posibil într-o limbă dată, ci și la descrierea și previziunea tuturor textelor posibile în orice limbă". Sarcina lingvisticii devine în felul acesta construirea unei teorii „aplicabile la texte și la limbi

cu care lingvistul nu a avut de-a face, și chiar la limbi care nu au existat pînă acum și, probabil, nu vor exista niciodată"[1].

În traducerea mecanizată s-a și pus de altminteri problema construirii unor limbi care nu au fost și nici nu vor fi vreodată utilizate de vorbitori reali. Ele sînt numai schemele unor relații caracteristice limbii în genere, în care se transpun limbile reale, spre a se putea apoi mai ușor efectua operația de traducere în mașinile imaginate în acest scop. Dacă s-ar calcula pentru fiecare pereche de limbi cîte un algoritm, care reprezintă și el un model matematic de limbă, ar fi nevoie de mii de asemenea algoritmi. Dacă însă limbile concrete pot fi reduse la cîteva limbi intermediare, în loc de mii de algoritmi s-ar construi numai cîteva zeci de limbi intermediare, ceea ce ar economisi enorm eforturile și timpul destinat cercetării.

Pornind de la principiile modelării matematice, N. A. Chomsky a formulat teoria gramaticilor generative. Și aceste gramatici sînt modele matematice ale limbii. Ele se opresc în mod special asupra dinamicii interne a mecanismului lingvistic, urmărind cum se ajunge treptat de la relațiile abstracte la concret, la termenii reali ai acestor relații.

Lingvistica structurală se înfățișează astăzi ca un domeniu complex și variat care cercetează nu numai structurile anumitor limbi concrete, ci și structurile unor limbi ipotetice, aplicînd din ce în ce mai mult logica matematică.

Dar această excepțională și pentru unii neașteptată dezvoltare a lingvisticii nu înseamnă oare o îndepărtare prea profundă de metodele tradiționale? Imensa cantitate de observații privind limbile concrete, înrudirea dintre ele, evoluția lor specifică etc. nu constituie astăzi o povară, iar continuarea cercetării în acest fel un lucru demodat și inutil? Răspunsurile sînt împărțite. Ele se caracterizează, în general, prin adoptarea unei poziții favorabile sau defavorabile structuralismului, despre care s-au făcut adesea afirmații critice foarte tăioase. Dar nici cei mai severi adversari ai lui nu pot nega actuali-

---

[1] L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Madison, 1961, p. 17.

tatea problematicii care rezultă din teoriile structuraliste. Chiar dacă, exceptînd traducerea mecanizată, structuralismul nu a oferit soluţii spectaculoase, faptul că el a determinat şi determină studierea aprofundată a mecanismului de funcţionare a limbii, insistînd asupra esenţei acesteia, este suficient spre a-l justifica. Pe de altă parte, structuralismul nu s-a născut nici el din nimic. El s-a născut din lingvistica anterioară. Observaţia că în limbă se găsesc numeroase condiţionări, că faptele sînt legate între ele, formînd sisteme, s-a făcut şi înainte de structuralism. O găsim exprimată direct sau indirect şi de unii neogramatici. Structuralismul a făcut însă din ea principiul cardinal al cercetării. Ar fi fără îndoială deosebit de util să se urmărească atent cum evoluţia generală a ştiinţei limbii duce la apariţia structuralismului. Geografia lingvistică a fost şi ea o depăşire a stadiului anterior de cercetare. Dezvoltînd o cerinţă ştiinţifică obiectivă, ea a ajuns să nege tradiţia neogramatică. Aceasta este în însăşi natura lucrurilor. Tot astfel, dacă structuralismul, pornind de la unele observaţii anterioare, a ajuns la concluzia că structura este factorul esenţial în studiul limbii, şi aceasta este în natura lucrurilor.

De mai mult de trei decenii, structuralismul deţine întîietatea în chestiunea caracterului lingvisticii, a esenţei limbii, a metodologiei cercetării. Ar fi, evident, prezumţios din partea noastră să credem că o mişcare atît de vie de idei se datoreşte unui accident sau unor simple fantezii. Asistăm de fapt la o specializare continuă a ştiinţei noastre. De unde, la început, se confunda cu filologia sau era un auxiliar al acesteia, servindu-i argumente pentru o mai bună înţelegere în special a textelor scrise, ea s-a eliberat şi a devenit autonomă. În loc de a n u m i t e texte, ea a început să se ocupe de t o a t e textele, inclusiv de cele orale.

Desigur limitarea lingvisticii în felul arătat mai sus ne poate tulbura. O consecinţă imediată este izolarea ei de filologie, despărţirea fie şi temporară, cum ne place a crede, de textul concret dintr-o anumită epocă, scris într-un anumit scop, cu o anumită intenţie. Spunînd aceasta nu neglijăm stilistica structurală; vrem numai să arătăm că s-au creat noi coordonate pentru ştiinţa limbii. Ling-

vistica se află în momentul de față în faza construirii unor instrumente noi, mai eficace pentru interpretarea limbii, cu condiția de a se găsi și formula de revenire corectă de la treapta abstractă la cea concretă.

Din deosebirea evidentă dintre lingvistica structurală, ca treaptă abstractă de studiere a limbii, și lingvistica nestructurală, ca treaptă concretă de studiere a limbii, rezultă că domeniile lor nu sînt total și definitiv izolate, căci obiectul pe care amîndouă vor să-l cunoască mai bine rămîne limba sub toate aspectele ei. E deci normal ca procedeele de analiză structurală să poată fi introduse și în studiile lingvistice curente. Ele sînt aplicabile, de exemplu, în istoria limbii. Ideea de origine structuralistă că istoria limbii este în fond istoria sistemelor, a structurii ei, și nu istoria fiecărui element luat în parte, se impune astăzi în mod categoric. Spre a vedea, de exemplu, cum se ajunge de la latină la faza contemporană a limbii române, e necesar să se stabilească mai întîi ce deosebiri structurale importante sînt între diversele momente de existență a limbii române și apoi să se construiască sau să se reconstruiască stadiile intermediare. Drumul acesta, deși de loc simplu, căci presupune cunoașterea tuturor sistemelor din trecutul limbii române, va duce însă la adevărata ei istorie.

S-ar putea ilustra utilitatea acestui mod de a privi lucrurile prin felul în care s-a explicat recent căderea lui *-l* de la substantivele masculine articulate din pronunțarea standard a limbii române actuale. Convins de imposibilitatea dispariției lui *-l* în această poziție numai din cauze fonetice, Al. Graur a recurs la ideea simetriei sistemului românesc de articulare și a descoperit că, pentru echilibrarea pluralului articulat *lupī (lupii)*, a fost nevoie de un singular articulat *lupū (lupul)*[1]. Rezolvarea problemei prin tendința spre simetrie este o rezolvare structurală, pentru că se ia în considerație același sistem ca unitate de interdependențe în trei momente semnificative ale existenței lui și se urmărește succesiunea de stări: simetrie inițială, nesimetrie provocată de un accident, refacerea simetriei.

---

[1] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală, variantă nouă*, București, 1960, p. 35 și urm.

Introducerea procedeelor de analiză structurală în cercetare nu elimină definitiv istoria socială, psihologia, logica și alte științe folosite des ca auxiliare, căci etimologia, de exemplu, nu se poate lipsi de ele. Fără referire la momentul istoric nu se va înțelege niciodată de ce un cuvînt ca *înțărca*, însemnînd, potrivit cu formația și sensul lui originar, „a pune în țarc" are astăzi înțelesul pe care îl știm, de ce în diverse terminologii domină cuvintele de o anumită origine, de ce un cuvînt anumit a trecut de la un înțeles la altul etc. O deosebire s-a produs însă între modul în care erau utilizate aceste științe altădată și modul în care se recurge astăzi la ele. În analiza lingvistică modernă ele sînt subordonate concepției că limba este un tot structurat unitar. De aceea, ele se utilizează numai cînd impulsul unor modificări se află realmente în afara sistemelor limbii. Acest principiu metodologic provine în știința noastră din considerarea limbii în felul indicat de lingvistica structurală.

Cele cîteva remarci făcute aici în legătură cu raportul dintre lingvistica structurală și lingvistică în genere au un scop pur ilustrativ. Nu ne-am propus nici pe departe să rezolvăm o problemă atît de complexă și de delicată. Am vrut numai să schițăm aspectele generale ale chestiunii. Nu se pune deci — pentru noi — problema : lingvistică structurală sau lingvistică clasică, ci și una și alta, în limitele conturate prin precizarea caracterului celei dintîi. Concluzia este determinată de însuși obiectul de care se ocupă disciplina noastră, chemată să răspundă atît la întrebările teoretice cît și la cele practice, să explice atît limba în general cît și o anumită limbă, un anumit dialect, limbaj sau stil.

*

N.B. Avînd în vedere cele spuse mai sus, articolele din culegerea de față, dintre care unele au fost publicate în reviste de lingvistică, nu reprezintă un corp de doctrină, ci o încercare de a lămuri o serie de aspecte ale lingvisticii structurale și de a aplica la limba română cele mai importante principii de analiză structurală.

Ea a fost elaborată în decurs de mai mulți ani, fiind gata în 1963. Prin eforturile Editurii Științifice, o putem în fine publica. Unele indicații bibliografice n-au mai putut fi însă aduse la zi. Deși după constatările noastre, ele nu ar fi schimbat mult din conținutul studiilor de față, cerem totuși scuze cititorilor pentru această situație.

I. PROCEDEE DE ANALIZĂ ÎN LINGVISTICA STRUCTURALĂ

I. Coteanu

COMUTAREA ȘI SUBSTITUȚIA

1. Segmentarea lingvistică

Una dintre preocupările principale ale lingvisticii a fost și este determinarea celor mai mici părți constitutive ale limbii.

În linii generale, se procedează în două feluri:

a) se ia drept unitate fundamentală a limbii cuvîntul, pentru că denumește obiectele, noțiunile, fenomenele etc.; el este apoi divizat în sunete, foneme, silabe, morfeme, sufixe, prefixe, desinențe;

b) se ia drept punct de plecare limba ca un tot care se împarte în fragmente din ce în ce mai mici, urmărindu-se atît legăturile dintre fragmente cît și legăturile lor cu ansamblul.

Punerea cuvîntului la baza analizei se întemeiază pe concepția semantică, potrivit căreia vocabularul reprezintă materialul utilizat de morfologie și sintaxă în vederea alcătuirii diverselor comunicări concrete. Din acest punct de vedere, organizarea comunicării constă, în esență, din îmbinarea cuvintelor după sensul lor, sens valorificat prin subordonarea lui unei comunicări. Cuvîntul apare aici ca primul „dat" al analizei lingvistice. În realitate însă, el rezultă din extragerea lui empirică din diverse comunicări. De aceea, chiar dacă ar fi acceptat ca unitate fundamentală a limbii, analiza nu ar putea să înceapă cu el, de vreme ce el însuși rezultă din divizarea anterioară a unui fragment lingvistic mai mare. Analiza trebuie să înceapă deci cu asemenea fragmente, și cum limba nu apare în mod concret decît în vorbire, în mulțimea infinită a contextelor, cercetarea e obligată să ia ca prim „dat" mulțimea acestor contexte, care, deși sînt din punct de vedere teoretic infinite, în practică pot fi limitate și segmentate. Primul moment al analizei va fi deci segmentarea vorbirii în părți mai mult sau mai puțin unitare, mai mult sau mai puțin extinse,

trecînd apoi treptat de la segmente mai mari către segmente din ce în ce mai mici.

Spre a se vedea dacă sînt sau nu părţi constitutive ale limbii, segmentele astfel obţinute se introduc în alte contexte şi, dacă se comportă în modul aşteptat, avem implicit dovada că ele sînt într-adevăr părţi ale limbii, dacă nu, segmentarea trebuie reluată şi corectată. Are, desigur, foarte mare importanţă nivelul la care se efectuează operaţia. Enunţul, de exemplu, permite divizări largi, pe cînd silaba, fiind un context rezultat dintr-o segmentare anterioară, cere precauţii mai mari.

După cum se vede, cele două procedee de descoperire a părţilor constitutive ale limbii, admise iniţial, constituie de fapt unul singur — segmentarea — prin care se izolează şi se identifică părţile constitutive ale limbii într-un mod asemănător cu acela utilizat de vorbitori cînd pun în mişcare limba spre a comunica unii cu alţii, cu deosebirea de la sine înţeleasă că, în segmentarea ştiinţifică, se aplică reguli mai riguroase decît în aceea empirică făcută de vorbitori.

2. Controlul segmentării prin comutare şi substituţie

Din punctul de vedere al respectării structurii specifice a limbii în cursul segmentării, se disting în lingvistica actuală două direcţii principale. De o parte se află structuralismul praghez şi glosematica, de altă parte, descriptivismul sau structuralismul american. Pentru praghezi şi glosematicieni, limba este o unitate cu două laturi, pentru descriptivişti, semantica nefiind semnificativă, ne putem dispensa cu totul de ea.

Comparînd asemănările şi deosebirile dintre glosematică şi descriptivism, Einar Haugen a făcut însă afirmaţia că, în ciuda diferenţei arătate, tehnica utilizată şi de unii şi de alţii spre a determina constituenţii limbii este, de fapt, una singură, „căreia — scrie el — eu i-aş spune î n l o c u i r e. Prin încercarea de a se înlocui o parte oarecare dintr-un enunţ cu alt material lingvistic, este posibil să se determine care enunţ este divizibil şi cum este mai bine să fie divizat. Această tehnică este numită de Harris şi de cei care l-au urmat *substituţie*; Hjelmslev o numeşte *proba comutării* şi face din ea temelia întregii sale teorii. Poate că cea mai importantă caracteristică comună

a lor este aplicarea acestei tehnici de bază la toate felurile de material lingvistic, la orice nivel al limbii, de la enunţul complet pînă la caracteristicile sunetului (engl. *phone* — *I.C.*)[1].

Identificarea comutării cu substituţia este exactă numai dacă se ţine seama de tehnica acestor procedee, tehnică pe care E. Haugen o înglobează în denumirea generică de înlocuire. Dincolo de această unică trăsătură comună, ce-i drept, esenţială, comutarea se deosebeşte de substituţie. Înlocuirea unei părţi dintr-un enunţ sau, mai exact, dintr-un context cu o parte luată din alt context se utilizează de multă vreme în analiza lingvistică, fără să i se fi dat însă un nume şi, mai ales, fără să fi fost justificată teoretic. Observaţia aceasta a fost făcută pentru substituţie de unul dintre cunoscuţii ei adepţi, pentru care substituţia „este fundamentală în lingvistica descriptivă. Ea este esenţială nu numai în fonologie, ci este necesară şi la stabilirea iniţială a morfemelor, la recunoaşterea morfemelor"[2]. Este vorba despre Zellig S. Harris. Referindu-se la substituţia efectuată cu propoziţii, el spune însă că „în măsura în care are de-a face cu propoziţii [substituţia] este paralelă cu tipul de analiză folosită frecvent în sintaxă, încît principala utilitate a acestui procedeu este mai degrabă caracterul lui explicit decît noutatea metodei sau a rezultatului"[3].

Într-adevăr, cînd un sintactician vrea să pună în evidenţă, de exemplu, valoarea gerunziului dintr-o frază ca *mergînd, se împiedică şi căzu*, el nu are decît să substituie pe *mergînd* cu o construcţie echivalentă: *(pe) cînd mergea, se împiedică şi căzu* şi demonstrează astfel, în modul cel mai simplu, că *mergînd* şi *(pe) cînd mergea* sînt echivalente în contextul analizat.

La fel s-a procedat la început şi în fonologie spre a se distinge fonemul de sunet. Dacă într-un context simplu, într-un cuvînt, un sunet poate fi înlocuit cu altul, iar contextul nu se schimbă, s-a considerat că sunetele respective sînt variante ale aceluiaşi fonem şi invers, dacă, înlocuindu-le, contextul se schimbă, înseamnă că ele sînt două foneme (*bine* este evident altceva decît *vine*).

Prin urmare, procedeul de înlocuire şi-a dovedit eficacitatea înainte de a fi fost teoretizat şi denumit substituţie sau comutare.

Aşa se explică de ce glosematicienii şi descriptiviştii îi dau o importanţă atît de mare încît spun în mod curent că proba comutării

---

[1] Einar Haugen, *Directions in Modern Linguistics*, „Language", 27, 1951.

[2] Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance*, în „Language", 22, 1946; Martin Joos, *Readings...*, p. 143.

[3] Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 142.

este baza întregii teorii glosematice[1], baza pertinentă a oricărei analize lingvistice[2] şi, chiar cînd nu este caracterizată astfel, i se dă o foarte mare atenţie[3], iar substituţia este, după Harris şi alţii, fundamentală pentru lingvistica descriptivă. De fapt, alt procedeu de analiză ştiinţifică a limbii nici nu a existat înainte de structuralism, căci identificarea unităţilor constitutive ale limbii nu se poate întemeia numai pe intuiţie sau numai pe intuiţie şi pe analogie. Insuficienţa determinării intuitive este clară mai ales în fonologie, unde problema constă în înglobarea unui număr imens de sunete într-un număr relativ mic de foneme, problemă cunoscută în lingvistica structurală sub numele de „reducere la fonem" sau de „reducere a variantelor". Este uşor de văzut că operaţia de reducere presupune în prealabil identificarea şi diferenţierea funcţională a sunetelor, iar analogia şi intuiţia nu dau în această privinţă o soluţie riguros ştiinţifică. De aceea, înlocuirea unor segmente de limbă cu altele reprezintă unica modalitate de demonstrare incontestabilă a identităţii şi diferenţei funcţionale a sunetelor şi poate fi extinsă cu succes şi asupra morfologiei.

3. Comutarea ca principiu fundamental în analiza glosematică

Spre a se înţelege ce loc deţine comutarea în glosematică, e necesar să amintim că, pornind de la ideea lui F. de Saussure după care limba este raportul de solidaritate dintre o serie de concepte *(signifiés)* şi imaginile fonice corespunzătoare, L. Hjelmslev a continuat această idee, susţinînd că raportul de solidaritate amintit se stabileşte între două p l a n u r i: planul conţinutului şi planul expresiei, fiecare dintre ele fiind — la rîndul lui — alcătuit dintr-o formă şi o substanţă.

Substanţa conţinutului este constituită din conceptele asupra lucrurilor existente în realitate, iar substanţa expresiei, din materia sonoră a limbii, din sunete. Forma conţinutului este constituită din punct de vedere lingvistic din concepte ca cel de nume, de gen gramatical, de mod, de timp, de persoană etc. Forma expresiei este alcătuită din foneme.

---

[1] Einar Haugen, *op. cit.*, p. 359.

[2] Niels Ege, *Le signe linguistique est arbitraire*, în TCLC, V, 1949, p. 29.

[3] Vezi A. Martinet, *Un ou deux phonèmes?* în „Acta linguistica", I, fasc. 2, 1939, p. 94 şi urm.

Cele două substanţe sînt imaginate de autor ca mase nediferenţiate, amorfe; masa substanţei din planul „conţinut" ca o ,,plasmă" semantică informă, iar masa substanţei din „expresie" ca o ,,plasmă" fonică informă. Nici una, nici cealaltă nu interesează analiza lingvistică decît în momentul cînd ele sînt „turnate", după formularea lui L. Hjelmslev, în formele corespunzătoare. Deşi, după această teorie, conţinutul şi expresia sînt entităţi ale limbii, legate prin funcţia-semn, totuşi nu se iau în considerare decît formele lor, cărora L. Hjelmslev le zice f u n c t i v e, probabil spre a nu le numi termenii funcţiei-semn şi a arăta şi în felul acesta că — după părerea lui — limba este o funcţie între două forme. Funcţia-semn, la rîndul ei, nu este decît „legătura care uneşte orice concept cu expresia sau expresiile respective şi invers, precum şi faptul că o gîndire poate deveni concept, iar o fonaţiune poate deveni expresie"[1].

F. de Saussure considera gîndirea ca o pastă din care limba îşi „taie" porţiuni de semnificaţie. L. Hjelmslev extinde ideea aceasta şi la materia fonică a limbii.

Substanţa semantică a limbii poate fi imaginată ca un general nediferenţiat şi acelaşi lucru se poate face şi cu substanţa fonică, dar — după părerea noastră — este o iluzie să se considere că ele există ca atare într-o limbă oarecare şi cu atît mai puţin în „limbă", ca noţiune abstractă. Substanţa semantică nu poate fi o masă amorfă, fără contur, pentru că nici un fel de general nu există decît în particular şi prin particular. De altminteri, ideea că aceste substanţe sînt d o u ă contrazice, chiar după teoria de care ne ocupăm, calitatea lor de mase amorfe, căci spre a fi două, şi în acelaşi timp solidare, ele trebuie să se diferenţieze una de cealaltă, să aibă aşadar un contur. Eroarea arătată mai sus nu are însă consecinţe atît de grave cît ne-am aştepta, pentru că, în practică, nici o analiză nu se poate face cu mase informe, iar raportul real dintre conţinut şi expresie corectează în mare măsură această teză filozofică greşită a glosematicii.

Cea mai simplă expunere a procedeului general de analiză glosematică a limbii a făcut Knud Togeby: „După teoria glosematică — spune el — orice limbă poate fi considerată un text fără sfîrşit ... în efectuarea analizei glosematice primul pas este tăierea textului în conţinut şi expresie. Apoi textul conţinutului şi acela al expresiei sînt împărţite în unităţi din ce în ce mai mici pînă ce se ajunge la

[1] L o u i s H j e l m s l e v, *La structure morphologique*, în TCLC, XII, 1959, p. 117.

elemente ireductibile"[1]. Spre a vedea dacă segmentele rezultate din aceste tăieturi succesive sînt sau nu identice, se recurge la comutare. Comutarea este condiționată de admiterea prealabilă a ideii că funcția semiotică a limbii face din conținut și expresie un tot unitar. Primul act al comutării constă din schimbarea unui segment cu altul în același plan al limbii, în speță mutarea unui segment din planul conținutului în locul unui segment tot din planul conținutului sau a unui segment din planul expresiei în locul unui segment tot din planul expresiei. Dacă înlocuirea provoacă o modificare oarecare în planul opus, are loc un fel de transfer determinat de faptul că, spre a fi o unitate sau un element al limbii, orice fragment al ei trebuie să fie și el un întreg. Acesta poate fi considerat al doilea act al comutării, sfîrșitul ei. Unitățile care produc modificarea sînt „comutabile" sau „invariante", cele care nu o produc sînt „noncomutabile", sau „variante". Exemplele cele mai cunoscute, date de L. Hjelmslev însuși, spre a demonstra valabilitatea comutării făcute cu elemente din planul conținutului sînt dualul din greaca veche, genul din germană, franceză și engleză, articolul din engleză și greaca veche față de latină, conjunctivul și optativul din greacă față de conjunctivul din latină, afirmația și interogația.

Dacă, în greaca veche dintr-o anumită epocă, de exemplu, ideea de „doi" este pusă în locul ideii de „mulți", această înlocuire poate să atragă schimbarea formei exterioare a numelui. În greaca veche, forma exterioară a numelui care exprimă ideea de plural și forma exterioară care exprimă ideea de doi fiind diferite, dualul e diferit de plural și ca unitate de conținut. Aceeași operație nu duce la schimbarea formei exterioare a numelui în franceză, pentru că această limbă nu redă ideea de „doi" printr-o formă exterioară a numelui care să alcătuiască un tot unitar cu conținutul „doi", ci prin alte mijloace. Procedînd în același mod, se obține și numărul de genuri gramaticale din germană (trei față de două în franceză și nici unul în engleză) etc.[2], fiindcă „proba comutării cere ca două cantități, spre a fi pertinente, să poată provoca, înlocuindu-se una cu alta, o schimbare în planul opus, dar o schimbare oarecare, fără referire la caracterul ei specific"[3].

Proba comutării se aplică și în sens invers, urmărind efectele substituirii unităților de expresie în planul conținutului și constă

[1] Knud Togeby, *Qu'est-ce qu'un mot?*, în TCLC, V, 1949, p. 97.
[2] Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 117.
[3] *Ibidem*, p. 124.

după L. Hjelmslev, din „a recunoaşte tot atîtea valori cîte cantităţi fonice (grafice) pot să provoace o schimbare a conţinutului, înlocuindu-se una cu alta"[1]. Prin urmare, spune el, „conţinutul decide asupra numărului şi delimitării valorilor de expresie; fonemul (grafemul) se distinge în raport cu conţinutul, după cum valoarea conţinutului (de exemplu morfemul) se distinge în raport cu expresia"[2].

După Eli Fischer-Jørgensen, „comutarea nu se poate face în interiorul unei unităţi mai mici decît semnul ..."[3]. Limitarea propusă de autoare este consecinţa înţelegerii semnului lingvistic ca dependenţa dintre un segment de conţinut şi unul de expresie. Descompunerea semnului în tranşe mai mici ar distruge această dependenţă şi deci ar fi imposibil să se mai efectueze comutarea. Nu este interesant să înlocuim un fonem cu altul decît atunci cînd comutarea se face la un nivel controlabil, de exemplu, înlocuind pe *(v)* cu *(f)* în cazuri ca *(vată/fată)*. Dacă însă am schimba pe *(v)* cu *(f)* în *(vat/fat)*, comutarea nu ar mai avea nici o raţiune fiindcă *fat* nu este în româneşte un semn lingvistic.

În legătură cu ultima observaţie, se pune problema paradigmei şi a sintagmei. O paradigmă este — după L. Hjelmslev — o clasă de dependenţe în interiorul unui sistem lingvistic. Ea se caracterizează prin alternanţa termenilor, potrivit disjuncţiei logice „sau-sau". Vocalele şi consoanele, consoanele iniţiale sau cele finale constituie — între altele — paradigme diferite. Un exemplu de paradigmă a consoanelor iniţiale a dat, pentru franceză, R. Jakobson: „Studiind comutările posibile, obţinem o «paradigmă» fonemică franceză : */bu/* (boue) : */mu/* (mou) : */pu/* (pou) : */vu/* (vous) : */du/* (doux): */gu/* (goût) şi aflăm deci că fonemul *b* din *bu* poate fi descompus în cinci elemente comutabile: *b/m b/p b/v b/d b/g*"[4]. O asemenea paradigmă avem în limba română în *fac/mac/pac/lac/rac/sac/zac/tac/hac/*. Ea se obţine prin proba comutării şi poate duce la concluzia că *fac* şi *mac*, de exemplu, conţin două foneme iniţiale */f/* şi */m/* care sînt în raport de disjuncţie logică, nici unul neapărînd simultan împreună cu celălalt.

---

[1] Louis Hjelmslev, *op. cit.*, p. 121. Vezi şi Luis J. Prieto, *A propos de la comutation*, „Cahiers Ferdinand Saussure", 17, 1960, p. 56 ş.u., unde se insistă asupra faptului că înlocuirea *poate* produce o schimbare, ceea ce înseamnă că se poate şi invers.

[2] *Ibidem*.

[3] Eli Fischer-Jørgensen, *Remarques sur les principes de l'analyse phonémique*, în TCLC, V, 1949, p. 230.

[4] Roman Jakobson, *On the Identification of Phonemic Entities*, în TCLC, V, 1949, p. 207.

Demonstrația nu este însă completă, căci ea nu arată dacă */f/m/ p/l/r/s/z/t/h/* nu sînt unități împreună cu *a* care urmează. E deci posibilă și ipoteza ca segmentele să fie: */fa/ma/pa/la/*... etc. sau chiar */fac/mac/pac/lac/*... etc., *a* fiind totdeauna urmat de *c* în această paradigmă. Apar, prin urmare, trei posibilități de segmentare:

1. */f/m/p/l/* . . . etc.;
2. */fa/ma/pa/la/* . . . etc.;
3. */fac/mac/pac/lac/* . . . etc.

Pentru ca *f* să fie degajat din *fac*, *m* din *mac* etc., e nevoie de o nouă aplicare a comutării, efectuată asupra celei de-a doua presupuse unități, respectiv *a*, de exemplu înlocuirea ei cu *o* sau cu *i* în *foc* sau *mic* etc.

Paradigma */fac/mac/pac/lac/* etc. nu ține seama decît de o regulă, aceea ca înlocuirea unei unități din planul expresiei să aibă ca efect o schimbare în planul conținutului, indiferent de alte calități ale unității de expresie. Dacă însă condiționăm paradigma de calitatea de surdă și sonoră a consoanei, seria se reduce la: */fac/fag/*; */mac/mag/*; */pac/pag/*; */rac/rag/*, adică la patru perechi minimale, din care rezultă că prezența sau absența vibrațiilor la consoanele finale este un mijloc de diferențiere semantică, și comutarea se face de data aceasta potrivit cu relația surd-sonor[1], ceea ce poate da impresia că, măcar uneori, sînt comutabile și trăsăturile distinctive ale fonemelor.

S-ar părea deci că restricția propusă de Eli Fischer-Jørgensen nu este valabilă, pentru că trăsăturile distinctive nu sînt unități, ci caracteristici ale unor unități lingvistice. Dar înlocuirea unei trăsături caracteristice a unui fonem cu altă trăsătură caracteristică nu este justificată decît dacă are consecințe în planul conținutului. Altminteri, nu mai poate fi vorba de comutare în adevăratul înțeles al cuvîntului, iar condiționarea de planul conținutului înseamnă de fapt condiționarea comutării de semnul lingvistic.

Sintagma, mai exact dependența sintagmatică, este, tot după L. Hjelmslev, dependența între termeni coexistenți sau conjuncția logică, potrivit formulei „și-și". Între paradigme și sintagme există strînse dependențe, o paradigmă fiind constituită de relațiile sintagmatice posibile dintre ea și alte paradigme din același sistem lingvistic.

Diferențierea paradigmelor de sintagme a adus cu sine descoperirea așa-numitelor axe ale limbii: axa paradigmatică și axa sin-

---

[1] O paradigmă a consoanelor în poziție medială intervocalică a dat A. Avram prin seria: */casă/cană/cadă/capă/cară/*, în SCL, VII, 1956, p. 195.

tagmatică. Pe axa paradigmatică, unităţile lingvistice a l t e r n e a z ă unele cu altele, păstrîndu-şi aceeaşi poziţie (la iniţială, la finală, în mijlocul unei unităţi). Pe axa sintagmatică, raporturile sînt de succesiune, l i n e a r e. De aceea, determinarea unităţilor pe axa sintagmatică se face întîi prin indicarea „anturajului" sau a „vecinătăţilor", întrebuinţîndu-se termenii „stînga" pentru „precedă", „dreapta" pentru „urmează"[1].

Proba comutării aplicată pe axa paradigmatică urmăreşte descoperirea diferenţelor dintre unităţi, considerînd poziţia lor drept fixă şi tratînd-o ca pe un element identic pentru toate alternanţele paradigmei. Astfel, în paradigma genului se face abstracţie de faptul că numele îşi schimbă cazul în cursul analizei, reţinîndu-se numai invarianta „gen gramatical".

Comutarea făcută pe axa paradigmatică a limbii duce, în cele din urmă, la stabilirea inventarului de unităţi lingvistice, dar numai considerarea axei paradigmatice nu este suficientă, pentru că orice paradigmă este constituită din relaţiile dintre ea şi alte paradigme ale aceluiaşi sistem lingvistic; de exemplu, paradigma genului gramatical din limba română este în strînsă dependenţă de paradigma pluralului, paradigma indicativului, de aceea a conjunctivului etc.

În consecinţă, identificarea unităţilor limbii nu e posibilă numai pe axa paradigmatică, iar analiza trebuie să abordeze şi axa sintagmatică. De fapt, segmentarea lanţului vorbirii începe prin fragmentări sintagmatice.

Să considerăm, pentru ilustrare, următorul enunţ: *Noaptea, potolit şi vînăt, arde focul în cămin,* şi să notăm presupusele unităţi ale enunţului, cu cifre:

Noaptea, potolit şi vînăt, arde focul în cămin.
1 2 3 4 5 6 7 8.

Să considerăm în continuare numai conţinutul *global* al acestui mesaj, eliminînd orice apreciere stilistică. Conţinutul global al mesajului poate fi redat în mai multe feluri, în funcţie de locul presupuselor unităţi, adică:

---

[1] Vezi, în această privinţă, interesantele observaţii ale lui M. I v a n o v. *Некоторые тенденции в развитии русского литературного языка XX века*, în „Вопросы языкознания", 1, 1963, p. 3 şi urm.

1. Focul potolit și vînăt arde noaptea în cămin.
   (62345178)
2. În cămin noaptea arde focul potolit și vînăt.
   (78156234)
3. În cămin noaptea focul arde potolit și vînăt.
   (78165234)
4. Arde focul potolit și vînăt noaptea în cămin.
   (56234178)
5. Arde focul potolit și vînăt în cămin noaptea.
   (56234781)
6. Potolit și vînăt arde noaptea focul în cămin.
   (23451678)
7. Potolit și vînăt noaptea focul arde în cămin.
   (23416578)

etc.

Prin permutări care nu au alterat conținutul global, am descoperit că, în enunțul de mai sus, avem următoarele grupuri rezistente :

234 : potolit și vînăt ;
78 : în cămin.

Continuînd în același fel, am putea despărți și pe *potolit și vînăt* în *vînăt și potolit (432)*, dar mai departe, simpla permutare nu mai ajută. Trebuie să apelăm la comutare. La acest nivel, comutarea înseamnă înlocuirea unui cuvînt prin altul, de exemplu a lui *în* din grupul *în cămin* cu orice alt cuvînt similar, să zicem cu *la*. Mesajul devine :

noaptea potolit și vînăt focul arde la cămin.

Înlocuirea a determinat schimbarea conținutului global al mesajului. În acest fel, s-a făcut dovada că *în cămin* nu reprezintă o unitate, ci două, și că demonstrația cu ajutorul comutării pune în lumină necesitatea de a recurge pentru segmentarea unui enunț nu numai la axa sintagmatică, ci și la cea paradigmatică.

De aceea, se consideră că nici două sunete succesive „nu reprezintă cu certitudine două foneme distincte decît dacă sînt amîndouă comutabile, deci dacă, înlocuindu-le prin alt sunet, se poate obține un cuvînt diferit"[1], dar, și aici, din însăși formularea condiției rezultă

[1] A. Martinet, *op. cit.*, p. 96.

necesitatea de a apela la axa paradigmatică, pentru că înlocuitorul sunetelor succesive este luat din alt context al limbii.

Una dintre cele mai discutate segmentări fonologice este aceea a lui *ch* din spaniolă. Se pune problema dacă *ch* spaniol, pronunţat *č*, reprezintă un fonem sau două foneme, dat fiind că, din punct de vedere fonetic, el este o consoană compusă din *t* şi *š*. Cîte foneme sînt, deci, în cuvîntul spaniol *chino/tšino/* „chinezesc"? Dacă, înlocuind pe rînd fiecare din cele două sunete cu zero, obţinem două cuvinte, atunci avem două foneme, dacă nu, avem un singur fonem. Recurgem, aşadar, la paradigmele lui *t* şi *š* în spaniolă şi obţinem: *tino* „tact", dar *šino* e imposibil în această limbă. În concluzie, *č* este un singur fonem[1]. Prin acelaşi procedeu se poate arăta că sunetul similar *č* din limba română, cu aceeaşi structură fizică generală (*t* + *š*), reprezintă un singur fonem. Într-un cuvînt ca *čas/tšas/*, *š* poate fi înlocuit cu zero: *tas*, dar *t*, nu: *šas* nu există ca unitate a limbii române. În *čapă/tšapă/*, nici unul din cele două sunete nu poate fi înlocuit cu zero (*śapă* din dialectul moldovenesc nu conţine pe *š* ci pe *ś*).

Delimitarea fonemelor pe axa sintagmatică este o chestiune de multe ori delicată, între altele tocmai datorită complexităţii relaţiilor dintre cele două axe. Din această cauză, de exemplu *e̯* din succesiunea românească *e̯a* (*le̯ac*) este considerat de unii ca formînd o unitate cu consoana precedentă[2], iar de alţii ca un element independent de consoană[3].

4. Substituţia ca procedeu de analiză în lingvistica descriptivă

Structuralismul praghez şi glosematica îşi propun să ajungă la descoperirea celor mai mici părţi constitutive ale limbii pornind de la concepţia că, avînd caracter bilateral, oricare dintre aceste părţi trebuie analizată în consecinţă. Descriptivismul începe cercetarea de la teza că „sensurile nu pot fi definite în termenii ştiinţei

---

[1] A. Martinet, *op. cit.*, S. K. Şaumian, *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962, p. 105–106.
[2] E. Petrovici, *Un fonem sau două foneme?* în SCL, XII, 1, p. 8.
[3] Al. Rosetti, *Despre regula comutării în fonologie*, în SCL, XII, 1, p. 12.

noastre"[1]. Toate operațiile de dezmembrare a limbii se fac deci pe forme, care constau dintr-un anumit număr de foneme într-o ordine dată. Formele minime se combină în forme mai complicate cu ajutorul diverselor mijloace de „aranjament" (ordinea fonemelor, modulația, modificările fonetice etc.).

Deși, pentru descriptiviști, limba are un singur plan, atît L. Bloomfield cît și alții analizează formele lingvistice raportîndu-le la sens și în funcție de aceasta stabilesc dacă ele sînt identice sau nu. Sensul este însă definit ca un comportament psihic: „Am definit sensul unei forme lingvistice — spune Bloomfield — ca situația în care vorbitorul enunță forma lingvistică și ca reacția pe care ea o produce la ascultător"[2], ceea ce arată clar că sensul reprezintă în descriptivism un simplu mijloc de control al identității sau neidentității formelor.

Procedeul de identificare a părților constitutive minimale ale limbii, denumit de descriptiviști substituție[3], constă — după Morris Swadesh — „din pronunțarea unui cuvînt cu o modificare oarecare la un fonem. Dacă modificarea nu este percepută de o persoană cu purtător al limbii sale materne, atunci modificarea intră în cîmpul abaterilor normale. Dacă modificarea pare că tulbură pe cel care vorbește în limba sa maternă, atunci ea este o abatere extremă de la normă, o alterare. Dacă el aude cu certitudine alt cuvînt sau simte că e greșit cuvîntul, se poate conchide că modificarea este echivalentă cu substituția unui fonem prin altul"[4].

Descrierea procedeului arată că nu se dă nici o importanță calității semantice pe care o are modificarea de sens. Astfel, cînd pronunțăm în două contexte convenabile pentru demonstrația urmărită: *trag* și apoi *drag*, iar interlocutorul declară că *drag* este alt cuvînt decît *trag*, avem certitudinea că fonemul *d* a substituit fonemul *t*.

---

[1] Leonard Bloomfield, *Language*, 1933, p. 167 citat după Eli Fischer-Jørgensen, *op. cit.*, p. 216.

[2] Leonard Bloomfield, *op. cit.*, p. 139.

[3] Termenul substituție este folosit și în glosematică. El a fost definit de Eli Fischer-Jørgensen, *op. cit.*, p. 216, după cum urmează: „În interiorul unei paradigme există *comutare* între doi termeni a căror schimbare poate antrena o schimbare a doi termeni în celălalt plan. Există, dimpotrivă, *substituție* între doi termeni ai unei paradigme care nu îndeplinesc această condiție. Dacă avem comutare, cei doi termeni sînt invariante, dacă avem substituție, ei sînt variantele aceleiași invariante". Prin urmare, conceptul de substituție este mult mai îngust în glosematică decît în descriptivism. În articolul de față, nu am folosit conceptul de substituție în sensul glosematicii.

[4] *The Phonemic Principle*, în „Language", 10, 1934; Martin Joos, *Readings...*, p. 35.

Nu are, bineînţeles, nici o importanţă faptul că *trag* este verb la indicativ prezent, însemnînd un anumit lucru, iar *drag* este adjectiv masculin singular şi înseamnă cu totul altceva decît verbul.
În această privinţă nu e nici o deosebire între substituţie şi comutare, pentru că şi ultima este concepută ca o înlocuire care produce o modificare oarecare în planul opus.

Notăm şi introducerea în analiză ca factor hotărîtor a vorbitorului, căruia i se spune adesea şi „informator"[1].

Substituţia este strîns legată de distribuţie, pentru că determinarea condiţiilor în care un element de limbă poate sau nu să fie substituit prin altul atrage după sine analiza vecinătăţilor lui specifice, adică distribuţia lui în contexte. De aceea, analiza distribuţională nu se poate imagina fără substituţie şi invers. Posibilităţile concrete de substituire duc la aşa-numitele clase de substituţie, adică la grupări structurale de enunţuri sau de contexte în care seria de unităţi lingvistice ireductibile permite înlocuirea unora dintre acestea cu altele, fără să se producă modificări structurale ale vreunuia din enunţurile sau contextele grupate laolaltă[2]. Termenii *clasă de distribuţie* şi *clasă de substituţie* sînt, prin urmare, echivalenţi.

5. Critica procedeelor comutării şi substituţiei

Obiecţiile împotriva celor două procedee de analiză se pot împărţi în două categorii. În prima categorie intră faptul că proba comutării nu aduce totdeauna o rezolvare nouă a cazurilor în care este aplicată, căci existenţa dualului în greaca veche, de exemplu, era cunoscută şi înainte de efectuarea comutării, după cum se ştia foarte bine că germana are trei genuri, franceza, două, iar engleza, nici unul. S-ar părea deci că, prin comutare, nu se face decît controlul cunoştinţelor obţinute anterior pe cale intuitivă.

---

[1] În legătură cu rostul şi mai ales cu rolul acestuia, vezi Valeria Guţu-Romalo, *Distribuţia*, în volumul de faţă, p. 44. ş. u.

[2] Clasele de substituţie sînt descrise de Z. S. Harris în *Structural Linguistics*, Chicago, ed. a V-a, 1961, p. 246 şi urm. ; pentru exemple româneşti, vezi Paula Diaconeascu, *Evoluţia noţiunii de morfem şi stadiul actual al analizei morfematice*, în volumul de faţă, p. 106.

În realitate, chiar dacă ajunge la același rezultat ca intuiția, comutarea face demonstrația științifică a valorii rezultatelor obținute intuitiv, demonstrație imposibilă — metodologic vorbind — tot prin intuiție.

Dacă luăm în considerare teoria după care limba este un fenomen cu două laturi (conținut și expresie), teorie acceptată astăzi de foarte mulți lingviști, indiferent de numele dat fiecăreia din cele două laturi, observăm foarte repede că raporturile dintre conținut și expresie și însăși existența acestora nu se pot scoate în evidență fără comutare. Mai mult, prin aplicarea comutării se valorifică importanța conținutului și se vede foarte clar că unitățile de conținut se află în relații determinate. Astfel, prin comutarea singularului cu pluralul într-un cuvînt ca *pom* — *pomi*, reiese în mod incontestabil că singularul este o unitate de conținut, și pluralul, alta ; prin comutarea persoanei 1 cu persoana 2, la verbe, se stabilește că persoana este o unitate de conținut a limbii ș.a.m.d. Despre importanța indiscutabilă a comutării în fonologie am vorbit mai înainte.

În concluzie, obiecția inutilității comutării nu rezistă criticii. Același lucru se întîmplă, bineînțeles, și cu substituția, deși, bazîndu-se pe reducerea la minimum a importanței sensului, ea pornește de la un anumit fel de formalizare a analizei lingvistice. Nici în comutare nu se ține seama de sens, dar, prin cercetarea cu precădere a unităților de conținut, se insistă asupra dependențelor dintre planuri. Substanța este absentă atît din glosematică, deci din comutare, cît și din descriptivism, deci din substituție. Dar din glosematică substanța lipsește mai mult teoretic, fiindcă, în practică, cel puțin după Eli Fischer-Jørgensen, substanța urmează a fi legată de formă după ce aceasta din urmă a fost complet analizată[1]. Această remarcă justifică ideea lui Luis J. Prieto care, după ce constată că înlocuirea membrilor unei paradigme *poate* produce o schimbare în celălalt plan (deci ea nu este absolut obligatorie), susține că, înainte de a trece la comutare, ar trebui să dispunem de o determinare obiectivă a „semnificațiilor intelectuale ale cuvintelor"[2].

Uneori, comutarea, ca și substituția, de altminteri, nu e numai ineficace, ci și riscantă, datorită consecințelor pe care le poate avea asupra identificării unităților dintr-un enunț. Astfel, prepozițiile franceze *à* și *de* se înlocuiesc curent una cu cealaltă într-un context

---

[1] Eli Fischer-Jørgensen, *op. cit.*, p. 222.

[2] Luis J. Prieto, *A propos de la commutation*, „Cahiers Ferdinand de Saussure", 17, 1960, p. 62.

ca *tâcher de faire quelque chose*, fără ca acest fapt să aibă vreun efect în planul conţinutului. Aceasta înseamnă că, spre a degaja o unitate a limbii, nu este suficient un singur context. În principiu, ar trebui să dispunem de toate situaţiile-tip, de distribuţia completă a unităţii în cauză.

A doua serie de obiecţii se referă la faptul că, în fonologie, atît comutarea cît şi substituţia se adresează prea mult aspectului semantic al limbii. Or, după S.K. Şaumian, „fonologia trebuie construită fără să ne adresăm în nici un fel aspectului semantic al limbii"[1]. După părerea lui, identificarea fonemului nu se face corect prin comutare, în special în planul sintagmatic. Identificarea fonemului are nevoie, spune el, de o cercetare care să ducă la definirea riguroasă a substanţei cuprinse în fonem. Prin urmare, simpla înlocuire a unui sunet cu altul nu rezolvă problema. Demonstraţia pe care autorul o face cu ajutorul consoanelor moi şi tari din protoslavă e convingătoare în sensul celor susţinute de el. De aceea, criteriul înlocuirii simple folosit în comutare şi substituţie nu este totdeauna satisfăcător.

Afară de aceasta, nici comutarea, nici substituţia nu fac deosebire între observaţia directă şi abstractizarea ei prin constructe, neglijînd raportul dintre ele, raport care, după Şaumian, este fundamental, pentru că „sunetele sînt elementele fizice ale relaţiilor, iar fonemele sînt elemente pur relaţionale, deci constructe"[2].

Considerarea fonemelor drept constructe ni se pare justificată, pentru că se asigură astfel deosebirea clară a fonemelor de sunete şi, punînd la baza celor dintîi substratul fizic al relaţiilor, este coerentă, ierarhizează corect legăturile sunetului cu fonemul şi, cum se vede, elimină ca nefiind necesară referirea la aspectul semantic al fonemului.

Fără îndoială că formula de analiză fonologică propusă de S.K. Şaumian face din comutare şi substituţie probe e l e m e n t a r e de analiză, valabile numai la un anumit nivel, foarte apropiat de observaţie.

Această concluzie ni se pare valabilă şi pentru analiza morfologică, dacă admitem, prin analogie, că morfemul este şi el un construct în care se deosebesc elemente de substrat fizic şi abstracţia lor corespunzătoare[3].

---

[1]. S. K. Ş a u m i a n, *op. cit.*, p. 108 şi urm. Pentru părerea opusă, vezi Luis J. Prieto, *op. cit.*

[2] *Ibidem*, p. 37 ; vezi şi E m . V a s i l i u, *Problema fonemului în lingvistica actuală*, în volumul de faţă, p. 86.

[3] Vezi, din acest punct de vedere, P a u l a D i a c o n e s c u, *Evoluţia noţiunii de morfem şi stadiul actual al analizei morfematice...*, în volumul de faţă, p. 102.

Valeria Guțu-Romalo

DISTRIBUȚIA

1. Conceptul de *distribuție* și procedeul de studiere a limbii legat de acest concept, așa-numita *analiză distributivă,* caracterizează în mare măsură, prin importanța și rolul ce li se acordă, lingvistica structurală și mai ales descriptivismul, în metodologia căruia distribuția reprezintă pivotul principal.

Considerînd limba un ansamblu coerent de elemente care există și funcționează în virtutea relațiilor dintre ele, lingvistica structurală își îndreaptă atenția asupra relațiilor: elementele limbii sînt cercetate sub aspectul diverselor raporturi care se stabilesc între ele, iar distribuția are în vedere un anumit tip de relații, și anume relațiile de vecinătate, succesiunea elementelor în comunicare. Distribuția reprezintă deci proprietatea elementelor de a apărea sau nu în diferite contexte, în diferite vecinătăți, iar relevanța faptului lingvistic, în cadrul analizei distribuționale, constă în ocurența sau nonocurența lui într-un anumit punct al lanțului vorbit.

Distribuția se bazează deci pe context, iar acesta, utilizat în cercetarea lingvistică din cele mai vechi timpuri, nu reprezintă o descoperire a lingvisticii moderne. Pe cînd, însă, altădată, contextul, considerat un factor auxiliar, era utilizat în studierea unui număr restrîns de probleme, în lingvistica actuală referirea la context e inerentă oricărei cercetări.

Introducerea în lingvistică a conceptului de distribuție corespunde tocmai acestei tendințe de a folosi sistematic, ca principiu de bază, contextul în studierea limbii.

2.1. Conceptul lingvistic de *distribuție* a apărut, ca și alte concepte importante (*comutare, opoziție* etc.), în fonologie și a fost extins

apoi şi la alte domenii ale lingvisticii. Termenul *distribuţie*, ca termen tehnic, a fost utilizat pentru prima dată, pe cît s-ar părea[1], de M. Swadesh în 1939, în articolul *The Phonemic Principle*[2].

Avînd în vedere organizarea sintagmatică a elementelor în comunicare, termenul *distribuţie* comportă, în diferite cercetări lingvistice, accepţii mai mult sau mai puţin diferite, fiind utilizat fie pentru a indica raportul dintre un anumit element şi diferite contexte, fie pentru a denumi totalitatea posibilităţilor de ocurenţă ale unui element sau totalitatea vecinătăţilor în care poate apărea un element. Această ultimă accepţie este, de obicei, avută în vedere cînd se defineşte distribuţia.

Astfel, în lucrarea lui Z. Harris, *Structural Linguistics*[3], apare următoarea definiţie: „Distribuţia unui element reprezintă totalitatea vecinătăţilor în care apare, adică suma tuturor poziţiilor (sau a ocurenţelor) diferite ale unui element în raport cu ocurenţa altor elemente"[4].

Distribuţia presupune deci inventarierea poziţiilor de ocurenţă ale elementelor şi, ca atare, a vecinătăţilor sau a contextelor lor. Lingviştii americani preferă termenul restrîns şi mai concret de *vecinătate*[5] (environment), definită de Harris în felul următor: „vecinătatea . . . unui element constă din elementele cu care se învecinează în cadrul unei „uteranţe"[6], elemente care au fost stabilite pe baza aceluiaşi procedeu prin care s-a delimitat şi elementul în discuţie"[7].

Vecinătatea e simbolizată prin formule de tipul *X—Y*, în care cratima notează poziţia elementului avut în vedere, iar *X* şi *Y* reprezintă vecinătatea.

---

[1] Cf. P. Diderichsen, *The Importance of Distribution versus Other Criteria in Linguistic Analysis*, în *Reports for the Eighth International Congress of Linguists*, I, Oslo, 1957, p. 24.

[2] Apărut în „Language", 10, p. 117—129.

[3] Chicago, 1960, ed. a II-a a lucrării *Methods in Structural Linguistics*, apărută în 1951.

[4] Pag. 15—16. La pag. 61 apare o definiţie asemănătoare: "*We now arrange the segments according to the sum of environments in which each occurs.* This totality of environments is called the distribution of the segment, or its freedom of occurence (subl. ns.).

[5] Cf. rus. окрестность.

[6] Prin *utterance* se indică o comunicare, deci o secvenţă fonică dotată cu sens şi cuprinsă între pauze (cf. Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 14).

[7] "*The environment . . . of an element consists of the neighbourhood, within an utterance, of elements which have been set up on the basis of the same fundamental procedures which were used in setting up the element in question*" (Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 15).

Analiza distributivă se realizează avînd în vedere fie totalitatea vecinătăţilor, fie raportarea la anumite vecinătăţi (contexte), iar ca urmare termenul *distributiv* (sau *distribuţional*) are în vedere în egală măsură particularităţi derivînd din posibilităţile totale de ocurenţă ale unui element, ca şi din posibilitatea de ocurenţă într-un anumit context sau într-un număr limitat de contexte. De aceea, pentru a evita echivocurile posibile, referirea la totalitatea posibilităţilor de ocurenţă ale unui element se indică, adeseori, prin termenul de *distribuţie completă* sau *totală*[1].

2.2. Cercetarea elementelor lingvistice sub aspectul ocurenţei lor, compararea distribuţiei diferitelor elemente au scos în evidenţă anumite raporturi care se pot stabili între diverse elemente pe baza distribuţiei lor. S-a ajuns astfel la stabilirea mai multor *tipuri de distribuţie.*

Tipul de distribuţie cel mai des invocat în diversele studii lingvistice este cel al *distribuţiei complementare.* Termenul şi principiul au fost introduse de M. Swadesh în articolul menţionat înainte, în care s-a folosit pentru prima dată şi termenul *distribuţie.*

Distribuţia complementară reprezintă raportul de incompatibilitate de apariţie a două elemente *A* şi *B* în aceleaşi contexte. Două elemente *A* şi *B* sînt în distribuţie complementară, dacă nu au nici un context comun : în vecinătăţile în care apare *A*, nu poate apărea *B* şi invers. Neapărînd niciodată în acelaşi context, cele două elemente nu se opun unul celuilalt şi, ca atare, nu sînt comutabile.

Distribuţia complementară se foloseşte, de obicei, în etapa de reducere a variantelor la invariante. Se consideră astfel că două segmente fonice care sînt în distribuţie complementară reprezintă acelaşi element invariant, acelaşi fonem sau, la alt nivel, acelaşi morfem.

Aşa, de exemplu, [*n*], deci *n* articulat dental, ca în *Ana*, de exemplu şi [ŋ] articulat velar, care nu apare decît urmat de o velară : [*k*] sau [*g*], ca în *bancă, lîngă* etc., poziţie în care [*n*] nu apare, sînt în distribuţie complementară şi trebuie deci considerate în sistemul fonologic al limbii române variante poziţionale ale aceluiaşi fonem, |*n*|.

Tot astfel secvenţele *mas-* şi *mes-* sînt în raport de distribuţie complementară, pentru că *mas-* apare în contextul *-ă*, din care este exclus *mes-*, iar acesta din urmă presupune vecinătăţile *-e* sau *-cioară* (cf. *mescioară*), care nu admit pe *mas-*.

---

[1] *Ibidem* p. 201 : *a full range of environments* i.e. the complete distribution (subl. ns.).

Cînd distribuţia a două elemente *A* şi *B* prezintă unele contexte comune, în care pot fi substituite unul altuia, dar şi contexte specifice, care nu admit decît unul din cele două elemente, se vorbeşte de *distribuţie defectivă*.

Caracterul defectiv al distribuţiei se poate manifesta uni- sau bilateral. În primul caz, unul din cele două elemente prezintă o distribuţie mai largă: distribuţia unui element *A* cuprinde, pe lîngă toate contextele în care poate apărea şi un element *B*, şi cel puţin un singur context în care *B* nu poate apărea.

Aşa, de exemplu, distribuţia vocalelor *î* şi *i* prezintă o serie de contexte comune şi aceste vocale sînt deci substituibile, antrenînd schimbarea sensului secvenţei *(lînă/lină)*, dar în distribuţia lui *i* apar şi vecinătăţile consoană muiată (*k'*, *g'* etc.) din care *î* este exclus.

În asemenea situaţii între distribuţia celor două elemente se realizează un raport de i n c l u z i u n e. Distribuţia lui *B*, mai restrînsă, este inclusă în distribuţia mai largă a lui *A*.

Caracterul defectiv al distribuţiei poate fi comun însă şi ambilor termeni avuţi în vedere. În acest caz, distribuţiile celor doi termeni cuprind, fiecare, pe lîngă cel puţin un context comun şi cel puţin un context (sau o vecinătate exclusivă). Prepoziţiile *în* şi *la*, de exemplu, pot apărea amîndouă în contextul *vin — Bucureşti*, dar *în* admite şi contextul *cartea este — dulap*, în care nu apare *la*, şi, dimpotrivă, *la* admite contextul *recurge — un argument*, context inacceptabil pentru *în*. Raportul care se stabileşte de astă dată între distribuţiile celor două elemente este un raport de i n t e r s e c ţ i e.

Două elemente pot să nu se opună unul celuilalt, deci să nu fie comutabile, nu numai în cazul deja discutat al distribuţiei complementare, adică atunci cînd în distribuţia lor nu apare nici un context comun. Două elemente pot să nu fie comutabile chiar dacă au un context comun. Pentru a cuprinde şi acest raport distributiv, Ch. Hockett propune, în 1947, termenul de distribuţie *noncontrastivă*: „Două elemente de acelaşi tip (adică amîndouă alofone sau morfi etc.) sînt în distribuţie noncontrastivă dacă (1) sînt în distribuţie complementară sau (2) sînt în raport de complementaritate parţială (engl. *partial complementation*), iar în vecinătăţile în care apar amîndouă, sînt în raport de variaţie liberă[1].

---

[1] Cf. C h. F. H o c k e t t, *Problems of Morphemic Analysis*, in "Language", 23, 1947, p. 321—343 (M. Joos, *Readings in Linguistics*, p. 233).

Prin variație liberă (engl. *free alternation*) se înțelege că apariția unui element în vecinătatea dată nu poate fi prezisă decît ca probabilitate statistică și, de asemenea, că înlocuirea unuia prin celălalt nu antrenează o modificare semantică.

Un exemplu de distribuție noncontrastivă de forma (2) oferă repartiția în limba română a desinențelor de plural a substantivelor feminine. Astfel, alături de teme care nu admit decît *-e* ca desinență de plural: *mes-e, fet-e* și altele care formează pluralul numai cu *-i*: *nopț-i, veșt-i* etc., există teme care admit ambele desinențe: *fabric-e* și *fabric-i*, în acest context cele două desinențe fiind în raport de *variație liberă*.

Conceptul de distribuție noncontrastivă este deci mai larg decît cel de distribuție complementară, pe care o înglobează ca tip special.

Ch. Hockett propune introducerea *distribuției noncontrastive* în locul distribuției complementare ca principiu în reducerea variantelor la invariante.

Conceptul de distribuție noncontrastivă impune drept corolar conceptul de *distribuție contrastivă*. Ea presupune existența, în distribuția celor două elemente, cel puțin a unui context comun în care cele două elemente să nu fie în raport de variație liberă; e vorba deci de un context în care cele două elemente pot apărea *opunîndu-se* unul celuilalt, sînt, cu alte cuvinte, în raport de comutare. Caracterul de unități independente a două elemente ale unei limbi presupune acest raport de distribuție contrastivă. Existența contextului comun permite punerea în evidență a opoziției dintre cei doi termeni: */b/* și */p/* reprezintă unități fonologice distincte în limba română, în virtutea unor contexte comune ca, de exemplu, *-ară* (cf. *pară, bară*), *du-ă* (cf. *dupā, dubă*) etc.

Conceptul de *distribuție contrastivă*, ca și cel de *distribuție noncontrastivă* de altfel, presupune în afara factorului distributiv propriu-zis și un element exterior, într-un fel, distribuției — raportul de opoziție sau de variație liberă dintre elementele care admit un context comun. Așa, de exemplu, aceleași sunete pot admite două feluri de contexte comune: contexte în care sînt în raport de variație liberă și contexte în care sînt în raport de opoziție. Astfel, în limba română *ă* și *î* sînt în raport de variație liberă în contextul *p-nă* (cf. *pînă, pănă*), dar se opun în contexte ca *r-u (rău, rîu)*, *ț-ri (țări, țîri)* etc.

Dacă avem în vedere raportul dintre elementele care apar în același context, putem distinge și în cadrul distribuției defective

situaţii în care e vorba de distribuţie contrastivă[1] (cf. exemplul anterior referitor la distribuţia fonemelor |i| şi |î| în limba română), dar şi situaţii care se subordonează distribuţiei noncontrastive. Astfel, de exemplu, distribuţia elementelor *şi* şi *nici* cuprinde contexte comune: *N-a plouat şi n-a nins /N-a plouat, nici n-a nins*, dar *şi* admite şi contexte în care *nici* nu poate apărea: *A plouat şi a nins* (* *A plouat, nici a nins* nu reprezintă o frază reperată pentru limba română). *Şi* are deci o distribuţie mai largă decît *nici* şi, ca atare, cele două elemente sînt în raport de distribuţie defectivă. Cum însă nu putem afirma că în cadrul contextului comun cele două elemente sînt în raport de opoziţie, această situaţie poate fi considerată ca reprezentînd un exemplu de *distribuţie defectivă noncontrastivă*.

Termenul de *distribuţie parţial similară* sau *parţial identică*[2] corespunde, în mare, *distribuţiei defective*, de care se deosebeşte mai ales prin domeniul şi prin modul de utilizare. Se recurge la distribuţie parţial identică mai ales cînd se stabilesc clase de unităţi la nivel morfologic. În această situaţie interesează zona comună de distribuţie, făcîndu-se abstracţie de contextele specifice deosebitoare. Distribuţia parţial identică se opune *distribuţiei identice*, care presupune coincidenţa totală de distribuţie a două elemente.

Se mai întîlneşte adeseori termenul de *distribuţie similară*, întrebuinţat frecvent mai ales de Z. Harris. Distribuţia similară intervine în procedeul de analiză propus de el ca un corectiv al segmentării textului pe baza criteriului independenţei. „Considerăm segmente morfemice numai acele segmente morfemice presupuse independente care prezintă asemănări distributive cu alte segmente morfemice presupuse independente“[3].

2.3. Deşi definită de cele mai multe ori ca „totalitate a vecinătăţilor“ sau a contextelor (cf. 2.1.), distribuţia nu este, de obicei, utilizată decît parţial în delimitarea, definirea şi clasificarea elementelor.

Chiar atunci cînd este foarte larg luată în consideraţie, distribuţia este cuprinsă în toată *varietatea* ei — se au în vedere toate situaţiile distincte —, dar *nu* în *totalitatea* ei. În totalitatea ei, distribuţia nu este utilizată decît în cercetările în care intervine elementul statistic.

---

[1] Distribuţia defectivă e considerată, de obicei, subordonată distribuţiei contrastive.

[2] Cf. Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 192, 203, 243 etc.

[3] "*We set up as morphemic segments only those tentatively independent morphemic segments which have distributional similarities with other tentatively independent morphemic segments*" (Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 179).

De altfel, dacă distribuţia poate fi cuprinsă în toată varietatea ei relativ uşor în fonologie, în cercetările de gramatică şi de lexic acest lucru ar presupune inventare aproape infinite. Chiar pornind de la un text sau un „corpus" finit, s-ar ajunge la liste foarte lungi de vecinătăţi.

Dificultatea de a alcătui astfel de inventare şi, în parte, ineficienţa lor fost remarcate, între alţii, chiar de Harris, care afirmă[1]: „Descrierea limbii în termenii morfemelor individuale e imposibilă: aproape toate morfemele au un inventar unic de contexte care depinde de vorbitor şi de timp". De altfel, nici „nu e posibilă stabilirea unui inventar complet pentru orice morfem"[2].

Pe de altă parte, utilizarea distribuţiei a scos în evidenţă neomogenitatea ei, faptul că nu toate contextele care o alcătuiesc au aceeaşi importanţă, aceeaşi forţă de caracterizare. Unele contexte au un caracter particular, strict specific, altele, dimpotrivă, sînt comune distribuţiei unui număr mare de elemente. Din aceste contexte comune unui număr de elemente se selectează contextele diagnostice.

Conceptul de *context diagnostic*[3] a fost pus în circulaţie de Z. Harris. În *Structural Linguistics* se vorbeşte cu totul tangenţial de context diagnostic cu ocazia ilustrării cu exemple concrete a procedeului de clasificare preconizat de autor[4], desprinzîndu-se o singură caracteristică a contextului diagnostic: faptul că reprezintă un context în care apariţia unui element este unic determinată.

O importanţă mult mai mare acordă Harris problemei contextului diagnostic în articolul *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, unde apare indicaţia că aceste contexte se vor selecta din contextele comune în aşa fel, încît, cu ajutorul lor, să poată fi caracterizată coocurenţa claselor de morfeme rezultate[5].

Exemplificarea aduce în discuţie contextele a) *The — is*, b) *The*-verb şi c) *It will —*, primele fiind caracteristice pentru clasa *N* (substantiv), ultimul pentru clasa *V* (verb). În contextele a) şi b) poate apărea orice substantiv, dar este exclusă ocurenţa oricărui morfem verbal, iar contextul c) admite orice morfem verbal, dar nici un mor-

---

[1] *Co-occurence and Transformation in Linguistic Structure*, în "Language", 33, 1957, p. 532.

[2] *Ibidem*.

[3] *Diagnostic environment*. Preferăm traducerea *context diagnostic* celei de *vecinătate diagnostică*, pentru că e vorba, în general, de secvenţe fonice mai largi, cuprinzînd uneori un număr destul de mare de termeni.

[4] Cf. p. 309, 339.

[5] Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 531.

fem substantival. Contextul diagnostic are deci caracteristica de a fi exclusiv, de a nu admite decît o anumită clasă de elemente, ceea ce revine, în fond, la trăsătura sugerată de exemplele din *Structural Linguistics*.

Indicaţiile referitoare la alegerea şi la utilizarea contextelor diagnostice, dacă facem abstracţie de acest deziderat fundamental, rămîn neprecizate.

Exemplele amintesc într-un fel de modalitatea de delimitare a claselor de morfeme preconizată în *From Morpheme to Utterance*[1], modalitate care se baza pe criteriul că pentru orice clasă există o poziţie specifică (*a particular sentence position*), „care poate fi ocupată de orice membru al acestei clase, dar numai al acesteia". În această clasificare, clasa *N* era definită ca fiind clasa morfemelor care apar înainte de *-s* (plural) sau de alomorfele acestuia, după *the* sau adjective, iar clasa *V* cuprinde morfemele care apar înainte de *-ed* (trecut), de *-ing*, după *N* plus *should, will, might* etc.

În articolul ulterior, *Co-occurence*..., autorul selectează unul dintre aceste contexte, considerîndu-l suficient pentru delimitarea celor două clase de morfeme.

Prelucrat mai amănunţit, conceptul de context diagnostic promite a fi foarte fertil pentru cercetarea lingvistică[2].

De altfel, procedeul ca atare, chiar dacă nu e numit în nici un fel, se întîlneşte în unele cercetări anterioare. Modul de a proceda al lui L. Hjelmslev sau al lui Ch. Fries în definirea părţilor de vorbire poate fi redus, în fond, la descoperirea unor contexte diagnostice pentru diferite clase de cuvinte.

Fără îndoială că acest procedeu este utilizabil şi în abordarea altor probleme decît aceea a delimitării claselor de morfeme sau părţilor de vorbire (ceea ce revine oarecum la acelaşi lucru[3]) şi per-

---

[1] În „Language", 22, 1946, p. 145.

[2] Lingvistica românească înregistrează un număr mare de aplicaţii, cum sînt, de ex: P. Diaconescu, *Le nombre et le genre du substantif roumain.* (*Analyse contextuelle*). În RRL, IX, 1964, nr. 2, S. Golopenţia-Eretescu, *La délimitation de la classe des numéraux*, în RRL IX, 1964, nr. 5, V. Guţu Romalo, *Un procedeu distribuţional de delimitare a paradigmelor* în SCL XV, 1964, nr. 1, M. Manoliu, *Asupra claselor pronominale din limba română* în SCL XV, 1964, nr. 2, S. Marcus, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor* (*cu aplicaţie la adjectivele din limba română*) în SCL XIII, 1962, nr. 2. L. Vasiliu, *Cuvinte şi grupuri de cuvinte cu funcţie prepoziţională*, în LR, XV, 1964, nr. 2.

[3] Ch. Fries numeşte *parts of speech* clasele de unităţi de tipul celor numite de Harris *substitution classes*.

mite definirea formalizată a unor mărimi definite pînă acum mai ales semantic[1].

3.1. Distribuția și contextul au permis elaborarea unui procedeu specific de studiere a limbii — așa-numita *analiză distribuțională* sau *distributivă*.

Analiza distribuțională, ca metodă de cercetare, nu este specifică studiului limbii. Principiul analizei, posibilitatea de a distinge și clasifica elementele, în cadrul unui sistem, pe baza anumitor proprietăți derivînd din raporturile care se manifestă între ele, este utilizat și de alte discipline științifice[2].

În lingvistică, acest tip de analiză are în vedere raporturile de succesiune ale elementelor în procesul comunicării și reprezintă una din modalitățile de „obiectivare", de formalizare a studiului limbii.

Analiza distribuțională poate fi descrisă, în linii foarte generale, cam în felul următor:

Pornind de la un „text" care poate reprezenta un text în sensul obișnuit al termenului sau un „corpus", un număr mai mare sau mai mic de uteranțe, adică de comunicări, de secvențe fonice mai largi sau mai restrînse, cuprinse între pauze și datorate unuia sau mai multor vorbitori ai unei limbi, se face descrierea textului, sub aspectul relațiilor distributive, ceea ce presupune parcurgerea mai multor etape: segmentarea textului, degajarea unităților independente, reducerea variantelor la invariante, stabilirea claselor de elemente și a posibilităților lor de combinare[3].

În toate aceste etape (cel puțin în concepția unor descriptiviști, a lui Z. S. Harris, de exemplu, a cărui lucrare mereu amintită este o largă și amănunțită expunere a „tehnicii" care trebuie utilizată în diversele faze ale studierii materialului lingvistic), cercetarea se bazează pe distribuție.

3.2. În etapele de început, rolul principal revine contextului oarecum izolat (rezultatele unei prime analize intuitive sînt supuse verificării prin raportarea la un anumit context, prin încercarea de a omite sau de a substitui un segment prezumtiv independent *A* în

---

[1] Cf. S. Stati, *Contextele gramaticale în analiza structurală*, în LR XII, 1963, nr. 3, unde se propun o serie de contexte diagnostice capabile să definească formal cazurile.

[2] O aplicare a acestui tip de analiză, în domeniul științelor naturii constituie, de exemplu, stabilirea celor patru grupe sanguine, descoperire de mare importanță pentru biologie și medicină. Procedeul utilizat este descris pe larg de V. I. Grigoriev în *Что такое дистрибутивный анализ* din „Вопросы языкознания" 1, 1959.

[3] Uneori, la Harris de exemplu, ultimele faze nu se delimitează prea clar.

contextul $X - Y$ în care a fost degajat, sau prin încercarea de a-l încadra într-o altă vecinătate $X' - Y'$[1]).

Posibilitatea diferitelor segmente de a apărea într-un număr mai mare sau mai mic de contexte, asemănătoare sau diferite, intervine abia în etapele următoare.

Formulei contextuale $X - Y$ îi pot corespunde, în funcţie de uteranţele de care dispune lingvistul sau în funcţie de scopul urmărit, de nivelul la care se efectuează analiza, lanţuri fonice mai mult sau mai puţin diferite.

Astfel, X sau Y pot fi reprezentate prin zero atunci cînd elementul avut în vedere reprezintă începutul sau partea finală a unei „uteranţe". Într-o vecinătate de acest fel ($X - Y$, în care $X = \emptyset$) apare, de exemplu, elementul *cine* într-o comunicare de tipul: *Cine vine?* sau elementul fonic /*d*/ în /*dar*/ etc.

X şi Y pot reprezenta, de asemenea, unul sau mai multe elemente. Astfel, reluînd exemplul anterior de vecinătate $X - Y$ ($X = \emptyset$), Y este reprezentat prin *vine*, dar poate fi reprezentat şi prin *vine azi*, *vine azi aici*, *vine azi aici de la Bucureşti* etc.

Extensiunea celor doi termeni X şi Y, şi deci a secvenţei fonice, variază şi în raport cu nivelul lingvistic la care se face analiza.

La nivelul fonologic, analiza are în vedere vecinătăţi care nu depăşesc decît rar extinderea unui cuvînt şi se poate limita uneori la silabă, nedepăşind vecinătăţile imediate, pe cînd analiza la nivelul gramatical presupune, în general, vecinătăţi mai largi, cuprinzînd uneori întreaga uteranţă[2].

Diversele expuneri teoretice ale tehnicii analizei distributive nu cuprind decît prea puţine indicaţii referitoare la limitarea vecinătăţilor şi, ca atare, şi la modalităţile de selectare în cadrul unei vecinătăţi a elementelor relevante pentru posibilităţile de ocurenţă ale unui element; nu se elimină deci vecinătăţile întîmplătoare, nerelevante[3].

---

[1] Cf. de exemplu Z. S. Harris, *op. cit.* p. 158—159; *"If, in total environment —X, the combination AB occurs and AD occurs, and CD occurs (where A, B, C, D are each phonemically identifiable portions of speech) then whether CB occurs or not, it is possible to recognize A, B, C and D as being each of them discrete morphemic segments in the environment —X; the difference between B and D is established from the difference between ABX and ADX; the difference between A and C is given by matching ADX and CDX.*

[2] Cf., de exemplu Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 159, nota 7.

[3] Pentru unele precizări cf. de exemplu Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance*, în „Language", 22, 1946, § 3,7; *Distributional Structure*, în „Word", p. 2—3, 1954, p. 155, 159.

3.3. Utilizarea vecinătății se realizează în analiza distributivă în două feluri, și anume: a) se înregistrează diferitele vecinătăți în care apare un element A, sau b) se urmărește ce elemente pot apărea în cadrul unei vecinătăți $X - Y$. În cazul a) elementul rămîne constant, în timp ce vecinătatea variază, iar rezultatul la care se ajunge este inventarul contextelor în care apare elementul A, deci distribuția lui. Procedeul b) păstrează vecinătatea constantă și substituie elementul A prin alte elemente B, C etc., iar rezultatul obținut îl constituie fie proba caracterului independent al unui element, fie clasa de substituție — mulțimi cuprinzînd elementele susceptibile de a apărea în limitele unui anumit context. Ca atare, acest procedeu se utilizează atît în etapa de segmentare, cît și în aceea de grupare a elementelor.

3.4. Deși are în vedere distribuția și contextul, analiza distribuțională presupune și anumite procedee auxiliare, poate, din punct de vedere teoretic, dar practic cel puțin tot atît de importante.

Intervine în primul rînd *comparația*. Comparația diverselor secvențe fonice, a diverselor uteranțe duce la descoperirea în cadrul lor a unor elemente care se repetă, ceea ce permite o primă segmentare, mai mult sau mai puțin intuitivă. Rezultatele acestei segmentări au un caracter provizoriu, urmînd să fie verificate și rectificate ulterior potrivit cu posibilitățile de ocurență ale diferitelor segmente. Distribuția intervine deci în definitivarea segmentării și are, ca atare, rolul principal în această etapă, dar utilizarea ei nu este posibilă decît după ce s-a efectuat prima fază a segmentării, în care distribuția nu are nici un rol.

Comparația e implicată însă și în faza de definitivare a segmentării în care intervine, ca și în stabilirea claselor de substituție, distribuția.

O mai mare importanță decît comparației, considerată oarecum ca implicită, se acordă, în analiza distribuțională, *substituției*[1], care constă în înlocuirea unui element A (unitate sau secvență de unități) printr-un alt element B în limitele unui context $X - Y$.

La substituție se recurge, de asemenea, în diversele faze ale analizei, rolul ei devenind deosebit de important în stabilirea așanumitelor clase de substituție.

3.5. Analiza distribuțională reprezintă deci un complex de operații, care, deși bazîndu-se pe distribuție, nu se reduce la aceasta, ci implică operația comparației, comună oricărei științe și, în general, oricărui proces de cunoaștere, și procedeul substituției, care derivă

---

[1] Cf. I. Coteanu, *Comutarea și substituția*, în volumul de față, p. 33. ș. u.

3.3. Utilizarea vecinătății se realizează în analiza distributivă în două feluri, și anume: a) se înregistrează diferitele vecinătăți în care apare un element A, sau b) se urmărește ce elemente pot apărea în cadrul unei vecinătăți $X - Y$. În cazul a) elementul rămîne constant, în timp ce vecinătatea variază, iar rezultatul la care se ajunge este inventarul contextelor în care apare elementul A, deci distribuția lui. Procedeul b) păstrează vecinătatea constantă și substituie elementul A prin alte elemente B, C etc., iar rezultatul obținut îl constituie fie proba caracterului independent al unui element, fie clasa de substituție — mulțimi cuprinzînd elementele susceptibile de a apărea în limitele unui anumit context. Ca atare, acest procedeu se utilizează atît în etapa de segmentare, cît și în aceea de grupare a elementelor.

3.4. Deși are în vedere distribuția și contextul, analiza distribuțională presupune și anumite procedee auxiliare, poate, din punct de vedere teoretic, dar practic cel puțin tot atît de importante.

Intervine în primul rînd *comparația*. Comparația diverselor secvențe fonice, a diverselor uteranțe duce la descoperirea în cadrul lor a unor elemente care se repetă, ceea ce permite o primă segmentare, mai mult sau mai puțin intuitivă. Rezultatele acestei segmentări au un caracter provizoriu, urmînd să fie verificate și rectificate ulterior potrivit cu posibilitățile de ocurență ale diferitelor segmente. Distribuția intervine deci în definitivarea segmentării și are, ca atare, rolul principal în această etapă, dar utilizarea ei nu este posibilă decît după ce s-a efectuat prima fază a segmentării, în care distribuția nu are nici un rol.

Comparația e implicată însă și în faza de definitivare a segmentării în care intervine, ca și în stabilirea claselor de substituție, distribuția.

O mai mare importanță decît comparației, considerată oarecum ca implicită, se acordă, în analiza distribuțională, *substituției*[1], care constă în înlocuirea unui element A (unitate sau secvență de unități) printr-un alt element B în limitele unui context $X - Y$.

La substituție se recurge, de asemenea, în diversele faze ale analizei, rolul ei devenind deosebit de important în stabilirea așa-numitelor clase de substituție.

3.5. Analiza distribuțională reprezintă deci un complex de operații, care, deși bazîndu-se pe distribuție, nu se reduce la aceasta, ci implică operația comparației, comună oricărei științe și, în general, oricărui proces de cunoaștere, și procedeul substituției, care derivă

[1] Cf. I. Coteanu, *Comutarea și substituția*, în volumul de față, p. 33. ș. u.

într-un fel din conceptul de distribuție, mai precis dintr-o modalitate de utilizare a vecinătăților (vezi 3.3.).

Identificarea curentă a analizei distributive cu schemele și tabelele ilustrative, al căror rol se reduce la reprezentarea într-o formă sintetică și sensibilă a unor rezultate altfel adeseori stufoase, constituie, ca atare, o reprezentare simplistă și neadecvată a acestei metode de cercetare.

4.1. Introdusă în studierea fonemelor în calitate de factor secundar sau, cel mult, de importanță egală cu factorul fonetic — articulatoriu sau acustic — distribuția tinde să elimine treptat elementul fonetic din fonologie, devenind criteriu și principiu unic. Transpusă în alte domenii ale cercetării lingvistice, în morfologie și în sintaxă, distribuția se opune, ca principiu obiectiv, sensului, considerat subiectiv și arbitrar.

Importanța distribuției în cercetările de lingvistică devine tot mai mare o dată cu accentuarea distincției dintre substanță și relație și cu acordarea unei ponderi mai mari aspectului relațional.

De altfel, concepția despre distribuție și despre rolul ei în studierea limbii a evoluat foarte mult și variază încă în perioada actuală de la un lingvist la altul, chiar în cadrul lingvisticii descriptiviste.

4.2. În general, se constată o extindere a domeniului de utilizare a distribuției. Această extindere se realizează în două sensuri:

(1) Pe de o parte, se extind, cum am spus, conceptul de distribuție și metodologia pe care o generează de la nivelul fonologic la celelalte niveluri ale limbii — în studierea morfologiei și a sintaxei[1], între care nu se mai poate face o delimitare netă, deoarece distribuția, deci repartiția unui element față de altul implică în mod necesar, ca punct de plecare, secvențele, combinațiile de elemente, adică unități dintre care unele aparțineau, în diviziunea tradițională a gramaticii, sintaxei.

(2) Pe de altă parte se constată o generalizare a distribuției în diferitele etape ale studierii limbii. Dacă adeseori se recurge la distribuție în clasificarea elementelor[2], o foarte mare importanță are distribuția — mai ales sub forma distribuției complementare (cf. 2.2) — în etapa stabilirii inventarului de unități, deci în etapa reducerii varian-

---

[1] M. Swadesh, în *op. cit.*, și mulți alți lingviști utilizează distribuția în fonologie; Z. S. Harris, Ch. F. Hockett, E. A. Nida, R. S. Wells și alții extind acest criteriu la studiul gramaticii.

[2] „Prin analiză distributivă se înțelege, înainte de toate, metoda clasificării formelor lingvistice pe baza asemănărilor și a deosebirilor în caracterul distribuirilor după raportul dintre ele în procesul vorbirii" (V. I. Grigoriev, *op. cit.*).

telor la invariante, iar la unii cercetători chiar în etape de segmentare a textului, în etapa de decupare a unităților lingvistice la un anumit nivel.

Un asemenea principiu universal reprezintă, de exemplu, distribuția în concepția lui Z. Harris, autorul cunoscutei lucrări *Structural Linguistics*, cea mai largă expunere a concepției și, mai ales, a metodologiei lingvisticii descriptiviste: elementele lingvistice din orice plan, de la orice nivel al limbii se delimitează, se definesc și se clasifică numai pe baza distribuției. Analiza distribuțională se aplică deci atît în operația prin care se stabilesc unitățile, cît și în operația de clasificare a lor.

Z. Harris generalizează distribuția la toate etapele de cercetare lingvistică și o absolutizează, într-un anume sens, considerînd-o nu numai criteriu unic[1], dar și scopul principal al lingvisticii descriptive: „Obiectul principal de cercetare al lingvisticii descriptive ... este distribuția sau ordonarea în cadrul fluxului vorbirii a unor părți sau trăsături unele față de altele"[2].

Studierea elementelor limbii din punctul de vedere al altor tipuri de relații, de exemplu din punctul de vedere al asemănărilor fonetice sau de sens, sau al relațiilor genetice privind istoria limbii, deși posibilă, este considerată de Z. Harris[3] ca depășind limitele interesului lingvisticii descriptive.

Ca urmare a identificării domeniului lingvisticii descriptive cu studierea relațiilor distributive, *distributiv* ajunge echivalent cu *lingvistic*, sinonimie frapant evidentă în următoarea frază din *Structural Linguistics*: „Două uteranțe sau două trăsături vor fi numite *lingvistic*, *distributiv* sau *distribuțional* echivalente dacă sînt identice sub aspectul elementelor lingvistice care le alcătuiesc și sub aspectul relațiilor distributive dintre aceste elemente"[4].

4.3. Absolutizarea distribuției ca scop și ca mijloc al cercetării lingvistice are, într-un fel, drept corolar eliminarea substanței fonice și a celei semantice din domeniul de cercetare al lingvisticii descriptiviste, care își concentrează atenția asupra relațiilor distributive dintre elementele limbii.

---

[1] *Structural Linguistics*, Chicago, 1960, p. 5.

[2] *"The main research of descriptive linguistics ... is the distribution or arrangement within the flow of speech of some parts or features relatively to others", ibid.*, p. 5.

[3] *Ibidem.*

[4] *"Two utterances or features will be said to be linguistically, descriptively or distributionally equivalent if they are identical as so to their linguistic elements and the distributional relations among these elements" ibid.*, p. 16.

4.3.1. Deși este considerată de mulți adepți ai lingvisticii distribuționale ca un principiu capabil și în același timp destinat să elimine din cercetarea lingvistică substanța — adică sensul și proprietățile fonetice — și prin aceasta elementul subiectiv, arbitrarul, distribuția nu este utilizată totuși, în general, ca unic criteriu în delimitarea, definirea și gruparea unităților.

Adeseori, substanța fonică, în fonologie, și sensul, în cazul celorlalte niveluri, sînt invocate deschis.

Așa, de exemplu, B. Bloch definește fonemul ca fiind „o clasă de fonuri noncontrastive[1] și *fonetic asemănătoare (subl. ns.)*". La Gleason[2] întîlnim o definiție asemănătoare, în care însă primul loc îl ocupă nu caracteristica distribuțională, ci elementul fonetic („Fonemul e o clasă de sunete care 1) sînt fonetic asemănătoare și 2) se caracterizează prin anumite modele de distribuție în limba sau dialectul studiat"). La Ch. Hockett[3] se face precizarea: „Doi sau mai mulți morfi se grupează într-un morfem dacă a) au același sens, b) nu apar niciodată în aceleași vecinătăți . . .". Principiile stabilite de E. Nida[4] în vederea identificării morfemului au de asemenea în vedere sensul[5].

4.3.2. O modalitate de evitare a factorului „substanță" în cercetarea lingvistică a părut a oferi *distribuția complementară*. În multe cazuri, însă, s-a constatat că înglobarea a două sau mai multe segmente fonice într-un singur fonem numai în virtutea acestui principiu nu este posibilă. Reducerea mai multor variante la o invariantă implică adeseori și factorul *asemănării fonice* sau *semantice*, factor străin distribuției și, în general, analizei relaționale, formale.

Substanța fonică are un rol deosebit de important în cazurile în care în distribuția complementară, pe aceleași tipuri de poziții, deci în aceleași vecinătăți pot apărea nu două sunete, două segmente fonice, ci două *serii* de segmente fonice. Așa, de exemplu, în limba română

---

[1] In *Studies in Colloquial Japanese* IV: *Phonemics*, din „Language", 26, 1950, p. 86–125, citat după M. Joos, *Readings*...p. 331.

[2] H. A. Gleason, Jr., *An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955.

[3] In *Problems of Morphemic Analysis*, în „Language" 23, 1947, citat după M. Joos, *Readings*..., p. 230.

[4] În *The Identification of Morphems*, în „Language" 24, 1948, p. 414–44.

[5] Chiar Z. S. Harris, într-o etapă a activității sale, utilizează criteriul substanței semantice. Astfel, în articolul *Morpheme Alternants in Linguistic Analysis*, din „Language" 18, 1942, p. 110, întîlnim următoarea definiție: "*A morpheme units a group of one or more alternants which have the same meaning and complementary distribution*". În *Structural Linguistics* însă semnificația este evitată, încercîndu-se suplinirea ei prin criterii strict relaționale.

apar seriile de segmente *a, o, u* și *á, ó, ú* care sînt în raport de distribuție complementară[1], deci fiecare element al unei serii se află în raport de distribuție complementară cu oricare din membrii celeilalte serii (*a*, de exemplu, nu apare în nici una din vecinătățile lui *á*, dar nici ale lui *ó*, sau *ú* și invers). Gruparea într-un singur fonem nu cuprinde însă toate aceste segmente fonice. Avînd în vedere asemănarea fonetică mai mare dintre *a* și *á*, cele două segmente sînt considerate variante ale aceluiași fonem. În același fel, pe baza aceluiași criteriu substanțialist, se procedează cu *o* și *ó*, *u* și *ú*.

În mod perfect analog se utilizează distribuția complementară în reducerea variantelor la invariante la alte niveluri. *Cresc* și *crești*, de exemplu sînt reductibile la invarianta „a crește" pentru că sînt în distribuție complementară: *cresc* nu apare decît într-un context care presupune prezența elementului *eu*[2], pe cînd ocurența lui *crești* e condiționată de *tu* : **tu cresc* nu poate constitui o comunicare a limbii române. Tot așa secvențele fonice *mas-* și *mes-* sînt variante ale aceluiași morfem, deoarece apar în distribuție complementară : prima în vecinătatea *-ă* (*mas-ă*), cea de-a doua în vecinătatea *-e* (*mes-e*).

Dar dacă *cresc* și *crești* sînt considerate variante ale aceleiași unități *cresc* și *faci* nu mai pot fi reduse în același mod — deși din punctul de vedere al vecinătății menționate se află exact în același raport —, pentru că intervine și de această dată „substanța", și anume substanța semantică. *Cresc* și *crești* reprezintă aceeași unitate, deoarece se „aseamănă" semantic.

În virtutea aceluiași principiu substanțialist *(mas-)* se va grupa cu *(mes-)*, dar nu și cu *mas-*[3], care apare în aceleași vecinătăți : *mas-ă*, *mas-e* (de exemplu, *mase populare*).

Distribuția complementară este insuficientă pentru reducerea variantelor la invariante pentru că în vecinătăți exclusive pot apărea nu numai aceleași elemente într-o formă (fonetică, semantică etc.) identică sau modificată, determinată de vecinătatea respectivă, dar și elemente complet diferite. La aceasta revine, în fond, afirmația că *a* și *ó*, deși în distribuție complementară, reprezintă foneme diferite. Tot așa faptul că un morfem radical verbal și un morfem nominal

---

[1] Pt. acest exemplu, v. Em. Vasiliu, *Metode de analiză în lingvistica modernă*, în „Limba română" XI, 6, 1960, p. 27. Vocalele „palatalizate" *á, ó, ú* apar numai după consoane palatalizate (muiate) sau după semivocale *e* sau *i*, poziție în care nu apar vocalele din cealaltă serie.

[2] Eventual *ei* (*ele*), avînd în vedere sincretismul persoanelor 1 și 6 la acest verb.

[3] O substanțială critică a principiului distribuției complementare face S. K. Șaumian, în *Проблемы теоретической фонологии*, Moscova, 1962, p. 98—100.

apar în vecinătăți exclusive, de exemplu sap_1 în vecinătățile *eu — am* etc., *tu — i, tu — ai* etc., iar sap_2, — în vecinătățile (ø) — *ă*, (ø) — *e*, (ø) — *a*, (ø) — *ele* etc., impune, absolutizînd principiul distribuției complementare, soluție destul de greu de acceptat, că sap_1 și sap_2 reprezintă un morfem unic.

Dacă introducerea aspectului fonetic ca element adiacent distribuției complementare în analiza fonologică, deși teoretic greu de justificat, este din punct de vedere practic foarte rodnică, iar această combinație eterogenă dintre substanță și relație este utilizată în cele mai multe studii fonologice, introducerea elementului semantic, care pare, de asemenea, cel puțin în momentul actual al lingvisticii, imposibil sau măcar extrem de incomod de evitat, antrenează o serie întreagă de ambiguități, deoarece ridică problema cea mai dificilă a lingvisticii, și anume problema delimitării prealabile a sensurilor. Or, pînă în prezent nu s-a elaborat încă un procedeu care să permită delimitarea precisă și neechivocă a sensurilor.

4.3.3. În multe lucrări, condiția asemănării fonetice sau semantice apare într-o formulare mai puțin explicită. Chiar la cei care, ca Z. Harris, fac eforturi consecvente de a elimina criteriul substanțialist din cercetarea lingvistică acesta apare sub forma indirectă, „mascată", cum se spune adeseori, a așa-numitei „reacții a vorbitorului"[1]. Pentru a stabili dacă o secvență fonică se modifică sau nu în urma repetării sau a înlocuirii unui segment prin altul, se apelează la vorbitor, care recunoaște sau nu secvența inițială. Acest mod de a proceda e susceptibil de două interpretări: poate fi privit ca o încercare de a disimula faptul că, într-o anumită etapă, cercetarea nu se poate dispensa de criteriul substanței — mai ales al sensului, așa de mult discutat — sau poate fi considerat ca o *încercare de a limita cît mai mult*, de a circumscrie cît mai precis rolul, în cadrul cercetării științifice, al unui factor care pare indispensabil, dar care poate induce în eroare pe cercetător impunînd delimitări și clasificări exterioare obiectului, deci capabile să deformeze reprezentarea despre obiect.

Indiferent de intenții — greu de judecat — drumul parcurs de cercetarea lingvistică pare a sprijini mai ales cea de-a doua interpretare. E neîndoielnic faptul că a recurge la sens sub forma reacției vorbitorului, manifestată, cel puțin deziderativ sub forma simplificată *da /nu, identic/ nonidentic*, înseamnă implicarea sensului și a substanței fonice în cercetarea fenomenului lingvistic într-o măsură

---

[1] „Reacția vorbitorului" e invocată încă de L. Bloomfield.

mult mai mică decît în cazurile în care studierea pornește de la aceste entități, considerîndu-le diferențiat și erijînd deosebirile stabilite în criterii pe care se bazează identificarea și clasificarea unităților[1].

Utilizarea reacției vorbitorului are însă unele dezavantaje practice, destul de însemnate, derivînd mai ales din elementul subiectiv, „individual", care intervine în acest procedeu: aprecierea vorbitorului depinde în mare măsură de gradul de cunoaștere a limbii, de inteligența lui, de pregătirea lui generală etc. Dificultăți apar și din cauză că în locul reacției simple, scontate în teorie, în fapt răspunsurile sînt adeseori mult mai nuanțate și, ca atare, mai puțin concludente și mai greu de utilizat[2].

4.4. Substanța fonică sau semantică, suplinită prin distribuție în identificarea și clasarea unităților, este considerată adeseori ca depășind limitele domeniului cercetării lingvistice.

Lingvistica descriptivă, cel puțin într-o etapă a evoluției ei, elimină sensul din preocupările sale. Obiectul lingvisticii se reduce astfel la o singură latură a limbii — aspectul expresiei, sensul, conținutul exprimat revenind altor discipline: sociologiei, logicii etc.

Această atitudine, foarte mult discutată, a cărei sorginte o constituie reacția față de utilizarea abuzivă a considerentelor semantice în cercetarea lingvistică se atenuează treptat și, alături de ideea că e bine ca sensul să fie evitat, pentru că nu s-au găsit încă metodele adecvate analizei și studierii lui, apare ideea că și latura semantică a limbii poate fi abordată în termenii analizei distributive.

Unele indicii în acest sens apar chiar la Z. Harris, care admite că „diferiții membri ai claselor și subclaselor distributive au anumite elemente semantice comune" și că există o corelație între diferențele semantice și cele distributive, elementele cu sens mai îndepărtat avînd o distribuție mai diferită[3]. Dezvoltînd această idee, Harris ajunge să formuleze în termeni de distribuție sinonimia și omonimia[4].

---

[1] Cf., de exemplu, clasificarea elementelor lingvistice după caracterul mai abstract sau mai puțin abstract al semnificației lor.

[2] Cf. rezultatele diferite obținute prin experimentul „reacției vorbitorului" de N. Chomski (*Syntactic Structures*, 's-Gravenhage, 1957) și de A. Hill (*Grammaticality*, în "Word", XVII, 1, 1961) amplu discutate de N. Chomski în *Несколько методологических замечаний о порождающей грамматике*, din „Вопросы языкознания", 4, 1962, p. 114 și urm.

[3] Cf. Z. S. Harris, *Distributional Structure*, în "Word" 2—3, 1954, p. 155.

[4] *Ibidem*, p. 157.

Transferată din fonologie în morfologie şi sintaxă, distribuţia îşi face drum şi în cercetarea semanticii şi există studii consacrate tocmai acestei probleme[1].

5. În expunerea anterioară, s-au făcut referiri aproape exclusiv la lucrările lingviştilor americani. Acest lucru se explică prin faptul că în descriptivismul american, acordîndu-se un rol preponderent distribuţiei în cercetarea limbii, discuţiile privind aspectul teoretic al problemei sau, mai ales, „tehnica" de utilizare sînt foarte numeroase. Distribuţia nu poate fi însă considerată specifică descriptivismului, capabilă să opună această şcoală lingvistică celorlalte curente structuraliste. Distribuţia şi contextul ocupă un loc important şi în concepţia şcolii de la Praga, ca şi în teoria glosematică.

Interesul pentru context, pentru distribuţie este expresia importanţei acordate relaţiilor în limbă şi reprezintă trăsătura comună tuturor nuanţelor de structuralism.

Astfel, în clasica lucrare a lui N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*[2], se utilizează vecinătăţile *(entourage)*. Opoziţia, pe care se bazează operaţia de identificare a fonemelor presupune ca punct de plecare un context. Perechile minimale reprezintă „permutarea" unui element fonic cu altul în acelaşi context; „*Les sons permutables sont ceux, qui peuvent, en une langue donnée, se trouver dans un même entourage phonique*"[3], iar opoziţia distinctivă, esenţială pentru stabilirea inventarului de foneme al unei limbi, se bazează pe caracterul permutabil al anumitor sunete în cadrul sistemului unei limbi date

Referirea la vecinătăţi este continuu prezentă în regulile de determinare a fonemelor formulate de Troubetzkoy[4], iar cea de-a doua caracteristică din definiţia variantelor combinatorii: sunete „înrudite din punct de vedere acustic sau articulatoriu", dar care „*nu apar niciodată în acelaşi context* (entourage) *fonic*"[5] (subl. ns.) corespunde perfect principiului distribuţiei complementare. Acelaşi principiu al

---

[1] Cf. E. A. Nida, *A System for the Description of Semantic Elements*, în „Word" 1, 1951; P. L. Garvin, *A Descriptive Technique for the Treatment of Meaning*, în „Language", 34, 1958, B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, în Travaux de linguistique et de littérature, II, 1, Strassbourg, 1964, etc.

[2] Paris, 1949 (trad. lui J. Cantineau).

[3] N. S. Troubetzkoy, *op. cit.*, p. 34.

[4] *Ibidem*, p. 47 şi urm.

[5] *Ibidem*, p. 50, regula a III-a.

distribuției complementare intervine la J. Cantineau în definirea variantelor combinatorii ale morfemelor sau lexemelor[1].

La A. Martinet, termenii *entourage* și *ambiance* sînt înlocuiți prin *environnement*[2], iar în discuția variantelor combinatorii intervine *distribuția complementară*: „*On dit que les variantes combinatoires d'un même phonème sont en d i s t r i b u t i o n c o m p l é m e n t a i r e*"[3] (subl. ns).

Principiul *comutării*, considerat pivot principal al teoriei glosematice, implică de asemenea contextul, iar diversele tipuri de relații (determinarea, interdependența, constelația) posibile între diferitele elemente ale „textului" sau ale sistemului acoperă perfect distribuția în ansamblul său, avînd avantajul de a diferenția și ierarhiza diversele vecinătăți. O analogie există și între distribuție și ceea ce Hjelmslev numește „formă". De altfel, metoda deductivă preconizată de Hjelmslev, procedînd de la ansamblu spre unitate, pune, chiar prin aceasta, în prim plan, contextul[4].

Deosebirile în modul de a aborda și de a trata contextul (vecinătățile) și distribuția derivă, cel puțin în parte, din faptul că descriptiviștii au în vedere *lanțul vorbit*, comunicarea ca atare, deci „vorbirea" în terminologia saussuriană, pe cînd ceilalți vizează în cercetarea lor mai ales „sistemul", „limba".

Această deosebire evidentă își găsește expresia explicită, de exemplu, în faptul că A. Martinet distinge în fonologie două tipuri de context: „*contexte du discours*" și „*contexte du système*"[5], ultimul avînd un rol foarte important în înțelegerea diacroniei fonologiei.

Modul diferit de abordare a limbii nu duce la rezultate ireconciliabile: cea mai mare parte din regulile sau constatările formulate în termenii distribuției ar putea fi transpuse în termenii opozițiilor proporționale sau ai proporțiilor analogice[6].

---

[1] „Dacă două elemente formale minime, fonetic diferite, dar cu semnificație identică nu apar niciodată în aceeași ambianță, ele trebuie considerate ca variante combinatorii ale aceluiași morfem sau lexem..." (*Les oppositions significatives*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure" 10, 1952, p. 11—41).

[2] Cf. de exemplu, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 61, 62 passim.

[3] *Ibidem* p. 69.

[4] Cf. L. H j e l m s l e v, *Prolegomena to a Theory of Language*, 1953.

[5] Cf. *Économie des changements phonétiques, Traité de phonologie diachronique*, Berne, 1955, p. 25.

[6] Cf. H. F r e i, *Critères de délimitation*, în „Word", 10, 1954, p. 141: „*La plupart des raisonnements formulés en termes de distribution pourraient être transposés en proportions analogiques et inversement*".

Opoziţiile proporţionale corespund acelor *„linguistic patterns"*, atît de frecvent invocate de descriptivişti.

6. Discuţia anterioară impune următoarele constatări:

a) Distribuţia şi contextul caracterizează, prin rolul care li se acordă, structuralismul în ansamblu.

b) Importanţa care li se acordă derivă din deplasarea interesului lingvisticii de la relaţiile externe dintre limbă şi alte fenomene, către relaţiile interne, care se stabilesc, în cadrul limbii, între diversele ei elemente.

c) Deşi unii lingvişti consideră distribuţia drept principiu şi criteriu unic în studierea limbii şi uneori chiar ca unic scop al lingvisticii, se constată unele neclarităţi privind fie conceptul de distribuţie, fie utilizarea lui. Insuficient prelucrată este, de exemplu, problema extensiunii contextelor în diverse situaţii, ca şi problema oarecum adiacentă a selectării contextelor relevante pentru diferitele situaţii. Sub acest ultim aspect ar putea fi utilă reconsiderarea problemei distribuţiei în lumina diferitelor tipuri de relaţie posibile între elementele lingvistice.

d) Distribuţia apropie lingvistica, ca metodologie, de ştiinţele naturii şi de matematică.

Apropierea de ştiinţele naturii se realizează prin introducerea în metodologia lingvistică a *experimentului*: substituţia şi comutarea, care presupun variaţia unui element într-un ansamblu în care restul rămîne constant se aseamănă perfect cu experienţele în care se procedează prin modificarea diverselor condiţii[1]. De asemenea, analiza distribuţională facilitează contactele lingvisticii cu alte ştiinţe şi face posibilă utilizarea în cercetarea limbii a unor concepte puse în circulaţie de alte ştiinţe, de teoria informaţiei, de ex[2].

Apropierea de matematică se datoreşte faptului că luarea în consideraţie a distribuţiei permite definirea formală sau formalizată a unităţilor lingvistice, definiţii care singure pot fi utilizate în abordarea matematică a unor probleme. Matematizarea reprezintă în evoluţia lingvisticii un proces conştient. Efortul şi dorinţa de a apropia lingvistica de matematică sînt uneori exprimate explicit: glo-

---

[1] Cf. E. Haugen, *Directions in modern linguistics*, în „Readings" p. 357 şi urm.

[2] Cf. de ex. J. Dubois, *Grammaire structurale du français*, Paris, 1965.

sematica e prezentată ca o „algebră a limbii"[1], iar Z. Harris[2] consideră modalitatea de analiză sintactică propusă de el „matematică". Foarte elocvent este pentru această tendinţă dezideratul formulat de M. Joos[3]: „Trebuie să facem din lingvistica noastră un fel de matematică, în care să fie prin definiţie imposibilă orice contradicţie". Acest deziderat, formulat cu mai bine de un deceniu în urmă, tinde să se realizeze în epoca actuală prin introducerea a tot mai multe concepte şi procedee matematice în lingvistică[4].

---

[1] Cf. L. Hjelmslev, *op. cit.*; A. I. Uldall, *Outline in Glossematics*, în TCLC, X, Copenhaga, 1957.

[2] Cf. *From Morpheme to Utterance*, în "Language", 22, 1946.

[3] Cf. *Description of Language Design*, în "Journal of Acoustical Society of America" 27, 1950, p. 701—8 (*Readings* ..., p. 349).

[4] Cf. de ex. I. I. Revzin, *Модели языка*, Moskva, 1962, S. Marcus, *Lingvistica matematică*, ed. II, Buc. 1966, S. Marcus, Ed. Nicolau, S. Stati, *Introducere în lingvistica matematică*, Buc., 1966.

Sorin Stati

ASPECTE ALE ANALIZEI SINTACTICE ÎN LINGVISTICA STRUCTURALĂ

1. Observaţii critice

Analiza sintactică comportă, în gramatica tradiţională, două etape: descompunerea frazei în propoziţii şi a propoziţiilor în părţi de propoziţie. Din numeroasele critici la care se expune această analiză va fi suficient să amintim pe scurt următoarele:

a) Operează cu unităţi definite imprecis[1], amestecînd criteriile, lăsînd loc la mai multe interpretări contradictorii. Dacă f r a z a este „o unitate sintactică de sine stătătoare, a cărei existenţă este condiţionată de prezenţa cel puţin a unei propoziţii principale"[2], p r o p o z i ţ i a este mult mai greu de definit. Controversa născută în jurul problemei definiţiei propoziţiei e bine cunoscută, dar mai grav e faptul că a fost pus la îndoială însuşi caracterul de noţiune lingvistică al propoziţiei; unii o consideră rezultatul unei confuzii cu j u d e c a t a din logică. Multe complicaţii provoacă aşa-zisele propoziţii nominale, precum şi cele „cu structură neanalizabilă"[3] (*da, fireşte, desigur, ei!*).

Mai puţin dezbătută— deşi cu nimic mai limpede — este chestiunea părţilor de propoziţie.

— În primul rînd, cele patru părţi de propoziţie recunoscute de gramatica românească[4] sînt definite după criterii diferite, iar

[1] F. de Saussure, *Cours*, p. 154.

[2] *Gramatica limbii române*, vol. II, ed. a II-a, Editura Academiei R.P.R., 1963, p. 230 (cf. şi definiţia de la p. 229).

[3] *Ibidem*, p. 64—65.

[4] Adăugarea recentă a celei de-a cincea („elementul predicativ suplimentar", cunoscut, sub alte denumiri, şi în gramatica tradiţională a altor limbi) nu înlătură inconvenientele teoriei „clasice".

clasificarea atributelor și complementelor se face și ea după criterii diferite[1].

— În al doilea rînd, caracterul de unitate lingvistică al subiectului și predicatului este discutabil. Dintre lingviștii mai vechi, e suficient să amintim opinia lui Hugo Schuchardt, care se credea îndreptățit să elimine din gramatică termenii „subiect" și „predicat"; dacă a continuat să-i folosească a fost numai din considerente practice[2]. Dintre cercetătorii contemporani, L. Hjelmslev își exprimă încă în lucrarea sa de debut [3] îndoiala că cei doi termeni în discuție pot fi degajați prin procedee pur gramaticale[4].

— În al treilea rînd, nu a fost lămurit raportul dintre „cuvînt" și „parte de propoziție" și nu e clar dacă „cuvîntul" sau „partea de propoziție" este unitatea sintactică minimală[5]. Această confuzie e la fel de veche ca sintaxa. Din practica analizei de tip tradițional se știe că unele cuvinte formează singure părți de propoziție, iar altele (prepozițiile, locuțiunile prepoziționale, articolele, verbele copulative ș. a.) sînt doar componente ale unor părți de propoziție. Supărător e însă faptul că există părți de propoziție „complexe" (de pildă, apozițiile dezvoltate sau grupuri de cuvinte ca *de multe ori*, *fețe-fețe*, *acestea fiind zise* etc.), dintre care unele — cele „analizabile" — pot fi descompuse tot în . . . părți de propoziție, pentru întreg și parte fiind folosite aceleași denumiri, precum și faptul că numeroase propoziții nu se pot împărți „fără rest" în părți de propoziție (din cauza conjuncțiilor, a locuțiunilor conjuncționale, a unor adverbe ca *mai*, *cam*, *chiar*, *și*). Pe de altă parte, *Gramatica limbii române* consemnează existența propozițiilor „neanalizabile" (vezi mai sus), care nu conțin nici o parte de propoziție.

În sfîrșit, pentru a încheia lista — foarte sumară — a obiecțiilor legate de unitățile sintactice, nu trebuie minimalizată nici controversa purtată în jurul cuvîntului; ea atrage după sine încă o controversă: e justificată diviziunea gramaticii în morfologie și sintaxă[6]?

---

[1] Cf. Valeria Guțu-Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în „Limba română", XII, 1963, p. 25—35.

[2] Hugo Schuchardt, *Brevier*, Halle (Saale), 1922, p. 225.

[3] L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, 1928, p. 35.

[4] Pentru întregul istoric al problemei, vezi Manfred Sandmann, *Subject and Predicate*, The Edinburgh University Press, 1954.

[5] „Propoziția constă de regulă nu din cuvinte, ci din grupuri de cuvinte" (W. Havers, *Handbuch der erklärenden Syntax*, Heidelberg, 1931, p. 13).

[6] Pentru istoricul problemei, vezi Antonio Llorente Maldonado de Guevara, *Morfologia y sintaxis. El problema de la division de la gramatica*, Universidad de Granada, 1955.

b) Rezolvă în chip nesatisfăcător problema tipurilor de relații dintre unitățile sintactice și a raportului dintre aceste relații și cele studiate de morfologie.

Coordonarea și subordonarea, la care unii adaugă și „predicația" (relația dintre subiect și predicat) — singurele tipuri de relații de care se ocupă sintaxa tradițională — nu acoperă toate situațiile oferite de realitatea lingvistică. Printre altele, nu știm cum trebuie calificat raportul dintre subiect și predicat, dintre copulă și numele predicativ, sau dacă apoziția și propoziția apozițională contractează în adevăr un raport de subordonare.

Distincției, recunoscute în sintaxă, dintre coordonare și subordonare nu-i corespunde nimic în structura cuvîntului. Analiza frazei e paralelă cu cea a propoziției (structurile celor două unități sînt izomorfe)[1], în schimb amîndouă nu par să aibă nimic comun cu analiza morfologică.

2. Caracteristicile sintaxei structurale

De mai bine de trei decenii, școlile structuraliste caută să depășească dificultățile analizei gramaticale tradiționale, schimbînd în primul rînd punctul de vedere și metodele de cercetare. Dificultățile nu decurg însă numai din vicii de metodă, de aceea numeroase probleme rezistă în continuare eforturilor, mereu înnoite, ale structuraliștilor de toate nuanțele.

Cu toată diversitatea teoriilor, cîteva linii directoare se pot totuși întrevedea în cercetările moderne asupra temei care ne interesează.

a) E părăsită ierarhia tradițională a unităților sintactice (parte de propoziție[2], propoziție, frază), singura unitate superioară cuvîntului de care se vorbește mai mult fiind e n u n ț u l (engl. *utterance*, fr. *phrase* sau *énoncé*). Prin „enunț" se înțelege, în genere, o comunicare lingvistică care poate fi precedată și urmată de pauză, un grup de morfeme înzestrat cu o relativă autonomie. Enunțuri sînt și propo-

---

[1] Paralelismul se reflectă în principiul corespondenței dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție, formulat explicit în ed. a II-a a *Gramaticii limbii române*, redactată de Institutul de lingvistică din București (vol. II, p. 255 și urm.).

[2] Nefiind, în mod indubitabil, niște categorii formale, caracterul lingvistic al părților de propoziție este îndoielnic, dacă nu chiar iluzoriu (L. H j e l m s l e v, *op. cit.*, p. 33—35).

ziţii de tip obişnuit (*Elevul scrie. Cînd pleci?* etc.), dar şi grupuri de cuvinte sau cuvinte ca *La dreapta* (de pildă, ca răspuns la întrebarea *Pe unde a luat-o autocarul?*), *Nici gînd!*, *Ba da*, *Nu* etc. Denumirea de enunţ se aplică şi la ceea ce noi numim f r a z ă.

K. L. Pike vorbeşte de trei tipuri de unităţi: parte a unui cuvînt [morfemul], cuvînt şi grup de cuvinte[1].

Destul de frecvent e formulată ideea că e n u n ţ u l e o unitate a vorbirii *(la parole)*, bazată uneori pe unitatea de sistem *(la langue)* numită p r o p o z i ţ i e, alteori pe un grup de propoziţii sau numai pe un fragment de propoziţie.

Deoarece unii structuralişti nu sînt satisfăcuţi nici de definiţiile structuraliste date cuvîntului[2], şi această unitate este înlăturată şi rămîn doar fonemul, morfemul şi enunţul. Este edificatoare observaţia că, într-o carte intitulată *Unităţi lingvistice*, numai trei pagini tratează despre unităţile superioare morfemului[3].

b) Se caută dovezi de izomorfism între structura sintactică şi cea morfologică şi se ajunge uneori chiar la ştergerea graniţelor dintre cele două diviziuni tradiţionale ale gramaticii. O atenţie specială se acordă izomorfismului manifestat de tipurile de relaţii gramaticale.

c) Criteriul logic este eliminat în favoarea criteriilor „lingvistice", între care f o r m a ocupă un loc central. O divergenţă serioasă desparte pe structuraliştii care folosesc criteriul semantic, de ceilalţi, care îl resping ca fiind „extralingvistic", „metafizic" sau, în cel mai bun caz, prea vag şi rău formulat ca să fie utilizabil cu real folos.

3. Şcoala pragheză

După cum se ştie, cercul lingvistic de la Praga nu s-a limitat niciodată la cercetarea din punct de vedere funcţional şi structural a planului fonetic al limbii. Încă de la întemeierea sa, acest cerc a încercat să-şi aplice concepţiile şi la nivelurile superioare, morfologic

---

[1] *A Problem in Morphology-Syntax Division*, în „Acta linguistica", V, fasc. 3, 1945–1949, p. 126.

[2] De exemplu, „formă liberă minimală", adică „cea mai mică unitate care poate fi rostită singură, izolat", după L. B l o o m f i e l d, *Language*, 1933, p. 178; K. L. P i k e, *Taxemes and Immediate Constituents*, în „Language", 19, 2, 1943, p. 76; B. B l o c h şi G.L. T r a g e r, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 54.

[3] E b e l i n g, *Linguistic Units*, 's-Gravenhage, 1960.

și sintactic. Totuși, pînă la al doilea război mondial, cu excepția unor cercetări de morfologie structurală (elaborate de Karcevski, Jakobson, Pauliny, Skalička), rezultatele în domeniul gramaticii au fost inferioare celor obținute în fonologie. Putem cita totuși teoria lui V. Mathesius asupra structurii propoziției sau, mai bine-zis, a enunțului. Lingvistul ceh consideră că orice enunț comportă o analiză binară, în t e m ă (care nu furnizează ascultătorului informații noi, ci face legătura cu contextul — lingvistic sau extralingvistic) și r e m ă sau n u c l e u (care poartă informațiile noi). Această teorie, ca și întreaga lui concepție funcțională asupra sintaxei, au fost puțin cunoscute în străinătate și n-au influențat progresul structuralismului. [Opera lui de bază, *Obsahový rozbor současné angličtiny na základě obecně lingvistickém* (Analiza funcțională a limbii engleze contemporane, pe baza lingvisticii generale), a fost publicată abia în 1961, la cincisprezece ani după moartea autorului.]

Una din ideile valoroase ale școlii de la Praga — din păcate insuficient exploatată în planul sintactic — este că limba este un sistem de sisteme.

După al doilea război mondial, lucrările de sintaxă s-au înmulțit și se poate spune că, la ora actuală, sintaxa structurală și funcțională constituie una din preocupările centrale ale lingviștilor din Cehoslovacia. Din punct de vedere metodologic, sînt reluate și dezvoltate ideile lui Mathesius sau se folosesc metodele altor curente structuraliste, de care ne vom ocupa în cele ce urmează[1].

4. Școala franceză

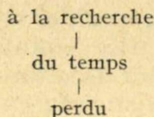
Foarte apropiat de sintaxa tradițională, structuralismul lui Tesnière se abate totuși de la aceasta, neadmițînd nici o unitate intermediară între cuvînt și enunț *(phrase)* : „a construi o frază înseamnă a da viață unei mase amorfe de cuvinte, stabilind între ele un ansamblu de conexiuni"[2]. Și totuși, examinînd schemele care materializează

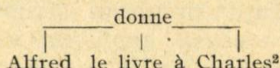
[1] Pentru o privire de ansamblu asupra gramaticii structurale a școlii de la Praga, cf. F r. D a n e š și J. V a c h e k, *Prague Studies in Structural Grammar Today*, în TLP I, 1964, p. 21—31 ; acum J. V a c h e k, *The Linguistic School of Prague*, Indiana Univ. Press, 1966, p. 79—95 și cîteva articole din TLP II, 1966.

[2] L. T e s n i è r e, *Eléments de syntaxe structurale*, Paris, 1959, p. 12.

vizual structura enunțurilor[1], vedem că elementele constitutive nu sînt altceva decît părțile de propoziție din gramatica tradițională, de exemplu :

sau

Autorul ajunge la acest rezultat clasînd cuvintele în patru categorii, fiecare îndeplinind una din cele patru funcții posibile în cadrul unui enunț. Pe lîngă cele patru categorii de cuvinte mai există uneltele gramaticale, care transpun cuvintele dintr-o clasă în alta, pentru a le permite să îndeplinească și altă funcție decît cea specifică clasei din care fac parte. De pildă, prepoziția *spre* „transferă" cuvîntul *casă* din categoria „substantiv" în categoria „adverb"[3]. După cum se vede, Tesnière clasifică cuvintele exclusiv după criteriul sintactic.

Deși diferită ca terminologie și îmbogățită cu discuții teoretice — care lipsesc la Tesnière, preocupat exclusiv de practica analizei sintactice — sintaxa structurală a lui A. Martinet ajunge la aproximativ aceleași rezultate : enunțul se segmentează în unități care seamănă perfect cu părțile noastre de propoziție și pentru care lingvistul francez propune denumirea de „frază autonomă" *(autonomous phrase)* sau „independentă"[4]. Cuvintele din concepția tradițională sînt înlocuite, în edificiul „sintaxei funcționale" clădit de Martinet, cu :

— moneme autonome (de exemplu, *ieri*) ;

— moneme dependente (de exemplu, *sat*) ; ele pot îndeplini funcții diferite, fie schimbîndu-și poziția în enunț, fie asociate cu

[1] Scheme pe care autorul le numește „stemmes".

[2] *Ibidem*, p. 100.

[3] Capitolele consacrate „transferului" constituie partea cea mai interesantă a cărții lui Tesnière.

[4] Exemple : cuvinte flexionare, ca în latină și greacă, precum și combinații de tipul *cu cîinele, în josul drumului* (A. Martinet, *A Functional View of Language*, Oxford University Press, 1962, p. 45, 90).

— moneme f u n c ț i o n a l e, al căror rol este tocmai de a da autonomie altor moneme, arătînd relația dintre ele și restul enunțului. Aici intră prepozițiile, conjuncțiile, dar și desinențele cazuale[1].

Ca și la Tesnière, criteriul de clasificare este sintactic. Faptului acestuia, caracteristic și pentru alți structuraliști, nu i s-a acordat, credem, importanța cuvenită. Într-adevăr, adoptarea acestui criteriu înseamnă o schimbare esențială a punctului de vedere.

Procedura „clasică" analizează formele pe o bază morfologică și notează cu grijă construcțiile în care pot intra, cu sensurile respective. (Sintaxa înseamnă încă pentru mulți studiul întrebuințării formelor.) Procedura nouă analizează tiparele sintactice și cercetează ce forme pot apărea în fiecare din secțiunile tiparelor (modelelor). Totalitatea formelor care pot ocupa un anumit loc într-un anumit tipar sintactic formează o clasă, numită „clasă de funcție" pentru că a fost definită funcțional. Clasele acestea iau locul părților de vorbire. Punctul de vedere structuralist e sintetizat de E.A. Nida după cum urmează:

„Propoziția poate fi privită ca o rețea *(a framework)* cu anumite compartimente în care pot intra diferite clase de cuvinte"[2].

5. Descriptivismul

Îndepărtîndu-se simțitor de rezultatele analizei sintactice tradiționale și, prin aceasta, și de tipul de sintaxă structurală schițat mai sus, lingviștii din școala descriptivistă americană au elaborat analiza în constituenți imediați.

Creatorul metodei poate fi socotit Leonard Bloomfield, care a schițat-o în cartea sa *Language* (1933). Zece ani mai tîrziu, Kenneth L. Pike publică un articol[3] în care dezvoltă ideile lui Bloomfield și for-

---

[1] A. M a r t i n e t, *op. cit.*, p. 45. Termeni tradiționali ca ,,subiect" sau ,,complement" nu lipsesc la Martinet, dar nici din definiții, nici din tratare nu se vede prea bine locul lor în ,,sintaxa funcțională".

[2] E. A. N i d a, *A Synopsis of English Syntax*, University of Oklahoma, 1960, p. 10. După K. L. P i k e (*A Problem in Morphology—Syntax Division* ..., p. 125), diviziunea în morfologie și sintaxă nu e la fel de esențială și fundamentală ca aceea în (a) modele (*patterns*), (b) locuri în modele (*points in patterns*) și (c) liste de elemente care pot fi substituite mutual în aceste locuri (puncte).

[3] K. L. P i k e, *Taxemes* ...

mulează o serie de obiecții. Dar lucrarea rămasă pînă astăzi fundamentală pentru cunoașterea metodei de analiză în constituenți imediați este expunerea lui Rulon S. Wells[1].

O serie de corectări și adaosuri se datoresc tot unor cercetători din S.U.A. : Ch. F. Hockett[2], Z. S. Harris[3] și E. A. Nida[4].

Elaborarea teoriei gramaticilor generative[5] a sporit importanța metodei constituenților și a impus-o și dincolo de hotarele S.U.A. Zeci de lingviști din diferite țări europene lucrează astăzi în mod curent cu noțiunea de „constituenți imediați".

Redusă la expresia cea mai simplă, metoda constă într-o serie de diviziuni : enunțul dat se împarte în două, fiecare din segmentele obținute iarăși în două, pînă cînd ajungem la cele mai mici unități semnificative (morfemele). Părțile care rezultă din segmentare, în toate fazele ei, se numesc c o n s t i t u e n ț i. Enunțul, precum și orice fragment de enunț obținut prin diviziune, este alcătuit din doi constituenți i m e d i a ț i. Orice segment de vorbire considerat ca unitate a doi constituenți imediați poartă numele de c o n s t i t u t. Elementele indivizibile ale unui enunț (morfemele) sînt c o n s t i t u e n ț i i săi u l t i m i (*ultimate constituents*).

Așa cum vom arăta mai departe, în unele situații se impune descompunerea enunțului în trei sau chiar mai mulți constituenți imediați. Cazul cel mai frecvent fiind însă tăierea în două[6], numită d i v i z i u n e b i p a r t i t ă[7], le vom ignora pe celelalte, pînă către sfîrșitul acestui articol[8].

---

[1] R. S. W e l l s, *Immediate Constituents*, în ,,Language", 1947, p. 81—117, republicat în *Readings in Linguistics*, New-York, 1958.

[2] C h. F. H o c k e t t, *A Course in Modern Linguistics*, New-York, 1958.

[3] Z. S. H a r r i s, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961.

[4] E. A. N i d a, *op. cit.* (pe care autorul o prezintă ca „cea mai dezvoltată privire sinoptică asupra construcțiilor englezești descrise în termenii constituenților imediați", p. 6) și *Morphology. The Descriptive Analysis of Words*, ed. a II-a, The University of Michigan Press, 1957.

[5] Cf., ca lucrări de bază, Z. S. H a r r i s, *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, în „Language", 1957, p. 283—340 ; N. C h o m s k y, *Syntactic Structures*, 's-Gravenhage, 1963 ; E. Bach, *An Introduction to Transformational Grammars*, New York, 1964.

[6] „De obicei doi și numai doi constituenți imediați" (B. B l o c h ș i G. L. T r a g e r, *op. cit.*, p. 67) ; ,,Enunțul se împarte în două, uneori în mai multe părți" (E. H a u g e n, *Directions in Modern Linguistics*, în *Readings* ..., p. 359).

[7] E. H a u g e n, în *Readings* ..., p. 359.

[8] Vezi p. 74.

După această primă caracteristică a metodei (segmentarea succesivă prin diviziune bipartită), trebuie menţionată imediat încă una, nu mai puţin însemnată:

Segmentarea porneşte de la enunţuri oricît de complexe ca organizare sintactică şi se opreşte la nivelul morfemelor; ea cuprinde astfel întreaga structură gramaticală, ignorînd graniţele dintre sintaxa frazei, a propoziţiei şi morfologie[1].

Scopurile pe care le urmăreşte metoda în discuţie se pot rezuma astfel:

a) descoperirea părţilor componente ale unui enunţ, pornind de sus în jos, adică de la unităţi superioare la unităţi inferioare;

b) descoperirea structurii enunţului, a modelului său (*pattern*)[2].

Pentru a-şi atinge aceste două scopuri, metoda constituenţilor are nevoie de o t e h n i c ă a segmentării, care să dirijeze diviziunile succesive, să aleagă diviziunea cea mai potrivită din mai multe diviziuni posibile.

6. Tehnica segmentării în constituenţi imediaţi

E. A. Nida acordă o preferinţă vizibilă criteriului semantic. În faţa unei propoziţii ca *merii din curtea noastră nu dau rod*, noi „simţim"[3] că *noastră* merge cu *curtea* sau că grupul predicatului (*nu dau rod*) trebuie raportat la şirul de cuvinte *merii din curtea noastră*. Rolul criteriilor structurale, formale, este de a confirma, dar şi de a corecta — unde e cazul — datele obţinute pe această cale.

Un punct de vedere asemănător găsim la K. L. Pike: în cursul segmentării e indicat să tulburăm cît mai puţin relaţiile dintre sensul părţilor constitutului şi sensul constitutului; cu alte cuvinte, să tăiem

---

[1] K. L. P i k e afirmă, mai prudent, că la începutul analizei nu trebuie să fim preocupaţi de limitele dintre morfologie şi sintaxă (*Taxemes...*, 76).

[2] R. S. W e l l s arată limpede că scopul studiului său e „să dea o teorie unificată, sistematică pentru determinarea constituenţilor imediaţi, pe baza conceptului faimos de modelare" (*Readings...*, p. 186). Descoperirea modelelor este prezentată ca scop şi de C h. F. H o c k e t t, *op. cit.*, p. 160.

[3] Descriptivistul american scrie „*we feel*" (E. A. N i d a, *Synopsis*, p. 87). Importanţa acordată de Nida criteriului semantic reiese însă chiar din definiţia constituenţilor imediaţi: elementele constitutive care intră nemijlocit în combinaţii cu sens (*meaningful*), *ibidem*.

în aşa fel enunţul (fragmentul de enunţ), încît sensul întregului să pară că a rezultat din combinarea sensului părţilor plus o serie de sensuri gramaticale[1].

Dar care sînt criteriile structurale? E cazul să precizăm că ceilalţi reprezentanţi de seamă ai şcolii structuraliste americane întemeiază tehnica segmentării în constituenţi exclusiv pe aceste criterii[2].

Criteriul de bază este s u b s t i t u ţ i a (*substitution, replacement*): „Diviziunea enunţurilor în segmente a fost realizată pe baza faptului că porţiuni dintr-un enunţ sînt substituibile (deci echivalente din punctul nostru de vedere) cu porţiuni din alte enunţuri"[3].

Dîndu-se un enunţ de o lungime oarecare, se încearcă înlocuirea unei porţiuni din el cu alt material lingvistic. Se consideră valabile numai acele înlocuiri care dau naştere unor enunţuri corecte, posibile. De pildă, în propoziţia *cumpără alte cărţi* putem înlocui *cărţi* cu *daruri*, *stofe* etc., deoarece *cumpără alte daruri*, *cumpără alte stofe* etc. sînt enunţuri corecte. Dacă însă am substitui lui *cărţi* substantivul *cai*, rezultatul ar fi propoziţia, neadmisă de limba română, **cumpără alte cai*.

Verificăm apoi dacă şi restul enunţului (*cumpără alte*) este substituibil. Rezultatul e afirmativ; putem face înlocuirea cu *citeşte multe* sau *a adus cîteva* etc.

În felul acesta am împărţit enunţul *cumpără alte cărţi* în două segmente: *cumpără alte* şi *cărţi*. Nu e însă greu de văzut că diviziunea prezentată mai sus nu e singura posibilă; făcînd segmentarea după primul cuvînt, obţinem *cumpără* + *alte cărţi*. Care împărţire în constituenţi imediaţi este preferabilă? La care trebuie să ne oprim?

În acest moment al discuţiei vom introduce noţiunea de c l a s ă d e s e c v e n ţ e. Prin definiţie, oricum am tăia enunţul, în stînga şi în dreapta limitei se va găsi cîte o secvenţă de morfeme. Lungimea minimă a unui astfel de lanţ este de un morfem. Cele două segmentări propuse mai sus vor avea ca rezultat următoarele secvenţe:

a) *cumpăr-* + *-ă* + *alt-* + *-e* || *cărţ-* + *-i*;

b) *cumpăr-* + *-ă* || *alt-* + *-e* + *cărţ-* + *-i*[4].

[1] K. L. P i k e, *op. cit.*, p. 79.

[2] In legătură cu tehnica analizei în constituenţi vezi şi expunerea noastră mai dezvoltată din „Limba Română", 3, 1964, în special paginile 211—217.

[3] Z. S. H a r r i s, *Structural Linguistics*, p. 45.

[4] O morfologie structurală a limbii române nefiind încă elaborată, vom prezenta structura morfologică a cuvintelor în modul care ni s-a părut cel mai apropiat de concepţia descriptivistă. În plus, pentru a simplifica lucrurile la maximum, am evitat în mod intenţionat morfemele „zero". Împotriva analizelor propuse se pot formula, desigur, destule obiecţii, dar cititorul e rugat să considere exemplele noastre ca un mijloc de înţelegere a tehnicii de segmentare în constituenţi imediaţi.

Toate secvențele de morfeme care, în enunțul dat, pot lua locul unui constituent (de exemplu, *cumpăr-* + *-ă*) și au același număr de morfeme formează împreună cu șirul *cumpăr-* + *-ă* o clasă de secvențe[1]. Tot așa, formează o clasă de secvențe lanțul de morfeme *alt-* + *-e* + *cărț-* + *-i* împreună cu toate lanțurile cu care poate fi substituit în contextul de mai sus[2].

Prin urmare, orice segmentare a unui enunț în doi constituenți imediați înseamnă descompunerea lui în doi membri a două clase de secvențe.

O secvență poate fi înlocuită nu numai cu un reprezentant al aceleiași clase de secvențe, ci și cu membri ai altor clase de secvențe (cu un număr mai mic sau mai mare de morfeme). De pildă, *alt-* + + *-e* + *cărț-* + *-i* e substituibil cu *mult-* + *-e* sau cu *tot* + *ce* + *ved-* + + *-e* + *în* + *magazin-* + *-e*.

Totalitatea claselor de secvențe care pot apărea în una din cele două părți ale enunțului divizat alcătuiesc o clasă de forme[3]. Clasa de forme e o noțiune supraordonată clasei de secvențe.

Tehnica segmentării în constituenți imediați pune un accent deosebit pe descoperirea claselor de forme. Faptul că o secvență aparținînd unei anumite clase de secvențe e substituibilă, într-un anumit context, cu o secvență aparținînd altei clase de secvențe este considerat de Wells „baza teoriei constituenților imediați"[4]. Importanța se explică prin aceea că:

Din mai multe împărțiri posibile, se alege cea care dă naștere la două secvențe de morfeme cu cele mai mari posibilități de înlocuire, cu alte cuvinte e preferată segmentarea din care rezultă clasele de forme cele mai bogate.

Criteriul bogăției claselor de forme nu este însă ușor de aplicat, căci, oricum am face segmentarea, obținem, de obicei, secvențe cu posibilități foarte mari de substituire. În practică nu se face un calcul complet; unele diviziuni sînt scoase din discuție pentru că sărăcia relativă a claselor de forme rezultate se impune de la sine. De

---

[1] De exemplu, *capăt-* + *-ă*, *scri-* + *-e* etc.

[2] De exemplu, *mult-* + *-e* + *volum-* + *-e* etc.

[3] Pentru terminologie și exemple, vezi K. L. Pike, *op. cit.*, p. 81.

[4] R. S. Wells, în *Readings* ..., p. 187. Încercările de substituire se fac, pe rînd, asupra celor două porțiuni ale enunțului. Porțiunea supusă substituirilor e denumită de Wells focar (*focus*), iar porțiunea care rămîne în acest timp neschimbată poartă numele de context. Apoi, ceea ce a fost focar devine context, și invers. Iată și definiția lui Wells: „Focar e orice secvență care e privită ca substituibilă cu alte secvențe" (*Readings* ..., p. 189).

exemplu, dacă ar trebui să aflăm constituenții imediați ai propoziției *citesc un roman de aventuri*, împărțirea *citesc un roman* || *de aventuri* ar fi imediat abandonată în favoarea segmentării *citesc* || *un roman de aventuri*. E ușor de intuit că determinanții care pot lua locul lui *de aventuri* sînt mult mai puțin numeroși decît complinirile virtuale ale lui *citesc* (sînt mai puține feluri de romane decît obiecte pe care le poți citi!). La fel, diviziunea *citesc* || *un roman de aventuri* e preferabilă segmentării *citesc un* || *roman de aventuri*, căci după *citesc un* trebuie să urmeze un substantiv masculin sau neutru, pe cînd după *citesc* genul substantivului-complement poate fi și feminin.

Tot pentru a simplifica procedura, nu se cere examinarea segmentărilor care presupun tăierea în două a unui cuvînt. De exemplu, nu se ia în discuție posibilitatea diviziunilor *cit-* || *-esc un roman de aventuri* sau *citesc un roman de aventur-* || *-i*. Unitatea cuvîntului fiind respectată[1], înseamnă că pentru un enunț de numai două cuvinte aflarea constituenților imediați nu pune nici o problemă.

În sfîrșit, intervine criteriul „sistemului": întrucît o analiză în constituenți imediați implică altele, soliditatea ei nu se consideră verificată pînă ce n-au fost explorate cele mai îndepărtate efecte ale ei în sistem. Ceea ce se acceptă sau se respinge nu e, de fapt, analiza unei singure propoziții, ci sistemul de constituenți imediați ai unei limbi, adică o serie întreagă, un sistem de analize ale tuturor enunțurilor limbii[2].

Deși ultimul criteriu este inoperant în cazul limbii noastre, deoarece nici o lucrare apărută pînă în prezent nu studiază întreg sistemul de constituenți imediați ai gramaticii românești, vom da totuși un exemplu de analiză completă în constituenți imediați: propoziția românească *Ion declamă o poezie impresionantă*.

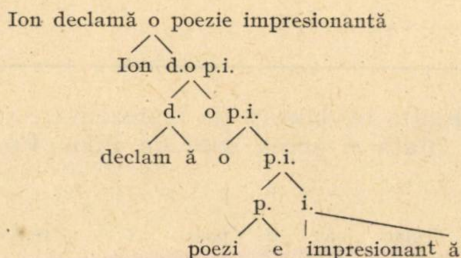
Fața de analiza tradițională:

Ion — declamă
|
o poezie
|
impresionantă

[1] R. S. Wells, în *Readings* ..., p. 188.

[2] *Ibidem*, p. 153; cf. și E. A. Nida, *op. cit.*, p. 91.

analiza descriptivistă se prezintă mult deosebit: enunţul se divide în constituenţii imediaţi *Ion* şi *declamă o poezie impresionantă*; acesta din urmă se segmentează în *declamă* || *o poezie impresionantă* şi fiecare din cei doi constituenţi imediaţi se desface iarăşi în două: *declam-* || *-ă* şi *o* || *poezie impresionantă*. În sfîrşit, ultimul se segmentează în *poezie* || *impresionantă*, de unde obţinem constituenţii ultimi *poezi-* || *-e* şi *impresionant-* || *-ă*[1]. Schematic, toată această succesiune de segmentări se reprezintă astfel:

sau, sub altă formă:

Ion declamă o poezie impresionantă							
Ion	declamă o poezie impresionantă						
Ion	declamă	o poezie impresionantă					
Ion	declam	ă	o	poezie impresionantă			
Ion	declam	ă	o	poezie	impresionantă		
Ion	declam	ă	o	poezi	e	impresionant	ă

Mii de propoziţii româneşti (de exemplu, *Vlad aduce nişte cărţi frumoase, el cumpără o pălărie nouă* etc.) se încadrează în aceeaşi schemă de organizare a constituenţilor, deci au acelaşi model. Făcînd

[1] Pentru simplificare, neglijăm faptul că *declam-* şi *impresionant-* ar mai putea fi împărţiţi în două.

abstracţie de conţinutul concret al „căsuţelor" din figura de mai sus, obţinem reprezentarea pură a modelului[1].

Printre celelalte modalităţi de reprezentare schematică a modelului, poate fi citată şi aceea dată de Pike. Propoziţia noastră ar arăta astfel[2]:

Ion declam ă o poezi e impresionant ă

În felul arătat mai sus, infinitatea propoziţiilor româneşti (rostite sau scrise vreodată, ori numai posibile) se reduce la o serie de modele. Numărul lor e totuşi foarte mare; sintaxa structurală urmăreşte să-l reducă considerabil, pornind de la ipoteza că modelele descoperite sînt, de fapt, construite pe un inventar mult mai mic de modele mai simple. Se caută deci modele cu o putere de generalizare superioară.

Dintre încercările în acest sens, trebuie citate, pentru limba engleză, cercetările lui E. A. Nida, care, în *A Synopsis of English Syntax* (The University of Oklahoma, 1960), a dat aproximativ 150 de modele[3]. Problema stă acum în atenţia autorilor de gramatici transformaţionale, care reduc toate propoziţiile unei limbi la o serie de „propoziţii nucleare". După cum se vede, sintaxa structurală

[1] După Ch. F. Hockett, *op. cit.*, p. 158–159.
[2] K. L. Pike, *op. cit.*, p. 70.
[3] Cf. schemele şi exemplele de la p. XI–LVII.

se apropie cu încă un pas de fonetica structurală (fonologia), care reduce numărul infinit de sunete la un număr finit (de ordinul zecilor) de invariante, numite foneme.

Între metoda descriptivistă de analiză a enunțurilor și metodele altor școli moderne există o serie de asemănări importante. Analizei în constituenți imediați îi corespunde în glosematică d e d u c ț i a, iar substituției (criteriul de bază al segmentării)[1] îi corespunde la L. Hjelmslev t e s t u l c o m u t ă r i i[2]. La această comparație adăugăm o paralelă cu „structuralismul sintagmatic" al lui R. F. Mikuš[3]: tot ceea ce la descriptiviști poartă numele de „constitut" se numește aici „sintagmă". Exagerînd în eforturile sale de a descoperi unitatea în varietate, Mikuš vede în toate „sintagmele" același raport între doi termeni (termenii sintagmei corespund constituenților imediați din școala americană).

7. Probleme speciale

În cursul operației de segmentare a unui enunț în constituenți imediați apar o serie de probleme speciale, dintre care vom semnala aici numai două:

a) La descompunerea enunțului se poate întîmpla ca o anumită porțiune din el să nu facă parte din nici un constituent. Cum spune Hockett, „o formă poate participa la o formă mai lungă fără a fi constituent al ei"[4]. E vorba de morfemele care servesc ca indici ai conexiunilor, adică de conjuncții, prepoziții, și pe care descriptiviștii le numesc m ă r c i s t r u c t u r a l e (*structural marker* sau *signal*)[5] sau i n d i c i s i n t a c t i c i[6]. Pentru autorii citați, și desinențele se pretează uneori la o astfel de interpretare: de exemplu, *-us* din *homo nouus*, a cărui prezență e cerută de acordul gramatical, nu de sensul adjectivului la care îl găsim atașat.

---

[1] Vezi, mai sus, p. 68.

[2] E. H a u g e n, *Directions in Modern Linguistics*, în *Readings* ..., p. 359.

[3] Vezi în special lucrarea sa recentă, de sinteză, *Die Klassische Grammatik und der syntagmatische Strukturalismus*, în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", 15, 1962, p. 1–2.

[4] C h. F. H o c k e t t, *op. cit.*, p. 153.

[5] *Ibidem.*

[6] E b e l i n g, *op. cit.*, p. 124–129.

b) Am prezentat pînă acum metoda descriptivistă de analiză gramaticală ca și cum enunțul s-ar împărți totdeauna în două și cei doi constituenți imediați s-ar afla unul în stînga și celălalt în dreapta liniei de segmentare. În această privință există două restricții: Sînt situații cînd se admite și o analiză în trei sau chiar mai mulți constituenți imediați.

Un enunț format din trei secvențe de morfeme A, B, C se segmentează în trei constituenți imediați $A + B + C$ dacă nu există nici un motiv de a-l analiza în $A + BC$ mai degrabă decît în $AB + C$ sau în $AB + C$ mai degrabă decît în $A + BC$. În mod analog procedăm cînd enunțul e alcătuit din patru sau mai multe secvențe de morfeme și nu avem motive să preferăm o segmentare în două altei segmentări în două[1]. Exemplul „clasic" este acela al secvențelor în raport de coordonare. Într-o propoziție ca *vede bătrîni, copii*, nu avem de ce să preferăm analiza *vede bătrîni* || *copii* segmentării *vede* || *bătrîni, copii*, de aceea constituenții imediați vor fi *vede* || *bătrîni* || *copii*.

Uneori se întîmplă ca segmentarea în două să nu se poată face în așa fel încît constituenții să se afle unul în stînga și celălalt în dreapta liniei de despărțire. În acest caz unul din constituenți este intercalat în secvența de morfeme din care e alcătuit celălalt constituent. De exemplu, constituenții imediați ai enunțului *o să tot strige* sînt *tot* și *o să . . . strige* (numit constituent d i s c o n t i n u u, spre deosebire de *tot*, care e c o n t i n u u[2]). În toate exemplele noastre de pînă acum constituenții au fost continui.

8. Relațiile sintactice

Cele două tipuri de relații cunoscute de lingvistica tradițională (coordonarea și subordonarea) se regăsesc în marea majoritate a lucrărilor de sintaxă structurală. Clasificarea aceasta în două e înlo-

---

[1] R. S. W e l l s, în *Readings* . . ., p. 159.

[2] Constituenții imediați se clasifică nu numai în continui și discontinui, ci și după alte criterii. De pildă, se vorbește de constituenți s u c c e s i v i și s i m u l t a n i. Morfemele suprasegmentale (conturul intonațional, accentul) ale unui enunț alcătuiesc un constituent simultan cu secvența de morfeme segmentale. Prima segmentare a oricărui enunț se face în acești doi constituenți simultani. Dacă am trecut-o cu vederea în paginile precedente, a fost pentru a nu îngreuia expunerea și din pricină că în problema morfemelor suprasegmentale cercetările consacrate limbii române sînt abia la început.

cuită în glosematică cu o clasificare în trei, și anume în relații de dependență, interdependență și constelație[1]. Hjelmslev distinge apoi relațiile dintre morfemele unui cuvînt („determinare homosintagmatică") de relațiile dintre morfeme care aparțin la două cuvinte[2] („determinare heterosintagmatică"). Se vede încă o dată că limitele dintre morfologie și sintaxă s-au șters aproape cu totul.

Deosebiri față de terminologia tradițională se observă nu numai în lucrările de inspirație glosematică, ci și la descriptiviști. În loc de „subordonat-regent" se spune „satelit-nucleu", „modificator-centru" (*modifier-head*), „constituent periferic-constituent nuclear".

Pentru a afla dacă între părțile unui enunț există o relație de coordonare sau de subordonare (fără a recurge la aprecieri logico-semantice), sintaxa structurală (în primul rînd școala descriptivistă) recurge la criteriul înlocuirii cu zero, pe care unii îl numesc *excision* sau *omission test*.

Dacă prin suprimarea unei părți din enunț se obține un enunț corect, admis de limbă, porțiunea omisă e considerată ca subordonată. În *nu convine nimănui dintre noi*, înlocuirea cu zero a lui *dintre noi* produce enunțul corect *nu convine nimănui*. Dacă nu obținem un text corect, partea omisă e regentă: înlocuind cu zero segmentul *nimănui*, rămîne enunțul incorect **nu convine dintre noi*.

Se spune că criteriul înlocuirii cu zero e preferabil celui logico-semantic[3]. În aparență, rezultatele aplicării celor două criterii coincid, așa cum s-a văzut și în propoziția discutată mai sus. Nu lipsesc însă tipuri de exemple unde rezultatele diferă:

a) Care e raportul dintre *aceștia* și *oamenii* în propoziția *oamenii aceștia nu înțeleg*? Dacă substituim cu zero substantivul obținem un text admis de limba română (*aceștia nu înțeleg*), dar la același rezultat ajungem înlocuind cu zero adjectivul demonstrativ (*oamenii nu înțeleg*).

b) Care e raportul dintre *această* și *femeie* în propoziția *această femeie plînge*? Nici unul din cele două cuvinte nu e substituibil cu zero (enunțurile **această plînge* și **femeie plînge* sînt incorecte).

---

[1] L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, 1953, p. 14 ș. u.

[2] După cum se știe, glosematica înlocuiește termenul *cuvînt* cu *sintagmă minimală*.

[3] Pentru utilizarea criteriului înlocuirii cu zero, vezi în acest volum p. 116, precum și S. Marcus, *Aspecte ale modelării matematice în lingvistică*, în SCL, XIV, 4, 1963, p. 488: „Vom spune că într-o propoziție corectă un termen A este subordonat unui termen B dacă suprimarea lui A conduce la o propoziție corectă".

În cadrul şcolii descriptiviste, se studiază de asemenea relaţiile dintre întreg şi constituenţii săi imediaţi. Pe baza acestui criteriu enunţurile se clasifică în endocentrice şi exocentrice.

Dacă enunţul, constitutul, apare în contextele caracteristice ale unuia din constituenţi sau ale ambilor constituenţi, el se numeşte e n d o c e n t r i c. În loc de „apare în contextele caracteristice" se poate spune şi „face parte din clasa de forme". De exemplu, în *copilul meu învaţă, copilul meu* e o construcţie endocentrică : *copilul meu* face parte din aceeaşi clasă de forme cu *copilul*, apare în contextele sale caracteristice. Atunci cînd întregul are contexte comune numai cu una din părţi (ca mai sus), construcţia se numeşte endocentrică s u b o r d o n a t i v ă. În propoziţia *băieţii, fetele se joacă*, primele două cuvinte formează un constitut endocentric c o o r d o n a t i v ; întregul apare în contextele caracteristice ale ambilor constituenţi :

băieţii, fetele }
băieţii } *se joacă*
fetele }

Dacă enunţul, constitutul, nu face parte din aceeaşi clasă de forme cu nici unul din constituenţi, el se numeşte e x o c e n t r i c. De exemplu, *în* || *casă* nu intră în aceeaşi clasă de forme nici cu *în*, nici cu *casă*[1].

*

În paginile de mai sus am urmărit să facem o expunere sumară asupra unor orientări în sintaxa structurală. Am prezentat cu mai multe detalii şcoala structuralistă din S.U.A., considerînd-o mai originală şi, în acelaşi timp, mai bine verificată în practică. Un motiv în plus : analiza în constituenţi imediaţi e pusă la contribuţie în traducerea automată şi pe ea se bazează numeroase cercetări de gramatică generativă. Este o metodă despre care se vorbeşte tot mai insistent şi la noi şi pe care cîţiva cercetători români o folosesc deja în lucrările lor.

Desigur, nici această metodă, nici celelalte procedee utilizate în sintaxa structurală nu rezolvă toate dificultăţile de care se izbeşte gramatica tradiţională. Structuraliştii renunţă la polemica dusă în jurul definiţiei părţii de propoziţie, a propoziţiei, pentru simplul

---

[1] Pentru alte exemple, vezi K. L. P i k e, *op. cit.*, p. 74—75.

motiv că în general renunţă la aceste unităţi. Trei noţiuni (morfem, cuvînt, enunţ) rămîn totuşi curent folosite şi se pune întrebarea dacă accepţiunea fiecăreia din ele este într-adevăr clară, fără echivoc.

Cu toate eforturile depuse mai ales de descriptivişti, înţelegerea şi definirea precisă a celor trei noţiuni rămîn încă un *pium desiderium*[1]; de aici rezultă piedici în descoperirea constituenţilor imediaţi (de exemplu, nu putem încă distinge, în unele situaţii, morfemul de cuvînt şi nu ştim destul de bine să determinăm numărul de morfeme ale unui cuvînt). Problema aşa-ziselor morfeme-zero nu şi-a găsit nici ea soluţia. Pe de altă parte, nu e încă lămurit rolul pe care trebuie să-l joace criteriul semantic în sintaxa structurală.

Cu toată perfecţionarea procedeelor de analiză gramaticală, sintaxa structurală nu a ajuns încă la precizia fonologiei. E un domeniu în care s-a lucrat în ultimii ani cu o intensitate deosebită, dar în care au rămas încă multe lucruri de pus la punct.

---

[1] Pentru o expunere mai amplă a problemei, inclusiv obiecţiile ce se pot aduce felului cum delimitează descriptiviştii morfemul, vezi I. Poldauf, *Strukturalismus a americký deskriptivismus*, în *Problémy marxistické jazykovědy*, Praga, 1962, p. 79—104; Manfred Bierwisch, *Über den theoretischen Status des Morphems*, în *Studia Grammatica*, I, Berlin, 1961, în special p. 52 şi urm.; Paula Diaconescu, *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, în SCL, XIII, 4, 1962, p. 519—541; Maria Manoliu, *Morfemul în lingvistica modernă*, în „Limba română", XII, 1, 1963, p. —15.

II. UNITĂŢI FUNDAMENTALE ALE LIMBII

Em. Vasiliu

PROBLEMA FONEMULUI ÎN LINGVISTICA ACTUALĂ

1. Foneticianul englez Daniel Jones a făcut observaţia că oamenii au intuit existenţa fonemului cu mult înainte ca savanţii să fi dat definiţia ştiinţifică a conceptului: scrierea alfabetică nu este în bună parte decît un fel de fonologie empirică. Literele nu notează sunetele, cu toate calităţile lor concrete, ci clase de sunete. De exemplu, în ortografia română, sunetul *e* din *ies* şi sunetul *e* din *merg* sînt notate cu aceeaşi literă, *e*, deşi primul este mai închis decît al doilea, deci este diferit din punct de vedere fonetic de al doilea.

Exemplul citat de noi nu pune, desigur, în evidenţă „intuiţia fonemică" a vorbitorului de astăzi al limbii române: astăzi, notarea cu aceeaşi literă a vocalelor din cele două cuvinte se impune prin tradiţie, iar vorbitorul nu caută un semn grafic pentru a nota o realitate fonetică. Exemplul citat are valoare numai în măsura în care se pune în evidenţă următoarea problemă de ordin general: cum se ajunge ca două sunete diferite să fie notate cu aceeaşi literă?

Istoria diverselor scrieri arată că au existat momente în care „intuiţia fonemică" a jucat un rol real. Astfel, în jurul anului 1450 î.e.n. Se-Iong a propus ca, în limba coreeană, sunetele *p* aspirat (asemănător cu *p* din rom. *cap*) şi *b* să fie notate cu aceeaşi literă. Analiza sistemului fonologic al limbii coreene demonstrează că, de fapt, cele două sunete nu sînt altceva decît variantele aceluiaşi fonem, astfel încît propunerea de a fi notate cu acelaşi semn se bazează pe intuirea unei realităţi fonologice.

2. Descrierea ştiinţifică a unui obiect nu se poate limita la enumerarea şi prezentarea elementelor care îl compun şi a tuturor

variaţiilor lor. Orice ştiinţă procedează la subsumarea elementelor concrete variabile unor categorii mai largi, care reflectă esenţialul existent în orice fapt concret, în orice variabilitate.

Prin perfecţionarea mijloacelor sale de cercetare şi în special prin folosirea unor instrumente de analiză din ce în ce mai perfecţionate, fonetica clasică a ajuns să poată da o descriere din ce în ce mai fină a sunetelor vorbite, demonstrînd în felul acesta că, în realitatea vorbirii, există de fapt mult mai multe sunete decît cele pe care vorbitorul obişnuit le percepe ca distincte şi chiar decît poate percepe o ureche exersată de fonetician.

Este în momentul de faţă o idee general admisă faptul că doi vorbitori pronunţă, în marea majoritate a cazurilor, în mod diferit ceea ce apare ca „acelaşi sunet" şi că, mai mult, acelaşi vorbitor pronunţă în mod diferit, în momente diferite, ceea ce apare ca „acelaşi sunet". Se poate considera deci că o limbă dată conţine dacă nu un inventar infinit de sunete, cel puţin un inventar care tinde spre infinit.

Deşi situaţia se prezintă în felul acesta, procesul comunicării nu este stînjenit. Deşi vorbitorii sînt puşi de cele mai multe ori în situaţia de a auzi un „sunet nou", diferit de cele pe care le emit ei sau de cele pe care le-au „auzit" pînă la un moment, cu toate acestea mesajele sînt aproape totdeauna înţelese în mod corect. Cu alte cuvinte, dacă un vorbitor al limbii române aude pronunţat cuvîntul *masă* la un moment T_1 cu vocala pe care o vom nota a_1, iar în momentul T_2 aude acelaşi cuvînt pronunţat cu vocala a_2, vorbitorul va recunoaşte cele două cuvinte rostite în momentele T_1, T_2 ca identice. În schimb, acelaşi vorbitor nu va recunoaşte ca identice cuvintele *casă* şi *masă*. În ambele cazuri avem a face cu sunete diferite: a_1, a_2 şi *c*, *m*. În primul caz apariţia lor în acelaşi context fonetic permite identificarea celor două cuvinte, în cel de-al doilea caz nu va permite această identificare. În primul caz diferenţa dintre sunetele a_1 şi a_2 nu este percepută, în cel de-al doilea caz diferenţa dintre sunetele *c* şi *m* este percepută.

3. Se pune problema de a şti ce anume permite identificarea sunetelor a_1, a_2 şi ce anume determină distingerea sunetelor *c*, *m*.

Există trei soluţii care s-au dat acestei probleme şi anume:

a) Soluţia pe care o putem numi fonetică. Sînt considerate ca identice două sunete care seamănă între ele din punctul de vedere al fiziologiei lor sau al calităţilor lor acustice. De exemplu, atît sunetul *e* (*e* închis) din rom. *ies*, cît şi sunetul *e* (mai deschis)

din *merg* pot fi considerate ca două varietăți ale sunetului *e*, deoarece ambele au o localizare anterioară și prin aceasta se deosebesc de *ă, î, o, u*; ambele au un grad de deschidere mai mic decît *å* (= *a* anterior) și mai mare decît *i* și prin aceasta se disting de sunetele *a* și *i*, care și ele au o localizare tot anterioară.

Această soluție nu este însă satisfăcătoare, deoarece nu ne spune c î t de asemănătoare trebuie să fie două sunete din punct de vedere acustic sau fiziologic pentru a putea fi considerate ca varietăți ale aceluiași sunet. Să ne reprezentăm situația următoare. Vocalele *i* și *e* au ambele aceeași localizare, anterioară. Diferența între cele două sunete este dată de gradul de deschidere: *e* este mai deschis decît *i*, dar, în același timp, un *i* cu un grad mai mare de deschidere se apropie de *e*, iar un *e* cu un grad mai mic de deschidere se apropie de *i*. Putem să ne imaginăm existența unui *i* foarte deschis sau a unui *e* foarte închis care să ne pună în imposibilitate de a decide dacă sunetele respective sînt varietăți ale lui *e* sau ale lui *i*. Aceasta tocmai deoarece tranziția de la un sunet la altul se face *gradat*, deci fără posibilitatea de a stabili o *limită* între cele două clase de varietăți.

b) Cea de-a doua soluție este aceea pe care o vom numi fonologic-pshihologistă sau mentalistă. Această soluție are la bază distincția între f o n e m și s u n e t. Fonemul este „echivalentul psihic al sunetului" sau „ideea" sau „noțiunea" de sunet, iar sunetul aparține actului concret de vorbire. Fonemul este o reprezentare a sunetului sau o noțiune a sunetului și, în consecință, nu este decît un fapt psihic. Vorbitorul are o reprezentare unică pentru o clasă mai mare de sunete concrete, astfel încît această reprezentare unică devine criteriu de identificare a unui număr de varietăți concrete; deoarece, de exemplu, un vorbitor al limbii române are o reprezentare unică pentru sunetele *ę* și *e*, în limba română există un singur fonem, *E*.

Această soluție prezintă dezavantajul de a deplasa problema de pe terenul realității obiective pe terenul faptelor de conștiință, care trebuie, în ultimă analiză, și ele explicate, iar explicația nu poate fi găsită decît tot în realitatea obiectivă. Mai precis: vorbitorul de limbă română are un „echivalent psihic" unic, *E*, pentru sunetele *ę*. și *e*. Dar acest fapt de conștiință nu face decît să r e f l e c t e o realitate o b i e c t i v ă, care determină echivalarea mentală a sunetelor *ę* și *e*.

Această primă teorie a fonemului a fost formulată de Baudouin de Courtenay, profesor la St. Petersburg și apoi la Kazan, în lucrarea *Versuch einer Theorie der phonetischen Alternationen* (Strasbourg, 1895). Este de observat că B. de Courtenay nu

foloseşte termenul de f o n e m ; acest termen a fost introdus de un elev al său, Kruszewski.

Deşi în esenţă psihologistă, teoria lui B. de Courtenay are meritul de a fi formulat explicit distincţia dintre *fonem* şi *sunet* şi de a fi dat un criteriu, fie el chiar psihologist, de identificare a două sunete ca variaţii ale aceleiaşi unităţi. De fapt, B. de Courtenay a introdus pentru prima oară în studiul expresiei fonice conceptul de i n v a r i a n t ă (fără a-l numi în acest fel), concepînd însă invarianta ca o invariantă pur mentală.

O concepţie asemănătoare o găsim în primele lucrări de fonologie ale lui N. S. Troubetzkoy, care va dezvolta mai tîrziu o teorie proprie a fonemului, deosebită de a lui B. de Courtenay.

c) Cea de-a treia soluţie o vom numi fizic-relaţională. Ea prezintă avantajul de a găsi criterii de identificare pornind de la o realitate obiectivă, structura generală a limbii.

Am văzut mai sus că există sunete distincte care, apărînd exact în aceeaşi poziţie, în acelaşi context fonetic, menţin identitatea cuvîntului cu el însuşi. Dacă cuvîntul *casă* este rostit în momentul T_1 cu sunetul a_1, iar în momentul T_2 cu sunetul a_2, nu sîntem în prezenţa a două cuvinte diferite. Faptul ne este indicat de i d e n t i t a t e a de s e n s a celor două tranşe sonore. Există, de asemenea, sunete distincte care, apărînd în aceeaşi poziţie în acelaşi context fonetic, nu menţin identitatea cuvîntului cu el însuşi. Dacă la iniţiala cuvîntului se rosteşte în momentul T_1 sunetul *c*, deci *casă*, iar în momentul T_2 sunetul *m*, deci *masă*, sîntem în prezenţa a două cuvinte distincte. Faptul ne este indicat de d i f e r e n ţ a de s e n s a celor două tranşe sonore.

Sunetele care, apărînd în mod alternativ în unul şi acelaşi context, menţin identitatea cuvîntului sînt *variante* ale a c e l u i a ş i f o n e m. Sunetele care nu au această proprietate sînt variante ale unor f o n e m e d i f e r i t e. În exemplul nostru, a_1, a_2 sînt variantele aceluiaşi fonem, iar *c*, *m* sînt variante ale unor foneme diferite.

Două sunete care, apărînd în acelaşi context în mod alternativ, stabilesc distincţia (unică din punct de vedere fonetic) între două cuvinte se află într-un raport de c o m u t a r e. Spunem că între *c* şi *m* există un raport de comutare, deoarece ele pot apărea în mod alternativ în acelaşi context fonetic, *-asă*, şi deoarece stabilesc singura distincţie fonetică între cuvintele *casă* şi *masă*. În acelaşi raport, de comutare, se găsesc, de exemplu, vocalele *a*, *o*, *u*, deoarece ele stabilesc unica distincţie fonetică între cuvintele *dar*, *dor*, *dur*.

Pe baza raportului de comutare se poate stabili dacă două sunete sînt variante ale aceleiași unități (fonem) sau sînt două unități (foneme) distincte. Sînt unități distincte elementele care contractează un raport de comutare și sînt variante ale aceleiași unități elementele care nu contractează un astfel de raport.

Două sunete nu sînt în raport de comutare în două situații:

— cînd ele pot apărea în același context în mod alternativ, dar nu stabilesc o distincție între două cuvinte; este cazul discutat mai sus al sunetelor a_1 și a_2;

— cînd cele două sunete nu pot apărea niciodată în același context fonetic; de exemplu, în limba română, oclusivele *p*, *t*, *c* apar la finală de cuvînt însoțite de o ușoară aspirație: p^h, t^h, c^h. Aceste sunete p^h, t^h, c^h nu apar d e c î t în această poziție și din această poziție este exclusă posibilitatea de apariție a sunetelor neaspirate *p*, *t*, *c*. Așadar, între *p*, *t*, *c*, și p^h, t^h, c^h nu există raporturi de comutare. Spunem deci că *p*, *t*, *c* și p^h, t^h, c^h sînt v a r i a n t e ale acelorași unități (invariante); *p* și p^h sînt variante ale unei unități, *t* și t^h ale altei unități, *c* și c^h ale altei unități.

Sunetele care nu apar niciodată în același context fonetic (care sînt în distribuție complementară) și sunetele care pot apărea în același context fonetic dar care nu contractează raporturi de comutare (sînt în variație liberă) sînt variante ale aceleiași unități, care se numește f o n e m. Variantele din prima categorie, care sînt condiționate de contextul fonetic, se numesc v a r i a n t e c o n d i ț i o n a t e, v a r i a n t e p o z i ț i o n a l e sau, pur și simplu, v a r i a n t e. Variantele din cea de-a doua categorie, care nu sînt condiționate de contextul fonetic și care pot apărea în același context fără a contracta raporturi de comutare, se numesc v a r i a n t e l i b e r e sau v a r i e t ă ț i. Totalitatea variantelor, indiferent de natura lor, este constituită de a l o f o n e l e fonemului respectiv. Fonemul reprezintă un element i n v a r i a n t în raport cu diversele poziții (contexte) și în raport cu diversele pronunțări individuale.

După cum se vede, am ajuns din nou la conceptul „invariantă", însă, de data aceasta, invarianta este de natură o b i e c t i v ă și nu subiectiv-psihologică. Conceptul de fonem ca invariantă este d e d u s din structura limbii și nu din sentimentul sau conștiința lingvistică a vorbitorului.

La baza definiției fonemului stă, după cum am văzut, raportul de c o m u t a r e. Acest raport are o importanță deosebită în structura limbii, deoarece este în directă legătură cu funcția de c o m u n i c a r e, esențială și, prin urmare, definitorie pentru limbă. Două

sunete care sînt în raport de comutare sînt distincte, deoarece servesc la comunicarea unor mesaje distincte: două sunete care nu sînt într-un astfel de raport nu servesc niciodată la comunicarea unor mesaje distincte şi, prin urmare, din punctul de vedere al procesului de comunicare pot fi considerate ca identice.

4. Cele arătate sub 3 *c*) reprezintă în linii generale concepţia cea mai răspîndită în lingvistica contemporană. Punctul de vedere fonologic-psihologist a fost depăşit; soluţia fizic-relaţională dată problemei identităţii sau nonidentităţii a două sunete reprezintă complementul soluţiei fonetice.

Într-adevăr, am arătat că, din punct de vedere fonetic, tranziţia de la un sunet la altul este gradată, astfel că nu se pot stabili limite fonetice tranşante între două sunete apropiate din punct de vedere fiziologic (sau acustic). Am văzut că, pe baze strict fonetice, este greu sau chiar imposibil de decis dacă, de exemplu, un *i* foarte deschis trebuie identificat cu un *i* sau cu un *e*. Tranziţia între *i* şi *e* cuprinde (teoretic şi practic) o infinitate de nuanţe de deschidere. De aceea, se spune că fonetica reprezintă un domeniu al c o n t i n u u l u i, adică un domeniu în care nu se pot stabili limite tranşante între elemente. În acelaşi timp, fonetica reprezintă domeniul variaţiilor.

Operaţia de „fonemicizare" reprezintă modul de trecere de la domeniul c o n t i n u u, reprezentat de substanţa fonică, la repercutarea d i s c o n t i n u ă sau d i s c r e t ă a acestui domeniu. Cu alte cuvinte, conceptul de fonem ne permite să stabilim acele limite tranşante în interiorul tranziţiilor fonetice gradate, limite care nu se pot stabili pe o bază strict fonetică. Din punct de vedere fonologic, dacă între un *e* şi un *ę* există un raport de comutare, atunci cele două sunete reprezintă două invariante distincte. Este cazul limbii engleze, care distinge între *man* „om" şi *men* „oameni", primul pronunţat cu *e* deschis, al doilea cu *e* închis. Dacă între cele două feluri de *e* nu există un raport de comutare, atunci cele două sunete nu sînt decît variante ale aceleiaşi invariante (ale aceluiaşi fonem). Este cazul limbii române, unde nu există un raport de comutare între *e* închis şi *e* deschis. Se poate spune că teoria fonologică ne permite să dăm o i n t e r p r e t a r e l i n g v i s t i c ă faptelor fonetice, întrucît stabilirea „limitelor" între sunete se face, cum am arătat, după criterii lingvistice, adică după criterii legate de funcţia primordială şi definitorie a limbii, funcţia de comunicare. Lingvistul suedez B. Malmberg, într-o comunicare făcută în 1959 la Bucureşti, a folosit o comparaţie foarte sugestivă, pentru a stabili raportul dintre fonetică şi fonologie: înălţimea absolută a unei coloane de mercur nu ne spune

prin ea însăşi nimic cu privire la temperatură. Este nevoie de o scală gradată pentru a putea i n t e r p r e t a variaţiile de înălţime ale coloanei ca variaţii determinate de temperatură. Scala gradată permite tocmai reprezentarea d i s c r e t ă (discontinuă) a variaţiilor de înălţime şi legarea acestei reprezentări de variaţiile de temperatură. Teoria fonologică îndeplineşte, *mutatis mutandis*, funcţia pe care scala gradată o îndeplineşte în măsurarea temperaturii.

5. După cum a arătat lingvistul sovietic S. K. Şaumian, soluţia fizic-relaţională conduce la unele antinomii logice care apar în construcţia teoriei fonologice. Aceste antinomii sînt rezultatul faptului că, în cadrul teoriei fizic-relaţionale, se operează în acelaşi timp cu concepte pur relaţionale şi cu concepte care denumesc realităţi fizice (acustice sau fiziologice) care cad direct sub observaţia cercetătorului. Dat fiind că fonemul face parte din clasa obiectelor care nu sînt direct accesibile observaţiei noastre (cum sînt şi unele obiecte ca electronul, protonul, gena, care constituie obiectul de studiu al altor ştiinţe), este indicat ca el să fie descris în termenii unui construct logic, încadrat într-un sistem ipotetico-deductiv, într-un „model logic". Ca orice construct, fonemul este un concept pur relaţional, care aparţine modelului logic şi nu realităţii direct observabile. El este legat de realitatea obiectivă printr-un număr de aşa-numite „reguli de corespondenţă".

În teoria lui S.K. Şaumian, *fonemul* este un concept primar, adică un concept care nu se defineşte în cadrul sistemului deductiv construit.

Sunetele reprezintă *substratul fizic* al fonemului. Între sunet şi fonem există un raport de *incorporare*: fonemul „se incorporează" în sunet(e), care reprezintă nivelul observaţiei directe.

În felul acesta, teoria lui S. K. Şaumian are în vedere două niveluri de abstractizare: a) nivelul constructelor şi b) nivelul observaţiei directe. De aceea, teoria poartă numele de *teoria celor două niveluri de abstractizare în fonologie*.

În cadrul acestei teorii nu se poate vorbi de variantele unui fonem (invariantă), deoarece variantele aparţin la alt nivel de abstracţie decît fonemul. În cadrul acestei teorii, variantele nu reprezintă decît o clasă de segmente sonore care incorporează unul şi acelaşi fonem.

Dacă într-o poziţie dată, să spunem *-asă*, sunetul *c* comută cu sunetul *m*, spunem că sunetul *c* reprezintă o incorporare a *fonemului gen concret* (c_1) ; sunetul c_1, privit ca incorporare a fonemului concret (c), reprezintă un *fonemoid concret* c_1. Sunetul c_1 se află, după cum am arătat, în distribuţie complementară cu c^h, t^h, p^h . . ., care apar la

finală de cuvînt. Seria p^h, t^h, c^h reprezintă o „transformare" a seriei *p*, *t*, *c*, datorată faptului că *p*, *t*, *c* apar în poziţie finală.

Pe baza acestui raport de transformare, cele două serii pot fi considerate ca *echivalente*, iar fiecare dintre membrii seriei *p*, *t*, *c* poate fi echivalat cu unul şi numai unul din membrii seriei p^h, t^h, c^h (vezi mai sus); în consecinţă, *c* trebuie echivalat cu c^h (după cum *p*, care poate apărea în aceeaşi poziţie, ca în *pasă*, trebuie echivalat cu p^h, care apare în poziţie finală într-un cuvînt ca *sap*^{h} etc.). Făcînd abstracţie de *aspiraţia* (notată ^{h}) care apare ca rezultat al apariţiei lui *c* în poziţie finală, ca o „transformare" a lui *c* suferită în această poziţie, ajungem la un „sunet abstract" *c*, care conţine numai caracterele comune ale lui *c* şi c^h şi care nu se caracterizează prin aspiraţie.

Segmentul c^h, la rîndul lui, reprezintă şi el o incorporare a unui fonem concret $/c^h/$, dat fiind că în poziţie finală c^h comută cu p^h, aşa cum arată o pereche de cuvinte ca *sac*^{h}, *sap*^{h}. Fonemele concrete $/c_1/$ şi $/c^h/$ trebuie considerate ca identice, deoarece diferenţa fonetică dintre substratul fizic al fonemului concret $/c_1/$ şi substratul fizic al fonemului concret $/c^h/$, adică aspiraţia, este determinată în întregime de poziţie. Pentru acest motiv, fonemele concrete $/c_1/$ şi $/c^h/$ constituie împreună un singur *fonem abstract* $/c/$. Substratul fizic al acestui fonem abstract este sunetul abstract *c*, care datorită faptului că reprezintă o incorporare a fonemului abstract $/c/$ este un *fonemoid abstract c*.

Pentru a preciza raportul dintre fonemoid (abstract sau concret) şi sunet (abstract sau concret), trebuie să spunem că fonemoidul nu este altceva decît sunetul privit în relaţie cu fonemul pe care îl incorporează.

Bazată pe distincţia explicită dintre nivelul observaţiei directe (sunetele) şi nivelul constructelor (fonemele), postulată de logica modernă a ştiinţelor, teoria celor două niveluri de abstractizare construită de S. K. Şaumian elimină antinomiile care apar în teoria fizic-relaţională a fonemului.

6. Trebuie arătat că în interiorul teoriei fizic-relaţionale, fonemul a fost interpretat ca existînd *în limbă* sau, în orice caz, ca aparţinînd nivelului observaţiei directe. În acelaşi timp, în cadrul aceleiaşi teorii, fonemul a fost considerat ca o entitate pur relaţională, formală, independentă şi opusă substanţei fonice. Ambiguitatea semnalată aici a favorizat apariţia unor interpretări idealiste ale acestei situaţii: unii cercetători au ajuns la concluzia că, cel puţin în limbă, deci în realitatea obiectivă, există elemente pur formale (fonemele)

şi scheme pur formale (sistemele fonologice). Eroarea provine tocmai din faptul că cele două niveluri de abstracţie (nivelul observaţiei directe şi nivelul constructelor) nu au fost distinse între ele.

Din punct de vedere materialist-dialectic, distincţia metodică între fonem şi sunet, între fonetică şi fonologie nu trebuie absolutizată şi transformată într-o distincţie gnoseologică. Fonologia nu reprezintă altceva decît studiul modului diferit de organizare a substanţei fonice în limbi diferite. Din punct de vedere gnoseologic problema nu se pune sau sunet sau fonem, sau substanţă fonică sau schemă fonologică, ci numai şi sunet şi fonem, şi substanţă fonică şi schemă fonologică.

Deşi dezvoltată ca disciplină independentă de fonetică, fonologia duce, din punct de vedere gnoseologic, la o cunoaştere mai aprofundată a materiei sonore şi, prin însuşi acest fapt, la o cunoaştere mai aprofundată a fenomenului lingvistic, deoarece fonologia precizează care este locul materiei sonore în structura generală a limbii.

Paula Diaconescu

EVOLUȚIA NOȚIUNII DE MORFEM ȘI STADIUL ACTUAL AL ANALIZEI MORFEMATICE[1]

1. Introducere

Analiza fluxului vorbirii în unități semnificative succesive este o preocupare constantă în lingvistică[2].

Unitățile semnificative minimale obținute într-o asemenea analiză sînt numite morfeme. Împărțirea dicotomică consecutivă a textului terminîndu-se cînd elementele devin indecompozabile, înseamnă că morfemul este unitatea centrală a analizei unui text. Analiza morfematică cuprinde nu numai descrierea structurii cuvintelor, dar și descrierea structurii combinațiilor de cuvinte și chiar a construcțiilor sintactice mai largi, care pot fi descrise prin poziția și dependența morfemelor. În limbile în care cuvîntul are puțini indici morfologici, ca, de exemplu, în engleză, metoda analizei construcțiilor sintactice prin poziția morfemelor s-a dovedit utilă[3], deoarece în aceste limbi, forma gramaticală a cuvîntului se realizează în primul rînd sintactic, printr-un anumit loc al cuvîntului în propoziție.

Deși morfemul este socotit drept unitate de bază în analiza unui text, în lingvistică, acest termen este întrebuințat în accepții diferite. Am considerat necesar să confruntăm diferitele teorii asupra morfe-

---

[1] Variantă prescurtată (cu unele completări bibliografice) a articolului *Pe marginea unor lucrări despre morfem*, apărut în SCL, XIII, 4, 1962, p. 519–544.

[2] Vezi, de exemplu, Z. S. Harris, *Morpheme Alternants in Linguistic Analysis*, în „Language", 18, 1942, 169–180, (*Readings in Linguistics*, New York, 1958, p. 109–115); K. L. Pike, *Taxemes and Immediate Constituents*, în „Language", 19, 65–82, 1943; R. S. Wells, *Immediate Constituents*, în „Language", 23, 1947, 81–117, (*Readings*... p. 186–207); Ch. F. Hockett, *Problems in Morphemic Analysis*, în „Language" 23, 321–43, 1947 (*Readings*..., p. 229–242.)

[3] Vezi descrierea construcțiilor sintactice ale limbii engleze prin substituția și poziția morfemelor, la Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance* în „Language", 22, 161–83, 1946 (*Readings*..., p. 142–153).

mului pentru a vedea care sînt *noţiunile* denumite de acest termen şi importanţa introducerii lor în analiza lingvistică a unui text.

2. Morfemul, termen generic pentru rădăcină şi afixe

1.1. După cum se ştie, pentru prima dată, termenul de *morfem* ca „secvenţă fonică minimală dotată cu sens" intervine în jurul anului 1880 în lucrările lui I. A. Baudouin de Courtenay. În concepţia acestui lingvist, morfemul cuprinde atît rădăcinile cît şi afixele de orice fel şi este conceput cu următoarele caracteristici: a) este un segment sonor; b) este o componentă a cuvîntului; c) este dotat cu un sens (lexical sau gramatical); d) are o funcţie structurală; e) are un caracter minimal.

1.1.1. Inconvenientele de ordin teoretic ale definirii morfemului ca „unitate semnificativă minimală" au fost observate de către unii reprezentanţi ai şcolii pragheze. Astfel, considerînd cuvîntul o sintagmă constituită dintr-o temă „lexicală" şi o caracteristică „gramaticală", V. Skalička[1] a folosit, pentru prima parte a cuvîntului, termenul de *semantem*, opus termenului de *formem* cu care a denumit corespondentul fonic al unei caracteristici gramaticale.

O unitate de expresie, compusă din unul sau mai multe foneme, corespunde unei unităţi de conţinut care cuprinde unul sau mai mulţi termeni semantici. De exemplu, *e* din substantivul românesc *vulpe*, participînd la şiruri diferite de opoziţii (*vulp*e/*vulp*i, *o vulp*e/*unei vulp*i), corespunde, în planul semantic, la două caracteristici gramaticale: „singular" şi „nominativ". Pentru a desemna o valoare cuprinsă într-o asemenea combinaţie de valori, V. Skalička[2] a introdus termenul de *sem*. În cercetările mai noi, acest termen îşi precizează mai bine sensul.

Astfel B. Pottier (*Vers une sémantique moderne* în „Travaux de linguistique et de littérature" II, 1, 1964, p. 117) numeşte *sem* orice trăsătură semantică pertinentă, care în cazul morfemelor este un *sem relaţional*. Acelaşi autor (*op. cit.*, p. 122) numeşte *semem* conţinutul semantic alcătuit dintr-un ansamblu de seme, ale unei forme

---

[1] *Zur ungarischen Grammatik*, 1935, p. 66 (cunoscută după referinţa din „Acta linguistica"; II, fasc. 1, 1940—1941, p. 63).

[2] *Ibidem*, p. 13.

semantice. Pentru stabilirea trăsăturilor semantice distinctive, vezi și P. Miclău, *Nivelele cuvîntului* în „Omagiu lui Alexandru Rosetti" București, 1965, p. 560.

L. Hjelmslev[1] remarcă aceleași inconveniente de ordin teoretic ale definiției morfemului ca „unitate semnificativă minimală".

1.1.2. Inconvenientele de ordin practic ale definiției morfemului ca „unitate semnificativă minimală" constau — așa cum a observat și I. I. Revzin[2] — mai ales în faptul că, din felul cum este formulată, nu rezultă care este procedura de desfacere a fluxului vorbirii în morfeme[3]. Într-adevăr, aplicînd definiția morfemului ca „unitate semnificativă minimală" la segmentarea cuvîntului românesc *palton* în părțile lui componente, ar trebui să spunem că acest cuvînt se compune din două morfeme: *pal* și *ton*, deoarece fiecare din cele două unități minimale (*pal* sau *ton*) există independent de cuvîntul *palton* și are semnificație în limba română. Evident, o asemenea analiză ar fi absurdă.

1.2. Concepția lui Baudouin de Courtenay asupra morfemului a fost preluată de mulți lingviști sovietici și se poate spune că ea este, în lingvistica sovietică actuală, cea mai răspîndită[4].

Ca o generalizare a noțiunilor de rădăcină și de afix a fost conceput morfemul și în *Gramatica limbii ruse*, editată de Academia U.R.S.S. „Cuvîntul — se spune în această gramatică — se poate descompune în morfeme . . . adică în segmente, avînd fiecare o anumită semnificație în limbă . . . Morfemele sînt unități care, din punctul de vedere al semnificației, sînt indecompozabile[5]".

---

[1] „Acta linguistica", II, fasc. 1, 1940—1944, p. 63.

[2] *Модели языка*, Moscova, 1962, p. 101—102.

[3] Construind un analog formal al morfemului, fără referire nemijlocită la sensul cuvintelor, I. I. Revzin, (*op. cit.*, p. 101—105), consideră necesar să-și definească mai întîi procedura de delimitare a morfemului.

[4] Pentru modificările sau completările aduse definiției morfemului ca „unitate semnificativă minimală" de către unii lingviști sovietici, vezi I. S. Maslov, *О некоторых расхождениях в понимании термина „морфема"*. Проблемы языкознании, Leningrad, 1961, p. 141 și urm.

[5] Грамматика русского языка, I, Moscova, p. 11. Dacă morfemul este o unitate semnificativă minimală, înseamnă că el poate fi nu numai o *parte* a cuvîntului, dar și un *cuvînt* independent. Ideea existenței cuvintelor monomorfematice, abia schițată la Baudouin de Courtenay, este dezvoltată de o serie de lingviști sovietici, dintre care amintim pe A. A. Reformatski, *Введение в языкознание* 1960, p. 37.

1.3. Tot ca o generalizare a noţiunilor de rădăcină şi de afix a fost conceput morfemul şi de către Al. Graur[1] şi Al. Ionaşcu[2]. Al. Graur subliniază că, «dacă *morfem* înseamnă „element adăugat la rădăcină pentru a forma cuvinte", nu ne serveşte la nimic să încărcăm terminologia cu un termen nou, căci avem pe *afix*, care ar fi suficient. Dacă însă considerăm că un cuvînt se descompune în părţi componente, avem nevoie de un termen pentru a denumi fiecare din aceste părţi; în acest sens, termenul *morfem* cuprinde şi rădăcina».

3. Morfemul, mijloc de exprimare a unei semnificaţii gramaticale

2.1. În alte lucrări de lingvistică, în special în cele aparţinînd lingviştilor francezi, morfemul are o altă accepţie. Aici, principalul element definitoriu al morfemului este *caracterul semnificaţiei exprimate*; deci, tocmai o trăsătură care nu a fost considerată în definirea morfemului în teoriile discutate anterior. De exemplu la J. Vendryes, *morfemul* este orice mijloc de exprimare a unei semnificaţii gramaticale şi se opune *semantemului*, element fonetic care exprimă semnificaţii lexicale[3].

După J. Vendryes, morfemul cuprinde mai multe categorii, dintre care enumerăm:

a) elemente fonetice (un sunet, o silabă sau chiar mai multe silabe) care arată în frază raporturile gramaticale care leagă ideile între ele[4]. Astfel, analizînd grupurile de cuvinte *pour donner, je donne, tu donnais, la donation, des donateurs, au donataire*, J. Vendryes consideră că silaba *don*, care leagă, unul de altul, toate aceste cuvinte prin ideea comună de „a da" este semantem; iar elementele fonetice care servesc să indice categoria de verb sau de nume a cuvintelor ori să marcheze categoria gramaticală (gen, număr, persoană) la care aparţin cuvintele sau raporturile dintre cuvinte în frază, toate acestea se numesc *morfeme*[5]. Unele din ele au existenţă independentă în raport

---

[1] *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, în SG, II, Bucureşti, 1957, p. 13.

[2] *Despre structura cuvîntului, morfeme, procedee gramaticale*, în „Limba română" 4, 1953, p. 75–80; *Morfemul şi structura morfologică a cuvîntului* în SCL, VIII, 2, 1957, p. 133–149.

[3] J. Vendryes, *Le langage*, Paris, 1921, p. 86.

[4] *Ibidem*, p. 87.

[5] *Ibidem*.

cu cuvîntul pe lîngă care apar (pronumele și articolul), altele fac corp fonetic comun cu cuvîntul (sufixele și desinențele)[1]; b) elemente de flexiune internă — alternanțe vocalice și consonantice[2] care indică valoarea morfologică a cuvintelor. Astfel, în limba engleză, pluralele *men* sau *feet* se opun singularelor *man*, *foot*; participiile *held* sau *struck* se opun infinitivelor *hold*, *strike*[3]; c) accentul care este, de asemenea, un morfem, atunci cînd el contribuie, în unele limbi, să definească valoarea morfologică a cuvintelor[4].

2.2. Această definiție a morfemului a fost preluată și de către alți lingviști francezi. Astfel, G. Gougenheim spune: *„On appelle morphèmes les éléments du language qui ont une valeur grammaticale par opposition aux sémantèmes qui ont une valeur lexicale"*[5].

După cum se poate vedea din enumerarea morfemelor limbii franceze, morfemul înglobează, ca și la J. Vendryes, elemente eterogene: a) ordinea cuvintelor; b) flexiunea nominală; c) unele determinative *(que, le, mon, cet)*; d) pronume *(celui-ci)*; e) flexiunea verbală; f) verbe auxiliare; g) indici de intensitate și de comparație *(plus, très)*; h) particule de negație; i) particule interogative *(est-ce-que)*; j) prepoziții; k) conjuncții.

2.3. Așadar, la J. Vendryes și G. Gougenheim, semantemul este totdeauna un segment sonor (un sunet sau un complex de sunete) delimitabil linear în fluxul vorbirii, care exprimă înțelesul lexical al cuvîntului. Noțiunea de semantem este apropiată de ceea ce numim rădăcina[6] cuvîntului. În definirea morfemului, caracteristica de „segment sonor delimitabil linear în fluxul vorbirii" apare numai pentru o parte din elementele care intră în categoria morfemelor (de exemplu, pentru afixe).

Semantemele și afixele au două elemente comune: a) ambele sînt componente ale cuvîntului; b) au, fiecare în parte, un semnificat (sens) și un semnificant (corp fonetic). Se deosebesc între ele prin caracterul semnificatului. Caracteristica de segment sonor delimi-

---

[1] J. Vendryes, *op cit.*, p. 87.

[2] *Ibidem*, p. 90.

[3] *Ibidem*, p. 89.

[4] *Ibidem*, p. 90.

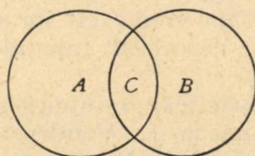
[5] G. Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, 1938, p. 47. După cum a remarcat L. Hjelmslev („Acta linguistica", IV, fasc. 3, 1944, p. 142) în recenzia pe care o face cărții lui G. Gougenheim, acesta din urmă nu precizează ce trebuie să se înțeleagă prin „gramatical" sau prin „*élément du langage*".

[6] Partea principală a cuvîntului, rămasă după înlăturarea afixelor, care are un sens lexical și care se regăsește la toate formele flexionare și derivative ale acelui cuvînt.

tabil linear, care apare în definirea morfemului la Baudouin de Courtenay, nu joacă nici un rol în concepţia discutată aici. Singurul element obligatoriu în definirea morfemului la J. Vendryes şi G. Gougenheim rămîne caracterul gramatical (morfologic sau sintactic) al semnificaţiei exprimate.

Totuşi, o anumită relaţie între morfemul lui Baudouin de Courtenay şi morfemul lui J. Vendryes există şi ea a fost arătată şi de I. S. Maslov[1].

Exprimîndu-ne în termeni logici, această legătură este o relaţie de intersecţie sau, în termeni lingvistici, o opoziţie echipolentă.

Porţiunea $A - C$ (A minus C) conţine morfemele radicale (şi cuvintele monomorfematice dotate cu semnificaţie), porţiunea $B - C$ (B minus C) conţine acele morfeme în sensul lui J. Vendryes, care nu sînt delimitabile linear în fluxul vorbirii (morfeme suprasegmentale) şi doar porţiunea $C = A \cap B$ conţine acele elemente care constituie morfeme atît în sensul lui Baudouin de Courtenay cît şi în cel al lui Vendryes. Aici intră afixele, cuvintele monomorfematice — instrumente gramaticale — şi morfemele vide.

4. Morfemul, termen generic pentru segmente cu valoare gramaticală

3.1. Distincţia, în structura cuvintelor flexibile, dintre segmente cu valoare lexicală şi segmente cu valoare gramaticală este păstrată şi în lingvistica românească[2]. De aceea, în *Gramatica limbii române*[3] se dă o definiţie a morfemului care să cuprindă acele elemente ce con-

---

[1] *Op. cit.*, p. 147—148.

[2] Vezi, de exemplu, Al. R o s e t t i, *Le mot. Esquisse d'une théorie générale*, Copenhaga-Bucureşti, 1943, p. 2—25; I o r g u I o r d a n, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 256—260.

[3] Vol. I, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1954.

stituie morfeme atît la Baudouin de Courtenay cît şi la J. Vendryes[1]. „Elementele cu ajutorul cărora rădăcinile se transformă în cuvinte şi cu care pot fi exprimate relaţiile dintre cuvinte în frază sau nuanţele temporale şi modale ale verbelor se numesc morfeme: prefixe, sufixe, desinenţe, alternanţe fonetice etc."[2]. Credem că prin „etc." nu trebuie să înţelegem enumerarea mai departe a acelor morfeme care nu sînt delimitabile linear în fluxul vorbirii, ci cuvintele monomorfematice — instrumente gramaticale — care sînt tratate la § 82 (*Forme compuse*). Discutarea accentului la § 81 este doar întîmplătoare, amintindu-se numai că accentul are şi el valoare morfologică, fără să se spună că este o specie de morfem. De altfel, nici nu putem subînţelege acest lucru, atîta vreme cît nu sînt amintite aici şi alte procedee gramaticale care deosebesc funcţiile gramaticale ale cuvintelor: *topica*, *intonaţia*.

3.2. În lingvistica sovietică, o înţelegere a morfemului care să înglobeze morfemele comune la J. Vendryes şi Baudouin de Courtenay întîlnim la romanistul R. A. Budagov[3]. Lingvistul sovietic defineşte *rădăcina* ca „partea principală a cuvîntului, fără afixe, care are sens"[4], pe cînd *afixele* (sufixe, prefixe, infixe) şi desinenţa[5] sînt definite ca specii de morfem. De exemplu, *sufixul* este „morfemul care stă de regulă după rădăcină, dar înaintea desinenţei şi care serveşte la formarea cuvintelor şi a categoriilor gramaticale"[6].

5. Morfemul, formă semantică

4.1. O concepţie asupra morfemului, diferită de toate cele discutate pînă aici, este concepţia structuraliştilor danezi, în special cea a lui L. Hjelmslev. Concepţia lui L. Hjelmslev asupra morfemului şi a semantemului este mai apropiată de concepţia lui J. Vendryes. Însă, în timp ce la J. Vendryes morfemul şi semantemul sînt elemente

---

[1] Porţiunea C din schema de mai sus.

[2] *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 110.

[3] *Introducere în ştiinţa limbii*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961, p. 239. (trad. şi note de G. Mihăilă).

[4] *Ibidem*.

[5] În alte lucrări, desinenţa este considerată o specie de afix.

[6] R. A. Budagov, *op. cit.*, p. 239. Trebuie reţinut că definirea diferitelor afixe se face atît prin criterii formale (privind locul şi funcţia morfemului în cuvînt), cît şi prin criterii semantice.

opozabile de expresie, la L. Hjelmslev, acestea sînt elemente opozabile de conţinut. În glosematică, un înveliş extern (sonor) al morfemului (*"inflexional elements, considered as elements of the content"* : *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1953, p. 15) se numeşte *formant*. Acelaşi formant, care constă din unul sau mai multe foneme, poate exprima mai multe morfeme[1]. De exemplu, la substantivul românesc *casă*, semnificaţiile „singular şi nominativ" sînt două morfeme care alcătuiesc o *unitate*[2] semantică exprimată prin formantul *-ă*.

De şcoala descriptivă americană, glosematica se apropie mai ales prin faptul că şi una şi alta încearcă să dea o formulare matematică a cercetărilor lingvistice. Astfel, L. Hjelmslev declară că scopul său este să creeze o algebră lingvistică[3], iar Z. S. Harris atrage atenţia că analiza lui e pur formală[4]. Deşi vocabularul celor doi lingvişti este diferit, totuşi şi unul şi celălalt încearcă o descriere funcţională a limbii, de obicei, fără referire nemijlocită la sensul cuvintelor[5].

4.2. Teoria morfemului la L. Hjelmslev are la bază concepţia că limba este o formă organizată între două substanţe, dintre care una este a conţinutului şi alta a expresiei[6]. Cele două planuri ale limbii — conţinut *(signifié)* şi expresie *(signifiant)* — au, fiecare, cîte două laturi (*strata*) : *substanţă* (una a conţinutului şi alta a expresiei) şi *formă* (una a conţinutului şi alta a expresiei)[7]. Forma celor două planuri se organizează în *specii* şi *tipuri*. În planul conţinutului sau pleromatic *(plérématique)* se disting speciile *morfeme*[8] şi *plereme*[9]. În

---

[1] Vezi recenzia lui L. Hjelmslev la lucrarea lui L'ud. Novák amintită mai înainte („Acta linguistica", II, fasc. 1, 1940—1944, p. 63).

[2] Aici, *unitate* are sensul de „sumă sintagmatică".

[3] Vezi şi analiza şcolii glosematice la E. Petrovici, *Concepţia algebrică a sistemului fonologic la glosematişti*, în „Studia Universitatis Babeş-Bolyai", seria a IV-a, fasc. 2, Philologia, Cluj, 1959.

[4] Vezi, de exemplu, Z. S. Harris, *Discourse Analysis*, în „Language", 28, 1, 1952, p. 1 şi urm.; idem, *Discourse Analysis* în „Language", 28, 3, 1952, p. 474 şi urm.

[5] Pentru unele paralelisme între concepţia lingvistică a structuraliştilor danezi şi cea a descriptiviştilor americani, vezi E. Haugen, *Directions in Modern Linguistic*, „Language", 27, 1951, p. 211—22 (*Readings*... p. 357—363).

[6] L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphèmes*, 1938, în TCLC, XII, 1959, p. 152.

[7] Idem, *Note sur les oppositions supprimables*, 1939, în TCLC, XII, 1959, p. 82; Idem, *La stratification du langage*, 1954, în TCLC, XII, 1959, p. 365 şi urm.

[8] Nu discutăm aici şi împărţirea ulterioară a morfemelor în morfeme *intense* şi morfeme *extense*.

[9] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 82.

planul expresiei sau cenematic *(cénématique)* se disting speciile *prozodeme* şi *ceneme*[1].

Dacă limba este o formă organizată între două substanţe, dintre care una este a conţinutului şi alta a expresiei, atunci înseamnă că segmentarea unui text şi delimitarea componentelor lui nu se pot face decît ţinînd seamă de relaţia de *solidaritate*[2] dintre conţinut şi expresie în limbă[3]; prin ceea ce L. Hjelmslev a numit proba comutării *(l'épreuve de la commutation)*[4]. Aşadar, funcţia de solidaritate dintre cele două planuri ale limbii permite, prin comutare, inventarierea unităţilor minimale în ambele planuri.

Identificarea elementelor de conţinut sau de expresie nu este posibilă dacă ne menţinem cu analiza în interiorul unui singur plan (metodă de analiză homoplană). Deoarece orice element lingvistic are un caracter heteroplan, în analiza unităţilor de conţinut trebuie să se ia în consideraţie şi expresia şi, invers, în analiza unităţilor de expresie trebuie să se ia în consideraţie şi conţinutul (metodă de analiză heteroplană prin comutare). De exemplu, conform metodei de analiză heteroplană, se consideră că toate sensurile care au aceeaşi realizare sonoră, adică expresie identică, formează o singură unitate semantică. Invers, două unităţi de expresie care au sensuri identice sînt reductibile la o singură unitate. Prin urmare, se consideră relevant pentru oricare din cele două planuri numai ceea ce atrage schimbări în celălalt plan[5].

4.3. După cum se vede, folosirea comutării în delimitarea unităţilor minimale (de conţinut sau de expresie) ridică problema interpretării cazurilor de omonimie şi sinonimie.

---

[1] L. Hjelmslev, *op. cit.*, p. 82.

[2] „Interdependenţă" între termeni în cadrul unui proces. În accepţie glosematică, *procesul* este o „ierarhie relaţională" şi se opune *sistemului*, „o ierarhie corelaţională". *Corelaţia* este o funcţie care presupune alternanţa dintre doi termeni şi se opune *relaţiei*, funcţie care presupune coexistenţa a doi termeni. Deci, putem vorbi de corelaţii paradigmatice şi de relaţii sintagmatice, de *proces sintagmatic* şi de *sistem paradigmatic*.

[3] L. Hjelmslev, *La structure morphologique*, 1939, în TCLC, XCII, 1959, p. 116.

[4] După L. Hjelmslev, *Pour une sémantique structurale*, 1957, în TCLC, XII, 1959, p. 103; „*Deux membres d'un paradigme appartenant au plan de l'expression* (*ou au signifiant*) *sont dits comutables* (*ou invariants*) *si le remplacement de l'un de ces membres par l'autre peut entrainer un remplacement analogue dans le plan du contenu* (*ou dans le signifié*); *et inversement, deux membres d'un paradigme du contenu sont commutables si le remplacement de l'un par l'autre peut entraîner un remplacement analogue dans l'expression. Deux membres d'un paradigme qui ne sont pas commutables peuvent être appelés substituables* (*ou variantes*)".

[5] Pentru o discuţie generală asupra comutării, vezi I. Coteanu, *Comutarea şi substituţia*, în volumul de faţă, p. 23 ş. u.

K. Togeby[1] e de părere că o aplicare strictă a comutării implică considerarea omonimelor ca variante ale aceluiaşi morfem. Astfel — spune el — aplicarea strictă a comutării va duce, în unele situaţii, la rezultate absurde, ca în următorul caz: în franceză, *persoana a II-a singular a verbelor* marcată prin *-s* şi *pluralul substantivelor* marcat prin *-s* vor fi variante ale aceluiaşi morfem.

Desigur, o asemenea concluzie ar fi eronată[2], deoarece ea ar sugera că între o unitate de conţinut şi alta de expresie ar exista totdeauna o corespondenţă biunivocă. Două elemente distincte de conţinut pot fi însă morfeme independente dacă, în planul expresiei, le corespund, cel puţin o dată, elemente distincte[3].

Însă, după cum se poate vedea din exemplele discutate de K. Togeby (*op. cit.*), în unele cazuri, principiul comutării este inoperant în distingerea unor omonime. În asemenea situaţii, criteriul combinării[4], adică al stabilirii relaţiilor pe care le contractează cele două omonime, ne poate ajuta în determinarea lor ca elemente independente.

În ceea ce priveşte independenţa şi reducerea a două unităţi[5] sinonime la o singură unitate semnificativă distinctivă, precizăm:

1°. Două unităţi distincte ca expresie, dintre care cel puţin una are cel puţin un sens pe care nu-l are cealaltă şi care se găsesc în distribuţie neidentică[6], sînt independente. De exemplu, în limba română, acelaşi raport sintactic poate fi exprimat de două sau chiar mai multe prepoziţii. Astfel, atributul care exprimă „conţinutul" se poate introduce atît cu prepoziţia *cu* (*cutie* cu bomboane), cît şi cu prepoziţia *de* (*cutie* de bomboane). Însă fiecare din cele două prepo-

---

[1] *Structure immanente de la langue française*, în TCLC, VI, 1951, p. 139.

[2] Pentru rezolvarea unor cazuri de omonimie ca cele discutate aici, K. Togeby recurge la *paradigmă*.

[3] Vezi în această problemă şi S. Stati, *Caracterul sistematic al omonimiei morfologice*, în SCL, 1, XI, 1960, p. 26; idem, *Omonimia în sistemul morfologic*, în *Probleme de lingvistică generală*, II, Bucureşti, 1960, p. 127—130.

[4] Vezi, de exemplu, şi Mioara Avram, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală*, în SCL, IX, 3, 1958, p. 332.

[5] *Unitate* — un cuplu (*a*, *b*), *a* fiind un semnificat, iar *b* un semnificant indivizibil în semnificanţi mai mici.

[6] Spunem că două unităţi sînt în distribuţie neidentică, dacă cel puţin una dintre ele are cel puţin un context pe care nu-l are cealaltă. Ele se află fie în variaţie liberă (*distribuţie echipolentă*), fie în *distribuţie complementară*, fie în *distribuţie defectivă*. Pentru cele trei categorii de distribuţie neidentică, vezi Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în ,,Cahiers de linguistique théorique et appliquée, I, Bucureşti, 1962, p. 28; S. Marcus, *Lingvistică matematică* Bucureşti, 1963, p. 29, unde se discută şi tipurile de distribuţie considerate ca tipuri de opoziţii. Prezentarea tipurilor de distribuţie menţionate este dată şi în acest volum, în articolul Valeriei Guţu-Romalo, *Distribuţia*, p. 40 ş.u

ziţii exprimă cel puţin un raport sintactic pe care nu-l exprimă cealaltă. De aceea, prepoziţiile *cu* şi *de* sînt unităţi independente.

2°. Două unităţi diferite de expresie, care au în orice context semnificaţie identică şi admit distribuţie identică, sînt reductibile la o singură unitate. De exemplu, un formant alcătuit din două sau mai multe foneme poate apărea sub aspecte diferite, dacă în secvenţa fonică ce alcătuieşte formantul respectiv, unul dintre foneme este înlocuit cu un alt fonem. Astfel, în limba română din secolul al XVI-lea, unele substantive de genul neutru formau pluralul în *-ure*, dar şi în *-uri*: *lucrure* (C_2, 17/16; 18/5; 33/7), *lucruri* (C_2, 4/18; 23/121; 40/7). Deci, *-ure* şi *-uri* sînt variante ale aceluiaşi formant.

În analiza practică a formanţilor, este nevoie ca o variantă să fie luată drept formă de bază a unui formant, iar celelalte variante pot fi considerate, atunci, ca modificări, în condiţii determinate, ale formei-bază. În cazul unor variante de tipul lui *-ure/-uri*, varianta-bază nu trebuie să fie aleasă varianta motivată istoric. Dacă în descrierea pe care o întreprindem se urmăreşte caracterizarea structurii limbii la un moment dat, atunci varianta-bază trebuie să fie considerată varianta care are o frecvenţă mai mare în limbă, în perioada la care se referă descrierea. Dacă ulterior se apelează la datele istoriei limbii, se vor considera rezultatele analizei descriptive a structurii limbii în perioade diferite ale dezvoltării ei.

3°. Două unităţi diferite ca expresie, care au în orice context semnificaţie identică şi sînt în distribuţie neidentică (de obicei, complementară), sînt reductibile la o singură unitate. De exemplu, în limba română, substantivele masculine exprimă singularul prin formanţii: -ø *(pom)*, *-u (codru)*, *-e (iepure)*, *-ă (popă)*. Unitatea dintre cei patru formanţi, care se găsesc în distribuţie complementară, este dată de semnificaţia lor comună.

Alteori, doi formanţi care exprimă aceeaşi semnificaţie au distribuţie neidentică, echipolentă sau defectivă. De exemplu, unele substantive neutre pot exprima „pluralul" fie prin *-e*, fie prin *-uri*: *nivel-e/-uri*. Însă aceiaşi formanţi admit şi poziţii în care se exclud. Astfel, *-e* nu poate înlocui pe *-uri* în *tablouri*, iar *-uri* nu poate înlocui pe *-e*, în *scaune*.

Deoarece formanţii pe care i-am discutat sub 3° nu pot fi explicaţi unul prin altul, fiecare fiind condiţionat morfologic, ei vor fi analizaţi ca formanţi-bază în clasa de formanţi considerată.

Aşadar, rezumînd, spunem că aceeaşi semnificaţie admite mai multe învelişuri sonore; acelaşi element material (înveliş sonor) se foloseşte pentru mai multe semnificaţii.

4.4 O dată stabilit inventarul de unităţi în cele două planuri, unităţile pot fi definite — după L. Hjelmslev — prin relaţiile pe care ele le contractează, adică prin raporturile lor sintagmatice posibile. Mai întîi, în cele două planuri se disting două categorii de elemente, definite prin funcţia de direcţie[1]: *„la catégorie des exposants et celle des constituants“*[2]. În planul conţinutului prima categorie corespunde categoriei de morfeme, iar a doua, categoriei de plereme. Categoria morfemelor se caracterizează prin faptul că membrii ei pot contracta relaţii de determinare heterosintagmatică[3], pe cînd categoria constituanţilor nu contractează astfel de relaţii[4]. De exemplu, în *liberi mei* există o determinare heterosintagmatică între cazul, genul şi numărul *liberi* şi cazul, genul şi numărul unităţii *mei*.

4.5.1. Într-adevăr, dacă ţinem seamă de relaţiile contractate în lanţ între elemente aparţinînd la sintagme diferite, de exemplu, *casă curată*, atunci morfemele de gen, de număr şi de caz ale sintagmei *casă* cer obligatoriu aceleaşi morfeme atît pentru sintagma *curată*, cît şi pentru substituenţii acestei sintagme: *albă, înaltă* etc. De asemenea, în grupul considerat, *casă* poate fi substituit prin *fată, masă, vulpe, basma* etc., unităţi susceptibile de genul, numărul şi cazul sintagmei *curată* şi ale substituenţilor ei: *albă, înaltă* etc. Astfel, putem avea grupurile:

casă curată	casă înaltă
masă curată	masă înaltă

Însă prezenţa unui anumit morfem în primul termen al grupului determină în mod *unic* prezenţa aceluiaşi morfem în al doilea termen al grupului şi reciproc. De exemplu, schimbarea numărului în sintagma *casă* din grupul *casa curată* determină şi schimbarea numărului în sintagma *curată* din acelaşi grup: *case curate* şi reciproc[5].

---

[1] Sau „determinare heterosintagmatică“.

[2] L. Hjelmslev, *Essai d'une théorie des morphemes*, (1938), în TCLC, XII, 1959, p. 155.

[3] Prin relaţii heterosintagmatice se înţeleg relaţii între cuvinte, cuvîntul fiind el însuşi o sintagmă (minimală) atunci cînd este alcătuit din mai multe elemente semnificative. *Determinarea* este o funcţie între o constantă şi o variabilă, iar *interdependenţa* o funcţie între două constante. *Combinaţia* (sau *constelaţia*) este o funcţie între două variabile. Vezi explicarea acestor trei tipuri de funcţii la L. Hjelmslev, *op.cit.*, p. 153—154.

[4] *Ibidem*, p. 155.

[5] Fenomenul de concordanţă dintre morfemele adjectivului şi cele ale substantivului pe care-l determină nu este comun tuturor limbilor. De exemplu, în engleză, adjectivul este invariabil, nu repetă morfemele substantivului pe care-l determină. De aceea, gramaticalitatea morfemelor de *număr* poate fi detectată numai în construcţii heterosintagmatice de tipul *substantiv* + *verb*.

Aşadar, generalizînd, putem spune că în limba română, în grupul *substantiv + adjectiv*, acelaşi gen, număr şi caz caracterizează atît substantivul cît şi adjectivul. Vorbind de coexistenţa acestor elemente în sintagme diferite, spunem că ele contractează relaţii de *determinare* (bilaterală) heterosintagmatică, în opoziţie cu bazele acestor caracteristici care, după cum am văzut în exemplul discutat, se pot *combina* diferit în grupul heterosintagmatic considerat. Deci, în limba română, genul, numărul, cazul sînt *morfeme*, pe cînd bazele pe care le caracterizează sînt *plereme*[1].

4.5.2. Din consideraţiile lui L. Hjelmslev privind delimitarea gramaticalului de negramatical la nivelul pleramatic, nu rezultă dacă el are în vedere existenţa a *cel puţin unui lanţ* în care morfemele intră în relaţii de determinare heterosintagmatică sau dacă morfemele trebuie să intre *în orice context* în astfel de relaţii.

4.5.3. Formulînd altfel criteriul lui Hjelmslev de definire a elementelor gramaticale (morfemelor), aducem următoarele precizări: un element *A* este gramatical dacă există cel puţin un lanţ în care prezenţa într-o sintagmă a elementului *A* implică, într-o anumită sintagmă a lanţului diferită de prima, prezenţa unui element bine determinat, care poate fi fie elementul *A*, fie un alt element *B*[2].

Aceste relaţii pot fi stabilite între:

1° două unităţi *sintagmatic omogene*[3] (de exemplu, între morfemul de singular al substantivului şi morfemul de singular al adjectivului: *carte frumoasă*);

2° două unităţi *sintagmatic semiomogene*[4], adică morfeme diferite aparţinînd aceleiaşi categorii (de exemplu, între imperativ şi subjonctiv într-o frază ca: *du-te să înveţi*);

3° două unităţi *sintagmatic eterogene*[5], adică unităţi care aparţin la categorii diferite: prepoziţiile presupun anumite cazuri sau conjuncţiile presupun anumite moduri.

---

[1] În problema distincţiei dintre „lexical" şi „gramatical", pe baza aceluiaşi principiu, vezi o încercare şi la Maria Manoliu, *Morphèmes lexicaux et grammaticaux*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée" I, Bucureşti, 1962.

[2] De exemplu, în această formulare ar intra, ca situaţii particulare de definire a morfemelor, *acordul* şi *recţiunea*.

[3] Acest tip de relaţie este numit de K. Togeby (*op. cit.*, p. 143), „*relation homo-élémentaire* şi „*homo-catégorique*".

[4] K. Togeby (*op. cit.*, p. 143) numeşte această relaţie „*relation hétéroélémentaire*" şi „*homo-catégorique*".

[5] După acelaşi autor (*op. cit.*, p. 143), acest tip de relaţie este numit „relation hétéro-catégorique".

4.6. Metoda folosită de L. Hjelmslev pentru definirea morfemelor priveşte sintaxa, adică relaţiile care depăşesc limita unui cuvînt, numite de el relaţii heterosintagmatice. După părerea altor autori[1], morfemele se pot defini, însă, mai întîi prin relaţii homosintagmatice[2], apoi prin relaţii heterosintagmatice, deci pornind de la unităţi de întindere mai mică spre unităţi de întindere mai mare.

Metoda aleasă de L. Hjelmslev, de a distinge caracterul gramatical de cel negramatical la nivelul plerematic, pare foarte complicată şi inoperantă. Recent, unii lingvişti au apelat la un criteriu mai practic în delimitarea morfemelor, şi anume la caracterul limitat al inventarelor în care ele se includ, morfemele prezentînd, deci, comutări în număr finit (André Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris, 1960, p. 117. B. Pottier, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962, p. 95, idem *Vers une sèmantique moderne*, p. 113).

4.7. Din cele discutate, reiese că trebuie să înţelegem prin morfologie:

A. Studiul *funcţiei* morfemelor.

B. Studiul valorilor şi *semnificaţiei* morfemelor.

C. Studiul *formanţilor* sau al unităţilor fonologice prin care se exprimă morfemele.

4.8. O teorie a morfemului ca element relaţional în planul conţinutului este elaborată şi de lingvistul sovietic S. K. Şaumian[3]. După acest lingvist, în planul expresiei avem a face cu elemente pur relaţionale, fonemele, care se materializează într-o substanţă fizică, sunetele. În planul conţinutului, avem a face cu elemente gramaticale pur relaţionale, morfemele, care se materializează în substanţă semantică, în elemente semantice determinate, care servesc drept substrat morfemelor. Obiectul lingvisticii nu-l formează nici sunetele şi nici semnificaţiile, ci fonemele care se manifestă fizic în sunete şi morfemele care se manifestă semantic în semnificaţii. Sunetele şi semnificaţiile, adică substanţa, constituie nivelul empiric al limbii. Fonemele şi morfemele, adică forma, constituie nivelul constructelor[4].

---

[1] Cf. K. Togeby, *op. cit.*, p. 146.

[2] Relaţii între elemente din interiorul unui singur cuvînt.

[3] *Problemele lingvistice ale ciberneticii şi lingvistica structurală*, în „Probleme de filozofie" (trad. a revistei sovietice „Вопросы философии", 9, 1960, p. 141); vezi şi S. K. Şaumian, *О понятиях лингвистической системы и лингвистическго знака*. „Краткие сообщения", Moscova, 1961, p. 3–13.

[4] „Краткие сообщения" p. 11–13.

6. Morfemul, mijloc de exprimare a unei semnificaţii (lexicale sau gramaticale)

5.1. Avînd la bază o altă concepţie asupra semnului lingvistic decît cea formulată de L. Hjelmslev, anume aceea că singurul plan al limbii care interesează pe lingvist este planul expresiei, L. Bloomfield şi, în general, reprezentanţii lingvisticii americane definesc morfemul ca „unitate semnificativă minimală"[1]. Întrucît limba nu este considerată nemijlocit decît printr-un singur plan — expresia — practic, structura limbii nu poate fi analizată decît prin intermediul expresiei. Un model de analiză în acest sens a dat Z. S. Harris[2]. El caracterizează diversele combinaţii de morfeme din limba engleză cu ajutorul unor ecuaţii care angajează substituiri unidirecţionale[3]. Astfel, se descriu atît structura cuvintelor cît şi structura unor construcţii mai largi — combinaţii de cuvinte, propoziţii — prin substituţia şi poziţia morfemelor, fără referire la sens. În acest articol, Z. S. Harris aşază morfemul la baza analizei sintactice.

5.2. L. Bloomfield defineşte *morfemul* ca „formă semnificativă care nu poate fi analizată în forme semnificative mai mici"[4]. Sensul morfemului este numit *semem*[5].

Această definiţie a morfemului este reluată, sub diferite aspecte, de numeroşi reprezentanţi ai lingvisticii descriptive americane: „*any form, whether free or bound, which cannot be divided into smaller meaning-*

---

[1] În general, lingviştii americani dau o definiţie a morfemului analogă definiţiei morfemului date de B a u d o u i n d e C o u r t e n a y.

[2] *From Morpheme to Utterance* în „Language", 22, 1946.

[3] Substituţie unidirecţională: *A* se poate înlocui cu *B*, dar nu şi reciproc. Exemplu :

elevul silitor învaţă, dar nu: *silitor învaţă*
elevul *învaţă*

[4] "*A morpheme is a recurrent (meaningful) form which cannot in turn by analyzed into smaller recurrent (meaningful) forms*" (*A set of postulates for the science of language*, în „Language" 2,153–64, 1926), (*Readings* . . ., p. 27). Aici „formă" = secvenţă de foneme.

[5] *Ibidem*, p. 27: „*A minimum form is a morpheme; its meaning a sememe*" L. B l o o m f i e l d consideră sememul nu o categorie lingvistică, ci o categorie extralingvistică. De aceea, morfemul trebuie descris numai din punctul de vedere al aspectului lui sonor. Totuşi, trebuie subliniat că, deşi în teorie Bloomfield şi, în general, reprezentanţii descriptivismului american refuză analiza semantică a formelor lingvistice, în practică, ei apelează deseori la semnificaţiile exprimate în structura limbii.

ful parts"[1]; "*every sequence of phonemens which has meaning, and which is not composed of smaller sequences having meaning, is a morpheme*"[2] etc.

Folosind formulările lui L. Hjelmslev, H. A. Gleason[3] consideră sensul lingvistic unitatea dintre conţinut (*content*) şi expresie (*expression*)[4].

Aşadar, pentru cei mai mulţi lingvişti americani, morfemul are următoarele caracteristici: a) este o secvenţă de foneme[5] semnificativă şi b) are un caracter minimal. Trebuie însă subliniat că există şi morfeme suprasegmentale care diferenţiază semnificaţiile unei unităţi lingvistice. Aceste morfeme sînt: intonaţia, accentul, ordinea cuvintelor etc.

Clasificînd morfemele în segmentale şi suprasegmentale[6], descriptiviştii americani cuprind în sfera morfemului atît morfemele în sensul lui Baudouin de Courtenay, cît şi morfemele în sensul lui J. Vendryes.

5.3. Principiile descrierii formalizate a morfologiei limbii, conform normelor lingvisticii descriptive americane, se referă, în general, la: a) segmentarea unui text în unităţi semnificative minimale (segmente morfematice); b) reducerea segmentelor morfematice (variantelor morfematice) la un număr minim de morfeme (invariante morfematice); c) distribuţia morfemelor şi definirea funcţiilor pe care ele le îndeplinesc.

---

[1] B. Bloch — G. L. Trager, *Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942' p. 54.

[2] Z. S. Harris, *Morpheme Alternants in Linguistic Analysis* (în *loc. cit.*, 109). Dwight L. Bolinger (*On Defining the Morpheme* în „Word", 4, 1, 1948, p. 21) introduce în definiţia morfemului criteriul combinării: "*a morpheme is a least element that can enter into new combinations*".

[3] "...*a morpheme is the smallest unit in the expression system, which can be correlated directly with any part of the content system*", *An introduction to descriptive linguistics*, 1956, p. 54.

[4] *Ibidem*; vezi şi p. 67.

[5] Secvenţa de foneme nu este obligatoriu neîntreruptă. Pentru noţiunea de morfem discontinuu (întrerupt), vezi Z. S. Harris, *Discontinuous Morphemes*, în „Language". 21, 1945; 121—127; idem, *Structural Linguistics*, Chicago, 1961, p. 182. După unii lingvişti, caracteristica de „componentă a cuvîntului" nu este obligatorie în definirea morfemului. De exemplu, Z. S. Harris lărgeşte în aşa măsură noţiunea de morfem întrerupt, încît cuprinde, într-o singură secvenţă morfematică, elemente care intră în componenţa unor cuvinte diferite. Astfel, elementele: „*he*...-*s*", „*she*...*s*", care exprimă în limba engleză acordul în persoană şi număr, sînt considerate de autorul citat o singură secvenţă morfematică (*Structural Linguistics*, p. 165—167).

[6] Vezi, de exemplu, Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 184 şi urm.

Ideea desfacerii analizei morfematice în etape succesive este formulată de Z. S. Harris[1]. El spune că fiecare expresie a limbii se împarte în secvenţe de foneme *(sequence of phonemes)* cu sens. Toate aceste unităţi semnificative care nu mai pot fi descompuse în alte secvenţe de foneme semnificative sînt numite *alternante* (morpheme alternants). În acest proces de segmentare se obţin şi alternante diferite din punct de vedere fonetic sau fonologic, care apar cu aceeaşi semnificaţie în ambianţe fonetice sau morfologice diferite. Asemenea alternante sînt reduse, apoi, la un singur morfem comun. Aceeaşi formulare o întîlnim mai tîrziu şi la Ch. F. Hockett[2]. Acest lingvist spune că un morfem poate avea mai multe forme fonetice. Orice segment morfematic este numit *morf*; diferitele morfe care sînt forma sau reprezentările unuia şi aceluiaşi morfem sînt *alomorfele* acestuia[3].

Deci, Ch. F. Hockett foloseşte pentru *alternante* termenul mai precis şi mai simplu de *morfe*. În plus, pentru morfele aceluiaşi morfem, foloseşte termenul de *alomorfe*.

Folosind metoda „substituţiei", Z. S. Harris[4] defineşte toate clasele de morfeme din limba engleză. Iată, de exemplu, cum defineşte el o temă substantivală sau adjectivală din limba engleză:

a) *temă substantivală* = morfem care apare înaintea semnului de plural *-s* sau a alternantelor sale, după articolul *the* sau după un adjectiv: *hotel, butter, gain* etc.

b) *temă adjectivală* = morfem care apare între articolul *the* şi substantiv, dar niciodată nu apare înaintea semnului de plural *-s*[5]: *young, pretty* etc.

Aşadar, morfemele sînt asociate unor clase de morfeme pe baza vecinătăţilor în care apar.

Prin metoda „substituţiei", folosită larg în lingvistica descriptivă americană, se determină ambianţa în care un morfem sau un şir de morfeme poate apărea şi, prin aceasta, se constată şi „distribuţia" acestui morfem sau şir de morfeme. De exemplu, dacă în enunţul *the child disappeared*[6], *child* este înlocuit de *man*, iar înţelesul struc-

---

[1] *Morpheme Alternants in Linguistic Analysis*, în *loc. cit.*

[2] *Two Models of Grammatical Description*, în „Word" 10, 210—31, 1954 (*Readings* ..., p. 386—399).

[3] *"A single shape of a morpheme is a morph; the various morphs which are the shape or representations of one and the same morpheme are its allomorphs"* (*ibidem*, p. 389); vezi şi Ch. F. Hockett, *Linguistic Elements and Their Relations*, în „Language", 37, 1, 1961.

[4] *From Morpheme to Utterance* în *loc. cit.*

[5] Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance*, p. 145.

[6] *Ibidem*, p. 142.

tural al enunţului rămîne acelaşi[1], înseamnă că *man şi child* sînt unităţi care fac parte din aceeaşi clasă de substituţie *(substitution class)*. Posibilitatea de a înlocui pe *child* prin *man*, în exemplul considerat, este dată de faptul că *man* şi *child* pot apărea succesiv după articolul *the* şi înaintea verbului *disappeared*.

Şi la descriptiviştii americani, paralelismul dintre analiza morfologică şi cea fonologică este evident. În cercetarea morfologică se parcurg aceleaşi etape şi se folosesc aceleaşi procedee ca şi la analiza fonologică.

5.3.1. Să trecem acum la discutarea primului stadiu de analiză: segmentarea unui text în unităţi semnificative minimale.

J. Greenberg[2] consideră că regula principală de segmentare a cuvintelor în unităţi semnificative o formează comparaţia a patru combinaţii: *AC* : *BC* : *AD* : *BD* : *(eating* : *walking* : *eats* : *walks)*. Deci, segmentarea unei secvenţe se poate efectua după ce am încadrat acea secvenţă într-un lanţ de opoziţii gramaticale proporţionale:

casă — gîrlă
case — gîrle

Pe o altă cale de rezolvare a problemei segmentării a mers Z. S. Harris[3], care, folosind criteriul distribuţional, a urmărit să înlocuiască criteriile semantice ale segmentării prin criterii formale care se referă la repartiţia morfemelor în lanţul vorbirii. Pentru identificarea segmentelor morfematice se foloseşte un procedeu de aproximare, în mai multe etape, după cum urmează:

O secvenţă fonică dintr-un anumit context poate fi divizată, numai dacă una din părţile ei se întîlneşte fără altă parte în contextul considerat. De exemplu, un şir de foneme, [ruwmər] în *That's our roomer*, poate conţine mai mult decît un segment morfematic numai dacă există o parte a şirului considerat care poate să apară fără cealaltă parte a şirului, însă în aceeaşi vecinătate. Astfel, [ruwm] apare şi în *that's our room*; [ər] apare şi în *that's our recorder*. Deci [ruwmər] conţine cel puţin două segmente morfematice.

În general, dacă în vecinătatea —*X* poate să apară fiecare dintre combinaţiile *AB*, *AD*, *CD* (unde *A*,*B*,*C*,*D* sînt porţiuni din fluxul

---

[1] Evident, condiţia este ca în orice frază care conţine pe *child* acesta să poată fi înlocuit prin *man* şi invers, astfel încît fraza să rămînă corect construită.

[2] *Essays in Linguistics*, New York, 1957, p. 20—22 (cunoscută după referinţa din I. A. Arutinova, E. S. Kubreaţova, *Проблемы морфологии в трудах американских дескриптивистов*, Moscova, 1961, p. 208).

[3] *Structural Linguistics*, p. 158—164.

vorbirii, identificabile din punct de vedere fonematic), atunci, indiferent de faptul dacă *CB* apare sau nu, *A,B,C* şi *D* sînt segmente morfematice în vecinătatea —*X*. Deosebirea dintre *B* şi *D* este dedusă din deosebirea dintre *ABX* şi *ADX*; deosebirea dintre *A* şi *C* este dedusă din compararea lui *ADX* cu *CDX*.

Operaţia descrisă mai sus este necesară pentru segmentarea morfematică a unei uteranţe[1], deoarece este clar că un şir de foneme nu va fi descompus niciodată în mai multe morfeme dacă nici una din părţile lui nu poate să apară, într-o anumită vecinătate, fără cealaltă parte, cu alte cuvinte, dacă şirul de foneme nu se poate desface în părţi independente. Acest tip de independenţă este oarecum asemănător independenţei fonematice[2].

Cu tot caracterul ei necesar, condiţia de independenţă formulată mai sus nu este, însă, suficientă pentru a conferi unui şir de foneme calitatea de segment morfematic. Într-adevăr, dacă această condiţie ar fi suficientă, ar însemna ca partea comună a mai multor şiruri de foneme care apar în aceeaşi vecinătate (de exemplu, [*g*] în *bag, rug, bug* din vecinătatea *Where's the*— ?) să fie considerată un segment morfematic independent, ceea ce, după cum rezultă din exemplul citat în paranteză, ar fi absurd.

Este deci necesar să se găsească al doilea criteriu de triere a segmentelor independente, urmînd ca numai unora dintre ele să li se confere calitatea de segment morfematic. Al doilea criteriu formulat de Z.S.Harris este următorul: mai multe şiruri independente de foneme vor fi considerate segmente morfematice numai dacă ele contractează relaţii identice cu alte şiruri independente de foneme. Mai precis, fiind date mai multe şiruri independente *A,B,C*... vom acorda acestora statutul de segmente morfematice dacă, de exemplu, *A,B* şi *C* apar după segmentele *D, E* şi *F*, dar niciodată după *G* şi *H* (*D,E* şi *F* sînt singurele segmente morfematice care apar în vecinătatea *X* —).

Pentru exemplificare, se consideră mai multe şiruri terminate în [*s*] (*books, myths*) în vecinătăţile: *My — are old, Take the —.*

---

[1] *(An utterance) "is any stretch of talk, by one person, Befor and after which there is silence on the part of the person"* (Z. S. Harris, *op. cit.*, p. 14). Uteranţa, ca fragment al vorbirii încadrat de pauze, nu se confundă cu propoziţia sau fraza, deoarece o uteranţă poate conţine cel puţin un segment morfematic: *Yes. Now? Come. Book* (*ibidem*, p. 158). O uteranţă constă, deci, fie dintr-un singur cuvînt, fie dintr-o propoziţie incompletă, fie dintr-o propoziţie, fie dintr-o frază etc. (*ibidem*, p. 14).

[2] Cf. A. Martinet, *Un ou deux phonemès?* în „Acta linguistica", I., 1939, p. 2.

Se consideră acum aceleași șiruri, însă fără [*s*] (*book, myth*), în vecinătățile: *My — is old, Take the —*. [*s*] este independent atît de *book*, cît și de orice alt șir de foneme din uteranța în care el apare. Aproape oricare șir care apare după *The—, The good—, The old—* etc. apare și în vecinătatea *The — s, The good—s, The old—s* etc., în timp ce aceasta nu este valabil pentru șiruri ca *very*, care apar în *the — good, the — old* etc. Rezultă astfel că [*s*] sau [*z*] nu e doar un fonem comun mai multor șiruri, ci e un segment morfematic, așa cum formele libere[1] la care el se adaugă sînt de asemenea segmente morfematice. Însă statutul de segment morfematic acordat lui [*s*] nu se extinde la [*s*] din *box*, chiar dacă găsim și segmentul fără [*s*], de exemplu în *Bock*.

În rezumat, procedeul este deci următorul:

Fiind dat un șir independent *A* de foneme într-o anumită vecinătate, căutăm o trăsătură distribuțională corelată cu distribuția respectivului șir de foneme; de exemplu, cercetăm ce altă poziție în uteranță sau care altă vecinătate a unui alt șir independent de foneme caracterizează toate șirurile *B, C*, care pot înlocui pe *A* sau toate șirurile *M, N* care apar cu șirul *A* (precedîndu-l sau succedîndu-l). Dacă găsim o astfel de trăsătură distribuțională, atunci șirul *A* va fi considerat, în vecinătățile respective, ca un segment morfematic. Faptul că un șir de foneme este considerat ca segment morfematic într-o anumită vecinătate nu este incompatibil cu faptul ca același șir să nu fie segment morfematic într-o altă vecinătate. De exemplu, *er*, este un segment morfematic în *guvernor*, dar nu și în *hammer*; o vecinătate totală în care el este un segment morfematic este, de exemplu, *the — is no good*, însă nu și *the — ing stopped*.

Din această prezentare reiese că principiile de segmentare formulate de Z.S. Harris se bazează pe compararea aspectului exterior, fonetic, al unor unități de expresie, pe stabilirea ambianței elementului desprins și pe funcționarea în limbă a unor segmente analoge respectivului element. Semnificația intervine, în această procedură, indirect, prin analiza distribuțională[2]. Divizarea unei secvențe în segmente morfematice se efectuează în baza a două principii: a) *independența*; b) *distribuția similară*[3].

---

[1] Prin formă liberă se înțelege o formă care poate constitui ea singură o uteranță.

[2] În *From Phoneme to Morpheme* în „Language", 31, 1955, 190–222 Z. S. Harris dă o descriere radical formalizată a segmentării în unități morfematice.

[3] Pentru diferitele criterii de segmentare a unei secvențe în lingvistica modernă, vezi și Maria Manoliu, *Morfemul în lingvistica modernă*, în „Limba română", XII, 1, 1963, p. 3–15.

Majoritatea raţionamentelor formulate de cei care folosesc criteriul distribuţional în segmentarea unui text ar putea fi transpuse în termenii celor care folosesc în acelaşi scop regula proporţiei după un criteriu analogic şi invers[1].

5.4. O dată stabilit inventarul maxim de unităţi semnificative minimale, urmează stadiul de reducere a acestor unităţi la un număr minim de invariante. Reducerea variantelor morfematice (alternante sau morfe) la un număr minim de morfeme este absolut analogă felului în care diferitele „alofone" se reduc la un număr minim de foneme. Astfel, morfe diferite din punct de vedere fonetic sau fonologic pot fi reduse la un singur morfem dacă ele au acelaşi sens şi se găsesc în distribuţie complementară[2]. În termeni glosematici, am spune că inventarul de morfeme invariante conţine numărul minim de morfeme comutabile.

De exemplu, în limba engleză, pluralul substantivelor se formează cu ajutorul morfelor: *iz/z/s*. Fiecare dintre cele trei alternante morfematice de plural apare în ambianţe fonematice diferite:

glass : *glasses* [*iz*] ;
pen : *pens* [*z*] ;
book : *books* [*s*].

Cele trei morfe pot fi reduse la un singur morfem comun, deoarece satisfac următoarele condiţii: a) au aceeaşi semnificaţie şi b) se găsesc în distribuţie complementară.

În limba engleză, morfemele *iz/z/s/* marchează la verbe şi persoana a III-a a prezentului

he misses [*iz*] ;
he runs [*z*] ;
he breaks [*s*].

Aceste morfe pot fi grupate într-un singur morfem comun, diferit de morfemul care grupează alomorfele pluralului substantivului, deoarece au o semnificaţie diferită de a acestora din urmă.

Alomorfele discutate sînt condiţionate fonetic, însă există alomorfe condiţionate morfologic. De exemplu, în limba română, singularul substantivelor masculine are patru alomorfe de acest fel: ø (pom), *-u* (codru), *-e* (cîine), *-a* (popă).

---

[1] Vezi, în acest sens, H. Frei, *Critères de délimitation*, în „Word", 10, 2—3, 1954, p. 141.

[2] Z. S. Harris, *Morpheme Alternants in Linguistic Analysis* p. 109—115; idem, *From Morpheme to Utterance* p. 142.

Considerăm că din cele două condiții stabilite de Z.S. Harris pentru reducerea alternantelor morfematice la un număr minim de morfeme, numai prima (semnificația identică) este esențială ; a doua (distribuția complementară) nu este totdeauna necesară, deoarece există morfe care pot fi reduse la un singur morfem, deși nu sînt în distribuție complementară. Astfel, în limba română, același substantiv poate avea uneori, pentru plural, două variante libere : *chibrit-e/-uri*.

Pentru a formula un criteriu mai cuprinzător de reducere a variantelor la invariante, deci un criteriu care să cuprindă și reducerea variantelor libere[1] ale unui morfem, Ch. Hockett înlocuiește condiția de distribuție complementară prin condiția de distribuție noncontrastivă[2].

5.5. Introducerea noțiunii de „alternante" (sau „morfe") în segmentarea unui text a condus la o definiție mai abstractă a morfemului. Morfemul nu mai este un element, ci o clasă de elemente. De exemplu, Z.S.Harris definește morfemul „grup de unul sau mai multe alternante care au același sens și distribuție complementară"[3].

Evident, definiția aceasta prezintă avantaje nu numai prin faptul că se ridică la un nivel mai ridicat de abstractizare[4] decît definiția morfemului în sensul lui Baudouin de Courtenay, dar și prin faptul că ea cuprinde și criteriile de reducere a variantelor la invariante.

Definiția morfemului ca „o clasă de elemente..." este reluată în lucrările ulterioare consacrate morfemului[5].

[1] Care, alteori, se găsesc în raport de exclusivitate. De exemplu în românește, *-uri* nu poate apărea în locul lui *-e*, în *scaune* și, invers, *-e* nu poate apărea în locul lui *-uri* în *tablouri*. Aceleași morfeme se pot înlocui, însă, cel puțin o dată, în același context. De exemplu, substantivul neutru *nivel* admite două variante pentru exprimarea pluralului : *-e* sau *-uri*.

[2] *Problems of Morphemic Analysis* în „Language", 22, 1947, 321—43 (*ibid.* p. 233 ; 241). Pentru criteriile de reducere a diferitelor alomorfe la un singur morfem comun, vezi și E. A. N i d a, *The Identification of Morphemes* în „Language", 24, 414—41, 1948 (*Readings* ..., p. 255—271).

[3] Z. S. H a r r i s, *Morpheme Alternants*, p. 169 : *"a group of one ore more alternants which have the same meaning and complementary distribution"*.

[4] Definiția morfemului drept „clasă de elemente ..." este dată pe baza unui proces de analiză și de sinteză prin care se unifică părțile întregului analizat, restabilind legăturile și raporturile dintre părțile sale componente.

[5] De exemplu, la F l o y d G. L o u n s b u r y, (*The Method of Descriptive Morphology. Oneida Verb Morphology*, 1953 — *Readings* ..., p. 382), morfemul este *"a class of phonemically different minimal meaningful segments, or morphs, which are in complementary distribution and have the same meaning (or the same range of different meanings sharing a common feature)"* ; B. B l o c h (*Linguistic Structure and Linguistic, Analysis*, 1954 — citat după S o l S a p o r t a, *Morph, Morpheme, Archimorpheme*, în „Word" 12, 1, 1958, p. 14) consideră morfemul *"a class of semantically similar and non-contrastive morphs"*.

Faptul că diferitele morfe sînt reunite în clase de alomorfe ale unui număr minim de morfeme şi pe baza *semnificaţiei* pe care ele o exprimă dovedeşte că interpretarea unităţilor din planul semantic este posibilă numai dacă se ţine seamă de raportul de interdependenţă dintre cele două planuri.

6. Încheiere

Din prezentarea de faţă se pot stabili factorii fundamentali de care este legată evoluţia noţiunii de *morfem*.

Pentru unele şcoli lingvistice, morfemul este *mijloc de exprimare a unei semnificaţii gramaticale* (fie considerat totdeauna ca segment sonor şi unitate componentă a cuvîntului, fie considerat ca orice mijloc segmental sau suprasegmental de exprimare a unei semnificaţii gramaticale). La alte şcoli lingvistice, morfemul desemnează *unităţile semnificative minimale ale limbii*. O dată cu şcoala glosematică şi descriptivismul american apare o *teorie a morfemului* care este strîns legată de teoria generală a limbii în concepţia celor două direcţii. Deşi cu unele trăsături comune în ceea ce priveşte principiile de analiză, descriptiviştii izolează morfemele în planul expresiei, pe cînd glosematicienii în planul conţinutului.

Pornind de la datele fundamentale oferite de glosematicieni şi descriptivişti în analiza morfematică, în **Concluziile** lucrării **Pe marginea unor lucrări despre morfem** am încercat, spre deosebire de ierarhiile discutate în paragrafele anterioare, *o clasificare paralelă a unităţilor cuvîntului, în planul expresiei şi al conţinutului, atît la nivelul lexical cît şi la cel gramatical.*

Unitatea de bază a clasificării noastre este *monemul*, definit ca *unitate distinctivă minimală purtătoare de substanţă semantică* (termenul apare la Henri Frei, A. Martinet).

B. Pottier, în lucrarea sa recentă *Vers une sémantique moderne*, 1964, începe analiza substanţei semantice la nivelul monemelor. Trecînd peste unele diferenţe de terminologie, se pot stabili unele paralelisme între clasificarea noastră şi cea propusă de B. Pottier în op. cit. p. 134.

Clasificarea monemelor, în planul expresiei şi al conţinutului, pe care am propus-o în lucrarea citată, a avut ca punct de plecare concepţia saussuriană asupra limbii, după care semnul lingvistic constituie unitatea dintre semnificat şi semnificant.

Sorin Stati

SINTAGMA ȘI LOCUL EI ÎN STRUCTURA LIMBII[1]

1.1. Inventarul, natura și frecvența tipurilor (modelelor) de structură sintactică variază de la o limbă la alta; numim s i s t e m s i n t a c t i c al unei limbi date ansamblul tipurilor (modelelor) de structuri sintactice existente în limba respectivă. Descrierea, inventarierea și compararea tipurilor de relații sintactice sub raportul formei și al conținutului lor sînt cercetările care premerg și fac posibilă descrierea sistemului sintactic al unei limbi. Evoluția sintaxei unei limbi devine mai clară, se poate explica mai ușor, atunci cînd lingvistul are în vedere, pentru fiecare detaliu care se schimbă, locul faptului sintactic respectiv în sistemul sintactic înainte și după ce s-a constatat schimbarea.

Paginile care urmează cuprind observații și sugestii asupra felului în care s-ar putea discuta și reprezenta schematic o latură a sistemului sintactic al unei limbi; cercetarea noastră se limitează la relațiile din propoziție și, în cadrul acestora, numai la una din formele lor de bază — la s i n t a g m ă.

După cum se știe, termenul s i n t a g m ă se folosește cu accepții variate. După unii, silaba este cea mai mică sintagmă; după alții, sintagma minimală este cuvîntul (termenii sintagmei fiind morfemele). Sfera cea mai largă o capătă noțiunea de sintagmă în concepția lui R. F. Mikuš, după care există o singură relație lingvistică (*das syntagmatische Verhältnis*), în limbă totul se reduce la sintagme și termeni (*Glieder*) de sintagmă. Astfel, în îmbinarea *Federmesser mit Korken-*

---

[1] Acest articol reproduce unele idei și discuții din studiile *Sintagma și sistemul sintactic al limbii*, în SCL, VIII, fasc. 4, 1957 și *Structura propoziției*, în SCL, XIV, fasc. 2, 1963.

zieher (briceag cu tirbuşon), care este o sintagmă, mai există o serie întreagă de alte sintagme: *Federmesser, mit Korkenzieher, Korkenzieher* etc.[1]

În lucrarea de faţă ne vom referi numai la accepţiile pur sintactice ale sintagmei, deci la sintagmă ca un anumit fel de îmbinare de cuvinte. (Pentru definiţie, vezi mai departe 2.1.)

1.2. Constituenţii (termenii) propoziţiei sînt părţile de propoziţie. După natura lor, relaţiile sintactice se împart în două grupuri mari:

I. De coordonare sau de asociere, între termenii care au aceeaşi funcţie sintactică (termeni homofuncţionali), de exemplu, relaţia dintre două complemente circumstanţiale de timp.

II. De determinare sau de subordonare, între termeni cu funcţii sintactice diferite (termeni heterofuncţionali), de exemplu, relaţia dintre un substantiv şi determinantul său.

1.3. Studierea sintagmei ridică probleme multiple; în studiul de faţă nu poate fi vorba de o expunere metodică, sistematică, asupra tuturor, de aceea ne vom opri asupra aspectelor mai semnificative. Mai întîi trebuie delimitată sintagma în raport cu celelalte îmbinări de cuvinte (mai ales grupurile coordonative).

Clasificarea tipurilor de relaţii dintre cuvinte a fost multă vreme un subiect neglijat. Cele mai multe descrieri de limbă enumeră şi cercetează diferite tipuri, fără a ajunge la o clasificare riguroasă[2]. Ca primă încercare se citează aceea făcută de J. Ries, care vorbeşte de îmbinări de cuvinte *„feste"* şi *„lockere"*[3]. Clasificarea lui L. Bloom-

---

[1] R. F. Mikuš, *Die klassische Grammatik und der syntagmatische Strukturalismus*, în „Zeitschrift für Phonetik, Sprachwissenschaft und Kommunikationsforschung", 15, fasc. 1–2, 1962, p. 132–133.

[2] A. W. de Groot, *Classification of word groups*, în „Lingua", VI, 2, 1957, p.130.

[3] *Ibidem*. Clasificări ale relaţiilor sintactice dintre cuvintele care alcătuiesc o propoziţie s-au făcut mai de mult. Cu titlu de curiozitate vom cita aici numai două, prima din secolul al XVIII-lea, cealaltă din secolul al XIX-lea.

În gramatica sa apărută în 1751, englezul James Harris face diferenţa dintre relaţia „cuvînt + determinant" şi „subiect + verb" (citat de I. Poldauf, *On the History of some Problems of English Grammar before 1800*, Praga, 1948, p. 169). Germanul Becker, la mijlocul secolului trecut, concepe propoziţia ca o sumă de relaţii în care termenii intră doi cîte doi. Toate aceste relaţii primesc denumirea de *Satzverhältnis* (relaţie propoziţională), care se realizează în trei feluri: relaţia predicativă (subiect + predicat), atributivă (subiect + atribut) şi obiectivă (predicat + obiect) (H. Glinz, *Geschichte und Kritik der Lehre von den Satzgliedern in der deutschen Grammatik*, Berna, 1947, p. 47).

field[1] se bazează pe criteriul distribuţional: un grup de cuvinte e coordonativ dacă are aceeaşi distribuţie cu doi sau mai mulţi termeni pe care-i cuprinde; este subordonativ dacă are aceeaşi distribuţie cu unul din termeni; este exocentric dacă are o distribuţie diferită de fiecare din termeni. L. Hjelmslev vorbeşte de trei tipuri de dependenţă între termenii oricărei relaţii [deci şi între termenii unei sintagme]: determinare, o dependenţă unilaterală obligatorie, interdependenţă, cînd dependenţa e bilaterală obligatorie, şi constelaţie, cînd dependenţa e facultativă[2]. Troubetzkoy[3] vorbeşte de sintagme determinative, predicative şi asociative. Unii lingvişti sovietici fac o riguroasă despărţire între sintagmă şi îmbinare de cuvinte — şi această concepţie apare şi în *Gramatica limbii ruse* — dar, după cît se pare, sintagma este pentru aceşti lingvişti o noţiune mai puţin sintactică şi mai mult semantică[4]. O clasificare mai recentă, aceea a lui A. W. de Groot[5], deosebeşte relaţii coordonative, predicative, necoordonative-nepredicative.

În lingvistica descriptivă americană, relaţiile dintre cuvinte în interiorul propoziţiei sînt prezentate ca îmbinări de constituenţi (vezi, în primul rînd, R. S. Wells, *Immediate Constituents*)[6]. O propoziţie ca *The King of England opened Parliament* „regele Angliei a deschis parlamentul" se analizează mai întîi în *The King of England* şi *opened Parliament*; primul constituent imediat e compus din *the* + *King of England*, care se analizează în *King* + *of England* (care, la rîndul său, constă din *of* + *England*). Foarte apropiată de această concepţie este metoda de analiză a propoziţiei în „lanţuri elementare", expusă de Z. S. Harris în cartea sa *String Analysis of Sentence Structure* (Mouton & Co., 1962).

Divergenţele acestea se explică prin folosirea de criterii diferite în clasificare, ca şi prin deosebiri de terminologie.

---

[1] L. Bloomfield, *Language*, 12.10 şi 12.11. Reluînd aceeaşi clasificare, B. Bloch şi G. L. Trager împart grupurile de cuvinte în endocentrice (cînd grupul are funcţia unuia din constituenţi) şi exocentrice (cînd grupul are o funcţie diferită de a tuturor constituenţilor). (*Outline of Linguistic Analysis*, Baltimore, 1942, p. 77; vezi, în volumul de faţă, p. 38. ş. u.).

[2] L. Hjelmslev, *La notion de rection*, în „Acta linguistica", I, fasc. 1, p. 20.

[3] *Le rapport entre le déterminé, le déterminant et le défini*, în *Mélanges Ch. Bally*, 1939, p. 75—82. La Troubetzkoy toate tipurile de relaţie sînt subsumate termenului „sintagmă".

[4] V. V. Vinogradov, *Грамматика русского языка*, Moscova, 1952, passim.

[5] *Op. cit.*, p. 116—118.

[6] În „Language", 23, 1947, p. 81—117 (vezi, în volumul de faţă, p. 65. ş. u.)

Întrucît ne priveşte, nu ne vom angaja în această discuţie, mulţumindu-ne cu delimitarea sferei noţiunii de sintagmă. Concepţia noastră concordă, în linii mari, cu felul cum sînt concepute în mod obişnuit relaţiile dintre părţile de propoziţie[1].

2.1. Considerăm sintagmă grupul de două părţi de propoziţie în raport de subordonare; termenii sintagmei sînt heterofuncţionali, ei putînd fi substantive, pronume, numerale (eventual însoţite de prepoziţii sau articole), verbe predicative, adjective şi adverbe (la orice grad de comparaţie), grup „verb copulativ + nume predicativ", dar nu unelte gramaticale (articol, prepoziţie, conjuncţie, verbe copulative şi auxiliare).

Exemple:

(1) *mama şi tata s-au întors foarte tîrziu de la teatru*; nu considerăm sintagme grupurile *mama* + *şi* + *tata*, *şi* + *tata*, *s-au* + *întors*, *de la* + *teatru*.

(2) *Îl cred fiindcă e un om cinstit*; nu considerăm sintagme *fiindcă* + *e un om*, *e* + *un om*, *un* + *om*.

Dacă unul din termeni este predicat, sintagma poate funcţiona şi ca propoziţie (în funcţie de context), tot aşa cum, în funcţie de context, silaba *re* este uneori morfem (de exemplu, în *reda*, *cîntare*).

2.2. Unul din termenii sintagmei e determinat, celălalt e determinant[2]. Se consideră, într-un grup de doi termeni $A + B$, că termenul care atrage prezenţa celuilalt este determinant (T'), iar cel a cărui prezenţă e cerută — determinat (T)[3].

T şi T' se identifică după cum urmează:

(1) *graba lui a stricat totul*; (2) *flori galbene împestriţează cîmpul*; (3) *o cheamă pe mama*.

În exemplul (1), eliminăm din propoziţie *graba*; în fragmentul rămas se vede că *lui* n-are rost decît precedat de un substantiv: *lui* cere înaintea lui un substantiv, deci e T'. Dacă eliminăm, în schimb, pe *lui*, propoziţia rămîne corectă. În exemplul (3) discutăm grupul *cheamă pe mama*. Aplicînd acelaşi procedeu, aflăm că *pe mama* e determinant (T'), iar *cheamă* determinat (T). Analog, în (2) se vede că

---

[1] Chiar dacă termenul „parte de propoziţie" nu e folosit la adepţii sintaxei structuraliste (cf., în volumul de faţă, p. 60—61).

[2] Terminologia poate fi schimbată cu „regent-dependent", „supraordonat-subordonat", „selectat-selectant".

[3] Explicaţii clare şi convingătoare asupra acestui criteriu de delimitare a lui T de T', la L. Hjelmslev, *La notion de rection*, în „Acta linguistica", I, fasc. 1, 1939, p. 18—19.

flori e *T*, iar *galbene T'*. Mai departe, în 2.5, vom discuta despre *T* și *T'* în relația subiect-predicat.

2.3. Am deosebit pe *T* de *T'* folosind metoda eliminării, în englezește *omission test*. Se întîmplă ca uneori o structură să nu fie destul de clară; eliminînd termenii care nu sînt în chip necesar cuprinși în ea, structura devine evidentă[1].

Rezultatul coincide cu concepția curentă a gramaticilor, așa că argumentarea și discuția ar părea oțioase. Totuși nu sînt. Într-adevăr, pornindu-se de la constatarea că *T* și *T'* sînt foarte legați unul de altul, cîteodată dependența lor fiind marcată gramatical la ambii termeni ai sintagmei, s-a emis ideea că între *T* și *T'* nu s-ar putea stabili o ierarhizare și că termeni ca „regent" și „subordonat" sînt improprii. Ch. Bally[2] și R. F. Mikuš[3] afirmă că raportul care leagă termenii oricărei sintagme nu e niciodată de natură subordonativă, ci de solidaritate, de complementaritate, de condiționare reciprocă.

De fapt, subordonarea nu exclude interdependența. Într-un fel, Bally și Mikuš au dreptate: *T* și *T'* sînt interdependenți; numai că subordonarea e o specie de interdependență, nu se opune interdependenței.

2.4. Un lucru este demn de remarcat: există termeni *T* care sînt determinați în același timp de mai mulți termeni *T'*, dar un termen *T'* determină, de obicei, un singur *T*[4]. În propoziția: *Prietenul cel înalt al fratelui tău a trecut repede strada*, *prietenul* e determinat de doi termeni *T'* (*cel înalt* și *al fratelui*), iar *a trecut* regizează pe *repede* și *strada*. *Prietenul* și *a trecut* fac parte, fiecare, din două sintagme în care au rolul de *T*. Sistemul sintactic cere ca termenul regent să nu se repete.

---

1 Cf. R. S. Wells, *To what extent can meaning be said to be structured?* (în lucrările Congresului de lingvistică de la Oslo I, 1957, p. 199).

2 Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a III-a, Berna, 1950.

3 R. F. Mikuš, *A propos de la syntagmatique du professeur Belić*, Liubliana, 1952, p. 77—78; cf. și „Dans la syntagmatique rien ne *domine, mais ... tout y est solidaire et réciproquement conditionné. Certes, la linéarité oblige le langage de mettre un terme avant et l'autre après. Mais si le premier ouvre le syntagme, il le fait en vue de préparer l'introduction du second qui est attendu. Lequel des deux est alors plus important et «dominant»*"? (R. F. Mikuš, *Jan V. Rozwadowski et le structuralisme syntagmatique*, în „Lingua" V, 2, 1956, p. 44); vezi și definiția cuvîntului „structură", în Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*, III, Paris, 1932.

4 Cu excepția unor grupuri de trei termeni, ca *am văzut-o venind*, unde *o* are doi *T*. Problema acestor structuri — pe care le-am putea numi „sintagme ternare" — va fi examinată cu alt prilej.

2.5. Structura „subiect-predicat" satisface condițiile unei sintagme[1]. Examinînd o propoziție ca *rîndunica zboară repede*, vedem că în relația *rîndunica zboară* intră doi termeni heterofuncționali (două părți de propoziție diferite). Care e însă *T* și care *T'*? Fără *zboară*, propoziția nu e inteligibilă gramatical, în schimb *zboară* poate exista gramatical fără subiectul *rîndunica*, deoarece flexiunea dă indicații asupra acestui subiect, îi suplinește lipsa ; de aceea *zboară* e *T*. Forma verbală la un mod predicativ e și mai evident autonomă la verbele impersonale. Relația subiect-predicat este deci și ea, cel puțin în limba română, o relație *T'T* (sau *TT'*), deci o relație sintagmatică.

3. Sintagmele pot fi studiate și după clasa de cuvinte din care fac parte termenii lor. Fiecare parte de vorbire se combină în sintagme numai cu anumite părți de vorbire (direct sau prin intermediul unor unelte gramaticale). În tabelul care urmează, am așezat orizontal părțile vorbirii cu rol de *T* și vertical aceleași clase cu rol de *T'*. Semnul + arată că sintagma se realizează, pătrățelele albe înseamnă sintagme nerealizate. Tabelul se referă numai la sintagmele în care termenii se combină direct (fără cuvinte conective).

Numeralul lipsește din acest tabel, deoarece, după cum se știe, numeralul cardinal are rol de adjectiv sau substantiv, iar numeralul ordinal de adjectiv, substantiv sau adverb. Dintre formele verbale, am ținut seama numai de modurile personale, de gerunziu și supin.

4.1. Sintagma este un fapt gramatical ; cum e și firesc, dependența gramaticală e marcată. Relația sintagmatică stabilită între doi termeni poate fi marcată la unul din termeni sau la amîndoi. Sînt posibile și sintagme cu ambii termeni nemarcați (substantiv-apoziție în nominativ etc.). Aici topica sau, mai ales, sensul, contextul, iar în vorbire intonația ne ajută să înțelegem relația.

T' \ *T*	*S*	*Aj*	*P*	*V*	*Av*
S'	+	+	+	+	
Aj'	+		+		
P'	+	+	+	+	
V'	+	+	+	+	
Av'	+	+	+	+	+

Explicația simbolurilor: *S* = substantiv, *Aj* = adjectiv, *P* = pronume, *V* = verb (la modurile personale, gerunziu și supin), *Av* = adverb.

[1] *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, numește raportul dintre subiect și predicat o „corelație de inerență", dar îl subsumează tot relației de subordonare (vol. II, p. 79).

Exemple: *SS'* : casa vecinului, *SAj'* : casă nouă, *SP'* : părerea unuia, *SV'* : Ion plecînd (ne-am retras și noi), *SAv'* : atunci director, *AjS'* : util prietenilor, *AjP'* : util tuturor, *Aj V'* : ușor de făcut, *Aj Av'* : eminamente agricol, *PS'* : acela al vecinului (de exemplu, copilul), *P Aj'* : acela nou, *PP'* : acela al nostru, *PV'* : el plecînd (ne-am retras și noi), *P Av'* : absolut toți, *VS'* : citesc cartea, *VP'* : îi văd, *VV'* : merge cîntînd, *V Av'* : merge repede, *Av Av'* : (a procedat) evident abuziv.

Tabelul se aplică, în linii mari, atît la limba română, cît și la alte limbi indo-europene, dar ascunde deosebirile de sistem sintactic dintre aceste limbi. Într-adevăr, numai anumite forme ale fiecărei clase de cuvinte se combină cu formele celorlalte clase, iar în sînul acelorași părți de vorbire nu toate formele se pot combina între ele. Pe de altă parte, sînt limbi în care unele combinări trebuie să aibă o ordine fixă a termenilor. Pentru a avea o imagine exactă a sistemului sintactic al unei limbi, trebuie studiate și reprezentate în detaliu toate aceste fapte. Am făcut acest lucru comparînd româna cu latina[1]. (Chestiunile prea de amănunt le-am omis intenționat. N-am avut în vedere nici sintagme ca propozițiile nominale, întrucît în problema propoziției nominale cercetătorii sînt departe de a ajunge la un acord)[2].

Sintagme nemarcate sînt acelea care conțin un adverb. Această categorie gramaticală fiind invariabilă nu poate trăda în nici un fel dependența sa de altă categorie. Sistemul de marcare românesc e identic cu cel latin. Trebuie observat că deși în ambele limbi sînt unele mărci clare, precise (de exemplu, în românește un substantiv la genitiv depinde de un alt substantiv sau de o prepoziție), majoritatea sînt ambigue — arată dependența, dar față de mai multe elemente regente posibile (de exemplu, cazul dativ, în latină, este marcă pentru determinanți ai unor verbe, adjective, substantive).

Această ambiguitate, pe care topica o evită uneori, dar n-o poate remedia niciodată total, nu constituie totuși o piedică pentru realizarea funcției comunicative a limbii. Cauza este s e n s u l lexical al termenilor, legătura cu gîndirea, referirea la realitatea extralingvistică ; anumiți termeni sintactici dintr-o propoziție, deși sînt marcați într-un fel care

[1] Vezi SCL, VIII, fasc. 4, 1957, p. 438—442.

[2] Prima prezentare sistematică și cuprinzătoare a faptelor românești a dat-o M i o a r a A v r a m, *Cu privire la clasificarea propozițiilor după structură*, în „Culegere de studii" (Limbă — literatură — metodică) a Institutului Pedagogic de limbă și literatură rusă „Maxim Gorki", București, 1962.

ar permite îmbinarea lor, nu sînt înțeleși ca termeni ai unei sintagme pentru că se opune sensul — mintea noastră refuză să-i îmbine. Analiza relațiilor sintactice nu se poate dispensa de cunoașterea sensului termenilor.

4.2. S-a vorbit și se vorbește foarte mult de topică, de ordinea secvenței sau numai de secvența termenilor ca marcă gramaticală a sintagmei[1]. În grupul *lupul mănîncă oaia*, topica cuvîntului *oaia* față de *mănîncă* îi dă valoare de obiect: *lupul*, fiind așezat înainte de *mănîncă*, e subiect. R. F. Mikuš se numără printre cei care acordă o mare importanță topicii: „În tiparele sintagmatice secvența termenilor formează elementul de bază *(l'élément de fond)*, la care se adaugă elementele melodice și instrumentele de coerență sintagmatică"[2]. Orice enunț e astfel construit, încît fiecare element determină elementele precedente: „după" înseamnă „determină". Aceasta este esența teoremei lui Mikuš despre „concatenația dialectică a structurilor sintagmatice". Schema structurii sintagmatice a oricărei unități de vorbire este { [(ab) c]*d* }*e*, unde *b* determină pe *a*, *c* pe (*ab*), *d* pe [(*ab*)*c*], iar *e* toate elementele precedente[3]. În felul acesta toate celelalte caracteristici gramaticale sînt sacrificate în folosul topicii, ceea ce e foarte departe de a fi convingător. Mai întîi, termenul determinant poate sta și înaintea determinatului. Apoi, cum ar trebui să interpretăm în lumina acestei teorii un fenomen atît de curent ca intercalarea unor cuvinte între termenii unei sintagme (de exemplu, *nu înțeleg* a c e a s t ă *idee* sau *această* f o a r t e r e u ș i t ă ș i o r i g i n a l ă *simfonie*)? În al treilea rînd, comparînd (1) *aseară a plecat sora mea* cu (2) *sora mea a plecat aseară* etc., conform teoriei concatenației ar rezulta că, schimbînd topica, schimbăm întotdeauna și în mod radical structura sintagmatică a propoziției, chiar dacă nu intervine nici o modificare de sens.

4.3. Se afirmă adesea că, spre deosebire de limba latină, unde din cauza flexiunii nominale bogate topica era liberă, limbile romanice, care au pierdut în mare parte flexiunea nominală, au o topică aproape fixă, cu care ajută la exprimarea raporturilor sintactice. Totuși, în privința ordinii termenilor în sintagme, latina nu diferă chiar

---

[1] R. G o d e l, *La question des signes zéro*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", 11, 1953, p. 34: „*Une relation syntagmatique peut n'avoir d'autre signe que le groupement des termes et la séquence*".

[2] R. F. M i k u š, *Rozwadowski...*, p. 32.

[3] I d e m, *Ed. Sapir et la syntagmatique*, în „Cahiers Ferdinand de Saussure", 11, 1953, p. 16.

așa de mult de română. În latinește topica nu era marcă sintagmatică, iar în românește este rar *singura* marcă sintagmatică; majoritatea sintagmelor românești dispun de o relativă libertate în secvența termenilor, pe care o folosesc în scopuri stilistice, deci extragramaticale. Aproape toate sintagmele cu topică liberă au o ordine „normală", caracteristică stilului lipsit de expresivitate, dar neutilizarea topicii „normale" nu duce la alterarea raportului gramatical. Din punctul de vedere arătat, diferența dintre latină și română constă aproape numai din posibilitățile afective mai mari ale ordinii termenilor în sintagmele românești.

5. Din studierea combinării categoriilor rezultă și un alt mod de a clasifica termenii sintagmelor, și anume după „valențele de subordonare și de regizare".

Se observă că toate părțile de propoziție, afară de predicatul exprimat printr-un verb la mod predicativ, au o valență obligatorie de subordonare. În funcție de forma morfologică a cuvintelor care o alcătuiesc, o parte de propoziție poate avea o *singură valență obligatorie de subordonare* (în românește, un substantiv la genitiv — fără prepoziție — poate fi subordonat numai altui substantiv), sau *mai multe valențe posibile,* dintre care în propoziție trebuie să apară una (de exemplu, un adverb poate fi subordonat unui substantiv, adjectiv, pronume, verb sau adverb; cf. tabelul de la pag. 118). Pe de altă parte, sînt cuvinte cu *o singură valență posibilă de regizare* (de exemplu, adverbul, care poate regiza numai alt adverb) și *cu mai multe valențe de regizare, posibile simultan* (de exemplu, un substantiv poate avea, în același timp, ca termeni subordonați un adjectiv pronominal, un adjectiv și un substantiv, ca în: *acest c a l frumos al vecinului*). Există și termeni care, atunci cînd îndeplinesc o anumită funcție, au *o valență obligatorie de regizare* (de exemplu, în latinește, în construcția *homo magni ingenii* există sintagma *homo ingenii,* al cărei termen *T'* „cere" un atribut adjectival de tipul lui *magni*[1]). Studiul sistemului sintactic al unei limbi trebuie să cuprindă și descrierea acestor „valențe" pentru fiecare clasă sau subclasă de cuvinte în parte.

6.1. Am arătat că posibilitățile de combinare a două cuvinte într-o sintagmă sînt limitate: 1° de faptul că nu toate părțile de vorbire se combină unele cu altele și 2° de faptul că, chiar dacă o clasă *A* se combină cu clasa *B*, nu toate formele paradigmei lui *A* se combină

[1] Cf. A. W. de Groot, *op. cit.*, p. 126.

cu toate formele paradigmei lui *B*. Limitele cauzate de 1° le-am reprezentat în tabelul de la pag. 118, dar limitele cauzate de 2° ar necesita un tablou distribuţional destul de complicat, la alcătuirea căruia am renunţat. Ceea ce rămîne încă de făcut în legătură cu punctul 2° este cercetarea felului cum se pot înlocui una pe alta formele paradigmei unui cuvînt, cu rol de termen *T* sau *T'* în diferite tipuri de sintagmă. Comparaţia va duce la stabilirea cîtorva categorii, a căror descriere face parte din studiul sistemului sintactic al unei limbi.

6.2. Numim v a r i a b i l i t a t e însuşirea unui termen de sintagmă de a participa la o sintagmă dată cu una sau mai multe forme ale paradigmei sale, fără să schimbe valoarea sintagmei, natura raportului pe care îl exprimă aceasta. În sintagma substantiv-atribut substantival genitival, primul substantiv poate apărea la orice număr şi caz, pe cînd al doilea substantiv poate apărea la orice număr, dar nu şi la orice caz. Tot aşa, în sintagma verb-complement direct exprimat printr-un substantiv, verbul se poate găsi la orice timp, la orice persoană, dar nu la orice mod sau diateză, iar substantivul poate avea orice număr, dar nu orice caz. Iată deci două tipuri de sintagmă în care termenii au grade diferite de variabilitate; termenii *T'* din ambele sintagme au acelaşi grad, iar termenii *T* grade diferite de variabilitate. Categoriile gramaticale variabile — cele care au o paradigmă mai mult sau mai puţin bogată — pot avea în unele sintagme variabilitate totală, în altele parţială. Clasele de cuvinte neflexibile au, prin definiţie, în toate sintagmele în care apar variabilitatea zero.

Descriind paralel variabilitatea ambilor termeni ai sintagmelor, deosebim sintagme cu variabilitate unilaterală (unul din termeni are variabilitate totală sau parţială, iar celălalt — zero, adică rămîne mereu neschimbat) şi bilaterală. Acestea din urmă pot avea ambii termeni total variabili, sau unul din termeni variază parţial, iar celălalt — total. În sfîrşit, variabilitatea este concomitentă (fiecărei forme din seria lui *T* îi corespunde o formă din seria lui *T'*) sau independentă (variaţia termenilor unei serii nu depinde de felul cum variază termenii celeilalte serii).

7.1. Ultima problemă de care ne vom ocupa aici este locul sintagmei în ierarhia nivelurilor limbii. Se recunoaşte existenţa unui nivel al fonemelor, a unui nivel al morfemelor, apoi al cuvintelor, al propoziţiilor. Nivelurile ne apar ca nişte straturi suprapuse (nivelul morfologic, de pildă, e suprapus celui fonologic). Trecerea de la un

nivel la altul se face conform principiului s t r a t i f i c ă r i i, care spune că o unitate lingvistică de un anumit nivel e alcătuită dintr-un şir de unităţi (eventual dintr-o singură unitate) de nivel inferior[1]. Se pune întrebarea dacă ierarhia:

I. nivelul fonemelor
II. nivelul morfemelor
III. nivelul cuvintelor
IV. nivelul propoziţiilor

este completă; răspunsul e negativ, deoarece se ştie că există unităţi gramaticale superioare cuvîntului şi inferioare propoziţiei. În consecinţă, unii consideră că ierarhia trebuie completată prin intercalarea nivelului sintagmatic între III şi IV.

7.2. Indiferent de principiile de analiză sintagmatică, toate variantele (dintre care am adoptat-o pe cea descrisă sub 2.1—2.5) au trei trăsături comune:

1° sintagma are caracter binar (e compusă obligatoriu din doi termeni);

2° se întîmplă (şi încă foarte des) ca acelaşi termen (de obicei T) să apară în mai mult de o sintagmă; de exemplu, în propoziţia *grădina nouă a vecinului meu e minunată*, *grădina* este termen în sintagmele *grădina nouă*, *grădina vecinului* şi *grădina e minunată*);

3° fiecare termen al sintagmei poate fi alcătuit din unul sau mai multe cuvinte.

La o serie de lingvişti mai apare o a patra trăsătură comună, pe care am admis-o şi noi: raportul de subordonare. Se consideră că unul din termeni e determinant, iar celălalt determinat. În felul acesta, grupurile constituite prin coordonare ies din discuţie; s-ar părea că nivelului intermediar faţă de cuvînt şi propoziţie îi sînt

---

[1] Cf. E m. V a s i l i u, *Structure phonématique des suffixes du roumain et du français*, în *Recueil d'études romanes*, Bucarest, 1959, p. 256. Pentru aceeaşi problemă, ca şi pentru un scurt istoric al diferitelor modalităţi de ierarhizare a nivelurilor, cf. V l. H o ř e j š í, *Les plans linguistiques et la structure de l'énoncé*, în „Philologica", IV, nr. 4, Praga 1962, p. 193—203. Autorul recunoaşte numai patru niveluri: al enunţului, al frazei, al cuvîntului şi al fonemului (p. 195).

caracteristice două tipuri de unităţi, sintagmele şi îmbinările coordonative — concepţie pe care o socotim inacceptabilă. Într-adevăr, un întreg trebuie desfăcut în părţi omogene, care să poarte aceeaşi denumire. Dacă considerăm că propoziţia se descompune în părţi componente (superioare cuvîntului), avem nevoie de un singur termen pentru a denumi toate aceste părţi.

Cele trei trăsături comune amintite mai sus contrazic însă principiul stratificării. Într-adevăr:

1° o unitate de un anumit rang e alcătuită dintr-un şir de unităţi de rang inferior, eventual dintr-o singură unitate de rang inferior; acest principiu nu se potriveşte cu caracterul o b l i g a t o r i u binar al sintagmei;

2° cînd facem o analiză morfologică nu se admite ca un fonem să aparţină în acelaşi timp (şi în acelaşi cuvînt) la două sau mai multe morfeme; cînd analizăm cuvintele, e imposibil ca un morfem să aparţină în acelaşi timp la două sau mai multe cuvinte succesive;

3° conform principiului stratificării, ar trebui ca fiecare constituent al unei sintagme să fie un singur cuvînt: constituenţii morfemului sînt, fiecare, un singur fonem (morfemul lat. *uir* e alcătuit din înşirarea de foneme *u-i-r*); în structura cuvîntului situaţia e aceeaşi (toţi constituenţii cuvîntului lat. *laudabam* sînt morfeme aşezate unul după altul: *laud-a-ba-m*). Tăierea sintagmei în constituenţii ei, unităţi de rang imediat inferior, ar trebui să dea numai cuvinte, nu şi cuvinte şi grupuri de cuvinte. În propoziţia *grădina nouă a vecinului e minunată*, sintagmele sînt *grădina nouă*, *grădina vecinului* şi *grădina e minunată*. Dacă încercăm acum să refacem propoziţia, nu ajungem la rezultatul dorit punînd „cap la cap" cele trei sintagme. (În schimb, cuvîntul *laudabam* poate fi refăcut prin alăturarea morfemelor componente *laud-*, *-a-*, *-ba-* şi *m*.)

Un inconvenient la fel de supărător, legat tot de încălcarea principiului stratificării, apare în momentul cînd analizăm o propoziţie ca *plouă*, *ninge*, *nu*, *da* etc. În astfel de propoziţii alcătuite dintr-un singur cuvînt nu există nici o sintagmă[1], ceea ce ar însemna că de la nivelul „cuvînt" se trece direct la nivelul „propoziţie". (E ca şi cum am admite că un *fonem* poate fi în acelaşi timp *cuvînt*, fără să

---

[1] Întrucît orice sintagmă e binară, adică alcătuită din doi constituenţi.

fie şi *morfem*. Dar nu există cuvinte care să nu conţină măcar un morfem, aşa cum nu există morfeme care să nu conţină măcar un fonem). Susţinînd că în propoziţia *da* nu e nici o sintagmă, afirmăm implicit că există unităţi lingvistice care nu sînt constituite din cel puţin o unitate de rang imediat inferior—şi contrazicem astfel principiul stratificării.

În concluzie, în ierarhia nivelurilor limbii, sintagma nu se situează între cuvînt şi propoziţie, aşa cum, de pildă, morfemul se situează între fonem şi cuvînt.

7.3. Vom încerca să demonstrăm că între nivelul cuvîntului şi cel al propoziţiei există un nivel intermediar, iar unitatea proprie acestui nivel e ceea ce gramatica ,,tradiţională" numeşte *parte de propoziţie*. Argumentele noastre sînt următoarele:

A. O parte de propoziţie (subiect, atribut, predicat sau complement) e alcătuită dintr-un şir de cuvinte, eventual dintr-un singur cuvînt. Astfel, în propoziţia *banca cea nouă de sub tei e verde* sînt patru părţi de propoziţie (un subiect, două atribute şi predicatul). Subiectul e alcătuit dintr-un singur cuvînt, primul atribut — din două *(cea nouă)*, al doilea atribut — din trei *(de sub tei)*, iar predicatul — din două *(e verde)*. Există şi propoziţii formate din părţi care au, fiecare, cîte un singur cuvînt *(elevul învaţă bine lecţia)*.

B. Cuvintele unei propoziţii aparţin fiecare unei singure părţi de propoziţie. Nu se poate, de exemplu, ca un cuvînt să facă parte în acelaşi timp dintr-un subiect şi dintr-un atribut.

C. În structura părţii de propoziţie, unităţile de rang imediat inferior se înşiră unul după altul *(de sub tei* e alcătuit din *de+sub+tei)*. Tăierea părţii de propoziţie dă numai cuvinte, nu şi grupuri de cuvinte, cum se întîmplă în cazul sintagmei.

D. Propoziţii ca *plouă, ninge, da* etc. au cîte o singură parte de propoziţie (predicatul). *Plouă, ninge, da* fiind părţi de propoziţie, nu sîntem nevoiţi să admitem trecerea directă de la propoziţie la cuvînt. Situaţia e analogă cu aceea a lui *o* din *o văd*, care e *cuvînt* şi *fonem*, dar e în acelaşi timp *morfem*. (Evident, *o* este şi parte de propoziţie.)

De aici rezultă că partea de propoziţie satisface principiul stratificării (constituenţii propoziţiei sînt părţile de propoziţie, iar constituenţii acestora sînt cuvintele). Partea de propoziţie, spre deosebire de sintagmă, este o unitate fundamentală a limbii, ei îi corespunde un nivel lingvistic intermediar între nivelurile cuvintelor şi propoziţiilor.

Părţile de propoziţie sînt de patru feluri (subiect, predicat, atribut, complement)[1], aşa cum fonemele sînt vocale şi consoane, iar morfemele — rădăcini, afixe şi desinenţe. Fiecare fel de parte de propoziţie cunoaşte, la rîndul său, subtipuri, aşa cum consoanele se clasifică în oclusive, fricative, africate etc.

7.4. Sintagmele sînt totuşi unităţi gramaticale; nu se poate nega caracterul de unitate gramaticală al unei îmbinări ca *elevă bună*. Care este poziţia sintagmelor în structura propoziţiei?

Pentru a înţelege acest lucru, vom recurge din nou la o analogie cu alte niveluri ale limbii. Fonemele unui cuvînt se combină în morfeme, adică în unităţile imediat superioare. Dar fonemele se grupează şi în silabe, care sînt tot unităţi fonologice, superioare fonemului; silabele nu intervin însă în stratificarea limbii, nu există un nivel lingvistic al silabelor, ele fac parte tot din nivelul fonologic. Tot aşa, cuvintele se grupează nu numai în părţi de propoziţie (unităţile imediat superioare), dar şi în sintagme. În sintagmă există un termen determinant şi un termen determinat, aşa cum în silabă există o vocală (analogă termenului determinat) şi consoane (analoge termenului determinant)[2]. Termenul determinant poate fi alcătuit din două-trei cuvinte, aşa cum în silabă pot apărea două-trei consoane[3].

Morfemele unui cuvînt se combină nu numai pentru a alcătui cuvîntul respectiv. Rădăcina + afixele alcătuiesc tema, iar desinenţa determină tema (dar nu există un nivel lingvistic al temelor). Situaţia e comparabilă cu aceea a unei sintagme formate dintr-un termen determinat (cu mai mult de un cuvînt) şi un determinant (constituit de un singur cuvînt). Morfemele cuvîntului *căsuţă* se grupează în temă *(căsuţ-)* şi desinenţă *(-ă)*, aşa cum cuvintele sintagmei *aproape sub deal* se grupează în *aproape* şi *sub deal*; *-ă* e determinant faţă de *căsuţ-*, aşa cum *aproape* determină pe *sub deal*.

Caracteristic pentru sintagmele unei propoziţii e — aşa cum am arătat mai sus — faptul că acelaşi termen de sintagmă poate apărea în mai multe sintagme (în *rîul curge vijelios*, *curge* apare în

---

[1] Unii grupează atributul şi complementul într-o singură clasă, a determinanţilor, alţii adaugă o a cincea parte de propoziţie, numită la noi „element predicativ suplimentar". În această privinţă divergenţele dintre gramatici sînt relativ mari.

[2] Analogia, desigur, nu e perfectă, pentru că sintagma e totdeauna binară, pe cînd silaba poate fi constituită numai de o vocală, sau de o vocală + mai mult de o consoană. Silaba n-are caracter binar.

[3] Nici aici analogia nu e perfectă, pentru că termenul determinat al sintagmei poate cuprinde mai mult de un cuvînt, pe cînd silaba nu poate avea mai mult de o vocală.

două sintagme: *rîul curge* și *curge vijelios*) sau, cum se spune de obicei, un cuvînt poate fi determinat în același timp de mai multe cuvinte din propoziție. Un fenomen analog întîlnim în morfologie: rădăcina unui cuvînt poate fi determinată de două sau chiar mai multe afixe [în cuvîntul grecesc ὑπολαμβάνω rădăcina λαβ e determinată de afixele ὑπο-, -μ- (de fapt, infixul *-n-*) și -αν-].

Cuvintele se îmbină în grupuri cu structuri diferite (ca număr de termeni, tipuri de relație dintre termeni, mod de redare a relațiilor). Unul din aceste grupuri este sintagma, așa cum am prezentat-o aici. Gramatica fiecărei limbi trebuie să descopere toate structurile sintactice inferioare propoziției, să le definească și să le clasifice într-un capitol aparte.

III. FENOMENE DE SINCRETISM

Andrei Avram

DESPRE NEUTRALIZAREA OPOZIȚIILOR LINGVISTICE

1. Noțiunea de neutralizare este utilizată mai ales în lucrările de fonologie. Aceasta se explică nu atît prin împrejurarea că fonologia este disciplina care a creat, în urmă cu vreun sfert de secol[1], noțiunea în discuție, cît prin faptul că fenomenul neutralizării poate fi descris relativ ușor cînd se studiază unități lingvistice „cu o singură latură", cum sînt elementele care alcătuiesc expresia semnului lingvistic. Extinderea noțiunii de neutralizare de pe terenul opozițiilor fonologice la nivelul semnului lingvistic (unitate semnificativă, „cu două laturi") a întîmpinat și continuă să întîmpine unele dificultăți; fonemul este incomparabil mai ușor de studiat decît unitățile lingvistice în care unei expresii i se asociază un conținut semantic (analiza acestuia și studierea raportului dintre conținut și expresie ridică probleme mult mai complicate).

Nu există o deplină unitate de vederi și de terminologie nici cu privire la neutralizarea opozițiilor fonologice. În acest domeniu însă

---

[1] Menționăm trei lucrări care pot fi socotite clasice în materie, apărute în TCLP: N. S. Trubetzkoy, *Die Aufhebung der phonologischen Gegensätze*, VI, 1936, p. 29–45; A. Martinet, *Neutralisation et archiphonème*, VI, 1936, p. 46–57; L. Hjelmslev, *Note sur les oppositions supprimables*, VIII, 1939, p. 51–57. Contribuții recente extrem de prețioase, aparținînd unui mare număr de lingviști, au apărut în vol. II, 1957, al revistei „Travaux de l'Institut de linguistique" (Faculté des lettres de l'Université de Paris), care poartă subtitlul *La notion de neutralisation dans la morphologie et le lexique*. Am folosit, mai ales în partea a II-a a prezentei expuneri, unele dintre materialele conținute în acest volum, din care am reprodus și cîteva exemple (volumul a fost recenzat de Em. Vasiliu, în SCL, X, 1959, 2, p. 277–284). Bibliografia problemei este imensă; în paginile următoare, nu am mai făcut trimiteri decît la cîteva dintre lucrările tipărite în publicații românești și care tratează problema neutralizării sau unele probleme direct legate de aceasta.

lucrurile se prezintă, în general, mai clar, datorită însăşi naturii obiectului de studiu. De aceea, pentru a înţelege esenţa fenomenului care ne preocupă, am crezut că este util ca, în cele ce urmează, să insistăm asupra problemei neutralizării în fonologie, iar pentru început să ne referim numai la acest domeniu.

2. După cum rezultă şi din titlul acestui articol, noţiunea de neutralizare presupune noţiunea de opoziţie. În legătură cu aceasta, e cazul să facem două precizări.

Mai întîi, o chestiune de detaliu privind terminologia: se neutralizează opoziţiile dintre două unităţi lingvistice[1] şi nu una sau mai multe unităţi lingvistice oarecare; prin urmare nu se poate spune, de exemplu, că, în anumite împrejurări, avem a face cu un „fonem neutralizat" (formularea aceasta apare cîteodată în lucrările de specialitate).

În al doilea rînd, trebuie să subliniem necesitatea unei distincţii clare între neutralizarea unei opoziţii şi inexistenţa unei opoziţii, noţiuni care sînt, destul de des, confundate. Afirmînd că într-o limbă oarecare o anumită opoziţie se neutralizează, admitem, în mod implicit, că limba respectivă posedă opoziţia în cauză.

Un exemplu ne va ajuta să înţelegem mai clar cele arătate mai sus. În limba rusă, la sfîrşit de cuvînt (înainte de pauză), opoziţia dintre /t/ şi /d/ se neutralizează, ceea ce are drept urmare faptul că, de pildă, *рот* „gură" şi *род* „gen, fel" se confundă; amîndouă cuvintele se pronunţă [*rot*][2]. Avem dreptul să spunem că ne găsim în prezenţa unei neutralizări pentru motivul că în limba rusă există opoziţia /t/ ~ /d/: *та* „aceea" ~ *да* „da". În unele limbi sunetele [*t*] şi [*d*] nu reprezintă niciodată două foneme deosebite; în aceste limbi nu există opoziţia /t/ ~ /d/ şi, prin urmare, nu poate exista nici fenomenul neutralizării acestei opoziţii. În mod analog, urmează să spunem că limba română literară nu posedă opoziţiile /ẹ/ ~ /ę/ şi /ọ/ ~ /ǫ/ (existente, de exemplu, în italiană); nu putem să afirmăm însă că aceste opoziţii sînt, în română, „neutralizate".

---

[1] Inclusiv unităţile cele mai mici, trăsăturile distinctive (în planul expresiei sau în cel al conţinutului).

[2] E posibil ca sunetul care apare în poziţia de neutralizare să nu coincidă, din punct de vedere fonetic, cu nici unul dintre sunetele corespunzătoare fonemelor membre ale opoziţiei neutralizate; în limba rusă, de exemplu, în poziţiile în care se neutralizează opoziţia /a/ ~ /o/ apare un fel de [*ă*].

Aşadar, inexistenţa unei opoziţii nu este tot una cu neutralizarea ei; inexistenţa unei opoziţii într-o limbă dată face ca problema neutralizării ei pur şi simplu să nu se mai pună pentru limba respectivă.

3. După cele arătate, putem să dăm o definiţie — deocamdată nu destul de precisă — a fenomenului care ne preocupă: neutralizarea constă în suprimarea, în anumite condiţii, a unei opoziţii (care în alte condiţii îşi păstrează valabilitatea).

Care sînt condiţiile în care o anumită opoziţie încetează de a mai funcţiona? În linii mari, la această întrebare s-au dat două răspunsuri, care reflectă două concepţii asupra neutralizării (ele au, după cum vom vedea, unele trăsături comune).

După părerea unor lingvişti, neutralizarea este un fenomen care poate fi întîlnit atît pe plan sintagmatic, cît şi pe plan paradigmatic — cu alte cuvinte, atît în succesiunea, cît şi în inventarul unităţilor lingvistice (abstracţie făcînd de succesiune, de felul în care se combină între ele unităţile).

Primul caz este reprezentat, printre altele, de neutralizarea opoziţiei dintre */t/* şi */d/* în limba rusă, fenomen pe care l-am amintit mai sus; lucrurile se petrec exact la fel şi cu celelalte foneme membre ale corelaţiei de sonoritate (*/p/* şi */b/*, */s/* şi */z/* etc.), de aceea, în loc să enumerăm toate perechile de foneme surde şi sonore, putem să spunem, pe scurt, că în limba rusă se neutralizează opoziţia de sonoritate. La sfîrşit de cuvînt, opoziţia «surd» (*/p/*, */t/*, */s/* etc.) ~ «sonor» (*/b/*, respectiv, */d/*, */z/* etc.) este suprimată; în alţi termeni, ea nu este (nu poate fi) utilizată pentru a distinge între ele cuvinte sau forme gramaticale. Condiţionarea este sintagmatică, întrucît se referă la context, la un element (pauza sau «zero fonic») care ocupă locul imediat următor după poziţia în care se produce neutralizarea.

Există însă şi alte împrejurări în care trăsătura fonetică «surd», respectiv «sonor» a unei consoane nu este utilizată (nu are valoare distinctivă) în limba rusă; acest lucru se întîmplă, de exemplu, atunci cînd una dintre cele două trăsături apare simultan cu trăsătura «nazal», care este utilizată în sistemul consonantic al limbii ruse. După cum în poziţie finală participarea, respectiv, neparticiparea coardelor vocale la articularea unei consoane nu poate juca rolul de a distinge perechi de foneme sonore şi surde (şi, implicit, cuvinte sau forme gramaticale), tot aşa, în combinaţie cu nazalitatea parti-

ciparea coardelor vocale nu serveşte la distingerea unor foneme /*m*/ şi /*n*/ sonore de corespondentele lor surde. De astă dată, incapacitatea sonorităţii de a constitui o trăsătură distinctivă a unui fonem nazal poate fi constatată în toate poziţiile; niciodată în limba rusă (ca, de altfel, în marea majoritate a limbilor globului) o consoană nazală sonoră din punct de vedere fonetic nu reprezintă alt fonem în raport cu aceeaşi consoană lipsită de sonoritate (spre deosebire de consoanele orale /*b*/, /*d*/, /*z*/ etc. care, în unele poziţii, se opun corespondentelor lor surde). „Neutralizarea" de acest gen se produce nu condiţionată de un anumit context (într-o anumită poziţie, în succesiunea elementelor fonice), ci, în combinaţie cu o anumită trăsătură, în interiorul inventarului de foneme, pe plan paradigmatic.

Se pune următoarea întrebare: nu cumva cazul discutat aici se reduce la inexistenţa unei opoziţii şi, prin urmare, nici nu ar trebui să se pună problema neutralizării? La această întrebare nu putem să răspundem afirmativ fără nici un fel de ezitare, deoarece, dacă e adevărat că nu există opoziţia «nazală sonoră» ~ «nazală surdă», nu e mai puţin adevărat că există, în interiorul aceleiaşi limbi, opoziţia «sonor» ~ «surd». Se poate spune, în ultimă instanţă, că opoziţia «sonor» ~ «surd», pe care o deducem din compararea lui /*b*/ cu /*p*/, a lui /*d*/ cu /*t*/ etc., este suprimată (se neutralizează) în prezenţa trăsăturii „nazalitate" (sau, cum se spune cîteodată, „sub dominarea" trăsăturii «nazalitate»).

În ce ne priveşte, nu credem că este indicat să acordăm termenului neutralizare o accepţie atît de largă. Dintre motivele care ne îndeamnă la aceasta, ne mărginim să menţionăm doar faptul că o asemenea extindere a sferei neutralizării ne-ar obliga să admitem că, de exemplu, în cazul nazalelor se neutralizează şi opoziţia «întrerupt (oclusiv)» ~ «neîntrerupt (continuu)»; de asemenea, ar trebui să admitem că în combinaţie cu trăsătura «neîntrerupt» se neutralizează opoziţia «oral» ~ «nazal» şi aşa mai departe. Descrierea unui sistem de foneme s-ar complica, în mod inutil, cu includerea a numeroase cazuri de „neutralizare" a opoziţiei dintre două trăsături distinctive în combinaţie cu anumite alte trăsături.

Prin urmare, după părerea noastră, au dreptate lingviştii care admit numai condiţionarea sintagmatică: neutralizarea este un fenomen care apare nu în inventar, ci în succesiunea unităţilor lingvistice. Ceea ce, în definiţia de mai sus, am numit, vag, „anumite condiţii" reprezintă aşadar o „anumită poziţie".

Pentru aşa-zisa neutralizare de tip paradigmatic s-a propus termenul de opoziţie latentă, care, credem, este potrivit

pentru a desemna fenomene de genul celor discutate mai sus: în combinaţie cu nazalitatea, opoziţia de sonoritate este latentă.

Neutralizarea unei opoziţii poate fi recunoscută numai dacă opoziţia respectivă apare în cel puţin un context.

4. Nu vom insista acum asupra multelor probleme de amănunt pe care le pune neutralizarea opoziţiilor fonologice — aspect al neutralizării despre care s-a scris enorm. Asupra uneia dintre aceste probleme am vrea, totuşi, să ne oprim mai pe larg, deoarece ea, se pare, a trezit cele mai numeroase dispute: ce anume reprezintă, din punct de vedere fonologic, sunetele care apar în poziţiile de neutralizare?[1]

Sunetul final din rus *poð* fiind [*t*], s-ar părea că el reprezintă fonemul /*t*/. În acelaşi timp însă, nu poate fi trecut cu vederea faptul că îndată ce oclusiva nu mai este finală (de exemplu, în genitivul *poða*) locul lui [*t*] este luat de [*d*], care corespunde fonemului /*d*/, ceea ce a făcut pe unii lingvişti să considere că şi în forma de nominativ consoana care urmează după /*o*/ este aceeaşi, adică /*d*/. Mai răspîndită este părerea după care sunetul final atît din *poð*, cît şi din *pom* reprezintă o unitate fonologică distinctă şi de /*d*/ şi de /*t*/, anume a r h i f o n e m u l[2] /*T*/. În definiţia arhifonemului intră numai trăsăturile pe care fonemele /*d*/ şi /*t*/ le au în comun, cu alte cuvinte, /*T*/ nu este, din punct de vedere fonologic, nici sonor, nici surd; faptul acesta reflectă tocmai incapacitatea unei trăsături fonetice (prezenţa sau absenţa vocii) de a fi utilizată cu valoare distinctivă, în anumite poziţii. În mod analog, consoanele [*s*] şi [*z*] din cuvinte ca rom. *despărţi* şi *dezbate* reprezintă arhifonemul /*S*/ (şi în limba română se produce neutralizarea opoziţiei de sonoritate, dar numai înaintea consoanelor fonologic surde sau sonore, nu şi în poziţie finală[3]). Un alt exemplu: opoziţiile de localizare dintre consoanele

---

[1] Cf., cu privire la cele discutate aici (şi pentru alte probleme în legătură cu neutralizarea opoziţiilor fonologice), B. T r n k a, *On Some Problems of Neutralization*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Bucureşti, 1958, p. 861—866.

[2] În studiile consacrate neutralizării opoziţiilor gramaticale şi lexicale apar noţiunile şi termenii corespunzători arhifonemului: arhimorfem, arhilexem, arhisemantem etc.

[3] Problema neutralizării opoziţiei de sonoritate în limba română este tratată pe larg în lucrarea noastră *Cercetări asupra sonorităţii în limba română*, Bucureşti, 1961, p. 137—148. Pentru neutralizarea aceleiaşi opoziţii, o situaţie asemănătoare cu cea din rusă este descrisă de G h. B o l o c a n, *Cu privire la corelaţia de sonoritate în graiul bulgar din comuna Brăneşti*, în SCL, IX, 1958, 4, p. 491—494.

nazale se neutralizează (în română și în multe alte limbi) înaintea tuturor sau a celor mai multe consoane; sunetele [*m*] din *limbă*, [*n*] din *unde*, [ŋ] din *lung* etc. reprezintă, toate, aceeași unitate fonologică, arhifonemul /*N*/ care, din punct de vedere fonologic, nu este nici labial, nici dental, adică nu este caracterizat prin trăsăturile care disting pe /*m*/ de /*n*/. Locul în care se articulează consoana nazală este determinat, în toate exemplele date, de localizarea consoanei următoare.

Ultima dintre interpretările menționate mai sus prezintă avantajul că ține seamă, cu consecvență, de o proprietate fundamentală a fonemului, anume, de faptul că trăsăturile care îl definesc nu depind de context (dacă ar fi dependente de context, ele nu ar putea să aibă valoare distinctivă; evident, tot ceea ce nu este distinctiv nu intră în definiția fonemului). Considerînd pe [*t*] din *poð* reprezentant al fonemului /*t*/ ar însemna să atribuim acestuia o trăsătură (absența sonorității) pur fonetică, impusă de context (pauza care urmează). Pe de altă parte, sunetul final nu poate fi nici un reprezentant al lui /*d*/, deoarece aceasta ar însemna că se deosebește de *pom* (fonologic /*rot*/, în conformitate cu această concepție), ceea ce am văzut că nu este adevărat: confundarea celor două cuvinte este echivalentul neutralizării opoziției dintre /*d*/ și /*t*/.

5. Conceptul de arhifonem este respins, în primul rînd, de lingviștii care consideră că neutralizarea nu reprezintă altceva decît un caz de d i s t r i b u ț i e d e f e c t i v ă: două sunete au unele contexte comune (și deci ele pot să se opună unul altuia, ca în rus. *ma—ða*) și unele contexte specifice, în care nu apar ambii termeni. Prin urmare, situația din limba rusă ar putea fi descrisă astfel: la sfîrșit de cuvînt apare numai [*t*], respectiv, fonemul /*t*/, dar nu și corespondenta sonoră a acestei consoane.

Una dintre obiecțiile care s-ar putea aduce acestei interpretări (pe lîngă obiecțiile care decurg din cele arătate în paragraful precedent) rezultă din compararea următoarelor două situații din limba română: a) înainte de consoană fonologic sonoră apare numai [*z*], nu și [*s*]: *dezbate*, *brazdă* etc.; b) înainte de /*r*/, la început de cuvînt, apare, de exemplu, consoana [*t*], dar nu și consoana [*s*]. Este oare vorba de un fenomen identic în cele două cazuri? Altfel spus, opoziția /*s*/~/*t*/ se neutralizează în poziția menționată? O analiză, chiar superficială, ne permite să observăm că identitatea celor două situații este numai aparentă. Înainte de consoană fonologic sonoră apare nu numai [*z*], ci și alte consoane sonore și este exclus nu numai [*s*],

ci şi alte consoane surde. Faptul că atît consoanele care apar în acest context, pe de o parte, cît şi cele care sînt excluse, pe de altă parte, au trăsături comune ne permite să identificăm trăsăturile care şi-au pierdut valoarea distinctivă şi, implicit, să stabilim care sînt opoziţiile suprimate. Putem să afirmăm aşadar că înainte de consoanele care aparţin corelaţiei de sonoritate (/*p*/, /*t*/, /*k*/ etc., /*b*/, /*d*/, /*g*/ etc.) şi-au pierdut valoarea distinctivă trăsăturile fonetice corespunzătoare trăsăturilor fonologice «surd», respectiv, «sonor», nu alte trăsături. O afirmaţie asemănătoare nu putem să facem însă cu privire la faptele de sub punctul *b*). Înainte de /*r*/ apar [*p*], [*b*], [*m*], [*t*], [*g*], [*f*] etc., aşadar consoane nazale şi orale, oclusive şi fricative, labiale, dentale şi velare etc. Faptul că [*s*] este exclus din această poziţie nu poate fi interpretat nici ca suprimarea opoziţiei «oclusiv» ~ «continuu» (apare [*f*], care e tot fricativă), nici ca suprimarea unei opoziţii de localizare (apare [*t*], care e tot dentală, ca şi [*s*], iar o altă dentală, [*n*], nu apare) şi aşa mai departe. În aceste condiţii, este imposibil să stabilim care anume trăsătură şi-a pierdut valoarea distinctivă; nu putem să ştim dacă [*t*] este, la iniţială, înainte de /*r*/ rezultatul neutralizării opoziţiei /*t*/ ~ /*s*/ sau /*t*/ ~ /*n*/ etc.

A afirma că într-o anumită poziţie se produce o neutralizare înseamnă să putem arăta: a) care este opoziţia neutralizată; b) care sînt trăsăturile distinctive ale arhifonemului reprezentat în poziţia de neutralizare. Or, considerînd că, de exemplu, [*t*] din *trece* corespunde unui arhifonem, trăsăturile acestuia sau nu pot fi determinate, deoarece nu ştim care este opoziţia neutralizată, sau, admiţînd că [*t*] corespunde arhifonemului rezultat din neutralizarea şi a opoziţiei /*t*/ ~ /*s*/, şi a opoziţiei /*t*/ ~ /*n*/ etc., ajungem să eliminăm din conţinutul arhifonemului majoritatea sau chiar toate trăsăturile care disting între ele fonemele consonantice. În timp ce [*t*] final din rusă este oclusiv (căci e deosebit de [*s*]), dental (fiind distinct de [*p*]) etc. — [*t*] din rom. *trece* n-ar fi nici oclusiv (în poziţia examinată nu apar dentale neoclusive), nici oral (dentala nazală [*n*] este exclusă din poziţia dată) etc. În lumina acestei concepţii, rom. [*z*], s i n g u r a consoană care apare la iniţială înainte de /*dr*/ ar reprezenta un arhifonem care nu se defineşte prin n i c i u n a dintre trăsăturile care separă unul de altul fonemele consonantice ale limbii române (toate trăsăturile fonetice ale lui [*z*], în această poziţie, ar fi nedistinctive[1]).

[1] Raportul dintre neutralizare şi diversele tipuri de distribuţie a fost examinat de E m. V a s i l i u, *Notă asupra neutralizării opoziţiilor fonematice*, în „Fonetică şi dialectologie", I, 1958, p. 73—77.

Pentru a scoate în evidență deosebirea dintre neutralizare și distribuție defectivă, am arătat, în rîndurile precedente, la ce concluzii inacceptabile duce încercarea de a aplica conceptul de neutralizare unor situații care reprezintă, de fapt, cazuri de distribuție defectivă. Urmărind același scop, în exemplul care urmează, vom proceda invers: plecînd de la un fenomen de neutralizare, vom încerca să arătăm de ce, împotriva aparențelor, el nu poate fi interpretat ca un caz de distribuție defectivă.

La prima vedere, s-ar putea spune că în limba română /m/ este în distribuție defectivă cu /n/ în poziție preconsonantică, unde apare fie numai [m] (înainte de labiale), fie numai [n] (înainte de dentale). Care este însă unitatea fonologică realizată ca [ŋ] înaintea velarelor, de exemplu, în *lung*? Întrucît româna nu posedă un fonem /ŋ/, înseamnă că [ŋ] este variantă a unuia dintre cele două foneme nazale existente. Raportul dintre [ŋ] și /m/ este însă identic cu raportul dintre [ŋ] și /n/. Deși curentă, afirmația conform căreia, în limba română, [ŋ] este o variantă a fonemului /n/ nu a fost niciodată demonstrată și, după părerea noastră, ea nu corespunde realității. În comparație cu *țăran—țărancă*, cazuri ca *mancă* [*maŋkă*], dintr-un mai vechi *mamcă* <ucr. *mamka* — sau, în fonetica sintactică, [*aŋ‿kăzut*] pentru *am căzut* — arată că [ŋ] ar putea fi considerat, în egală măsură, variantă a lui /m/.

Un argument decisiv în favoarea tezei pe care o susținem ne oferă cuvinte ca *învățător*, *amforă*, în care apare nazala labiodentală [m̟]: este această *labiodentală* o variantă a *labialei* /m/ sau a *dentalei* /n/? Considerînd că în poziție preconsonantică apar ambele foneme nazale (în distribuție defectivă), ajungem, în mod inevitabil, la concluzia că [m̟] este, *în același timp*, o variantă atît a labialei /m/, cît și a dentalei /n/. Întrucît orice variantă (sunet) reprezintă o invariantă cu toate trăsăturile distinctive ale acesteia, înseamnă că [m̟] corespunde unei unități fonologice definite atît prin localizarea labială, cît și prin localizarea dentală — ceea ce este o imposibilitate (în limba română, un fonem consoană nazală este *sau* labial, *sau* dental). Interpretarea fonologică a sunetului [m̟] este însă foarte simplă dacă admitem că labiodentala este o variantă a unei unități fonologice din conținutul căreia nu face parte nici trăsătura «labial», nici trăsătura «dental». Această invariantă este tocmai arhifonemul /N/ despre care am mai vorbit; arhifone-

mului /*N*/ i „se subsumează" toate consoanele nazale, indiferent de localizarea lor. Credem că în acest fel am rezolvat problema apartenenţei nazalei labiodentale la o anumită invariantă şi, implicit, am demonstrat că neutralizarea şi distribuţia defectivă sînt două fenomene deosebite, deşi între ele există unele asemănări.

6. Neutralizarea trebuie distinsă şi de fenomenul alternanţelor fonologice. După cum între fonemele care formează o opoziţie neutralizabilă există un raport mai strîns decît între alte foneme (ceea ce se vede din însăşi existenţa neutralizării), tot aşa, între fonemele alternante se stabilesc relaţii de un tip special, care permit să se recunoască existenţa unui morfonem[1]. Morfonemul nu constituie o unitate fonologică propriu-zisă ; el se defineşte prin enumerarea termenilor din care e constituit şi care sînt, fiecare în parte, invariante. De exemplu, sunetele finale din singularul *cal* şi din pluralul *cai* reprezintă fiecare cîte o unitate fonologică, fonemele /*l*/, respectiv, /*y*/, deşi amîndouă sînt elemente ale aceluiaşi morfonem, «/*l*/ ~ /*y*/». Sunetele [*s*] şi [*z*] însă, în poziţia în care se neutralizează opoziţia de sonoritate, corespund unei singure unităţi fonologice, arhifonemul /*S*/, adică sînt variante ale aceleiaşi invariante. Tocmai datorită faptului că termenii alternanţelor sînt unităţi fonologice distincte este posibil ca alternanţele să fie utilizate, în flexiune şi în derivaţie, ca elemente (în limba română, de cele mai multe ori auxiliare) care deosebesc între ele forme şi cuvinte ; se înţelege că un asemenea rol nu pot să îndeplinească două sau mai multe realizări ale aceluiaşi arhifonem.

În mod nejustificat, după părerea noastră, se consideră, adesea, că avem a face cu o alternanţă fonologică în cazuri ca rom. *despărţi* faţă de *dezbate*. Credem că am reuşit să arătăm că, în realitate, alternanţa este pur fonetică (ea fiind determinată de context) ; cele două sunete, [*s*] şi [*z*], reprezintă o singură unitate fonologică. Între [*s*] şi [*z*], în poziţia considerată, nu există alt raport decît, să zicem, între [*a*] din *ac* şi [*å*] din *oase*. E adevărat că cele două nuanţe vocalice nu reprezintă niciodată, în limba română literară, două foneme, în timp ce, de exemplu, în *sare* ~ *zare* consoanele citate se opun una alteia. Tocmai în aceasta constă însă esenţa neutralizării : suprimarea în anumite contexte a unei opoziţii utilizate în alte contexte.

---

[1] Cf. S. Puşcariu, *Morfonemul şi economia limbei*, în „Dacoromania", VI, 1929—1930, p. 211—243 ; A. Rosetti, *Sur la „morphonologie"*, în „Bulletin linguistique", I, 1933, p. 9—13.

În exemplul citat mai sus (*cal* — *cai*) problema identității fonologice a sunetelor care corespund termenilor morfonemului (deci problema neutralizării) nici nu se pune, de vreme ce pluralul se distinge de singular prin opoziția /l/ ~ /y/. Există însă cazuri de alternanțe de un tip deosebit: în unele forme ale substantivului *măr* (pom) este obligatoriu vocalismul [*ă*], în altele vocalismul [*e*]: singular *măr* ~ plural *meri*. S-ar părea că cele două vocale reprezintă variante ale aceleiași unități fonologice, timbrul vocalei fiind determinat de context. Totuși, nu ne găsim aici în prezența neutralizării propriu-zise a unei opoziții fonologice, ceea ce se poate deduce din faptul că, în același context, [*m* . . . *r*ⁱ], apare nu numai vocala [*e*], ci și vocala [*ă*], în *mări* (ca și alte vocale: *miri*, *mari*, *mori*). Prin urmare, din punct de vedere m o r f o l o g i c (într-o formă dată a unui anumit cuvînt), în pluralul *meri* vocalismul [*e*] este obligatoriu, dar din punct de vedere f o n o l o g i c această vocală reprezintă o unitate distinctă de [*ă*]; în contextul [*m* . . . *r*ⁱ] opoziția /*e*/ ~ /*ă*/ nu se neutralizează. Cu toate că există o strînsă legătură între anumite contexte, pe de o parte, și apariția unui anumit termen al alternanței[1] sau neutralizarea unei opoziții fonologice, pe de altă parte, cele două fenomene nu pot fi confundate. Aceasta nu înseamnă că nu există cazuri în care un anumit sunet este reprezentantul unui arhifonem (deci produsul neutralizării unei opoziții) și, în același timp, membru al unui morfonem; termenii unei alternanțe fonologice pot fi nu numai foneme, ci și arhifoneme[2].

7. Un fenomen care se aseamănă într-o măsură destul de mare cu neutralizarea este cel denumit prin termenul v a r i a ț i e l i b e r ă (sau f l u c t u a ț i e l i b e r ă). De fapt, acest termen are două accepții.

După părerea unor lingviști, un raport de variație liberă în planul expresiei există între două sau mai multe segmente care pot fi înlocuite unul cu altul fără a antrena o modificare în planul conținutului, indiferent dacă segmentele în cauză sînt invariante sau sînt numai variante

---

[1] Situația aceasta a fost interpretată ca un raport între un fonem regent (unul dintre fonemele care constituie contextul) și un fonem subordonat (termen al morfonemului); vezi Em. V a s i l i u, *Alternanțele fonologice din punctul de vedere al recțiunii*, în SCL, VI, 1955, 1—2, p. 43—48 (am formulat unele obiecții cu privire la acest punct de vedere în *Despre recțiune în fonologie*, în aceeași revistă, VII, 1956, 1—2, p. 96—98).

[2] Am dat exemple de acest tip în articolul *Neutralizarea și alternanțele fonologice*, în „Fonetică și dialectologie", III, 1961, p. 7—12.

în sistemul lingvistic dat. Aşadar, în conformitate cu această părere, există acelaşi raport şi între [*a*] şi [*å*] (variante ale fonemului /*a*/), ca şi, de exemplu, între /*b*/ şi /*p*/ în anumite cuvinte: înlocuind, în *oase* [*wåse*], pe [*å*] cu [*a*] înţelesul cuvîntului nu se schimbă, după cum nu se schimbă înţelesul lui *şurub* prin înlocuirea consoanei finale sonore cu corespondenta ei surdă (*şurup*).

Alţi lingvişti denumesc prin termenul citat numai raportul dintre două invariante, în cazul nostru, între două foneme. Se poate constata că, anticipînd asupra discuţiei căreia îi este consacrat acest paragraf, am afirmat deja că sunetele [*b*] şi [*p*] din *şurub* — *şurup* reprezintă două unităţi fonologice distincte (deci nu două variante ale aceleiaşi unităţi). Acordînd termenului „variaţie liberă" o accepţie restrînsă (raport între două invariante), vom încerca să demonstrăm afirmaţia de mai sus cu privire la [*b*] şi [*p*], stabilind, în mod implicit, şi care sînt deosebirile dintre neutralizare şi variaţia liberă.

În mod firesc, se pune întrebarea dacă nu cumva identitatea de sens a lui *şurub* şi a lui *şurup* reflectă neutralizarea opoziţiei /*b*/ ~ /*p*/ la sfîrşit de cuvînt. Dacă aşa ar sta lucrurile, ar însemna că, în poziţie finală, [*b*] şi [*p*] sînt variante ale arhifonemului /*P*/. Deşi există şi alte cuvinte care cunosc variante terminate în consoană surdă, alături de variantele cu consoană sonoră (*pociumb* şi *pociump*, *ovăz* şi *ovăs*, *tăvălug* şi *tăvăluc* etc.), presupunerea aceasta se dovedeşte, la o examinare mai atentă a problemei, neîntemeiată: în poziţie finală, consoanele sonore s e o p u n surdelor, în cazuri de tipul *corb* ~ *corp*, *roz* ~ *ros*, *fag* ~ *fac* etc. Constatarea aceasta ne obligă să excludem finala de cuvînt dintre poziţiile în care opoziţia de sonoritate se neutralizează în limba română. De aici rezultă că [*b*] şi [*p*] din *şurub* — *şurup* nu pot fi variante ale unui arhifonem /*P*/ (arhifonemul apare numai în poziţia de neutralizare), ci trebuie interpretate ca variante ale fonemelor /*b*/, respectiv, /*p*/; aceste foneme, în cazurile citate, se află într-un raport de fluctuaţie liberă. În acelaşi raport se află şi /*z*/ şi /*s*/ din *filozofie* — *filosofie* (cf. *rază* ~ *rasă*, *bade* ~ *bate* etc., care arată că în poziţie intervocalică opoziţia de sonoritate nu se neutralizează), /*g*/ şi /*k*/ din *garafă* ~ *carafă* (cf. *gară* ~ *cară*), /*î*/ şi /*ă*/ din *pîrîu* — *pîrău* (cf. *rîu* ~ *rău*) etc.

Neutralizarea presupune suprimarea unei opoziţii în t o a t e cuvintele în care apare contextul caracteristic neutralizării respective; variaţia liberă corespunde situaţiei în care opoziţia nu se neutralizează (şi pentru a susţine acest lucru este suficientă o singură pereche minimală de tipul *corb* ~ *corp*), dar în u n e l e cuvinte poate

să apară cînd unul, cînd altul dintre termenii opoziției, fără ca înlocuirea lor reciprocă să antreneze o modificare în planul conținutului.

Din punct de vedere diacronic, cazuri cum sînt cele enumerate mai sus reprezintă rezultatul fie al unei fonologizări incomplete (respectiv, al unei defonologizări parțiale), fie al unui amestec de sisteme (două limbi, limba literară și un dialect sau un grai, două stiluri etc.). În principiu, cu ajutorul criteriilor strict lingvistice este greu să se spună cînd avem a face cu variație liberă în cadrul aceluiași sistem și cînd ne găsim în prezența a două (sau mai multe) sisteme coexistente. Asupra acestor probleme (precum și asupra multor altora care se pun în legătură cu neutralizarea și cu fenomenele conexe) nu putem să ne oprim aici.

8. Problema neutralizării la niveluri superioare celui fonologic ne pune în fața unor situații mult mai complexe. Între fonem și unitățile lingvistice cu care operează gramatica și lexicologia (unități semnificative) există o deosebire esențială: după cum am mai spus, în acestea din urmă, expresiei i se asociază un conținut semantic. Cu toate analogiile de structură între unitățile diverselor niveluri, pe de o parte, și între unitățile din planul conținutului și cele din planul expresiei, pe de altă parte, caracterele specifice ale morfemului, de exemplu, în raport cu fonemul fac ca problema neutralizării opozițiilor gramaticale și lexicale să se pună, pînă la un punct, altfel decît s-a pus în rîndurile precedente.

În morfologie și în lexic trebuie distinse trei tipuri de neutralizare, după cum se suprimă o opoziție între semnificanți (cu menținerea opoziției de conținut), între semnificați (cu menținerea opoziției de expresie) sau, în sfîrșit, între semnele lingvistice în totalitatea lor (suprimarea opozițiilor atît în planul conținutului, cît și în planul expresiei).

9. Ca un caz de neutralizare de primul tip a fost interpretată situația care apare, în latinește, în fraze de genul *video Caesarem venire* „(îl) văd pe Cezar venind" (mai exact, „văd că Cezar vine"). În propoziția completivă infinitivală s-a neutralizat opoziția dintre desinența *-m* și celelalte desinențe (inclusiv desinența «zero» din nominativul *Caesar*), *-m* fiind impus de context (verbul care constituie predicatul regentei); pe planul conținutului însă, *Caesarem* (acuzativ) își menține valoarea de subiect corespunzătoare nominativului *Caesar*.

Un exemplu de altă natură este cel reprezentat de cazuri ca sp. *el agua* ,,apa". Opoziția dintre *el* (articol masculin) și *la* (articol feminin) se neutralizează înaintea substantivelor cu un /*a*/ accentuat inițial; această neutralizare se produce însă numai în planul expresiei, în timp ce în planul conținutului *el agua* (feminin) rămîne, în ce privește genul, distinct de substantivele masculine precedate de același articol.

Deosebirea dintre cele două exemple citate constă în faptul că în primul caz contextul este definit în termeni lexico-gramaticali (construcția numită ,,acuzativ cu infinitiv" apare după ,,verba dicendi", ,,verba declarandi" etc.), în timp ce în al doilea caz contextul este definit în termeni fonologici[1].

Tipul de neutralizare pe care îl discutăm aici (în planul expresiei, dar nu și în cel al conținutului) este bogat ilustrat în lucrările lingviștilor care întrebuințează termenul ,,neutralizare" într-o accepție largă, luînd în considerație și așa-numita neutralizare paradigmatică, adică aceea care există *a priori* în sistem și nu este limitată la anumite poziții. Ar rezulta din această concepție că ne găsim în prezența unei neutralizări și în cazuri ca următoarele: fr. *il chante* — *ils chantent* (pronunțate la fel), față de *il finit* — *ils finissent*, unde persoana a III-a singular se opune persoanei a III-a plural și pe planul expresiei; rus. *волка* (genitiv și acuzativ), față de *стола* (genitiv) ~ *стол* (acuzativ); rom. (*eu*) *cîntam* — (*noi*) *cîntam*, față de (*eu*) *cînt* — (*noi*) *cîntăm* (la imperfect opoziția dintre «zero» și -(*ă*)*m* ,,se neutralizează").

Exemplele date în alineatul precedent nu se deosebesc, în principiu, de cazul discutat mai sus în legătură cu opoziția de sonoritate la nazale: în raport cu /*d*/ ~ /*t*/ și în raport cu *cînt* ~ *cîntăm*, în fonemul /*n*/ și, respectiv, în forma *cîntam* opoziția de sonoritate, respectiv, de număr este latentă[2]. Excludem, prin urmare, din sfera neutralizării fenomenele de acest fel: absența unei mărci nu este tot una cu neutralizarea, în anumite contexte, a opoziției dintre prezența și absența ei.

[1] Problema naturii contextelor în care se produce neutralizarea unor opoziții nu a primit încă o rezolvare completă. Se admite, în general, că neutralizarea opozițiilor fonologice se produce într-un context definit prin foneme (inclusiv fonemul «zero», adică pauza), accent, limita dintre morfeme sau dintre silabe. Pentru opozițiile gramaticale și lexicale se admit și contexte definite în termeni de altă natură decît cei care constituie opoziția; din exemplele citate în acest articol rezultă că se vorbește despre neutralizarea unor opoziții gramaticale în contexte definite în termeni gramaticali, lexicali, lexico-gramaticali sau fonologici.

[2] Fenomenele de genul celor citate aici sînt descrise uneori plecîndu-se de la noțiunea de omonimie morfologică, privită ca un aspect al neutralizării; vezi, de exemplu, articolul lui Sorin Stati, în ,,Probleme de lingvistică generală", II, 1960 p. 125—140).

Trebuie să menţionăm, în legătură cu exemplele de felul celor discutate mai înainte, că distincţia dintre neutralizarea propriu-zisă (fenomen combinatoriu) şi „neutralizarea" paradigmatică nu este întotdeauna uşor de făcut. Situaţia imperfectului românesc se pare că nu admite altă interpretare decît aceasta: în combinaţie cu trăsătura de conţinut „imperfect" opoziţia «zero» ~ *(ă)m* este latentă. Cel puţin în aparenţă, exemplul din limba rusă poate fi însă interpretat în două feluri: a) în combinaţie cu trăsăturile de conţinut „masculin" şi „însufleţit", opoziţia *-a* ~ «zero» este latentă; b) după tema *volk-* (deci într-un anumit context) opoziţia se neutralizează. Pentru cea de-a doua situaţie (susceptibilă de două interpretări) se citează foarte des exemplul aşa-numitului s i n c r e t i s m[1] al cazurilor în limba latină. După cum se ştie, în latină (ca şi în nulte alte limbi), substantivele neutre au aceeaşi desinenţă la nominativ şi la acuzativ.

Să examinăm mai amănunţit situaţia rus. *волка*. În tema *volk-* intră şi latura semantică, nu numai expresia, iar prezenţa lui *-a* la acuzativul acestui cuvînt (faţă de «zero» la alte substantive) nu este condiţionată de un anumit context fonematic, ci de anumite trăsături ale conţinutului. Dacă aşa stau lucrurile, credem că nu se poate spune că în *волка* trăsăturile de conţinut care ne interesează sînt prezente numai în segmentul care precedă pe *-a*; ele nu se succedă, ca fonemele, ci sînt simultane cu celelalte trăsături lexicale şi gramaticale care alcătuiesc latura semantică a lui *волка*. De aceea, preferăm interpretarea de sub a): nu d u p ă o anumită temă (într-un anumit context), ci î n p r e z e n ţ a unei trăsături simultane opoziţia dintre /*a*/ şi «zero» nu se manifestă (ea este, adică, latentă, nu neutralizată).

10. Neutralizarea opoziţiei de conţinut cu menţinerea distincţiei dintre semnificanţi se produce, de exemplu, în germană, după prepoziţia *längs*; în această poziţie, se suprimă opoziţia „genitiv" ~ „dativ" *(längs des Strandes = längs dem Strande* „de-a lungul ţărmului"). S-ar putea să mai citām aici cazuri de tipul rom. *ajut pe om* şi *ajut omului*, în ipoteza că cele două construcţii ar avea acelaşi conţinut semantic.

---

[1] Termenul s i n c r e t i s m este folosit cîteodată pentru a denumi fenomene pe care noi le-am inclus în categoria opoziţiilor latente în planul expresiei (de exemplu, lat. *verbum*, nominativ şi acuzativ). Pentru unii lingvişti, s i n c r e t i s m şi n e u t r a l i z a r e sînt termeni sinonimi; totuşi, primul se întrebuinţează mai ales pentru a denumi fenomene din domeniul gramaticii.

În legătură cu neutralizarea opoziţiilor în planul conţinutului şi în legătură cu aspectul de care ne-am ocupat în § 9, s-a scris mult despre s i n o n i m i e şi o m o n i m i e (în lexic şi în gramatică)[1]; ambele fenomene au fost interpretate ca reprezentînd cazuri de neutralizare a unor opoziţii numai în cîte o latură a semnului lingvistic. De fapt, interpretările date acestor fenomene sînt foarte variate şi ele merg de la admiterea unui paralelism perfect pînă la contestarea oricăror analogii între neutralizarea din fonologie şi unele fenomene lexicale şi gramaticale. Pe de altă parte, în soluţiile propuse se fac simţite multe ezitări şi, mai ales, în acest domeniu, nu se fac cu destulă precizie delimitările necesare între neutralizare şi fenomenele conexe, între sintagmatic şi paradigmatic.

În ce priveşte sinonimia şi omonimia, este destul de răspîndită părerea că ele reprezintă mai degrabă fapte de inventar, necondiţionate de context. Sinonimia poate fi însă interpretată şi altfel, dacă admitem că în inventarul lexical n u e x i s t ă sinonime (perfecte), ci că două sau mai multe cuvinte d e v i n sinonime (perfecte) numai în anumite contexte (pentru discuţia noastră nu are importanţă faptul că între cuvintele considerate, de obicei, sinonime deosebirile de natură semantică sînt mici, după cum nu este important faptul că două foneme care formează o opoziţie neutralizabilă diferă, de cele mai multe ori, printr-o singură trăsătură distinctivă). În acest caz, sinonimia este redusă la un caz de neutralizare propriu-zisă, sintagmatică (identitatea de sens este condiţionată de poziţie). Omonimia nu ne înfăţişează însă o situaţie paralelă; nu se poate afirma că structura fonematică identică a omonimelor este condiţionată de context.

11. Neutralizarea opoziţiei dintre două semne lingvistice (deci suprimarea simultană a unei opoziţii din planul conţinutului şi a opoziţiei corespunzătoare din planul expresiei) se produce, după părerea unor lingvişti, în cazuri de tipul fr. *il pleut* „plouă". Pronumele *il* (masculin) şi *elle* (feminin) se opun unul altuia, atît în ce priveşte structura fonematică, cît şi sub raportul sensului, în cele mai multe contexte. „Sub dominarea" unor anumite verbe însă (*pleuvoir* „a ploua", *neiger* „a ninge" etc.), opoziţia dintre cele două pronume se neutralizează. Întrebuinţarea lui *il* fiind impusă de context (*elle* nu poate să apară înainte de formele verbului *pleuvoir*), atît în planul

[1] Se face, uneori, distincţie între omonimie şi o m o f o n i e, sinonimie şi o m o s e m i e; discutarea acestei probleme, cu toate implicaţiile ei, ne-ar duce însă prea departe.

conţinutului, cît şi în planul expresiei, trăsăturile care separă pe *il* de *elle* sînt lipsite de valoare distinctivă (întocmai ca sonoritatea lui [*z*] în rom. *dezbate*)[1].

De acelaşi tip cu neutralizarea opoziţiei dintre *il* şi *elle* este neutralizarea opoziţiei dintre indicativ şi subjonctiv în franceză, în anumite contexte lexico-gramaticale (uneori este obligatoriu primul, alteori cel de-al doilea mod : *je sais qu'il est bon* ,,ştiu că este bun'', dar *il faut que je parte* ,,trebuie să plec'') ; asemănătoare este situaţia indicativului şi a conjunctivului în română.

Şi de data aceasta, trebuie să menţionăm că numărul cazurilor de neutralizare ar creşte considerabil dacă am adăuga faptele de inventar (,,neutralizarea'' condiţionată paradigmatic), ca absenţa unei opoziţii între prezent şi viitor la subjonctivul din limba franceză sau absenţa unei opoziţii între imperfect — perfect, perfect — mai-mult-ca-perfect etc. la condiţionalul trecut din limba română.

În domeniul lexicului, într-un cuvînt ca germ. *Kind* ,,copil'' (băiat sau fată) ,,se neutralizează'' opoziţia lexicală de sex (cf. *Knabe* ,,băiat'' ~ *Mädchen* ,,fată'').

Problema neutralizării în sintaxă este foarte puţin studiată. S-a scris despre neutralizarea opoziţiilor ,,morfosintactice'', dar însuşi acest termen reflectă faptul că, în realitate, s-a studiat neutralizarea opoziţiilor morfologice, iar sintaxa a fost luată în consideraţie numai în măsura în care unele fenomene morfologice au consecinţe la nivelul sintaxei (ceea ce este firesc). Se impun însă, şi în această privinţă, anumite distincţii de natura acelora pe care le facem atunci cînd considerăm că, în limba rusă, confundarea sonorelor cu surdele, la finală de cuvînt, este un fenomen fonologic, nu lexical (deşi, după cum am văzut, el poate avea drept consecinţă confundarea a două cuvinte). Se cuvine să mai amintim aici, pe de o parte, faptul că, datorită naturii unităţilor cu care operează şi a relaţiilor dintre ele, sintaxa nu oferă cercetătorului situaţii în care aplicarea conceptului de neutralizare (admiţînd că acest lucru este posibil) să se impună

[1] S-ar putea spune că în acest caz s-a neutralizat numai opoziţia din planul conţinutului şi, în general, e posibil (din motive asupra cărora nu ne vom opri aici) să se pună sub semnul întrebării existenţa fenomenului de neutralizare a opoziţiei dintre semne în totalitatea lor. *Il* are, ce e drept, o altă structură fonematică decît *elle* ; totuşi, deosebirea aceasta nu e distinctivă în contextul ,,... *pleut*'' (şi [*z*] din *dezbate* este sonor, dar această sonoritate nu îndeplineşte nici o funcţie). În orice caz, există cercetători care nu admit că în exemplul menţionat se neutralizează opoziţia dintre două semne lingvistice ; dimpotrivă, alţii văd o neutralizare între două semne şi în unele din cazurile discutate în §§ 9 şi 10.

în aceeaşi măsură ca în alte domenii. Pe de altă parte, nu trebuie să uităm că în sintaxă (ca şi în lexic), cu ajutorul metodelor structurale de analiză, s-au obţinut, pînă în momentul de faţă, rezultate mult mai puţine decît cele înregistrate în domeniul morfologiei şi, mai ales, al fonologiei.

12. După cum s-a putut vedea, neutralizarea este un fenomen complex şi cu atît mai greu de studiat, cu cît sînt mai complexe unităţile lingvistice care constituie termenii opoziţiilor neutralizabile. În orice caz, sub raportul dificultăţilor pe care le prezintă, se poate vorbi de o deosebire principială între neutralizarea în fonologie şi neutralizarea opoziţiilor gramaticale sau lexicale; în ce priveşte primul aspect, s-a ajuns mult mai departe şi în direcţia delimitării fenomenului de neutralizare de fenomenele cu care neutralizarea prezintă unele asemănări. Deşi — după cum am mai arătat — s-au emis opinii foarte variate şi adesea diametral opuse şi cu privire la neutralizarea opoziţiilor fonologice (unele dintre afirmaţiile de mai sus nu reprezintă decît părerile personale ale autorului acestui articol), totuşi, numărul chestiunilor asupra cărora există un acord cvasiunanim este apreciabil. În schimb, neutralizarea în gramatică şi în lexic constituie un domeniu de cercetare în care divergenţele sînt încă extrem de numeroase, iar demonstraţiile nu întotdeauna destul de convingătoare.

Identificarea cazurilor de neutralizare şi stabilirea conţinutului lingvistic al unităţilor care, în anumite contexte, apar ca rezultat al suprimării unei opoziţii constituie un aspect al operaţiei mai complexe care constă în separarea a ceea ce este distinctiv (şi deci îndeplineşte o anumită funcţie) de ceea ce nu are această calitate. De aceea, noţiunea de neutralizare ocupă un loc important în lingvistica structurală. Cu toată întinderea pe care o are acest articol, unele probleme au putut să fie abia schiţate.

IV. PROBLEME DE LINGVISTICĂ MATEMATICĂ

Solomon Marcus și Sorin Stati

INFORMAȚIE ȘI REDUNDANȚĂ ÎN LIMBĂ

1. Necesitatea unei teorii științifice a informației

Datorită funcției ei de comunicare, limba este studiată azi nu numai de lingvistică, ci și de cibernetică. Într-adevăr, după definiția dată de marele matematician A. N. Kolmogorov, cibernetica este știința modurilor de recepție, păstrare, transformare și folosire a informației unor mașini, organisme vii și reuniuni ale lor. Acest fapt pune într-o nouă lumină unele probleme mai vechi ale lingvisticii și, după cum vom vedea, determină apariția unor probleme lingvistice care nici nu ar fi putut fi formulate înainte de apariția ciberneticii.

Cuvîntul „informație" are o accepție foarte largă, impregnată de elemente intuitive. Informația principală pe care o poartă limba este de natură semantică. Deocamdată, posibilitățile unei tratări exacte a acestui aspect al informației sînt încă destul de reduse. Pînă acum aproximativ 20 de ani nimeni nu bănuia cam în ce fel s-ar putea contura o teorie matematică a informației. Informația este ceva foarte complex, apărînd în ipostaze dintre cele mai diferite. Vorbirea omenească, fenomenele activității nervoase, transmiterea caracterelor ereditare, procesele economice, comunicarea prin telegrafie, telefonie, radio sau televizor sînt, toate, diferite modalități de exprimare a unei informații. Ele pot să fie extrem de variate din punctul de vedere al conținutului sau al modului în care sînt comunicate și recepționate. Oamenii de știință și-au pus întrebarea dacă nu s-ar putea totuși face abstracție de aspectul acesta calitativ al informației, studiindu-se exclusiv aspectul cantitativ. Cu etalonul pe care îl numim metru măsurăm lungimea, indiferent dacă e vorba de o bucată de postav, de o sîrmă sau de o cale ferată. Cu etalonul numit kilogram apreciem greutatea, indiferent de natura obiectului în cauză. Nu s-ar putea oare găsi un etalon și pentru cantitatea de informație, adică o unitate de măsură,

o informaţie standard, obiectiv determinată, cu ajutorul căreia să măsurăm informaţiile, să le comparăm, independent de conţinutul lor şi de modul în care sînt emise, transmise şi recepţionate?

Precizăm de la început că prin „aspectul cantitativ al informaţiei" înţelegem structura statistică a informaţiei: admiţînd că forma standard în care ni se înfăţişează informaţiile este un şir de simboluri, singurul lucru care ne interesează este frecvenţa apariţiei acestor simboluri şi a diferitelor combinaţii ale lor. Este clar că prin aceasta conceptul de informaţie e considerabil sărăcit, dar în stadiul actual al cercetărilor acesta este singurul mod de abordare ştiinţifică a acestui concept. Unele încercări recente ale lui Bar-Hillel, Carnap şi ale altora de a cuprinde în hotarele teoriei informaţiei şi informaţia semantică au rămas încă destul de sterile.

Pînă la un anumit punct, informaţiile pot fi comparate pe cale intuitivă.

Fie două urne *A* şi *B*, prima conţinînd 3 bile de culori diferite, iar a doua conţinînd 4 bile de culori diferite. Presupunem că cineva scoate din fiecare urnă cîte o bilă pe care n-o vedem şi ne spune: „Am scos din urna *A* o bilă verde şi din urna *B* o bilă albă". În felul acesta, am obţinut două informaţii inegale; într-adevăr, informaţia care constă în precizarea culorii unei bile din *A* (urna cu mai puţine bile) este, evident, mai mică decît informaţia care ne spune de ce culoare e bila scoasă din *B*.

De diferenţa cantitativă dintre cele două informaţii ne dăm seama chiar în absenţa unei teorii ştiinţifice a informaţiei. Înseamnă oare aceasta că o astfel de teorie este inutilă? Dacă am răspunde afirmativ la această întrebare, atunci ar trebui să respingem şi necesitatea unei teorii ştiinţifice a temperaturii — să respingem deci un întreg capitol al fizicii. Într-adevăr, de unele diferenţe de temperatură îşi poate da seama oricine, cu propriile lui simţuri.

O teorie ştiinţifică a informaţiei îşi propune însă să „prelungească" posibilităţile noastre intuitive de apreciere şi comparare a informaţiilor, aşa cum microscopul „prelungeşte", multiplică de un număr uriaş de ori posibilităţile simţului omenesc al văzului. O teorie ştiinţifică a informaţiei va infirma uneori aprecierile intuitive, iar alteori va distinge nuanţe inaccesibile intuiţiei. Informaţiile devin nişte numere cu care se pot face calcule. Există, desigur, şi cazuri în care aprecierea intuitivă a informaţiei diferă într-un mod aparent neglijabil de aprecierea ei ştiinţifică. Dar această diferenţă aparent neglijabilă poate produce deplasări mari în rezultatele obţinute pe baza raţionamentelor şi a calculelor efectuate cu cantităţile de informaţie.

2. Cum se măsoară informația?

Să presupunem că avem o carte de 128 de pagini. Care este informația furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărții? (De exemplu, îi spunem cuiva: „La pagina ... ai să găsești descrierea splendidă a unui răsărit de soare".) Am putea aprecia această informație chiar prin numărul 128, însă un astfel de procedeu are prea multe inconveniente, conducînd la numere prea mari — atunci cînd cartea e prea groasă — și nelăsînd să se vadă unitatea de măsură întrebuințată. Pentru aceasta și pentru alte motive, care se vor vedea mai tîrziu, matematicianul și inginerul american Shannon a imaginat alt procedeu, propunînd ca unitate de măsură informația furnizată prin precizarea unei variante dintre două variante egal probabile[1]. Aceasta este, într-adevăr, o informație elementară, forma cea mai simplă sub care poate fi concepută informația, deși în această „stare pură" este întîlnită destul de rar. Informația furnizată prin precizarea uneia dintre cele două fețe ale unei monede este o astfel de informație-unitate. Informația care constă în răspunsul — afirmativ sau negativ — la întrebarea dacă, aruncînd un zar (perfect cubic și omogen), numărul ieșit este mai mic decît 4 este de asemenea o informație-unitate.

Această unitate de măsură pentru informație a primit numele de *bit*[2].

Problema care se pune acum este aceea de a descompune o informație mai complexă într-un număr oarecare de biți. Bineînțeles, se întîmplă adesea ca informația considerată să nu fie un multiplu întreg de biți. Pentru a pune în evidență cu mai multă claritate ideea

---

[1] C. E. Shannon, *A Mathematical Theory of Communication*, în „Bell. Syst. Techn. J." 27, 1948.

[2] Originea acestui cuvînt este următoarea: precizarea uneia dintre cifrele 0 și 1 este, evident, o informație-unitate. Deoarece cifrele 0 și 1 servesc pentru a reprezenta un număr în baza 2, adică sub forma

$$\frac{a_1}{2} + \frac{a_2}{2^2} + \ldots + \frac{a_n}{2^n} + \ldots,$$

unde numărătorii $a_1, a_2, \ldots, a_n, \ldots$ sînt unii egali cu zero, iar alții cu unu, cifrele 0 și 1 au primit numele de „cifre binare". În limba engleză, „cifră binară" se spune *binary digit*. Cuvîntul *bit* este format prin alăturarea primelor două litere din *binary* de ultima literă din *digit*.

procedeului, noi vom ocoli, la început, această dificultate, care, într-o etapă ulterioară, poate fi uşor înlăturată.

Să reluăm problema cu care am început acest paragraf. Avem o carte de 128 de pagini. Care este informaţia furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărţii?

După ce ne-am ales unitatea de măsură (bitul), întrebarea noastră se va formula astfel: cîţi biţi are informaţia furnizată prin precizarea uneia dintre paginile cărţii? Problema e deci să descompunem informaţia considerată într-un şir de alegeri dintre două variante echiprobabile.

Presupunem că pagina căutată este 58 şi că un interlocutor al nostru vrea s-o identifice întrebîndu-ne pe noi, care ştim despre ce pagină e vorba. Între el şi noi va avea loc următorul dialog:

— Pagina căutată este anterioară paginii 65 (adică în prima jumătate a cărţii)?

— Da.

— Este anterioară şi paginii 33 (adică în primul sfert)?

— Nu.

— E înainte de 49?

— Nu.

— E înainte de 57?

— Nu.

— Dar înainte de pagina 61?

— Da.

— Pagina căutată este anterioară paginii 59?

— Da.

— Este anterioară şi paginii 58?

— Nu.

În felul acesta, primind răspunsuri de tip „da" şi „nu" la 7 întrebări, interlocutorul nostru a căpătat informaţia dorită: pagina căutată e 58. Să urmărim acum puţin mai îndeaproape mecanismul obţinerii acestei informaţii.

Prin răspunsul dat la prima întrebare, noi furnizăm interlocutorului o informaţie de un bit. (Pagina căutată poate fi anterioară sau nu lui 65, deci există două variante echiprobabile.) Într-adevăr, avem $128 = 64 \times 2$, deci probabilitatea ca pagina aleasă să fie printre primele 64 de pagini ale cărţii este egală cu probabilitatea ca ea să fie în a doua jumătate a cărţii. După ce a primit răspunsul afirmativ la prima întrebare, interlocutorul ştie că pagina căutată se află printre primele 64 de pagini ale cărţii. Deoarece avem $64 = 32 \times 2$, rezultă

că, prin răspunsul pe care îl dăm la a doua întrebare, interlocutorul primeşte o nouă informaţie de un bit. Continuînd în acest fel şi observînd că $16 = 8 \times 2$, $8 = 4 \times 2$, $4 = 2 \times 2$, $2 = 1 \times 2$, constatăm că interlocutorul primeşte, în total, o informaţie de 7 biţi, deoarece la fiecare întrebare răspunsul căpătat reprezintă o informaţie de un bit. Pe de altă parte, după ce a primit răspunsul la a şaptea întrebare, interlocutorul este în deplină măsură de a identifica pagina 58; într-adevăr, după primirea răspunsului afirmativ la întrebarea a şasea, interlocutorul ştie că pagina căutată este anterioară lui 59, dar nu este anterioară lui 57. Rămîne de decis dacă pagina căutată este 57 sau 58. Acest lucru devine posibil tocmai prin primirea răspunsului la ultima întrebare.

Aşadar, informaţia căpătată prin precizarea uneia dintre paginile unei cărţi de 128 de pagini este egală cu 7 biţi. Provenienţa numărului 7 este uşor de identificat. La fiecare etapă, numărul de pagini rămase a fost împărţit la 2; deoarece avem $128 = 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times 2 \times$ $\times 2 = 2^7$, au fost necesare 7 etape. Iată un aspect interesant al soluţiei obţinute. Faptul că informaţia considerată este egală cu 7 revine la faptul că, ridicînd pe 2 la puterea 7, obţinem tocmai numărul 128 de pagini ale cărţii. Insă, prin definiţie, puterea la care trebuie să ridicăm pe 2 ca să obţinem un număr n este logaritmul lui n în baza 2. Deci, 7 este logaritmul lui 128 în baza 2. Obţinem astfel, generalizînd raţionamentul de mai sus, următoarea regulă:

Informaţia obţinută prin precizarea unei variante dintre n *variante egal probabile este egală cu logaritmul lui* n *în baza* 2. Notînd această informaţie cu H_0, putem scrie

$$H_0 = \log_2 n.$$

Deoarece probabilitatea[1] P de apariţie a uneia dintre cele n variante este, evident, egală cu $\frac{1}{n}$, şi deoarece $\log_2 \frac{1}{n} = \log_2 1 - \log_2 n = 0 -$ $- \log_2 n = - \log_2 n$, putem scrie

$$H_0 = - \log_2 p \tag{1}$$

În experienţa cu cartea, considerată mai sus, avem $H_0 = 7$.

---

[1] Prin probabilitatea unei variante înţelegem, în articolul de faţă, ceea ce de fapt constituie frecvenţa relativă a acestei variante, şi anume raportul dintre numărul de apariţii ale acestei variante şi numărul tuturor apariţiilor posibile.

De exemplu, probabilitatea ca, aruncînd un zar perfect cubic şi omogen, să obţinem un număr par, este egală cu $\frac{3}{6} = \frac{1}{2}$. Certitudinea corespunde probabilităţii egale cu 1, iar imposibilitatea corespunde probabilităţii egale cu zero.

3. Cînd rezultatele nu au aceeaşi probabilitate

Să încercăm să desprindem semnificaţia generală a formulei (1). S-a considerat o experienţă cu n rezultate posibile şi s-a presupus că fiecare dintre aceste n rezultate are aceeaşi probabilitate P de apariţie. În aceste condiţii, relaţia (1) afirmă următorul fapt: cantitatea de informaţie care revine, în medie, unui rezultat al experienţei este egală, în biţi, cu $-\log_2 p$.

În exemplul considerat mai sus, al cărţii cu 128 de pagini, am avut tocmai o experienţă de tipul descris; într-adevăr, cele 128 de rezultate posibile ale acestei experienţe sînt la fel de probabile (echiprobabile).

Insă, în cele mai multe experienţe reale, condiţia de egală probabilitate a rezultatelor nu este îndeplinită. În româneşte, consoana *s* apare mai des decît consoana *h*, substantivele sînt mai frecvente decît adjectivele, nominativul apare mai des decît vocativul, indicativul decît subjonctivul etc. În experienţele cu caracter lingvistic, rar se întîmplă ca rezultatele să fie egal probabile. În aceste condiţii, formula (1) dă o aproximare destul de grosolană a cantităţii de informaţie. Este nevoie de o aproximare mai bună, care să ţină seamă de diferenţele de probabilitate ale rezultatelor posibile. Iată cum se obţine această ameliorare. Fie $r_1, r_2, \ldots, r_i, \ldots r_n$ cele n rezultate posibile într-o anumită experienţă. Fie p_i probabilitatea ca experienţa să aibă rezultatul r_i $(i = 1, 2, \ldots n)$. După formula (1), cantitatea de informaţie obţinută în ipoteza că toate rezultatele au probabilitatea p_i este

$$-\log_2 p_i.$$

Vom considera media ponderată a celor n cantităţi de informaţie astfel obţinute[1]:

---

[1] Fiind date n numere, fie ele $a_1, a_2, \ldots, a_n$, şi alte n numere $p_1, p_2, \ldots, p_n$, media ponderată a numerelor $a_1, a_2, \ldots, a_n$ cu ponderile $p_1, p_2, \ldots, p_n$ este, prin definiţie, expresia

$$\frac{p_1a_1 + p_2a_2 + \cdots + p_na_n}{p_1 + p_2 + \cdots + p_n}.$$

Dacă, de exemplu, un elev obţine nota 7 la proba scrisă şi nota 10 la proba orală

$$-\log_2 p_1, -\log_2 p_2, \ldots, -\log_2 p_i, \ldots, -\log_2 p_n.$$

Aceasta înseamnă că se consideră expresia

$$\frac{p_1(-\log_2 p_1) + p_2(-\log_2 p_2) + \ldots + p_i(-\log_2 p_i) + \ldots + p_n(-\log_2 p_n)}{p_1 + p_2 + \cdots + p_n}$$

Din faptul că, oricum ar evolua experienţa, ea are ca rezultat unul dintre rezultatele $r_1, r_2, \ldots, r_i, \ldots, r_n$ şi deoarece aceste rezultate sînt incompatibile două cîte două, avem

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_i + \cdots + p_n = 1,$$

deci, notînd expresia (2) cu H_1, rezultă că

$$H_1 = -p_1 \log_2 p_1 - p_2 \log_2 p_2 - \cdots - p_i \log_2 p_i - \cdots - \\ - p_n \log_2 p_n.$$

H_1 constituie o apreciere mai bună a cantităţii de informaţie decît H_0. În cazul particular în care $p_1 = p_2 = \ldots = p_i = \ldots = p_n$, notînd cu p valoarea comună a celor n probabilităţi, obţinem

$$H_1 = \underbrace{-p \log_2 p - \cdots - p \log_2 p}_{\text{de } n \text{ ori}}$$

şi, deoarece $np = 1$, rezultă că $H_1 = H_0$, aşa cum era de aşteptat. În general însă, avem, după cum se arată uşor,

$$H_0 \geqslant H_1,$$

egalitatea fiind posibilă numai dacă $p_1 = p_2 = \ldots = p_n$.

şi dacă atribuim probei scrise o pondere dublă faţă de proba orală, atunci nota medie pe care o va primi elevul va fi

$$\frac{2.7 + 1.10}{2 + 1} = 8.$$

Deci, media ponderată a numerelor 7 şi 10, cu ponderile 2 şi 1, este 8.

Mărimea H_0 se mai numeşte *entropia*[1] *de ordinul zero* a experienţei considerate, iar mărimea H_1 se mai *numeşte entropia de ordinul întîi*. Termenul de *entropie* este împrumutat din termodinamică. Noţiunea de entropie din teoria informaţiei are comun cu noţiunea de entropie din termodinamică faptul că şi una şi cealaltă măsoară gradul de nedeterminare al unui fenomen. De altfel şi expresia lor matematică este asemănătoare. (Pentru noţiunea de entropie din termodinamică, vezi cartea lui G. Gamow[2].)

Entropia de ordinul întîi prezintă o mare însemnătate lingvistică, însă utilizarea ei este încă imposibilă, datorită inexistenţei unor lucrări preliminare. În expresia entropiei de ordinul întîi intervin probabilităţile diferitelor rezultate ale experienţei considerate şi tocmai aceste probabilităţi nu sînt cunoscute pentru cea mai mare parte a experienţelor cu fapte de limbă. Să presupunem, de exemplu, că vrem să determinăm entropia de ordinul întîi a sistemului cazual românesc. Aici, rezultatele posibile ale experienţei sînt cele cinci cazuri ale limbii române. Întrucît nu dispunem încă de o cercetare statistică asupra acestei părţi a gramaticii româneşti, nu se cunoaşte probabilitatea de apariţie într-un text a fiecărui caz. Nu dispunem deocamdată de o cercetare statistică asupra părţilor de vorbire ale limbii române; de aceea nu putem încă stabili entropia lor. Unele cercetări statistice asupra părţilor de vorbire din limba franceză au fost efectuate de P. Guiraud[3]. (Pentru limba rusă se poate cita statistica lui Nikonov.)

Chiar din cele cîteva probleme semnalate mai sus, este uşor să ne dăm seama de dependenţa strînsă în care se află cercetarea entropiei lingvistice cu nivelul general al fonologiei şi gramaticii structurale. Dacă, de exemplu, am rămîne la definiţiile semantice ale părţilor de vorbire, aşa cum le-am învăţat în şcoală, atunci statistica părţilor de vorbire ar fi într-atît impregnată de elemente subiective, încît entropia stabilită pe baza lor ar avea o valoare ştiinţifică destul de redusă.

Dacă fonemul ar fi considerat, ca pe vremea lui Baudouin de Courtenay, o realitate mai mult psihologică decît obiectivă, ar fi greu să evaluăm entropia fonologică a unei limbi. (O cercetare statistică

---

[1] Uneori, termenul de entropie e considerat sinonim cu „cantitate de informaţie,,. De fapt, numai valoarea lor absolută este aceeaşi; cantitatea de informaţie e pozitivă, în timp ce entropia e negativă.

[2] *Unu, doi, trei ... infinit*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1959.

[3] *Les caractères statistiques du vocabulaire*, Paris, 1954.

asupra fonemelor limbii române a fost întreprinsă de M. Grumăzescu[1].) De aici, marea importanță pe care o prezintă, pentru aplicarea teoriei informației în lingvistică, cercetările pe baze poziționale, analiza distributivă sau contextuală, atît în fonologie cît și în gramatică. Modelarea matematică a limbii creează condiții optime pentru aplicarea teoriei informației în lingvistică.

4. Influența la distanță

Cele arătate în paragraful precedent nu rezolvă încă problema evaluării entropiei în limbă. Unitățile lingvistice (foneme, morfeme, cuvinte etc.) posedă nu numai o anumită probabilitate de apariție, dar și o anumită capacitate de a se combina între ele. Fonemul /*a*/ este mai des urmat de /*r*/ decît de /*u*/; un morfem de timp se combină cu o bază verbală, dar niciodată cu una nominală. Se pune astfel problema ca, pe baza stabilirii probabilităților combinațiilor de cîte două unități, să se evalueze entropia H_2 de ordinul al doilea. Această problemă a fost rezolvată în cadrul teoriei informației (pentru detalii, vezi cartea lui I.M.Iaglom și A. M. Iaglom[2]).

Intuitiv, ne așteptăm să avem $H_1 \geqslant H_2$; acest fapt poate fi demonstrat în mod riguros.

O statistică a combinațiilor de cîte două litere, în texte românești literare și jurnalistice, a fost efectuată de către Ed. Nicolau, C. Sala și Al. Roceric[3]. Este necesar să se elaboreze o statistică relativă la combinațiile de cîte două foneme, morfeme sau sintagme.

Teoretic, putem continua, definind entropiile de ordinul al treilea, al patrulea etc., entropii care vor ține seamă de probabilitățile de apariție a grupurilor de cîte trei, patru etc. unități de un anumit nivel. Notînd aceste entropii prin H_3, H_4 etc. (pentru detalii, vezi cartea lui I. M. Iaglom și A. M. Iaglom, citată mai sus), se constată că au loc inegalitățile

$$H_0 \geqslant H_1 \geqslant H_2 \geqslant H_3 \geqslant \dots \geqslant H_n \geqslant H_{n+1} \geqslant \dots, \qquad (3)$$

---

[1] În Comunicările Academiei R.P.R., 6, 10, 1955.

[2] *Probabilitate și informație*, București, 1960.

[3] *Observații asupra entropiei limbii române*, în SCL, X, 1, 1959.

lucru firesc, deoarece, pe măsură ce ţinem seamă de probabilităţile de apariţie a unor combinaţii din ce în ce mai mari de unităţi, nedeterminarea se micşorează.

Se pune însă problema dacă, din punct de vedere lingvistic, considerarea acestor entropii de ordin superior prezintă interes. Răspunsul nu numai că este afirmativ, dar ilustrează cît se poate de convingător semnificaţia profundă a teoriei informaţiei pentru lingvistică. Iată despre ce este vorba. Este o problemă firească aceea de a stabili influenţa la distanţă a unităţilor lingvistice. Dacă la începutul unei cărţi întîlnim cuvîntul „fonem", este puţin probabil ca la sfîrşitul aceleiaşi cărţi să apară cuvîntul „fermentare", dar e foarte probabil să întîlnim cuvîntul „neutralizare". Am ales intenţionat o situaţie extremă, care arată că apariţia unui cuvînt într-un text influenţează chiar apariţia cuvintelor foarte depărtate de el în textul respectiv. Se pot da şi exemple cu o semnificaţie inversă, care să sugereze că, în unele situaţii, un cuvînt nu are nici o influenţă asupra cuvîntului imediat următor. Problema care se pune este aceea de a stabili care este influenţa medie la distanţă a cuvintelor dintr-un text. Influenţa la distanţă a cuvintelor într-un text este dată de acel număr n începînd de la care, în şirul (3), avem $H_n = H_{n+1} = H_{n+2} = = \ldots$, unde fiecare entropie se referă la apariţiile de cuvinte. Dar care este această valoare a lui n? Iată o problemă care nu a fost încă rezolvată pentru nici o limbă. Aici există atît dificultăţi de ordin lingvistic, legate de volumul mare al vocabularului unei limbi, cît şi de ordin tehnic, legate de complicaţiile calculatorii care intervin în evaluarea entropiilor de ordin superior.

Problema influenţei la distanţă a primit o soluţie aproape completă în ceea ce priveşte entropia pe literă, deşi în acest caz intuiţia ne vine mai puţin în ajutor decît în cazul cuvintelor şi, deci, ne poate induce în eroare mai uşor. Cercetările efectuate de Burton şi Licklider pentru limba engleză au permis să se stabilească valoarea de 30. Aceasta înseamnă că $H_{29} > H_{30} = H_{31} = H_{32} = \ldots$, cu alte cuvinte, în general, apariţia unei litere influenţează apariţiile următoarelor 30 de litere, dar de la litera a 31-a influenţa se stinge. Aceasta mai înseamnă că apariţia unei litere este influenţată, în medie, de cele 30 de litere imediat precedente[1].

I. M. Iaglom şi A. M. Iaglom emit ipoteza că această valoare de 30 este valabilă şi pentru celelalte limbi. Valoarea de 30 pare sur-

[1] N. G. Burton, J. C. Licklider, *Long-range Constraints in the Statistical Structure of Printed English*, în „American Journal of Psychology", 68, 4, Baltimore, 1955.

prinzătoare; intuiția ne spune că influența unei litere are o rază de acțiune mult mai mică. Aici se vede limpede eficacitatea teoriei informației, finețea cu care ea înregistrează fenomene care scapă unei analize nemijlocite, empirice.

Dar nu literele interesează cel mai mult pe lingvist. Este ușor de dat exemple care arată că și apariția unui cuvînt exercită o influență la distanță. Tocmai acest fapt l-a avut în vedere N. Chomsky, cînd a definit noțiunea de „*(i, j)*-dependență". În secvența *Dacă nu te liniștești și nu mănînci tot ce ți-am dat, atunci nu-ți mai cumpăr jucării*, apariția cuvîntului *dacă* face foarte probabilă, la o distanță apreciabilă, apariția cuvîntului *atunci*. În limba germană, prezența lui *gefunden* la sfîrșitul unei fraze este rezultatul acțiunii la distanță a unui verb ca *ich habe, er hat* sau altul de acest fel. Tot așa, în limba rusă apariția lui *если* determină apariția — uneori la o distanță mare — a lui *то*, în limba engleză apariția lui *either* determină apariția lui *or*, iar apariția lui *if* determină apariția lui *then*.

Exemplele de mai sus ilustrează influența la distanță a cuvintelor. În ceea ce privește influența la distanță a morfemelor gramaticale, ea este ilustrată de fenomene ca acordul și recțiunea. În secvența de morfeme *fat-ă bogat-ă*, morfemul al doilea determină apariția celui de-al patrulea, iar în secvența *uș-a cas-ei* morfemul *-ei*, deși nu e unicul posibil pe poziția respectivă, nu poate fi înlocuit cu orice alt morfem gramatical din flexiunea lui *casă*; de exemplu, nu poate fi înlocuit cu *a*. Și aici se manifestă influența morfemului al doilea al secvenței considerate. Ultimul exemplu este caracteristic pentru cele mai multe influențe la distanță; aceste influențe nu se manifestă atît prin determinarea cu necesitate a apariției unui anumit morfem, cît prin restrîngerea libertății de alegere, deci prin micșorarea numărului de morfeme care pot să apară pe o anumită poziție.

Se pune acum problema: cum să se măsoare această acțiune la distanță a morfemelor? Cum să se compare două fenomene de influență la distanță, stabilindu-se care dintre ele este mai pronunțat? Astfel de probleme sînt deosebit de importante, deoarece această „acțiune la distanță" cuprinde, drept cazuri particulare, fenomenul de „*(i, j)* — dependență" considerat de N. Chomsky și fenomenul de determinare heterosintagmatică, studiat de L. Hjelmslev și considerat de el fundamental în distingerea morfemelor de plereme sau, mai general, a exponenților de constituenți.

În ceea ce privește aprecierea globală, în medie, a influenței la distanță care se manifestă între morfemele unei limbi, problema se rezolvă stabilind entropia morfematică de ordin superior a limbii

respective. Pentru fiecare morfem şi pentru fiecare combinaţie de morfeme se va stabili, în prealabil, probabilitatea de apariţie şi se va aplica apoi formula entropiei de ordin superior. Dacă, de exemplu, vom calcula probabilităţile de apariţie a combinaţiilor de cel mult zece morfeme, vom putea stabili entropia morfematică de ordinul zece, obţinînd astfel o măsură a influenţei la distanţă a morfemelor din limba respectivă, făcînd abstracţie de acţiunile care se exercită la o distanţă mai mare de zece morfeme. Însă în afară de o astfel de apreciere globală a acţiunii la distanţă, interesează şi aprecierea locală, care să dea posibilitatea de a se compara două secvenţe morfematice determinate. O problemă asemănătoare se pune pentru secvenţele de foneme. Intuitiv, este foarte greu, dacă nu imposibil, să spunem în care dintre secvenţele CASĂ MARE şi CASĂ MICĂ este mai puternică acţiunea la distanţă a fonemelor. Folosind probabilităţile de apariţie ale grupurilor de foneme CASĂ MA, CASĂ MI, CASĂ MAR, CASĂ MIC, CASĂ MARE, CASĂ MICĂ putem stabili entropia fiecăreia dintre secvenţele considerate. Astfel, entropia trecerii de la CASĂ M la CASĂ MA sau CASĂ MI este dată de expresia

$$- p^{(1)} \log_2 p^{(1)} - p^{(2)} \log_2 p^{(2)} - \ldots - p^{(i)} \log_2 p^{(i)} - \ldots$$
$$\ldots - p^{(n)} \log_2 p^{(n)},$$

unde prin $p^{(i)}$ s-a notat probabilitatea ca fonemul de rang i să fie precedat de grupul CASĂ M; aici, i ia valorile de la 1 la n, n fiind numărul fonemelor din limba română. Stabilirea acestor probabilităţi este destul de dificilă. De asemenea, folosirea formulelor care dau entropiile de ordin superior conduce, de la ordinul 31 în sus, la calcule foarte laborioase. Dăm, în tabelul de mai jos, valorile entropiilor calculate pentru cîteva limbi europene.

Entropia / Limba	H_0	H_1	H_2	H_3
Rusa vorbită	5,38	4,76	3,69	0,70
Rusa scrisă	5	4,35	3,52	3,01
Engleza scrisă	4,76	4,03	3,32	3,10
Germana scrisă	4,70	4,10		
Franceza scrisă	4,70	3,98		
Spaniola scrisă	4,70	4,01		
Româna scrisă	4,70	4,11		

Pentru înțelegerea semnificației valorilor înscrise în tabelul de mai sus, vom face unele precizări. Entropia este calculată pe literă, pentru limba scrisă, și pe fonem, pentru limba vorbită. Alfabetul limbii ruse a fost considerat ca fiind alcătuit din 32 de litere (*ё* a fost asimilat cu *e*, iar ъ cu ь; spațiul alb dintre cuvinte a fost considerat ca literă aparte). În limba engleză, spațiul alb e asimilat cu o literă aparte; în schimb, în limbile germană, franceză, română și spaniolă spațiul alb nu a fost considerat ca literă aparte, astfel încît alfabetul acestor limbi a fost evaluat la 26 de litere. Entropia limbii ruse vorbite a fost stabilită de C. Cherry, M. Halle și R. Jakobson[1]. Valoarea găsită de acești autori pentru H_3 este însă pusă sub semnul îndoielii, volumul analizat de ei fiind insuficient pentru stabilirea probabilităților combinațiilor de cîte trei foneme.

Pentru modul de stabilire a celorlalte entropii, se pot găsi referințe mai detaliate la I. M. Iaglom, R. L. Dobrușin și A. M. Iaglom[2], precum și în cartea lui O. S. Ahmanova, I. A. Melciuc, E. V. Paduceva și R.M. Frumkîna[3]. Pentru limba română, datele au fost luate din articolul lui Ed. Nicolau, C. Sala și Al. Roceric citat mai sus; pentru evaluarea lui H_1 s-au folosit texte din presă.

5. Determinarea experimentală a entropiei limbii

După cum am văzut mai sus, pentru a se putea folosi formulele care dau entropiile de ordin superior este necesar să se stabilească în prealabil probabilitățile diferitelor combinații de litere, foneme, morfeme etc. Insă numărul acestor combinații este foarte mare.

În lucrarea sa asupra entropiei limbii engleze, Shannon propune o metodă de evaluare a entropiei pe literă care evită probabilitățile combinațiilor de litere[4]. În schimb, este necesară stabilirea probabilităților $q_i^{(N)}$ pentru ca litera a N-a din text să fie indicată corect la încercarea a i-a, presupunîndu-se cunoscute cele N-1 litere prece-

---

[1] *Towards the Logical Description of Languages in Their Phonemic Aspect*, în „Language", 29, 1, 1953, p. 34–46.

[2] *Teoria informației și lingvistica*, în „Analele româno-sovietice", seria Matematică-fizică, 3, 1960.

[3] *О точных методах исследования языка*, Moscova, 1961.

[4] C. E. Shannon, *Prediction and Entropy in Printed English*, în „Bell. Syst. Techn. J.", 30, 1951, p. 50–64.

dente. Avantajul acestei metode constă în faptul că probabilităţile $q_i^{(N)}$pot fi determinate experimental. Într-adevăr, orice bun cunoscător al limbii române are o cunoaştere intuitivă a acestor probabilităţi, fapt ilustrat prin experimente de ghicire de tipul următor:

Se ia un text, dîndu-se interlocutorului posibilitatea de a cunoaşte primele N-1 litere din text. I se cere să ghicească litera a N-a, repetîndu-se încercarea pînă ce se obţine o ghicire corectă, apoi, pe baza cunoaşterii primelor N litere, i se cere să ghicească litera a $N+1$-a şi se notează şi de astă dată numărul încercărilor necesare unei ghiciri corecte ş.a.m.d.

La valoarea $N=1$, deci la începutul experimentului, nedeterminarea este maximă, deci şansa de a ghici prima literă din text este foarte mică. Aceasta înseamnă că probabilităţile $q_1^{(1)}$, $q_2^{(1)}$, $q_3^{(1)}$ de a ghici prima literă dintr-o singură încercare, din două, respectiv din trei încercări sînt foarte mici. La valoarea $N=2$, şansele de ghicire sînt simţitor mărite. Dacă, de exemplu, prima literă a fost R, atunci litera a doua nu poate fi decît A, E, I, $Î$, O, $Ă$ sau U. Rezultă că $q_1^{(1)} < q_1^{(2)}$, $q_2^{(1)} < q_2^{(2)}$.

Pe măsură ce experimentul înaintează, interlocutorul face cunoştinţă cu o porţiune din ce în ce mai mare a textului, putînd astfel valorifica, pe lîngă cunoaşterea structurii statistice a limbii române, şi informaţia semantică a textului în cauză. Astfel, dacă la etapa $N=33$, deci în momentul în care trebuie ghicită litera a 33-a din text, primele 32 de litere (inclusiv spaţiul alb) se înfăţişează sub forma

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, E

atunci probabilitatea $q_1^{(33)}$ ca litera a 33-a să fie ghicită de la prima încercare este mult mărită de cunoaşterea informaţiei semantice furnizate de secvenţa primelor 32 de litere (în ipoteza că interlocutorul este în stare să recepţioneze această informaţie); într-adevăr, este probabil ca litera a 33-a să fie N, textul evoluînd în modul următor:

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, ENTROPIA SA ESTE MICĂ.

Însă nu putem afirma că $q_1^{(32)} = 1$, deci că apariţia lui N pe poziţia 33 este certă; s-ar putea, de exemplu, ca litera a 33-a să fie S, textul evoluînd astfel:

REDUNDANŢA TEXTULUI FIIND MARE, ESTE DE AŞTEPTAT CA.....

În orice caz, probabilitatea ca litera a 33-a să fie ghicită după primele trei-patru încercări este foarte mare, deci foarte apropiată de 1.

Efectuînd un număr mare de experimente de acest fel, se obțin aproximări destul de bune ale valorilor $q_i^{(N)}$. Pe baza acestor valori, se obține o aproximare a entropiilor H_n de ordin superior, prin următoarele inegalități stabilite de Shannon.

$$2(q_2^{(N)} - q_3^{(N)})\log_2 2 + 3(q_3^{(N)} - q_4^{(N)})\log_2 3 + \ldots + (n-1)(q_{n-1}^{(N)} - q_n^{(N)})$$

$$\log_2(n-1) + nq_n^{(N)}\log_2 n \leqslant H_n \leqslant - q_1^{(N)}\log_2 q_1^{(N)} - q_2^{(N)}\log_2 q_2^{(N)} \ldots$$

$$\ldots - q_n^{(N)}\log_2 q_n^{(N)}.$$

Acum apar și unele inconveniente ale acestei metode. Într-adevăr, ea nu furnizează valoarea lui H_n, ci doar o limitare inferioară și una superioară a lui H_n, deci un interval în care se găsește H_n. Pe de altă parte, dacă se poate presupune că orice bun cunoscător al limbii române posedă intuitiv structura ei statistică în ceea ce privește literele, este mai greu de presupus acest lucru în ceea ce privește fonemele sau morfemele. Această observație este valabilă pentru orice limbă și poate că aceasta este cauza pentru care astfel de experimente de predicție nu au fost efectuate cu succes decît pentru entropia pe literă. Cităm, în acest sens, determinarea, pentru limba engleză, a entropiei H_N pe literă, de către Shannon pentru $N = 1, 2, 3, \ldots, 15$ și $N = 100$ și de către Burton și Licklider pentru $N = 1, 2, 4, 8, 16, 32, 64, 128$ și $N \approx 10\,000$. Aceștia din urmă au utilizat un material mai vast, deci rezultatele lor sînt mai bune decît ale lui Shannon. Tocmai în felul acesta s-a obținut rezultatul citat mai sus, conform căruia șirul $\{H_N\}$ devine staționar începînd de pe la rangul 30, cu alte cuvinte $H_{30} = H_{31} = H_{32} = \ldots = H_{100} = H_{101} = \ldots$

Fără îndoială că, pe măsură ce se vor realiza progrese în alcătuirea, pe baze obiective, a inventarului fonematic al diferitelor limbi, se vor putea găsi un număr destul de mare de lingviști care, avînd o cunoaștere profundă atît a limbii cît și a structurii ei fonematice, să poată fi folosiți pentru realizarea unor experimente de ghicire a fonemelor, care să conducă la o mai bună evaluare a entropiei limbii vorbite. Deocamdată, astfel de experimente au dat rezultate slabe.

6. Entropia cuvintelor și legătura ei cu entropia literelor

Există o strînsă legătură între aceste două entropii. Fiecare dintre ele poate fi stabilită pe baza celeilalte, dar și independent de cealaltă. Stabilirea entropiei de ordinul întîi a cuvintelor este mult ușurată de cunoscuta lege a lui Zipf. Amintim că, după această lege, așezînd cuvintele într-o listă în ordinea descrescîndă a frecvenței lor, probabilitatea p_n a cuvîntului al n-lea din listă este dată de

$$p_n = \frac{k}{n},$$

unde K este o constantă a textului considerat, care se determină în felul următor: pe de o parte avem, notînd cu m numărul cuvintelor,

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_m = 1,$$

cu alte cuvinte suma probabilităților de apariție a diferitelor cuvinte este egală cu 1, deoarece apariția unui cuvînt oarecare din vocabular este certă.

Pe de altă parte, conform legii lui Zipf, avem

$$p_1 + p_2 + \cdots + p_m = \frac{K}{1} + \frac{K}{2} + \cdots + \frac{K}{m} = K\left(1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}\right),$$

deci

$$K\left(1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}\right) = 1,$$

de unde rezultă

$$K = \frac{1}{1 + \frac{1}{2} + \cdots + \frac{1}{m}}.$$

Shannon a determinat valoarea constantei K pentru limba engleză, obținînd $K = 0,1$. Se observă că valoarea lui K poate fi determinată și experimental; într-adevăr, avem $p_1 = \frac{K}{1} = K$, deci K este probabilitatea de apariție a cuvîntului cel mai des întîlnit.

O dată cunoscută valoarea lui K, putem determina probabilităţile $p_1, p_2, \ldots, p_n, \ldots$ prin raporturile $\frac{K}{1}, \frac{K}{2}, \ldots, \frac{K}{n}, \ldots$ Înlocuind valorile acestor probabilităţi în expresia entropiei de ordinul întîi, obţinem rezultatul dorit. Shannon a stabilit pe această cale entropia de ordinul întîi a cuvintelor din limba engleză, obţinînd valoarea aproximativă de 11,82 biţi.

Dacă notăm cu s lungimea medie a cuvintelor dintr-o anumită limbă, atunci, împărţind la $s + 1$ entropia cuvintelor, obţinem entropia literelor sau fonemelor din limba respectivă (după cum cuvintele au fost considerate ca secvenţe de litere sau de foneme). Într-adevăr, dacă un cuvînt este format din s litere, atunci, împreună cu spaţiul alb care-l desparte de cuvîntul următor, el va avea $s + 1$ litere. Unei litere îi revine, deci, în medie, a $s + 1$ - a parte din entropia care revine unui cuvînt. Astfel, în limba engleză un cuvînt are, în medie, patru sau cinci litere, deci entropia unei litere este aproximativ a şasea parte din entropia unui cuvînt.

Invers, cunoscînd entropia unei litere, înmulţirea ei cu $s + 1$ furnizează entropia unui cuvînt.

7. Redundanţa[1]

Compararea a două limbi din punctul de vedere al entropiei lor poate întîmpina dificultăţi din cauza deosebirilor existente în mărimea alfabetului, a vocabularului sau a inventarului fonematic sau morfematic, deosebiri care determină nemijlocit diferenţe — în fapt nesemnificative — între entropiile limbilor respective. Pentru acest motiv, în locul entropiei obişnuite de ordinul n, pe care am notat-o cu H_n, şi pe care o vom numi *entropia absolută de ordinul n*, vom introduce *entropia relativă de ordinul n*, pe care o vom nota cu h_n şi o vom defini ca raportul dintre entropia absolută de ordinul n şi entropia absolută de ordinul zero:

$$h_n = \frac{H_n}{H_0}.$$

[1] Scris uneori şi *redondanţă* (după fr. *redondance*). Cuvîntul a pătruns în toate limbile din engleză (*redundancy*), de aceea preferăm grafia cu *u* (cf. *abundenţă*, tot cu *u*).

În felul acesta, este înlăturată influenţa nesemnificativă despre care am vorbit mai sus. Deoarece avem $H_n \leqslant H_0$, rezultă că entropia relativă de ordinul n este totdeauna cuprinsă între 0 şi 1. Dacă $h_n = 0$, atunci $H_n = 0$, deci $H_p = 0$ pentru $p \geqslant n$, deci combinaţiile de cel puţin n elemente sînt perfect determinate, astfel încît cunoaşterea lor nu mai furnizează nici o informaţie. Dacă $h_n = 1$, atunci $H_n = H_0$; în aceste condiţii, deoarece H_0 înregistrează doar mărimea inventarului de bază, iar H_n înregistrează influenţa la o distanţă de cel mult n elemente, rezultă că o astfel de influenţă este, în fapt, inexistentă. Deci, combinarea elementelor în grupuri de cel mult n elemente nu întîmpină nici o restricţie, fiecare combinaţie de cel mult n elemente avînd aceeaşi probabilitate de apariţie. Între aceste două situaţii extreme, există o infinitate de posibilităţi pentru h_n, corespunzătoare infinităţii valorilor cuprinse între 0 şi 1. Deoarece situaţia $h_n = 1$ corespunde unei libertăţi totale în modul de combinare a elementelor, rezultă că diferenţa $1-h_n$ măsoară gradul de abatere de la libertatea totală de combinare a elementelor şi de la egala probabilitate de apariţie a acestor combinaţii. Această diferenţă se numeşte *redundanţa de ordinul* n şi o vom nota cu r_n. Redundanţa de ordinul n creşte atunci cînd entropia de ordinul n descreşte şi descreşte atunci cînd entropia de ordinul n creşte. Deoarece $h_0 \geqslant h_1 \geqslant h_2 \geqslant \cdots \geqslant h_n \geqslant \cdots$, rezultă că

$$r_0 \leqslant r_1 \leqslant r_2 \leqslant r_3 \leqslant \cdots \leqslant r_n \leqslant \cdots,$$

deci redundanţa de ordinul n creşte o dată cu valoarea lui n.

Ne propunem să urmărim, în cele ce urmează, pe o limbă fabricată de noi, modul în care necesităţile comunicării determină introducerea unor restricţii care măresc din ce în ce mai mult redundanţa limbii respective, deci îi micşorează entropia.

Să presupunem că ar exista o limbă (sau un cod) cu patru sunete *a, b, e, c*. Cuvintele acestei limbi ar putea fi alcătuite din oricîte sunete, aranjate oricum; există deci cuvinte ca *b, be, cabe, bbeacbaecbebe, aecbabeacbeacbecbbbaccaa* etc. Pentru o astfel de limbă, redundanţa de ordinul n este egală cu 0, oricare ar fi numărul natural n, deoarece fiecare combinaţie de sunete are aceeaşi probabilitate de apariţie. Ne vom convinge imediat cît de nepractică este o astfel de limbă. Orice combinaţie putînd fi un cuvînt, aceasta înseamnă că orice combinaţie are sens. Să ne închipuim că avem de transmis un mesaj cu ajutorul acestui cod şi că folosim, cu rol de canal, cablul telefonic. Oricît de clar am marca limita dintre cuvinte (prin pauze lungi), comunicarea ar fi extrem de anevoioasă.

Într-adevăr, cum s-ar recepționa o propoziție ca *bbbbcc aacbebb*? E foarte probabil că la capătul celălalt al firului se va auzi în loc de *bbbbcc, bbbcc* sau *bbbbccc* etc., ceea ce ar fi dezastruos, deoarece combinațiile greșite au, fiecare din ele, cîte un sens aparte, diferit de cel al combinației corecte. Pe de altă parte, din pricina lungimii oricît de mari pe care o pot avea cuvintele acestei limbi, interlocutorul — pînă le identifică, pînă le recunoaște și deci le înțelege — trebuie să asculte cu atenția încordată, ca să nu scape nici un sunet. Un singur sunet uitat dă naștere altui cuvînt și, deci, denaturează mesajul.

Un asemenea cod ar fi extrem de greu de utilizat și din pricina dificultății de a memora astfel de cuvinte aproape imposibil de rostit, extrem de lungi. Chiar în comunicarea prin viu grai, eforturile vorbitorilor ar fi atît de mari și pericolul de a rosti sau a înțelege greșit anumite cuvinte atît de evident, încît codul inventat aici n-ar corespunde cîtuși de puțin funcției sale specifice: asigurarea înțelegerii dintre oameni.

Ce modificări ar trebui să aducem codului descris mai sus ca el să devină utilizabil? În primul rînd, să stabilim că cuvintele nu pot fi oricît de lungi: de exemplu, minimum un sunet, maximum zece sunete[1]. În acest caz, dacă interlocutorul va auzi o succesiune de 11 sau 13 sunete între două pauze, el va ști că aici s-a produs o greșeală. Dar atît nu e suficient. Mai trebuie să introducem și alte restricții, să cerem, de exemplu, ca fiecare cuvînt să conțină măcar o dată un *a*, să nu admită succesiuni mai lungi de doi *c*, un *b*, un *a* sau un *e*, iar între un *b* și un *c* să existe totdeauna un *a* sau un *e*. Aplicînd aceste restricții, cuvintele limbii astfel imaginate vor arăta cam așa: *e, ab, beaccae, babecabeb*. Dacă interlocutorul nostru imaginar va auzi o succesiune ca *ebc* sau *baacbe*, își va da seama imediat că mesajul nu e corect. Un cod cu astfel de restricții are, pe lîngă avantajul detectării erorilor, și pe acela că înlesnește înțelegerea mesajului cînd părți ale lui au fost acoperite de un zgomot oarecare. Dacă în cuvîntul *baca* primul *a* nu s-a auzit și din cuvînt a rămas numai *bca*, receptorul comunicării își va da seama că s-a produs o eroare și va reconstitui cuvîntul în *beca* sau *baca* (pe baza regulii că între *b* și *c* trebuie să fie neapărat un *a* sau un *e*). Contextul îl va ajuta să-și dea seama dacă e vorba de *beca* sau *baca*. Structura codului nostru ne per-

[1] Astfel de restricții caracterizează orice limbă reală, printre altele și pentru motivul că, fără ele, am obține un număr mult prea mare de cuvinte față de nevoile comunicării.

mite să „ghicim" anumite sunete: după *b* știm că urmează *a* sau *e* și nu poate să urmeze *b* sau *c*. Probabilitatea de a ghici corect este deci de 50%. Sunetul care urmează după *b* (adică *a* sau *e*) ne dă o anumită informație, care, în cazul acesta, este egală cu un bit.

Este clar că prin restricțiile introduse am mărit simțitor redundanța codului nostru. Această mărire a fost impusă de nevoile securității comunicării.

Să presupunem însă că un cuvînt începe cu *a*. După *a* poate urma fie *e*, fie *b*, fie *c*. Singura posibilitate exclusă este ca după *a* să urmeze alt *a*. Probabilitatea de a ghici corect este, evident, mai mică. Și sunetele *e*, *b*, *c* ne dau o anumită informație, dar este oare această informație mai mare sau mai mică decît în exemplul precedent? Dacă, după un sunet *A*, poate urma numai unul din două sunete (*x*, *y*), sunetul *X* ne dă o informație mai mică decît atunci cînd după *A* pot urma *y*, *x*, *w*, *z*. Într-adevăr, dacă avem de ales numai între două sunete, șansele de a ghici sînt mai mari decît dacă am avea de ales între trei (sau mai multe) sunete. Atunci cînd ghicirea e mai ușoară, variantele între care avem de ales ne dau informații mai puțin numeroase. Altfel spus, dacă avem de ales între două variante, ne trebuie informație mai puțină decît dacă avem de ales între o sută de variante. Informația este, cum s-a văzut, o măsură a libertății de alegere între mai multe variante.

Restricțiile enunțate mai sus în legătură cu posibilitățile de combinare a celor patru foneme *a*, *b*, *c*, *e* constituie redundanța codului nostru. Deci, redundanța limitează posibilitatea de apariție a unui sunet (de fapt, a oricărei unități dintr-un cod) și, implicit, înlesnește ghicirea apariției sunetului.

Punem acum două noi restricții, care vor mări și mai mult redundanța codului: 1) nici un *a* nu poate fi urmat direct de *e*. Între aceste două sunete trebuie să existe un *b* (cuvinte ca *aeb* nu sînt admise); 2) orice cuvînt trebuie să se termine în *b* (cuvinte ca *eba* nu există).

În noua înfățișare a codului, siguranța transmiterii corecte a mesajului a sporit mult. Dacă receptorul aude *aeb*, el își va da seama că e o greșeală și va reconstitui ușor forma corectă *abeb*. Dacă va auzi *eba*, va restabili imediat cuvîntul *ebab*.

Observăm imediat că *b* final sau intercalat între *a* și *e* poate fi omis în rostire sau scriere, deoarece oricine își va da seama de lipsa lui. Prezența sau absența lui *b* nu creează diferențe de sens, de aceea

acest sunet nu dă nici o informaţie, atîta vreme cît se cunoaşte sunetul care-l precedă şi cel care-l urmează.

Cantitatea de informaţie scade o dată cu numărul variantelor. După *a*, din exemplul de mai sus, nu poate urma decît *b*, deci există o singură variantă. La sfîrşitul cuvîntului nu poate apărea decît *b*, deci iarăşi avem o singură variantă. Minimum de informaţie e dat de situaţia cînd avem două variante (deoarece $H_0 = \log_2 n$, *n* fiind numărul variantelor, în cazul nostru vom avea $H_0 = \log_2 2$, adică $H_0 = 1$); dacă avem mai puţin de două variante, deci o singură variantă, informaţia e mai mică decît 1, şi anume e nulă; $H_0 = 0$, deoarece logaritmul lui 1 în baza 2 este egal cu zero.

Unităţile unui cod a căror apariţie, în anumite condiţii (într-un anumit context), poate fi cu siguranţă prevăzută, şi de aceea nu poartă nici o informaţie, se numesc redundante în condiţiile respective (în contextul respectiv).

De astă dată vedem că redundanţă înseamnă „nici o informaţie" sau „apariţie sigur previzibilă".

Între cele două tipuri de redundanţă (limitare a posibilităţilor de apariţie a unei unităţi şi ghicire sigură a apariţiei unei unităţi) deosebirea e numai de cantitate. În primul caz redundanţa e mai mică, în cel de-al doilea redundanţa e maximă. După cum am văzut, atunci cînd cantitatea de informaţie creşte, redundanţa scade, iar cînd cantitatea de informaţie scade, redundanţa creşte. În alcătuirea codurilor trebuie să se ţină seama de două nevoi contrare: pe de o parte, nevoia de a comunica cît mai mult, de a da cît mai multe informaţii, pe de altă parte, nevoia de a evita erorile de transmitere, de a permite detectarea lor şi de a face posibilă comunicarea în condiţiile existenţei — inevitabile — a perturbaţiilor care îngreuiază procesul de comunicare. Această a doua necesitate reclamă existenţa unei cantităţi suficient de mari de redundanţă. Se vede, aşadar, că redundanţa intervine în limbă pentru a mări siguranţa transmiterii.

8. Redundanţa în limbile naturale

În paginile de mai sus, pentru a clarifica problema noastră, am inventat o limbă cu patru sunete şi cu anumite reguli de combinare a lor în cuvinte. Putem trece acum la limbile reale, pentru a arăta că ele sînt alcătuite după aceleaşi principii. De fapt, lucrul acesta e

adevărat pentru orice cod, cu atît mai mult cu cît codurile se bazează pe acest cod fundamental care este limba.

Limba română, de pildă, este un cod alcătuit dintr-un număr de foneme. Ele nu se pot combina pentru a forma cuvinte decît respectînd anumite reguli. Faptul că două sau mai multe sunete nu pot apărea unul după altul într-o anumită limbă se poate datora mai multor motive: mai întîi, pentru că ar fi greu de rostit (noțiunea aceasta de dificultate a rostirii e relativă; un grup de sunete care pare unui român imposibil de rostit e foarte frecvent în alte limbi). În al doilea rînd, pentru că există în fiecare limbă anumite reguli de combinare, rezultatul evoluției limbii respective. Anumite îmbinări de sunete nu se întîlnesc aici, deși vorbitorii le-ar putea rosti foarte bine (și le rostesc cu ușurință atunci cînd se exprimă într-o limbă străină[1]).

În limba română, există numeroase reguli de combinare a sunetelor; de pildă, nici un cuvînt nu poate începe cu grupurile *dbl-*, *gcr-* etc., nici un cuvînt nu se poate termina într-o consoană dublă; anumite grupuri consonantice pot apărea la începutul și la mijlocul cuvîntului, dar nu și la sfîrșitul lui (de pildă *str*). Toate aceste reguli constituie fenomene de redundanță la nivelul fonemelor, limitînd posibilitatea apariției unora dintre ele. Există și cazuri de redundanță maximă (previziune certă). De exemplu, atunci cînd auzim un „pseudo *i* final", ca acela din *colți*, știm că așa se termină cuvîntul. (După un astfel de *i* nu poate urma decît alt cuvînt sau se încheie vorbirea. Previziunea noastră e sigură sută la sută.)

În timpul în care vorbim, avem impresia că ne alegem singuri cuvintele, că spunem ceea ce vrem să spunem. Analizarea redundanței ne dovedește însă că numai o parte din mesaj e rezultatul alegerii noastre; restul îl spunem aproape fără să vrem, siliți de regulile codului folosit. (Aceste reguli au un caracter statistic, adică arată ce se întîmplă în medie, ce e mai probabil și ce e mai puțin probabil.)

Redundanța sunetelor depinde și de factorul semantic. Să facem acum cîteva experiențe simple:

1. Ne formulăm în minte o propoziție care începe cu *b*. Rostim numai acest *b* și cerem interlocutorului să ghicească sunetul următor. Neștiind ce intenționăm să spunem, interlocutorul va avea de ales

---

[1] Fără astfel de restricții am obține mult mai multe cuvinte decît avem nevoie în practica comunicării. De pildă, într-o limbă cu 36 de foneme s-ar obține 36 de cuvinte monofonematice, 1296 de cuvinte de 2 foneme, 46 656 de 3 foneme, 1 679 616 de 4 foneme etc. (36^1, 36^2, 36^3, 36^4 etc.) (A. Martinet, *Eléments de linguistique générale*, Paris).

între posibilitățile oferite de regulile de redundanță ale limbii române (pe care orice vorbitor al acestei limbi le cunoaște din practică) : după *b* poate urma fie o vocală *(a, ă, e, i, î, o, u)*, fie o semivocală (e̯, i̯, o̯), fie una din sonantele *l, r*. Se vede că, deși dispune de toate fonemele limbii române, persoana cu care facem experiența nu poate alege decît unul din 12.

2. Rostim propoziția *l-a lovit zdravăn cu b-* și cerem interlocutorului să ghicească sunetul următor. Teoretic sînt și aici 12 posibilități de alegere, numai că de astă dată se cam înțelege despre ce e vorba : cuvîntul care începe cu *b* trebuie să fie numele unui obiect cu care cineva poate fi lovit (*băț, bîtă, bici, baston*, eventual cuvîntul *braț*). Interlocutorul va alege *ă, i, î* sau *r* (deci un fonem din cinci, nu din 12). Vom cere acum să se ghicească litera a treia ; dacă interlocutorul a propus ca a doua literă pe *ă*, e sigur că va spune acum *ț*. Dacă îi spunem că a ghicit bine, continuînd experiența, el va rosti fără ezitare fonemele *u, l*, reconstituind cuvîntul *bățul*. De aici rezultă o concluzie importantă : dacă mesajul comunicat ajunge la receptor în forma trunchiată *l-a lovit zdravăn cu bă-* (și aici intervine un zgomot care acoperă glasul), silaba *-țul* e foarte ușor de reconstituit. Cu alte cuvinte, în acest context, *bățul* — cuvîntul întreg — nu ne spune mai mult decît silaba *bă-*[1] ; silaba *-țul* e redundantă.

3. Dacă cerem interlocutorului să reconstituie sunete ale unor cuvinte străine, dintr-o limbă pe care n-o cunoaște, ghicirea va merge foarte greu, atît la începutul, cît și la sfîrșitul frazei[2].

9. Exemple și aplicații

Rezultă din exemplele discutate mai sus că redundanța unui fonem e mai mare cînd intuim sensul general al propoziției în care apare. (Din această cauză, e mai ușor să ghicești sunete de la sfîrșitul unei fraze — unde știi cam la ce te poți aștepta — decît de la începutul ei.) Redundanța crește deci o dată cu cunoașterea — mai mult sau mai puțin vagă — a sensului contextului.

[1] Firește, acest lucru nu e valabil oricînd pentru silaba *bă-* din cuvîntul *bățul*. În contextul *Ai văzut bă-?*, șansele de a ghici cuvîntul întreg sînt mai mici.

[2] Werner Meyer-Eppler, *Zur Anwendung informationstheoretischer Methoden auf sprachliche Probleme*, în „Lexis", IV, fasc. I, 1954, p. 30.

Consecințele faptului că apariția (ocurența) anumitor sunete poate fi prevăzută sînt foarte importante și din punct de vedere practic. Într-adevăr, acest lucru se reflectă în diversele sisteme de scriere; iată cîteva exemple în acest sens:

— există sisteme stenografice în care vocalele nu se notează decît foarte rar (vocalele sînt mai redundante decît consoanele)[1];

— în scrierea limbilor semitice vocalele nu se notează, deoarece ele se pot ușor reconstitui pe baza regulilor gramaticale și a intuirii sensului general al frazei (de aceea, cîteodată, ca să ghicești vocalele unui cuvînt arab scris trebuie să citești fraza pînă la sfîrșit și apoi să te întorci din nou la început);

— chiar dacă nu cunoaștem stenografia, recurgem adesea la prescurtări; de exemplu, în fraza *Se vede cine a avut dreptate în ac. probl.*, prescurtările *ac.* și *probl.* ne dau tot atîta informație cît și *această* și *problemă* (succesiunile de litere *-eastă* și *-emă* pot fi ușor ghicite);

— în ortografia românească, litera *h* are două valori (compară *haină* cu *cheie*), ceea ce nu ne incomodează de fel, deoarece cunoaștem regulile de redundanță ale fonologiei românești. Cunoaștem, de pildă, faptul (restricția) că după fonemul *c* nu poate urma fonemul *h*, de aceea nu-l vom citi pe *h* din *cheie* ca pe *h* din *haină*. Litera *i* se citește în trei feluri: *i* „plin" (ca în *tigri*), *i* „scurt" (ca în *boi*) și „pseudo *i* final" (ca în *elefanți*). Pentru cine cunoaște sistemul limbii române, citirea diferită a lui *i* final în cele trei situații descrise mai sus nu constituie nici o dificultate. Succesiunea consoană + *r* muiat nu e admisă de sistemul fonologic românesc; după alte consoane, cînd marchează pluralul nearticulat, *i* se citește ca în *elefanți* și nu se poate citi ca în *tigri*; după vocale, cînd marchează tot pluralul nearticulat, *i* se citește totdeauna ca în *boi*. Restricțiile fonologice și morfologice, adică redundanța, fac posibilă o mare economie ortografică (o singură literă *i* în loc de trei).

Redundanță nu există numai la nivelul fonemelor. Cercetarea poate fi extinsă la domeniul morfemelor. De pildă, la morfemul *băiat* putem atașa numai unul din morfemele *-ul, -ule, -ului*. După *veni-*, putem avea pauză (și se trece la alt cuvînt sau comunicarea se încheie) sau *-se* (eventual urmat la rîndul său de unul din morfemele *-m, -și, -ră* (singur sau urmat de *-m* sau *-ți*), *-ră, -și, -i, -nd, -t* (eventual urmat de *-ă, -e*), *-re* (eventual urmat de *-a*). Dacă ni se dă un morfem

[1] R. G. Piotrovski, *Problema locului în cuvînt al elementelor purtătoare de informație*, în „Probleme de lingvistică matematică", Biblioteca analelor româno-sovietice, Seria tehnică 79, București, 1960.

în context, o serie de alte morfeme pot fi prevăzute cu certitudine. (În *i-am dat băiat — acestuia*, e uşor de reconstituit *-ului*, care e totalmente redundant). Redundanţa morfologică e cuprinsă în sistemul gramatical al fiecărei limbi; descrierea acestui sistem înseamnă, de fapt, descrierea redundanţei morfologice a limbii respective.

Redundanţa diferă de la o limbă la alta. De pildă, în propoziţia *fata mea e leneşă*, *a* din *mea* şi *ă* din *leneşă* sînt elemente redundante (cunoscîndu-se că *fată* e un substantiv feminin, sînt imediat predictibile desinenţele adjectivelor care determină acest substantiv). Acelaşi lucru se spune în englezeşte: *my daughter is lazy*, unde *my* şi *lazy* nu au desinenţe de feminin; versiunea engleză a propoziţiei noastre e mai puţin redundantă decît cea românească.

Dacă declinăm sintagma *copilul bun*, obţinem la genitiv *copilului bun* (se schimbă numai forma substantivului); acelaşi lucru, în limba germană, sună *das gute Kind*, la genitiv *des guten Kindes* (se schimbă şi forma adjectivului, dar modificarea este predictibilă). În acest exemplu, versiunea germană este mai redundantă decît cea românească.

Un tip caracteristic de redundanţă în morfologie rezultă din cercetarea regulilor de formare a pluralului în limba română. Singularului *tigru* i se opune pluralul *tigri* (deci *i* se opune lui *u*); în schimb, singularului *cască* i se opune pluralul *căşti*. *Cască* e format tot din cinci foneme, ca şi *tigru*, dar pluralul lui *tigru* diferă de singular printr-un singur fonem, pe cînd *căşti* diferă de *cască* prin toate fonemele minus primul. Pentru a marca pluralul, ar fi fost suficient şi în acest caz un singur fonem; diferenţele suplimentare sînt redundante.

De aici putem scoate un principiu general: dacă unei diferenţe din planul conţinutului (al sensului) îi corespunde mai mult de o diferenţă în planul expresiei (al sunetelor), exprimarea este *redundantă*. Dimpotrivă, dacă unei diferenţe de conţinut îi corespunde o singură diferenţă de expresie, exprimarea este *economică*. Cercetarea poate fi extinsă şi la teoria îmbinărilor de cuvinte în cadrul unei propoziţii, precum şi la îmbinarea propoziţiilor în cadrul unei fraze. De pildă, sintagmele **fetiţă această* sau **convin omul* nu sînt admise. Unele combinaţii sînt permise de gramatică, dar sînt interzise de logică (de pildă, **cerul înverzeşte sub plugul de chibrituri evaporate*)[1].

[1] Unele combinaţii de cuvinte sînt mai probabile într-o limbă şi mai puţin probabile în alta. L. R. Zinder dă ca exemplu propoziţia *a stat pe acoperiş*, care e mai probabilă într-o limbă vorbită în Asia centrală decît într-o limbă din partea europeană a U.R.S.S. (*Despre probabilitatea lingvistică*, p. 189, în „Probleme de lingvistică matematică"); vezi şi A. M a r t i n e t, *op. cit.*

Şi acum cîteva cuvinte despre raportul dintre noţiunile „redundanţă" şi „inutilitate", care se confundă cîteodată.

Spunînd că *-ă* din *fată leneşă* e redundant, subînţelegem că deteriorarea mesajului în porţiunea finală (*-ă*) nu dăunează comunicării şi, deci, ne-am putea lipsi de acest morfem fără nici o pagubă. (Am putea zice foarte bine numai *fată leneş*). În alt context, acelaşi morfem de feminin devine foarte util: *Popescu este leneşă* (căci *Popescu* nu are forme diferite după gen). Cum trebuie interpretat din acest punct de vedere *-l*, articol enclitic? Spunînd *pomu* (aşa cum se şi spune în vorbirea familiară), se vede imediat că folosim forma articulată (în opoziţia cu *pom*), iar adăugarea lui *-l* nu aduce nici o precizare în plus. În cuvinte ca *tigru* sau *codru* însă, fără *-l* forma articulată ar fi identică cu cea nearticulată. Astfel de cuvinte sînt totuşi puţine şi, pe de altă parte, contextul ne ajută să deosebim *tigru* (articulat) de *tigru* (nearticulat), aşa cum ne ajută să deosebim *nume* (singular) de *nume* (plural). Desigur, *-l* este, ca articol enclitic, redundant şi ne-am putea dispensa de el; dacă însă din limba română ar dispărea numeroase morfeme redundante, lăsîndu-se totul pe seama contextului, comunicarea ar deveni la un moment dat echivocă sau chiar imposibilă. Utilitatea trăsăturilor redundante ale morfologiei unei limbi trebuie apreciată în ansamblul lor. Pierderea oricăreia dintre ele n-ar afecta aproape de loc comunicarea, dar astfel de trăsături trebuie să existe în număr suficient de mare pentru a contracara împreună efectul zgomotelor (de orice tip).

În concluzie la această problemă, unele trăsături morfologice sînt redundante numai în anumite contexte, altele sînt (aproape) totdeauna redundante. Nici unele, nici celelalte nu sînt inutile, în măsura în care întăresc siguranţa comunicării[1]. În cursul istoriei limbilor, trăsăturile redundante (sau care devin redundante) sînt cîteodată eliminate. Funcţiile cazurilor putînd fi exprimate foarte bine cu ajutorul prepoziţiilor, rolul desinenţelor în marcarea cazului scade (desinenţele devin, de regulă, redundante la maximum) şi limba se poate dispensa de ele. Fenomenul s-a petrecut, printre altele, în latina tîrzie, în bulgară, în engleză etc. Dispariţia unor trăsături redundante poate fi compensată în sistemul limbii prin apariţia altora.

---

[1] Trebuie, de aceea, combătută ideea, care a apărut într-o serie de lucrări de lingvistică, că o limbă ideală ar fi o limbă lipsită cu totul de redundanţă (cf., de exemplu, articolul lui J. Krámský din revista „Slovo a slovesnost", 20, 1959, p. 66).

S-a observat totuși, pentru o serie de limbi, că există o tendință spre reducerea treptată a redundanței (o gramatică analitică e mai puțin redundantă decît una sintetică)[1].

10. Observații finale

În paginile de mai sus n-am făcut decît să schițăm unele semnificații lingvistice ale noțiunilor de entropie și de redundanță. Pînă acum, matematicienii în colaborare cu lingviștii au studiat entropia și redundanța în diverse limbi, avînd în vedere mai mult limba scrisă (literele) decît limba vorbită (fonemele). E clar că structura statistică (deci și redundanța) a limbii scrise diferă de aceea a limbii vorbite; de exemplu, în românește litera *h* e mai frecventă decît fonemul *h* (litera *h* apare des în combinațiile *che, chi, ghe, ghi*, unde nu corespunde fonemului *h*). Pentru limba română, experiențele au arătat că se ghicește, în medie, cam o literă din trei[2]; analizîndu-se din acest punct de vedere operele lui Eminescu și Arghezi, s-a văzut că redundanța medie e de 10,6%[3].

Determinarea entropiei și redundanței se izbește de dificultăți mari atunci cînd trecem de la planul fonologic la cel al morfemelor, cuvintelor, propozițiilor. În această privință, rezultatele nu pot fi socotite, deocamdată, satisfăcătoare[4].

Pentru limba română, cercetările sînt abia la început. Sarcina lingviștilor este să determine, în colaborare cu matematicienii, entropia și redundanța specifice în diferitele compartimente ale limbii (fonologie, morfologie, sintaxă). Cifrele astfel obținute vor sintetiza trăsăturile caracteristice ale sistemului limbii române. Unele rezultate nu vor face decît să precizeze ceea ce se știa și pînă acum, pe baza metodelor lingvisticii tradiționale. E de așteptat, însă, ca să apară și rezultate cu totul noi, care vor descoperi caracteristici încă necunoscute ale structurii fonologice sau gramaticale. O dată cunoscute entropia și redundanța limbii române, vom putea realiza progrese

---

[1] Miller, *Language and communication*, New York, 1951.
[2] Ed. Nicolau, C. Bălăceanu, *Cibernetica*, București, 1961, p. 128.
[3] *Ibidem*, p. 130.
[4] Vezi articolul lui L. Doležel, din culegerea „Problémy marxistické jazykovědy", Praha, 1962, p. 61–65.

esenţiale în elaborarea unei gramatici riguroase, ştiinţifice; ea ne va arăta, de pildă, ce unităţi nu se pot combina sau se combină în mod obligatoriu, ce combinaţii sînt mai probabile (şi cu cît mai probabile?) decît altele[1]. La aceste foloase se adaugă, bineînţeles, şi unele înlesniri de ordin strict tehnic: alcătuirea codului pentru o maşină de tradus, pentru maşini informaţionale, îmbunătăţirea sistemului de comunicaţii la mare distanţă etc.

[1] Lucrul acesta va trebui realizat mai întîi pentru planul fonemelor, pentru a se obţine o descriere statistică completă a sistemului fonologic românesc.

V. STRUCTURA DIALECTALĂ ŞI STILISTICĂ A LIMBII

Andrei Avram

DESPRE DIALECTOLOGIA STRUCTURALĂ

1. Termenii ,,dialectologie" sau ,,geografie lingvistică", pe de o parte, și ,,structuralism", ,,lingvistică structurală", ,,fonologie", pe de altă parte, apar alături în titlul unei serii de studii și articole publicate în ultimii ani. Cele mai multe dintre acestea conțin răspunsuri afirmative la întrebarea lansată, în 1954, de Uriel Weinreich, într-un cunoscut articol intitulat *Is a Structural Dialectology Possible?*[1], care a readus în atenția lingviștilor problema aplicării în dialectologie a metodelor structurale de cercetare. Spunem a readus, deoarece, cu mai bine de două decenii în urmă, apăruse articolul lui N.S. Trubetzkoy, *Phonologie und Sprachgeographie*[2], în care se discută chestiuni, în parte, asemănătoare, limitate însă la domeniul fonologiei.

Faptul că în 1954 se mai punea încă întrebarea dacă o dialectologie structurală este posibilă reflectă o situație care se explică nu prin refuzul dialectologilor de a studia varietățile teritoriale ale limbii pe baza principiilor și cu ajutorul tehnicii elaborate de lingvistica structurală, ci prin dificultatea de a aplica unei realități foarte complexe și ,,elastice" metode de cercetare prin definiție riguroase sau, uneori, chiar rigide. Această împrejurare explică, în parte, și faptul că, timp de două decenii, principiile elaborate de N.S. Trubetzkoy au fost aplicate în relativ puține lucrări, iar contribuțiile cu caracter teoretic au lipsit aproape cu desăvîrșire în domeniul dialectologiei structurale.

---

1 ,,Word", X, 1954, 2—3, p. 388—400.
2 TCLP, IV, 1931, p. 228—234.

Aici se cuvine să facem o precizare. Există mai multe tipuri de studii care pot fi numite „de dialectologie structurală" şi unul dintre aceste tipuri a fost în mod strălucit ilustrat de cunoscuta monografie a lui André Martinet, *Description phonologique du parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, publicată cu mulţi ani în urmă[1]. Se poate spune deci că titlul articolului lui Uriel Weinreich nu se justifică în întregime[2]; lucrarea constituie totuşi, în multe privinţe, un punct de plecare şi ea a declanşat un curent care a dat deja roade bogate.

2. Necesitatea de a ţine seamă, în cercetarea dialectală, de sistemele fonologice ale dialectelor sau graiurilor avute în vedere a fost pusă în evidenţă de N. S. Trubetzkoy, în articolul citat. La acelaşi domeniu, al fonologiei, se referă, în primul rînd, şi precizările de ordin teoretic şi metodic din contribuţiile recente consacrate dialectologiei structurale. De exemplu, s-au discutat criteriile de grupare (respectiv, de separare) structurală a unităţilor dialectale: inventarul de foneme, distribuţia fonemelor, inventarul trăsăturilor distinctive etc.[3]

Studiile de dialectologie avînd la bază criterii cum sînt cele enumerate mai sus nu se deosebesc, în esenţă, de cele consacrate fonologiei diacronice, fonologiei comparate sau tipologiei lingvistice; în general, pot fi aplicate aceleaşi procedee de analiză, indiferent dacă sistemele luate în consideraţie aparţin la două (sau mai multe) dialecte, unor faze diferite din evoluţia aceluiaşi idiom, unor limbi diferite (înrudite sau nu).

Bineînţeles, monografia structurală a unui dialect sau a unui grai nu presupune neapărat o comparaţie cu un alt dialect sau grai ori cu limba literară, deşi astfel de comparaţii se fac de cele mai multe ori. Important este ca în cercetarea varietăţilor dialectale să se introducă noţiunea de sistem, să se ţină seamă de funcţia lingvistică a fenomenelor, să se înlocuiască un anumit „atomism", de felul aceluia

---

[1] În „Revue de linguistique romane", XV, 1939 (apărut în 1945). Am luat aceste date din prefaţa (p. 9) versiunii amplificate a lucrării, publicată în volum aparte sub titlul *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville (Savoie)*, Geneva-Paris, 1956.

[2] De altfel, însuşi autorul recunoaşte că „dialectologia structurală negeografică există" (*op. cit.*, p. 390). Asupra geografiei lingvistice structurale ne vom opri în §§ 4—6.

[3] Vezi mai jos, §§ 5 şi 6.

pe care lingvistica structurală îl reproşează neogramaticilor, cu cercetarea relaţiilor dintre elementele lingvistice[1].

Monografiile nu rezolvă însă toate problemele ridicate de aplicarea structuralismului la domeniul dialectologiei. Dificultăţi importante se ivesc în momentul în care, pe de o parte, se acordă atenţia necesară faptului că un dialect sau un grai se află într-un raport specific faţă de alte dialecte sau graiuri (diferit, de exemplu, de raportul dintre două limbi), iar, pe de altă parte, se ţine seamă de aspectele care constituie obiectul geografiei lingvistice. Dialectologia structurală nu înseamnă numai descrierea sistemelor dialectelor şi graiurilor, ci şi studiul relaţiilor existente între aceste sisteme, inclusiv din punct de vedere geografic; un domeniu de cercetare extrem de interesant este acela al geografiei lingvistice structurale.

3. Avînd la dispoziţie un număr suficient de descrieri cu caracter monografic, cercetătorul este pus în faţa unei probleme pe care mulţi specialişti o consideră ca ocupînd un loc central în dialectologia structurală: gruparea mai multor sisteme într-un „suprasistem" cu un grad mai înalt de generalitate. Cu alte cuvinte, se pune problema construirii unui d i a s i s t e m (pentru a întrebuinţa termenul consacrat), pe baza asemănărilor dintre diversele sisteme propriu-zise[2].

După apariţia articolului lui Uriel Weinreich, care conţine şi cîteva exemple, metoda construirii diasistemelor a fost ilustrată în lucrările mai multor lingvişti[3], în special într-un articol al lui G. K. Coch-

[1] Vezi J. F o u r q u e t, *Phonologie et dialectologie*, în „Bulletin de la Faculté des lettres de l'Université de Strasbourg", XXXV, 1956—1957, 5, p. 213—301 (în special p. 293—296). Idei asemănătoare a expus acelaşi autor în articolul *Linguistique structurale et dialectologie*, în *Fragen und Forschungen im Bereich und Umkreis der germanischen Philologie. Festgabe für Theodor Frings* ... Berlin, 1956, p. 190—203; i d e m, *Classification dialectale et phonologie évolutive*, în *Miscelánea Homenaje a André Martinet „Estructuralismo e historia"* II, Tenerife, 1958, p. 55—62.

[2] După U r i e l W e i n r e i c h, *op. cit.*, p. 390, diasistemul nu este întotdeauna numai o creaţie a lingvistului; el se manifestă la subiectele care vorbesc două dialecte.

[3] Vezi, printre alţii, R. G. P i o t r o v s k i, Структурализм и языковедческая практика (возможна ли структуральная диалектология?) în „Вопросы языкознания" VI, 1957, 4, p. 26—35; L u i g i H e i l m a n n, *Per una dialettologia strutturale*, în „Quaderni dell' Istituto di glottologia" (Università degli studi di Bologna), IV, 1959, p. 45—54. Noţiunea de diasistem a fost adusă în discuţie şi exemplificată şi în rapoartele prezentate de E. A l a r c o s L l o r a c h (*Problèmes de phonologie romane*) şi de A l. R o s e t t i (*Les problèmes du système phonologique du roumain*) la Colocviul internaţional de civilizaţii, literaturi şi limbi romanice (Bucureşti, septembrie 1959); vezi *Actes du Colloque international de civilisations, littératures et langues romanes* ..., Bucureşti, 1962, p. 204—205, respectiv, 214 (cf. şi p. 226—239, unde sînt reproduse discuţiile pe marginea celor două rapoarte).

rane[1]. Exemplul pe care îl dăm mai jos nu pleacă de la o situaţie concretă, deşi el reprezintă, foarte probabil, un caz real.

Două sisteme vocalice, */i ~ e ~ a ~ o ~ u/* şi */i ~ e ~ ę ~ a ~ ~ ǫ ~ o ~ u/*, aparţinînd la două graiuri, *A* şi *B*, pot fi grupate în următorul diasistem:

$$A,B \,/\!/\, i \approx \frac{A/e/}{B/e\sim ę/} \approx a \approx \frac{A/o/}{B/o\sim ǫ/} \approx u \,/\!/ .$$

Cele două sisteme vocalice se aseamănă în ce priveşte fonemele „extreme" (vocala cea mai deschisă şi vocalele cele mai închise)[2]; în schimb, vocalele cu apertură mijlocie sînt patru într-un sistem şi numai două în celălalt.

Noţiunii de diasistem i s-a acordat, în unele lucrări, o importanţă, după părerea noastră, exagerată. Întrucît oricare două (sau mai multe) sisteme care prezintă unele asemănări pot fi grupate într-un diasistem[3], nu vedem cum acesta din urmă poate să reflecte aspecte s p e c i f i c e raporturilor dintre varietăţile dialectale ale unei limbi[4]. Se poate recunoaşte însă comoditatea reprezentării sub forma unui diasistem a două sau mai multe sisteme dialectale şi — ceea ce este mai important — posibilitatea de a scoate în evidenţă asemănările, deci un element de continuitate, acolo unde, la prima vedere, nu apare decît discontinuitatea[5]. Pentru a realiza acest lucru este posibil — după cum vom încerca să arătăm în § 5 — să se utilizeze şi procedee care nu fac apel la noţiunea în discuţie.

Noţiunea de diasistem în dialectologie nu ar fi putut să apară fără a se renunţa la ceea ce Edward Stankiewicz a numit „an extreme and purely formal structuralism"[6]. Într-adevăr, dat fiind că într-un

---

1 *The Australian English Vowels as a Diasystem*, în „Word", XV, 1959, 1, p. 69—88.

2 Aceste fenomene pot fi socotite oarecum „aceleaşi" în cele două sisteme; vezi însă observaţiile din nota de la p. 188.

3 Uriel Weinreich, *op. cit.*, p. 390.

4 Din această cauză nu credem că dialectul poate fi definit drept o grupare de entităţi lingvistice, ale căror sisteme se subsumează aceluiaşi diasistem (G i u s e p p e F r a n c e s c a t o, *Dialect Borders and Linguistic Systems*, în *Preprints of Papers for the Ninth International Congress of Linguists, 27—31 august, 1962*, Cambridge, Mass. [rotaprint], p. 171: "We can in fact define a dialect as the grouping of various linguistic entities, whose systems all partake in the same diasystem").

5 Problema continuităţii şi a discontinuităţii în dialectologie este examinată pe larg în articolul lui E d w a r d S t a n k i e w i c z, *On Discreteness and Continuity in Structural Dialectology*, din „Word", XIII, 1957, 1, p. 44—59, una dintre cele mai importante lucrări teoretice în domeniul care ne preocupă.

6 *Op. cit.*, p. 53.

sistem toate elementele sînt interdependente („*tout se tient*"), două sisteme date nu pot fi — din punctul de vedere al unui structuralism de nuanță extremă — decît identice sau neidentice; la baza unor afirmații cu privire la asemănări sau coincidențe parțiale între sisteme se află un structuralism mai „flexibil". Vom reveni asupra acestei chestiuni în § 5.

În faza actuală a cercetărilor de dialectologie structurală, nu este în toate cazurile posibil să se stabilească relații între sisteme în totalitatea lor sau între subsisteme cuprinzătoare (fac excepție sistemele fonologice). S-au obținut însă rezultate pozitive din examinarea raporturilor dintre diverse „microsisteme" (fonologice, gramaticale, lexicale)[1].

4. Domeniul în care, după părerea noastră, metodele structurale de studiu au adus (și, în special, au dovedit că pot să aducă) cele mai importante contribuții este acela al geografiei lingvistice. Ca și în atîtea alte împrejurări, și de data aceasta exemplele cele mai convingătoare care s-au dat aparțin fonologiei.

După metoda tradițională, un teritoriu lingvistic poate fi împărțit în arii dialectale luîndu-se în considerație pronunțarea unui singur sunet dintr-un singur cuvînt. O hartă fonologică ține seamă însă de funcția pe care o îndeplinește sunetul, iar aceasta nu poate fi stabilită decît dacă se examinează relațiile dintre sunete. Zone omogene din punct de vedere fonetic pot fi separate prin isoglose fonologice sau, dimpotrivă, o singură arie fonologică poate să corespundă la două sau mai multe arii fonetice.

De exemplu, ariile fonetice corespunzînd pronunțării [*e*], respectiv [*ę*] a unui segment dintr-un cuvînt oarecare pot să corespundă unei singure arii fonologice: în amîndouă cazurile vocala este o realizare a unui fonem /*e*/, deci gradul de deschidere mai mare sau mai mic nu îndeplinește o funcție distinctivă. Este posibil însă ca atît aria lui [*e*], cît și aria lui [*ę*] să fie divizate prin isoglosa care separă un sistem cu opoziția /*e* ~ *ę*/ de un sistem în care această opoziție nu există. Compararea ariilor fonetice cu ariile fonologice (prin suprapunerea

[1] Exemple din domeniul lexicului se găsesc în lucrările citate ale lui Uriel Weinreich și R.G. Piotrovski.

hărților corespunzătoare) poate să descopere o situație de tipul aceleia pe care o înfățișăm mai jos în mod schematic:

	/e/	/e ~ ę/
[e]	1	2
[ę]	3	4

Din punct de vedere fonetic aparțin aceleiași arii zonele 1 și 2 („aria lui [e]" într-un cuvînt oarecare), pe de o parte, și zonele 3 și 4 („aria lui [ę]" în același cuvînt), pe de altă parte. Pe plan fonologic, aparțin aceleiași arii zonele 1 și 3 (aria în care nu există opoziția /e ~ ę/), respectiv, zonele 2 și 4 (aria cu un sistem vocalic în care deosebirea fonetică dintre [e] și [ę] este utilizată pentru a distinge cuvinte sau forme gramaticale).

Nu încape îndoială că o hartă fonologică „spune" mai mult decît o hartă fonetică, deoarece prima scoate în evidență funcția lingvistică a unor particularități pe care cea de-a doua le consideră numai din punctul de vedere al substanței[1].

5. O problemă care apare într-o lumină nouă în dialectologia structurală este aceea a zonelor de tranziție. Asupra ei s-a pronunțat si N. S. Trubetzkoy, care susține[2] că din punct de vedere fonologic asemenea zone nu există, deoarece *„ein Phonem oder eine Phonemkombination kann in einem Dialekte bestehen oder nicht — tertium non datur"*. Ne găsim în fața aceleiași concepții rigide despre care am mai vorbit în legătură cu noțiunea de diasistem și împotriva căreia pledează o serie de fapte.

Mai întîi, în cadrul unei comunități lingvistice oricît de restrînse, alături de elemente care ocupă un loc bine definit, au caracter obligatoriu și îndeplinesc un rol important în comunicare, sînt utilizate elemente (unități, respectiv, opoziții între unități), despre care am putea spune, pe scurt, că sînt „marginale" sau „periferice". Ne gîndim la opoziții lingvistice cu un randament funcțional foarte scăzut sau cu o mare toleranță față de așa-numita „variație liberă"[3],

---

[1] Vezi, de exemplu, harta publicată de acad. Emil Petrovici, în SCL, III, 1952, p. 160, în care sînt înfățișate diversele procedee fonologice utilizate în graiurile dacoromâne pentru a marca opoziția dintre singularul și pluralul cuvîntului *soț*.

[2] *Op. cit.*, p. 230—231.

[3] Cu privire la această noțiune, vezi cele arătate în volumul de față, p. 140—142.

la foneme care apar numai în anumite sectoare limitate ale vocabularului (de exemplu, în cuvinte foarte recente), la elementele „potenţiale", la distincţiile cu caracter facultativ etc. Faptele de acest fel trebuie luate în consideraţie în descrierile care — cu riscul de a fi calificate drept insuficient de riguroase — îşi propun să fie mai apropiate de realitatea lingvistică.

În al doilea rînd — şi acesta este lucrul cel mai important — nu se poate nega existenţa unui „bilingvism dialectal". Chiar fără a include în acelaşi sistem (aplicînd procedee de descriere mai „elastice") fenomene cum sînt cele enumerate mai sus, nu putem trece peste existenţa unor regiuni ai căror vorbitori utilizează două (eventual, mai multe) sisteme lingvistice. Prin urmare, în cel mai bun caz, formularea lui N.S. Trubetzkoy poate fi acceptată cu condiţia înlocuirii cuvîntului „dialect" cu cuvîntul „sistem": un fonem face parte sau nu face parte dintr-un sistem dat — dar, în interiorul a c e l u i a ş i dialect sau grai este posibilă c o e x i s t e n ţ a s i s t e m e l o r.

Trebuie să precizăm că nu avem în vedere aici intervenţia unor cauze speciale care pot provoca „alegerea" unui sistem[1], cum sînt, de exemplu, factorii de natură stilistică în sens larg (aceştia pot să determine o pluralitate de sisteme, în principiu, oriunde şi la orice vorbitor[2]) ; ne referim la coexistenţa sistemelor în cadrul aceluiaşi stil şi, în general, în aceleaşi împrejurări, determinată numai de factori geografici.

După părerea noastră, despre zone de tranziţie se poate vorbi, din punct de vedere structural, în cel puţin două feluri:

a) Dacă în sistemul α, utilizat în aria *A*, există anumite elemente total necunoscute sistemului γ din aria *C*, vom spune că aria *B* este o arie (sau zonă) de tranziţie între *A* şi *C* în cazul cînd elementele considerate au un caracter „periferic" în sistemul lingvistic β (care se realizează la vorbitorii din aria *B*). Cu alte cuvinte, caracter de tranziţie are însuşi sistemul β prin faptul că nu este absolut identic nici cu α (în care elementele în discuţie sînt esenţiale), nici cu γ (în care aceleaşi elemente sînt absente), în condiţii identice. Această concepţie — mai puţin riguroasă decît aceea care stă

---

[1] Cf. H e n r y K u c e r a, *Inquiry into Coexistent Phonemic Systems in Slavic Languages*, în *American Contributions to the Fourth International Congress of Slavicists, Moscow, September 1958*, Haga, 1958, p. 169—170.

[2] Într-o comunicare intitulată *Structure and Typology of Dialectal Differentiation*, prezentată la al IX-lea Congres internaţional al lingviştilor (vezi *Preprints* ..., p. 174—179), P a v l e I v i ć subliniază (p. 174) că în obiectul de studiu al dialectologiei structurale intră şi diferenţierile de natură stilistică din interiorul unui dialect.

la baza tezei lui N.S. Trubetzkoy — ar putea fi reprezentată în felul următor (prin *a*, *b*, *c* am notat elementele comune, iar prin *x*, *y* elementele care diferenţiază sistemele α şi γ; cu ajutorul parantezelor am indicat caracterul periferic al lui *x* şi *y*)[1]:

Aria *A*	Aria *B* (de tranziţie)	Aria *C*
sistemul α	sistemul β	sistemul γ
a, *b*, *c*, *x*, *y*	*a*, *b*, *c*, (*x*, *y*)	*a*, *b*, *c*

b) Dacă vorbitorii din aria *B* utilizează atît sistemul α (caracteristic ariei *A*), cît şi sistemul γ (caracteristic ariei *C*), în condiţii identice (în aceleaşi împrejurări, realizarea în vorbire a lui α sau a lui γ are un caracter facultativ), aria *B* este o arie de tranziţie; specificul ei faţă de ariile *A* şi *B* este dat de coexistenţa sistemelor α şi γ.

Rezumînd:

Aria *A*	Aria *B* (tranziţie)	Aria *C*
sistemul α	sistemul α	sistemul γ
a, *b*, *c*, *x*, *y*	*a*, *b*, *c*, *x*, *y*	*a*, *b*, *c*
	şi sistemul γ	
	a, *b*, *c*	

Conform concepţiei de sub 2, vorbitorii din aria *B* sînt, într-un anumit sens, „bilingvi"; în aria de tranziţie nu există şi un sistem „de tranziţie", ci coexistă două sisteme.

6. Deosebirile structurale dintre două sau mai multe unităţi dialectale pot să constea nu numai în inventarul unităţilor (cum s-ar părea că rezultă din expunerea foarte schematică de mai sus), ci şi în distribuţia acestor unităţi. De exemplu, constatînd că în vorbirea din două localităţi (două grupuri de localităţi sau două arii mai mult sau mai puţin întinse etc.) se realizează un inventar de foneme identic, existenţa, respectiv, absenţa anumitor combinaţii de foneme poate fi utilizată ca criteriu pentru delimitarea unor unităţi dialectale.

---

[1] Considerăm că deosebirea dintre sisteme constă numai în prezenţa, respectiv, absenţa unor elemente. Desigur, dată fiind interdependenţa acestora, prezentarea de aici nu este perfectă şi nici termenul „comun" nu este prea potrivit (căci elementele socotite „aceleaşi" în două sisteme diferite nu sînt absolut identice). Credem, totuşi, că simplificarea adoptată poate să ajute la înţelegerea ideii pe care ne-am propus să o expunem.

Evident, este vorba de un criteriu secundar ca importanţă şi foarte greu de aplicat, deoarece, în general, dialectologilor le este cunoscută numai o parte din fondul lexical al graiurilor; unele succesiuni de foneme pot să existe în cuvinte pe care anchetele dialectale nu le-au descoperit.

Criteriile pur structurale de delimitare şi clasificare a unităţilor dialectale nu fac inutilă examinarea şi a unor particularităţi „nestructurale". Dimpotrivă, mai ales în stadiul actual al dialectologiei structurale, folosirea paralelă a procedeelor tradiţionale aduce foloase incontestabile. În ce priveşte întrebarea „atlas fonetic sau atlas fonologic?", care a apărut în discuţiile recente consacrate geografiei lingvistice, credem că au dreptate lingviştii care susţin că interpretarea fonologică a materialului trebuie să fie precedată de cartografierea lui într-o notaţie fonetică cît mai precisă[1]. Bineînţeles, o hartă fonetică (de tipul „vocala finală în cuvîntul *x*"), avînd prin excelenţă un caracter „atomist", nu poate fi pur şi simplu „transpusă" într-una fonologică; în vederea alcătuirii unor astfel de hărţi este necesar să se ia în consideraţie, pentru fiecare localitate, materialul din mai multe hărţi lexicale şi gramaticale (cu cuvintele redate integral, în notaţie fonetică), aşa încît, aplicînd proba comutaţiei şi alte procedee de analiză, să poată fi stabilit inventarul de foneme.

Combinarea criteriului structural cu cel tradiţional duce la rezultate interesante cînd ne propunem să determinăm gradul de asemănare (respectiv, de diferenţiere) dintre două sau mai multe unităţi dialectale. De exemplu, ne putem întreba dacă există sau nu deosebiri de acelaşi grad între trei unităţi dialectale (arii) de tipul următor[2]:

	Opoziţia /*e* ~ *ę*/	Sunetul [*ę*]
A	—	—
B	—	+
C	+	+

(opoziţia /*e* ~ *ę*/ nu este posibilă dacă în idiomul considerat nu există şi o distincţie fonetică corespunzătoare, aşa încît nu intră în discuţie situaţia pentru care în tabloul nostru am avea „+" în prima coloană şi „—" în cea de-a doua; presupunem că sunetul [*e*] există în toate cele trei unităţi dialectale avute în vedere şi deci nu poate

[1] Cf. J. Fourquet, *Phonologie et dialectologie*, p. 293—294.

[2] Prin semnele + şi — am notat prezenţa, respectiv, absenţa unei particularităţi fonologice sau fonetice.

servi ca criteriu al gradului de diferențiere). Din tabelul de mai sus rezultă că *B* este identic cu *A* din punct de vedere fonologic, dar este deosebit de *A* și, în același timp, identic cu *C* din punct de vedere fonetic[1]. Luate separat, nici unul dintre criteriile comparației nu ne dă dreptul să considerăm că graiul (aria) *B* este un grai (sau o arie) de tranziție. Combinînd însă cele două puncte de vedere, putem să susținem că *B* este intermediar între *A* și *C* și, mai mult, să precizăm că între *B* și *A* există un grad de asemănare mai mare decît între *B* și *C* (criteriul identității sistemului are întîietate față de cel al asemănării pur fonetice).

7. Judecînd după conținutul celor mai multe articole de teorie a dialectologiei structurale, nu se poate pune problema stabilirii calității de limbă sau de dialect a unui idiom cu ajutorul analizei structurale[2]. Mai grav ar putea să pară însă faptul că lucrurile nu sînt suficient de clare nici cînd se pune problema, mult mai simplă și mai limitată, care ar putea fi formulată astfel: „una sau două unități dialectale din punct de vedere fonologic?" (se înțelege că identității fonologice poate să-i corespundă o diversitate în alte sectoare, și invers, dar aceasta înseamnă deja o complicație; am ales fonologia deoarece ne-am aștepta ca aici să întîlnim o situație foarte simplă).

Am arătat, în rîndurile precedente, că — lăsînd la o parte distribuția fonemelor — cercetătorul pus în fața problemei enunțate mai sus poate lua în considerație fie inventarul fonematic, fie inventarul trăsăturilor distinctive[3]. Or, după cum se știe, aceluiași inventar de trăsături distinctive pot să-i corespundă două sau mai multe sisteme fonematice. Prin urmare, chiar limitîndu-ne la analiza structurală a fenomenelor fonice, avem posibilitatea de a alege între două criterii de clasificare, cu rezultate, adesea, foarte diferite.

---

[1] Exemplul dat aici nu constituie o reluare a celui de la pag. 186; în schema dată acolo am luat în considerație arii fonetice alcătuite pe baza unui singur cuvînt. Un exemplu concret (din domeniul slav de est) de tipul celui discutat aici se găsește la N. S. Trubetzkoy, *op. cit.*, p. 231; cf., pentru principiu, Edward Stankiewicz, *op. cit.*, p. 56—57.

[2] Problema este extrem de spinoasă și discutarea ei implică incursiuni în domeniul faptelor extralingvistice; vezi B. Cazacu, *Autour d'une controverse linguistique: langue ou dialecte? (Le problème de la classification des idiomes romans parlés au Sud du Danube)*, în „Recueil d'études romanes", București, 1959, p. 13—29 (și bibliografia citată acolo); I. Coteanu, *Elemente de dialectologie a limbii române*, Editura Științifică, București, 1961, p. 58—61, 64—65.

[3] Cf. Edward Stankiewicz, *op. cit.*, p. 54—55.

Principial, ambele criterii sînt îndreptăţite, dar, după părerea noastră, trebuie să fie folosit (eventual, să fie considerat hotărîtor) unul sau altul, în funcţie de specificul domeniului studiat. Dacă, indiferent de felul în care se combină între ele în unităţi mai complexe (foneme), trăsăturile distinctive sînt aceleaşi în sistemele utilizate într-o arie dată, se înţelege că pe baza acestor trăsături nu putem să divizăm aria în zone mai mici; relevant este deci modul diferit în care se combină trăsăturile distinctive. Pe de altă parte, în condiţiile unei foarte mari varietăţi de sisteme fonematice inventarul trăsăturilor distinctive (presupunînd că nu este exact acelaşi peste tot) are avantajul că oferă posibilitatea stabilirii unor unităţi dialectale mai mari ca întindere; cu alte cuvinte, ne ajută să identificăm unele elemente ale continuităţii[1].

8. Ca şi în alte domenii, şi în dialectologie metodele structurale de cercetare pot fi aplicate mai uşor la nivelul fonologic. Printre altele, acest lucru se explică prin bogăţia datelor fonetice existente[2]; gramaticii îi stă la dispoziţie un material relativ redus. În ce priveşte lexicul, în general, el se pretează mai puţin la o analiză structurală[3]. E adevărat că în această direcţie cîmpul de cercetare se poate restrînge la „microsisteme", dar, desigur, acest procedeu are unele dezavantaje[4].

Din motivele arătate aici, ca şi din altele, aduse în discuţie în cuprinsul articolului, dialectologia structurală nu poate să o înlocuiască pe cea tradiţională. Între metodele lor nu există o contradicţie; combinarea analizei structurale cu procedeele dialectologiei

---

[1] Folosindu-se criterii de acest tip (de exemplu, prezenţa trăsăturii distinctive «palatalizare», respectiv, a opoziţiei «dur-palatalizat» în consonantism) s-a scos în evidenţă existenţa unor „uniuni fonologice" care includ mai multe limbi (înrudite sau neînrudite) cu sisteme fonematice foarte diferite între ele.

[2] De exemplu, materialul din *Atlasul lingvistic român*, II, plus cel din textele culese de Emil Petrovici ar permite elaborarea unor studii de fonologie pentru fiecare punct anchetat. Chiar dacă nu ar fi posibil să se întocmească monografii exhaustive, acest gen de studii ar aduce o contribuţie preţioasă la cunoaşterea fonologiei graiurilor dacoromâne. Cîteva studii de fonologie dialectală, nu prea amănunţite, bazate pe anchete speciale sau pe cunoaşterea directă a graiurilor (autorul fiind şi informator) au apărut, la noi, în revista „Cercetări de lingvistică".

[3] Cf. Edward Stankiewicz, *op. cit.*, p. 45—46. Constatările acestea justifică părerea autorului citat, după care „clasificarea dialectelor pe baza inventarelor lor fonologice (*phonemic inventories*) trebuie considerată primul pas către o descriere exhaustivă a ariilor lingvistice" (p. 45).

[4] El „limitează ... posibilitatea de apreciere a perspectivei lingvistice" (I. Coteanu, în LR, VIII, 1959, 2, p. 106).

tradiţionale dă rezultatele cele mai satisfăcătoare[1]. Important este ca, în cercetarea dialectală, să se distingă fenomenele care sînt utilizate în sistemele dialectelor şi ale graiurilor de fenomenele care nu au această calitate, acordîndu-se atenţia principală celor dintîi[2].

---

[1] Ni se pare demn de subliniat faptul că însuşi Uriel Weinreich (*op. cit.*, p. 400) se situează pe această poziţie.

[2] Pentru a completa informarea cititorului, menţionăm aici raportul *Le structuralisme linguistique et les études de géographie dialectale*, prezentat de Witold Doroszewski, în 1957, la cel de al VIII-lea Congres internaţional al lingviştilor (*Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists*, Oslo, 1958, p. 540—564); în această lucrare se acordă un loc important raporturilor dintre limba literară şi dialecte, pe de o parte, şi limbă şi vorbire, sincronie şi diacronie, pe de altă parte. Observaţii critice întemeiate cu privire la unele dintre paralelismele pe care încearcă să le stabilească autorul între perechile de noţiuni citate se găsesc în articolul lui Rudolf Grosse, *Strukturalismus und Dialektgeographie*, publicat în „Biuletyn fonograficzny. Bulletin phonographique", III, Poznań, 1960, p. 89—101. Caracter pur teoretic (în sensul că nu se dau indicaţii cu privire la tehnica analizei structurale în dialectologie) are articolul lui Raven I. McDavid, Jr., *Structural Linguistics and Linguistic Geography*, din „Orbis", X, 1961, 1, p. 35—46. Interesant, în multe privinţe, articolul lui Gálffy Mózes, *Principii în cercetarea sistemului fonetic al dialectelor*, publicat în *Omagiu lui Iorgu Iordan* ..., Bucureşti, 1958, p. 303—315, tratează numai în parte probleme de dialectologie structurală (iar acestea „se pierd" oarecum printre consideraţiile de ordin istoric).

Matilda Caragiu-Marioțeanu

STRUCTURA SILABEI ÎN AROMÂNĂ[1]

Într-o lucrare consacrată sistemului fonologic al aromânei[2] am degajat, prin comutare, 7 foneme vocalice: */a, ă, î, e, i, o, u/*, 2 foneme semivocalice: */i̯/* și */u̯/*[3] și 30 de foneme consonantice: */p, b, t, d, ț, ḑ, ĉ, ĝ, ḱ, ǵ; f, v, θ, δ, s, z, ș, j, h', y, h, γ; m, n, n'; l, l'; r/*.[4]

Am fi putut proceda aici la o nouă clasificare a fonemelor, de data aceasta nu pe baza trăsăturilor distinctive, ci pe baza preferințelor pe care le are fiecare fonem în parte de a intra în diverse combinații, adică pe baza analizei distribuționale În cadrul pe care ni l-am propus aici nu ne vom mai ocupa însă de u n i t ă ț i l e fonologice, ci de p o s i b i l i t ă ț i l e pe care le au aceste unități de a se combina

[1] Vezi varianta franceză a lucrării, în RRL, IX, 3, 1964.

[2] *Sistemul fonologic al aromânei*, în SCL, XIV, 3, 1963.

[3] Cele două semivocale, în transcriere fonematică */i̯/* și */u̯/*, vor fi interpretate din punct de vedere fonetic după cum urmează:

/i̯/ = [e̯] sau /i̯] înainte de */a/*,
= [i̯] înainte și după orice vocală,
= [—i̦] în poziție finală, după alte unități consonantice afară de */ț/* și */ḑ/*,
= [—î̦] în poziție finală, după */ț/* și */ḑ/*,
/u̯/ = [o̯] sau [u̯] înainte de */a/*,
= [u̯] înainte și după orice vocală,
= [—u̯] în poziție finală, după orice unitate consonantică. Semivocalele [e̯] și [o̯] sînt variante combinatorii ale lui */i̯/* și, respectiv, */o̯/*; semivocalele [i̯(e̯)] și [u̯(o̯)] sînt în distribuție complementară cu [—i̦ (—î̦)] și, respectiv, [—u̦]. (Pentru detalii vezi lucrarea noastră citată mai sus, p. 318—320.)

[4] Cercetarea noastră se bazează pe graiul aromânesc din com. Hrupiștea (denumirea grecească Argos Orestikon), jud. Florina, Macedonia — Grecia. Informator: autoarea.

pentru a forma cuvinte, vom analiza deci structura combinaţiilor de foneme din aromână, structura silabei.

În analiza noastră am privit silaba ca ,,o unitate structurală care exprimă în modul cel mai economic posibilităţile combinatorii ale vocalelor şi ale consoanelor dintr-o limbă dată"[1], ca „o secvenţă minimală de combinaţii de foneme cu o unitate vocalică drept nucleu, precedată sau urmată de o unitate consonantică sau de o combinaţie consonantică posibilă"[2].

Nu am legat existenţa silabei de existenţa accentului fonologic[3] şi aceasta din motive metodologice: dacă existenţa silabei poate fi demonstrată din punct de vedere fonologic în acest fel, dacă precizarea numărului de silabe nu constituie o problemă, el putînd să fie determinat fără prea mare greutate numărînd elementele „centrale" (în terminologia lui Trubetzkoy[4], Hjelmslev[5]), „*sommets syllabiques*" (Kuryłowicz[6]), fonemele ,,cu aer" (Rosetti[7]), ,,*peaks*" (Hockett[8]), adică, practic, numărînd vocalele, fără a ne preocupa de grupurile de consoane intervocalice, în schimb tăietura silabică (în stabilirea căreia tocmai grupurile consonantice intervocalice joacă un rol hotărîtor, ea plasîndu-se înaintea grupului sau în interiorul lui) nu poate fi determinată în acest fel. Care este, de pildă, criteriul după care în */dɔktə/* (exemplul lui Hjelmslev) prima secvenţă considerată este */dɔk/* şi a doua */tə/*? În aromână, silabaţia, din punct de vedere fonologic, în */altu/*, este */al-tu/* sau */a-ltu/*?

Analiza distribuţională a silabei conduce, în schimb, la o silabaţie corectă din punct de vedere fonologic.

---

[1] Cf. J. D. O'Connor and J. L. M. Trim, *Vowel, Consonant and Syllable — a Phonological Definition*, în „Word", 9, 2, 1953, p. 104. Acesta porneşte de la concluziile lui K. L. Pike, *Phonemics*, în „Univ. of Michigan Publications", Linguistics, III, Ann Arbor 1947, p. 60, 235 şi 254.

[2] J. D. O'Connor, *op. cit.*, p. 122.

[3] Vezi L. Hjelmslev, *The Syllable as a Structural Unit*, în „Proceedings of the Third International Congress of Phonetic Sciences", Ghent (Belgium), 1939: „*A syllable is a chain of expression including one and only one accent*" (p. 266).

[4] N. S. Troubetzkoy, *Principes de phonologie*, Paris, 1957, p. 197.

[5] *Op. cit.*, p. 270.

[6] J. Kuryłowicz, *Contribution à la théorie de la syllabe*, în *Esquisses linguistiques*, Wrocław-Krakow, 1960, p. 193.

[7] Al. Rosetti, *Sur la théorie de la syllabe*, Mouton & Co, 's-Gravenhage, 1959, p. 23.

[8] Ch. F. Hockett, *A Manual of Phonology*, Suppl. to „I.J.A.L.", 21, Baltimore, 1955, p. 52 şi urm.

În analiza pe care o facem aici operăm cu cuvinte sau cu „forme libere" („*free forms*" în terminologia lui Jakobson-Halle[1]). Cuvintele sînt analizate în termenii unor unități continue, conținînd o unitate vocalică precedată și urmată de un număr de unități consonantice. Considerăm numai relația dintre consoana inițială și pre- sau postinițială, medială și pre- sau postmedială; nu avem în vedere relația dintre finală și pre- sau postfinală, pentru că, în poziție finală, consoanele nu sînt ocurente (v. p. 208), grupurile consonantice fiind întotdeauna inițiale sau mediale (intervocalice). Din comparația grupurilor mediale cu cele inițiale, vom putea stabili structura silabei și limita silabică.

1. Posibilitățile de ocurență a consoanelor inițiale

a) Zero consonantic este ocurent înaintea vocalelor */a, e, i, o, u/* și, eventual, */î/*[2], niciodată înaintea lui */ă/*: */árdu, éșți, ímnu, óptu, usîku̯, în'i̯ (întrebu̯)/*.

Structura silabei poate fi în acest caz[3]:

V : */ári, únî/*,
VV : */i̯ásti/, /u̯ásti/, /i̯u/, /i̯o/*,
VVV : */i̯ou̯/*.

b) Toate unitățile consonantice simple sînt ocurente la inițială, cu excepția lui */r/*, care este nonocurent în această poziție: */p, b, t, d, ț, ḑ, ĉ, ĝ, ḱ, ǵ, k, g, f, v, θ, δ, s, z, ș, j, h', y, h, γ, m, n, n'*

---

[1] Roman Jakobson and Morris Halle, *Fundamentals of Language*, Mouton & Co., 's-Gravenhage, 1956, p. 20.

[2] În aromâna pe care o cercetăm nu apare niciodată accentuat la inițială, ci numai, neaccentuat, ca vocală de sprijin, în formele pronominale neaccentuate *ńi̯, îl'i̯* și, uneori, în prefixul *în-* (realizat însă, cel mai des, ca *n-*).

[3] Pentru ca analiza structurilor silabice să poată fi urmărită mai ușor, prezentăm tipurile de structuri, în diferitele poziții pe care le stabilim, concomitent cu structura grupurilor consonantice. În felul acesta însă trebuie să formulăm anticipat concluzia că tăietura silabică în aromână se plasează întotdeauna înaintea consoanei (grupului consonantic) (vezi mai departe p. 210); bazîndu-ne pe acest principiu am procedat la silabație.

l, l' /: /*pîni, búnî, tál'i, dau̯, ţîni, d̦ámî, ĉinúşi, ĝépi, képtu, ǵini, kásî, gúrî, fáţî, vákî, θámî, δálî, sári, járu̯, h'ili, yíni, hári,γúnî, mári, nári, ńiku, lînî, l'inu*/.

Structura silabei poate fi în această poziţie:

\# *CV* : /*kásî*/, /*mári*/, /*d̦îţi*/,

\# *CVV* : /*ku̯adî*/, /*pi̯aji*/, /*léi̯l'i*/,

\# *CVVV*: /*biau̯*/.

c) Grupurile consonantice iniţiale cu doi termeni ocurente sînt următoarele: /*pt, pţ, ps, ph', pn, pl, pl', pr; by, bl, bl', br; tf, tr; dr; ks, kl, kl', kr; gl, gl', gr; ft, fţ, fs, fş, fh', fl, fl', fr; vd, vg', vg, vl, vr; θr; δy, δr; sp, sb, st, sk', sk, sg, sf, sv, sh', sm, sn, sl, sl'; zb, zd, zg', zg, zv, zm, zn, zn', zl; şp, şb, şt, şĉ, şk, şk; ht, hm, hn, hl, hl', hr; γn, γl, γl', γr; mp, mb, mk, mf, mv, mn, ml, ml'; np, nb, nt, nd, nţ, nd̦, nĉ, nĝ, nk', ng', nk, ng, nf, nv, nθ, ns, nş, nj, nh', ny, nm*/: /*ptemu̯, pţînu̯, psáθî* (sau *psî'nu̯*), *pl'atu̯, pnévmî, plîngu, pl'ámiţi, préftu; byálî, blánî, bl'óndî, braţu̯; tféḱi, tragu̯; draku̯; ksenu̯, clóĉi, kl'emu̯, krésku; glaru̯, gl'emu̯, grésku; ftîsésku, fţi̯ári, fşéḱi', fh'asiδi, flui̯árî, fl'óngu, fráti; vd̦i̯amu, vg'iliĝád̦i, vgatu̯, vlahu̯, vri̯ári: θronu̯; δyáfuru̯,δrámi; spunu̯, sboru̯, stau̯, skinári, skárḱinu̯, sgulǵésku, sfinusésku, svınturéd̦u̯, sh'ízmî, smu̯atiku̯, snáfi; slabu̯, ; zboru̯, zdánganu̯, zǵilésku, zgîrlésku, zvérkî, zmi̯ánî, znuésku, zn'ii, zlápi; şpírtu, şbuţu̯, ştiu̯, sciu̯, şḱépi, şkúrtu, htapóδi, hmacu̯, hnu̯átî, hlîpuésku, hl'inu̯, hri̯ámi; γnosu̯, γlástrî, γl'iĉósu̯, γrivu̯; mpártu, mbáiru̯, mkári, mfaşu̯, mveţu̯, mnátî, mlári, ml'ári; nbaru̯, ntiniréd̦u̯, ndau̯î, nţapu̯, nd̦îmi̯ád̦î, nĉu̯ámiru̯, nĝérnî, nḱádiku̯, nĝósu, nkáliku̯, ngîrńésku, nfármîku̯, nvésku, nθi̯ámî, nsîréd̦u̯, nşirpited̦u̯, njiréd̦u, nh́igu̯, nyiséd̦u̯, nmulţăsku*/.

Fiecare din combinaţiile enumerate este formată din una din consoanele de sub 1 b) („normal iniţial", în terminologia lui O'Connor *op. cit.*, p. 116 şi urm.), urmată de o altă consoană („postiniţial", în aceeaşi terminologie).

Ca inițiale normale[1] sînt ocurente consoanele /*p, b, t, d, k, g, f, v, θ, δ, s, z, ș, h, γ, m, n*/.

Nu sînt ocurente ca inițiale normale /*ț,ḑ,ĉ,ĝ,k',g',h',y,j,l, l', n'*/ și /*r*/ (acesta din urmă nefiind ocurent nici ca unitate consonantică inițială simplă, v. sub 1 b).

Ca postinițiale apar toate consoanele, cu excepția lui /*δ,z,h,γ*/.

Distribuția postinițialelor este următoarea:

/*r*/ după /*p,b,t,d,k,g,f,v,θ,δ,h,γ*/,
/*l*/ după /*p,b,k,g,f,v,s,z,h,γ,m*/,
/*l'*/ după /*p,b,k,g,f,s,h,γ,m*/,
/*n*/ după /*p,s,z,h,γ,m*/,
/*t*/ după /*p,f,s,ș,h,n*/,
/*b*/ după /*s,z,ș,m,n*/,
/*p*/ după /*s,ș,m,n*/,
/*k*/ după /*s,ș,m,p*/,
/*v*/ după /*s,z,m,n*/,
/*s*/ după /*p,k,f,n*/,
/*h'*/ după /*p,f,s,n*/,
/*m*/ după /*s,z,h,n*/,
/*g*/ după /*v,s,z,n*/,
/*ț*/ după /*p,f,n*/,
/*ĉ*/ după /*s, ș,n*/,
/*k'*/ după /*s,ș,n*/,
/*f*/ după /*t,s,m,n*/,
/*y*/ după /*b,δ,n*/,
/*g*/ după /*v,z,n*/,
/*d*/ după /*z,n*/,
/*ș*/ după /*f,n*/,
/*ḑ*/ după /*v,n*/,
/*ĝ*/ după /*n*/,
/*θ*/ după /*n*/,
/*j*/ după /*n*/,
/*n'*/ după /*z*/.

[1] Prin inițiale (normale) sau mediale (normale) înțelegem deci consoanele care sînt ocurente a) ca unități consonantice simple, b) ca prim element în grupuri de două consoane, c) ca al doilea element în grupuri de trei consoane.

Inițialele (medialele) pot fi deci urmate de postinițiale (-mediale) în grupuri de două consoane sau precedate de preinițiale (-mediale) în grupuri de trei consoane. Evident, noțiunile acestea sînt relative. În unele cazuri o inițială poate fi considerată ca postinițială și invers. De aceea, în accepția noastră termenii respectivi denumesc numai l o c u l pe care îl ocupă consoana după pauză.

Structura silabei în situaţia de sub 1 c) poate fi:

\# *CCV* : /*préftu, klóči*/,
\# *CCVV*: /*pri̯ásini, gru̯ápî, nču̯ámirî*/.

d) Grupurile iniţiale de trei termeni ocurente sînt: /*spl, spr, sbr, str, sdr, skl, skl', skr, sgr, sfr*; *zdr, zgl', zgr*; *ştr, şkl', şkr, şgl'*; *jgl'*; *mpl, mpr, mbl, mbr, mtr, mfl, mfr*; *ntr, ndr, nkl, nkl', nkr, ngl, ngl', ngr*; *nγr*; *nfl, nfr*/ : /*splínî, sprîguru̯, sbrăscu, stráñi, sdrúminu̯, sklóţî, skl'íncu, skrii̯, sfri̯ádini, sgrumu̯*; *zdrúminu̯, zgrîmu̯*; *strióclu, şkl'imurári, şkretu̯, şgl'u̯atî, jgl'u̯átî*; *mplinu̯, mpróstu, mblîtésku, mbrăţî, mtrésku, mflukátî, mfrikuşéđu̯*; *ntribári, ndridi̯ári, nkl'iştári, nkl'idi̯ári, nkrunári, ngîrlésku, ngl'itári, ngrikári*; *nγrîpsésku*; *nflukátî, nfrikuşéđu̯*/.

Ele sînt formate din una din iniţialele normale /*p,b,t,d,k,g,f, v,θ,δ, s,z,h,γ,m*/, precedate de una din preiniţialele /*s,z,ş,j,m,n*/ şi urmate de una din postiniţialele /*r, l, l'*/.

Distribuţia lor este următoarea:

Preiniţialele:

/*s*/ înainte de /*p,b,t,d,k,g,f*/,
/*n*/ înainte de /*t,d,k,g,f,γ*/,
/*z*/ înainte de /*b,d,g*/,
/*ş*/ înainte de /*t,k,g*/,
/*m*/ înainte de /*p,b,t*/,
/*j*/ înainte de /*g*/.

Postiniţiale:

/*r*/ după /*p,b,t,d,k,g,f,γ*/,
/*l*/ după /*p,b,k,g,f*/,
/*l'*/ după /*k,g*/.

Observaţie. În grupurile consonantice de doi şi trei termeni care se formează la iniţială prin alipirea unor forme conjuncte alcătuite dintr-o singură consoană, apar ca preiniţiale consoane rar sau non-

ocurente în forme libere. In această situaţie se găsesc 9 consoane: /ţ,d̦,s,z,ş,j,n', l, l'/[1].

Dintre acestea numai /s,z,ş/ apar ca iniţiale normale în grupuri consonantice ocurente în forme libere, iar /z/ este nonocurentă ca postiniţială.

Structura silabei poate fi aşadar:

\# *CCCV* : /*zdrúminu̯, stráńi*/,
\# *CCCVV*: /*stri̯áhî, ngri̯ákî, jgl'u̯átî*/.

e) Nu am înregistrat grupuri consonantice iniţiale de patru termeni.

2. Posibilităţile de ocurenţă a consoanelor mediale (intervocalice)

a) Zero consonantic este ocurent înaintea tuturor vocalelor (inclusiv /ă/ şi /î/ nonocurente în poziţie iniţială; v. 1 a):
/*uári, aéstu, şúirî, nióru̯, aúrlu, uă, aúî*/.

Structura silabei poate fi:

V : /*a-éstu, şú-irî*/,
VV : /*aú-u̯î, u-ái̯*/,
VVV: /*u-u̯ái̯*/[2].

b) Toate unităţile consonantice simple (inclusiv /r/', nonocurent la iniţială) sînt ocurente în poziţie intervocalică · /*apúni, áburu̯, kîti, adúnî kîţălu̯, kîd̦ú, ĉiĉóru̯, agûnu̯, tuḱésku, sîlîg'ésku, akáţî, agudésku, kafé, kuvă, káθı, aδínatu̯, kásî, pézî, aróşı, arujésku, kóh'i, ayíńi, ahúri, zîγáru̯, amári, spúni, lun'ínî, káli, gîl'ínî, arálı*/.

Structura silabei:

CV : /*kádi, mári*/,
CVV : /*kîd̦i̯á, fud̦ii̯, haréi̯, tuk'ái̯*/,
CVVV: /*kîdi̯ái̯, jili̯ái̯*/.

---

[1] Fiecare din aceste nouă consoane este, din punct de vedere morfologic, o formă conjunctă: pronume personal în dativ (*ţ*- <*d̦*-> *ń*-, *l'*-) sau în acuzativ (*l*-), pronume reflexiv (*ş*- <*j*->), conjuncţie (*s*- <*z*->, *ş*- <*j*->). Exemple: *ţ-faţi, s-faţi, ţ-tál'i, ţ-da* (*d̦-da*), *s-poáti, s-bágî* (*z-bágî*), *s-veádi* (*z-veadi*), *ş-tál'i, ş-yini* (*j-yini*), *ń-dgadi, n'-lgárî, l-tgárnî, l-fáţi, l'-d̦îsi*.

[2] Realizările /*u-ái̯*/ şi /*u-u̯ái̯*/ sînt facultative.

c) Sînt ocurente următoarele grupuri consonantice intervocalice cu doi termeni:

/pt, pț, pĉ, pk', pk, ps, ph', pn, pl, pl', pr; bk, bț, bz, by, bγ bn, bl, br; tț, tk', tk, th' tm, tn, țl, tl', tr; dl, dr; țk', țk, țl, țl'; ḑl, ḑl'; ĉk, ĉl, ĉl'; ĝl, ĝl'; ḱl, ḱl'; g'l'; kt, kĉ, kθ, ks, kz, kș, km, kn, kl, kl', kr; gd, gz, gl, gl', gr; ft, fț, fĉ, fk', fk, fs, fh', fh, fn, fn', fl, fl', fr; vḑ, vd, vĝ, vg', vg, vδ, vz, vy, vγ, vm, vl, vr; θh', θr; δγ; sp, st, sĝ, sk', sk, sg, sf, sv, sh', sm, sn, sn', sl, sl'; zb, zd, zg, zg', zg; zv, zm zn, zn', zl, zl'; șt, șd, șț, sĉ, sk', șk, șf, șv, șm, șn, șl, șl'; jd, jv; h'l, h'l'; yl, yl'; ht, hĉ, hk', hm, hn, hl, hr; γd, γδ, γm, γn, γl, γr; mp, mb, mt, mț, mĉ, mk', mk, mf, mv, ms, mș, mn, mn', ml; nt, nḑ, nț, nd, nĉ, nĝ, nk', ng', nk, ng, nf, nδ, ns, nș, nl; n'l, n'l'; lp, lb, lt, ld, lț, lḑ, lĉ, lĝ, lk', lg', lk, lg, lf, lv, ls, lm, ln, ln'; l'l; rp, rb, rt, rd, rț, rḑ, rĉ, rĝ, rḱ, rg', rk, rg, rf, rv, rθ, rδ, rs, rz, rș, rj, rh', ry, rh, rγ, rm, rn, rn', rl, rl':/óptu, axúpțî, kupĉau̯î, bắpk'i, șápkî, trápsi, hắpḱi, éksipnî, káplu (δíplî), úmpli, aprîndu; bábkî, subțîri, bubzálî, tabyéti, bábniku̯, dúblî, du̯brásku; hiirlíțî, ṕắtḱi, tut-káli, pátkî, fith'áu̯î, ĉitmắ, létni, pîtlîĝanu̯, pîtl'áu̯î, patru, arúdlu, adrári, múțḱi, múțkî, kumắțli, avúțľi; arắḑlî, kuváḑl'i; kîlivu̯ĉḱî, ariĉlu, ariĉľi; báĝlu, báĝľi; tuféḱli, lúḱl'i, slág'ľi; praktiḱíi (átakta), kîikĉí, kulukθắ, alîksésku, bilikzíi, akșí, pikmézi, țiknuséscu, akló, ókl'u, ákru; agdắ, agzóti, ĝúglu, avigľári, ágru; káftu, káfțî, isnafĉí, kúfḱi, káfkali, sufséscu, arufh'ánî, ifhîristiséscu̯, áksafna (δáfna), δafńáu̯î, áflu, trandafl'áu̯î, sufrînțiáu̯î, alávdu, aḑávdî, avgí, g'ivǵiri, kîvgắ, avδdélî, zivzéku̯, kîlivyánu̯, avγustu, pnévmî, túvlî (avláḱi), ĺávrî; alíθĺa, kulum-bíθrî; hadyáru̯, yáspi, astúpu̯, disĝúdiku̯, suskíru̯, múskî, disgîrdésku, disfáku̯, disvéțu̯, katáshisi, kîsméti, isnáfi, disnérdu, dislîkséscu, frásľi; arîzbóiu̯, ǵuzdáni, dizĝúgu̯, azǵéru̯, azgînî, arîzvuésku, huzmiḱáru̯, diznắu̯, diznérdu, dizlégu̯, prázľi, muști, arușdíi, kréșțî, kásĉi, rușféti, alișviríși, dușmánu̯, bășnî, kîșlắ, aúșl'i; guvójdu, kóhvu; kóh'li, kúh'l'i; kîrắyli, bákayl'i; óhtu, bîtîhĉí, tîmîhkáru̯, ahmáku̯, lahnó (ahnu̯átî), múhlî, andihrıstu; miγdáni, ligδî, γoγmî, aγnósu̯, aγlísturu̯, aγru; kîmpu, límbî, alímtu, alúmțî, kîmĉiḱi, kalimḱérî, ĝamfési, amvîrlíga, túmsu, túmșu, lémnu, ímnî, ĉumľéḱi; kîntu, kîndu, kînțî, frînḑî, minĉúnî, hînĝáru̯, yíngițî, aḑînku, fríngu, sinféru̯, sinδónî, alunsíri, mînșíțî, bunlîḱi, kîstîńlu, kîńľi; kalpuzánî, álbu, áltu, káldu, álțî, kálḑî, zmélĉu, filĝánî, ḱélḱi, álǵi, kálku, múlgu, δilfinu̯, hîlvắ, alsívî, pálmî, ĉélníku̯, pắln'i; bál'lu, súrpu, bárbî, pórtu, árdu, pórțî, vérḑî, pérĉi, bórĝi, ĉirké, hérǵi, tórku, aspárgu, u̯árfînu̯, kîrváni kîturθusésku, pirδíkî, ársu, bárzî (zarzavúli̯), arșíni, pîrjínî, ahurĺésku, aspáryu, tîrhînắ, bîrγáĉi, dórmu, tórnu, dórńi, aúrlu, aúrl'i/.

Fiecare combinaţie consonantică de doi termeni este formată dintr-o medială normală urmată de o postmedială.

Ca mediale normale şi ca postmediale sînt ocurente toate unităţile consonantice (v. 2 b), cu excepţia lui */j/*, care nu apare ca postmedial.

Distribuţia postmedialelor este următoarea:

/r/ după toate consoanele,
/l/ după toate consoanele, exceptînd */θ,δ,j/*; cînd apare după */l/* (de exemplu */kállu/*), cei doi */ll/* se contrag (*/kálu/*),
/l'/ după toate consoanele, exceptînd */b,d,v,θ,δ,j,h,γ,m,n,l/*,
/n/ după */p,b,t,k,f,s,z,ş,h,γ,m,l,r/*,
/t/ după */p,k,f,s,ş,h,m,n,l,r/*,
/k/ după */p,b,t,ţ,ĉ,f,s,ş,m,n,l,r/*,
/k'/ după */p,t,ţ,f,s,ş,h,n,l,r/*,
/m/ după */k,v,s,z,ş,h,γ,l,r/*;
/d/ după */g,v,z,ş,j,γ,n,l,r/*,
/ĉ/ după */p,k,f,ş,h,m,n,l,r/*,
/ţ/ după */p,b,t,f,ş,m,n,l,r/*,
/s/ după */p,k,f,m,n,l,r/*,
/v/ după */s,z,ş,j,m,l,r/*,
/g/ după */v,s,z,n,l,r/*,
/f/ după */s,ş,m,n,l,r/*,
/h'/ după */f,s,z,m,n,r/*,
/ĝ/ după */v,z,n,l,r/*,
/g'/ după */v,z,n,l,r/*,
/z/ după */b,k,g,v,r/*,
/p/ după */s,m,l,r/*,
/b/ după */z,m,l,r/*,
/d̦/ după */v,n,l,r/*,
/δ/ după */v,γ,n,r/*,
/ş/ după */k,m,n,r/*,
/h'/ după */p,t,f,s/*,
/y/ după */b,v,δ,r/*,
/γ/ după */b,v,r/*,
/θ/ după */k,r/*,
/h/ după */f,r/*.

În acest moment al analizei este necesar să comparăm structura grupurilor consonantice iniţiale cu doi termeni şi a celor mediale. În tabelul comparativ care urmează, cele două situaţii sînt puse faţă în faţă. Am notat prin [*] grupurile cu o frecvenţă foarte redusă

(unele din ele ocurente o singură dată), iar prin [+] grupurile rezultate prin alipirea articolului *-lu*, *-li*, *-l'i*.

Grupuri inițiale	Grupuri mediale	
pt	*pt*	
pţ	*pţ*	
—	*pĉ*	*
—	*pḱ*	*
—	*pk*	*
—	*bk*	*
—	*bţ*	*
—	*bz*	*
—	*by*	*
—	*bγ*	*
—	*bn*	*
bl	*bl*	
* *bl'*	—	
br	*br*	
—	*tţ*	
—	*tḱ*	
—	*tk*	
* *tf*	—	
—	*th'*	*
—	*tm*	*
—	*tn*	*
—	*tl*	+
—	*tl'*	+
tr	*tr*	
—	*dl*	+
dr	*dr*	
—	*ţk*	
—	*ţk*	
—	*ţl*	+
—	*ţl'*	+
—	*ḑl*	*
—	*ḑl'*	+
—	*ĉk*	*
—	*ĉl*	* +
—	*ĉl*	* +
—	*ĝl*	* +
—	*ĝl'*	* +
—	*ḱl*	* +
—	*ḱl'*	* +
—	*g'l'*	+

Grupuri inițiale	Grupuri mediale	
—	*kt*	*
—	*kĉ*	*
—	*kθ*	*
ks	*ks*	
—	*kz*	*
—	*kș*	
—	*km*	*
—	*kn*	*
kl	*kl*	
kl'	*kl'*	
kr	*kr*	
—	*gd*	*
—	*gz*	*
gl	*gl*	
gl'	*gl'*	
gr	*gr*	
ft	*ft*	
fţ	*fţ*	
—	*fĉ*	*
—	*fk'*	*
—	*fk*	*
fs	*fs*	
* *fș*	—	
fh'	*fh'*	
—	*fh*	*
—	*fn*	*
—	*fn'*	*
fl	*fl*	
fl'	*fl'*	
fr	*f*	
—	*vd*	
vḑ	*vḑ*	
—	*vĝ*	*
vg'	*vg'*	
vg	*vg*	
—	*vδ*	*
—	*vz*	*
—	*vy*	*
—	*vγ*	*
—	*vm*	*
vl	*vl*	
vr	*vr*	

Grupuri inițiale	Grupuri mediale	
—	*θh'*	*
—	*θr*	*
—	*δy*	*
sp	*sp*	
sb/zb	*sb/zb*	
st	*st*	
—	*sĝ/zĝ*	
sk'	*sk'*	
sk	*sk*	
sg	*sg*	
sf	*sf*	
sv	*sv*	
sh'	*sh'*	
sm	*sm*	
sn	*sn*	
—	*sn'*	
sl	*sl*	
sl'	*sl'*	
zb	*zb*	
zd	*zd*	
—	*zḑ*	
zg'	*zg'*	
zg	*zg*	
zv	*zv*	
zm	*zm*	
zn	*zn*	
zn'	*zn'*	
zl	*zl*	
—	*zl'*	+
* *șp*	—	
* *șb/jb*	—	
șt	*șt*	
—	*șd/jd*	
sĉ	*șĉ*	
șḱ	*șḱ*	
șk	*șk*	
—	*șf*	
—	*șv/jv*	
—	*șm*	
—	*șn*	
șl	*șl*	+
—	*șl'*	+

Grupuri inițiale	Grupuri mediale	Grupuri inițiale	Grupuri mediale	Grupuri inițiale	Grupuri mediale
—	*jd*	*np*	—	—	*lf*
—	*jv*	*nb*	—	—	*lv*
—	*h'l*	*nt*	*nt*	—	*ls*
—	*h'l'* +	*nd*	*nd*	—	*im*
—	*yl*	*nț*	*nț*	—	*ln*
—	*yl'* +	*nḑ*	*nḑ*	—	*ln'*
ht	*ht*	*nĉ*	*nĉ*	—	*l'l* +
—	*hĉ*	*nĝ*	*nĝ*	—	*rp*
—	*hk*	*nk'*	*nk'*	—	*rb*
hm	*hm*	*ng'*	*ng'*	—	*rt*
hn	*hn*	*nk*	*nk*	—	*rd*
hl	*hl*	*ng*	*ng*	—	*rț*
hl'	—	*nf*	*nf*	—	*rḑ*
hr	*hr*	*nv*	—	—	*rĉ*
—	*γd**	*nθ*	—	—	*rĝ*
—	*γδ*	—	*nδ*	—	*rk'*
—	*γm*	*ns*	*ns*	—	*rg'*
γn	*γn*	*nș*	*nș*	—	*rk*
—	*γl* +	*nj*	—	—	*rg*
* *γl'*	—	*nh'*	—	—	*rf*
γr	*γr*	*ny*	—	—	*rv*
mp	*mp*	*nm*	—	—	*rθ*
mb	*mb*	—	*nl*	—	*rδ*
—	*mt*	—	*n'l* +	—	*rs*
—	*mț*	—	*n'l'* +	—	*rz*
—	*mĉ*	—	*lp*	—	*rș*
—	*mk* *	—	*lb*	—	*rj*
mk	*mk'*	—	*lt*	—	*rh'*
mf	*mf*	—	*ld*	—	*ry*
mv	*mv*	—	*lț*	—	*rh*
—	*ms*	—	*lḑ*	—	*rγ*
—	*mș*	—	*lĉ*	—	*rm*
mn	*mn*	—	*lĝ*	—	*rn*
—	*mn'*	—	*lk'*	—	*rn'*
ml	*ml*	—	*lg'*	—	*rl*
* *ml'*	—	—	*lk*	—	*rl'*
		—	*lg*		

Din comparație se desprinde, de la prima vedere, constatarea că numărul grupurilor mediale este mai mare decît al celor inițiale: 94 inițiale și 216 mediale, situație care se explică pînă în cele mai mici amănunte:

a) Dintre mediale, 29 de grupuri au ca medială normală un /*r*/, nonocurent la inițială nici ca unitate consonantică simplă, nici ca

inițială normală în grupuri de două sau trei consoane și nici ca preinițială în grupuri de trei consoane (v. mai departe). Considerăm că /r/ în aromână este (sau, mai bine, a fost) ceea ce Al. Rosetti numeşte un fonem deschis, un fonem „cu aer", un fonem care poate forma silabă (din punct de vedere fonologic)[1]. Această trăsătură a lui /r/ explică:

— „proteza" lui *a* în aromână (lat. *rivus* > arom. *arîu*, lat. *romanus* > arom. *armînu* etc.), în care *a* reprezintă „concretizarea" valorii vocalice, de fonem cu „aer", „deschis", a lui /r/, într-o altă fază a evoluţiei limbii; ulterior, *r* s-a grupat cu nucleul silabei următoare, ca orice altă consoană;

— „metateza" lui *r* în grupurile consonantice formate din conoană + /r/

(ca postinițial sau postmedial):
brînu > *bîrnu*,
grînu > *gîrnu*,
frînu > *fîrnu*,
pátruli > *páturli*,
kăprili > *kăpîrli*,
grîdínî > *gîrdínî*.

Nu este vorba aici, aşadar, de o metateză, ci de aceeaşi „concretizare" a valorii vocalice a lui /r/, petrecută într-o altă fază a evoluţiei limbii. Prin sincoparea vocalei următoarea (*grînu* > *gîrînu* > > *gîrnu*), /r/ a format un grup consonantic cu consoana următoare. De aici falsa impresie de metateză.

b) Din celelalte 194 de grupuri mediale, 39 de grupuri sînt extrem de rari (uneori reprezentate o singură dată), or, aceste cazuri nu pot fi concludente. Ele sînt, în general, împrumuturi locale din greacă, turcă, bulgară sau albaneză, neutilizate de toţi vorbitorii acestui grai.

c) 25 de grupuri (din cele 141 rămase) sînt rezultatul alipirii articolelor *-lu*, *-li* şi *-l'i* la finala cuvintelor (alipire care a produs sincoparea vocalei finale şi, deci, crearea grupului format de consoană + *-l*, *-l'*).

---

[1] *En somme, l'élément constant de la syllabe c'est la présence de l'air; il n'y pas de syllabe sans air. Voilà pourquoi les voyelles et les consonnes ouvertes, seules, peuvent former syllabe: pst, prt, pst, pt, etc.* (*op. cit.*, p. 23); vezi şi A. Martinet, *La description phonologique*, Paris, MCMLVI, p. 95; „*r, la plus «vocalique» de toutes les consonnes*".

Explicația aceasta are valoare însă numai în diacronie (justifică proveniența grupurilor în discuție), nu însă în sincronie. Sîntem de părere că, din punct de vedere metodologic, este bine să se procedeze la analiza fonologică independent de celelalte niveluri lingvistice[1]. Din aceleași motive am considerat în analiza noastră și grupurile consonantice provenite din alipirea unui sufix la finala consonantică a formelor libere. Ceea ce ne interesează în sincronie, în cazul de față, este că grupurile respective — realizate în modul arătat mai sus, deci printr-o posibilitate inexistentă în poziție inițială — sînt p e r m i s e, pentru că mai există cel puțin un grup format cu aceeași consoană medială normală sau, dacă nu există, el este posibil. Grupurile care nu au corespondent printre grupurile mediale sînt cele formate din palatalele */ĉ,ĝ,k',g',h',y,ń,l'/* + */l,l'/* (consoane provenite din articole). Acestea sau sînt extrem de rare (uneori reprezentate o singură dată), sau se modifică devenind grupuri existente la inițială (de exemplu, */ĉl > șl/* : */aríĉlu > arișlu/*, */k'l' > kl'/* : */luk'l'i > > lukl'i/*.

d) Din cele 116 grupuri mediale rămase nediscutate, numai 28 nu au corespondente printre grupurile ocurente la inițială, și anume cele care au ca medială normală un */ț,ḑ,j,n',l/*. Aceste consoane însă fac parte din cele 9 unități care apar ca inițiale normale în grupurile formate dintr-o inițială consonantică și o formă conjunctă de pronume personal și reflexiv sau o conjuncție (fiecare constînd dintr-o singură consoană ; v. mai sus, sub 1 d). Or, tocmai existența grupurilor mediale de acest tip permite aceste combinații consonantice inițiale în fonetica sintactică.

e) Restul de 88 de combinații sînt ocurente și la inițială sau, dacă nu sînt, ele sînt posibile, pentru că există cel puțin încă o combinație de același tip la inițială (formată adică cu aceeași inițială normală, dar urmată de alte postinițiale).

Structura silabei în situația de sub 2 c) poate fi :

CCV : */óptu, pátru/*,
CCVV : */apri̯áșî, arku̯ári, durńái̯/*,
CCVVV : */frîndi̯ái̯, kîrti̯ái̯/*.

---

[1] În stabilirea sistemului fonologic al aromânei pe baza trăsăturilor pertinente am procedat la fel (cf. *op. cit.*, p. 318) ; vezi și J. D. O'C o n n o r . . ., *op. cit.*, p. 118).

f) Sînt ocurente următoarele grupuri consonantice intervocalice cu trei termeni: */ptr; spr, str, skr; zbr, zdr, zgl', zgr; ștr, șṭr, șkl'; jgl'; htr, hṭr, hθr; mpl, mpr, mbl, mtr, mfl; ntl, ntr, ndr, ndl, nḍl', nkl, nkl', nkr, ngl, ngl', ngr, nθr, rkl', rgl', rṭl', rșn/* : */skiptru; pasprî, kîpéstru, kúskru; dizbrînári, dizgl'éṭu, dizgrópu; anóștri, anóșṭrî, múșklu; dijgl'inu; éhtru, éhṭrî, ihθripséscu; úmplu, dimpróstu, dîmblă, aúmbrî, al'úmtria, úmflu; birbîntlîki, intru, andrálî, prîndlu, póndl'i, dinkló, ninklisu, ninkrunátî, strînglusésku, úngl'i, ningrușátî, filanθrupil'i; ṭerkl'u, kórg'l'i, pórṭl'l', șkîrșnésku/.*

Ele sînt formate din una din medialele normale */p,b,t,d,ṭ,ḍ,k, g,f,θ,ș/*, precedate de premedialele */s,z,ș,j,h,m,n,r/* și */p/* (reprezentat însă o singură dată și necunoscut tuturor vorbitorilor) și urmate de postmedialele (*l,l',r*) și */n/* (de asemenea singurul caz fiind cel citat).

Vom proceda și aici, ca și în cazul grupurilor consonantice cu doi termeni, la compararea combinațiilor cu trei termeni ocurenți în poziție inițială și medială (intervocalică).

Grupuri inițiale	Grupuri mediale
—	*ptr*
spl	—
spr	*spr*
sbr/zbr	*sbr/zbr*
str	*str*
sdr/zdr	*sdr/zdr*
skl	—
skl'	—
skr	*skr*
sgr/zgr	*sgr/zgr*
sfr	—
zbr/sbr	*zbr/sbr*
zdr	*zdr*
zgl'	*zgl'*
zgr	*zgr*

Grupuri inițiale	Grupuri mediale
ștr	*ștr*
—	*șṭr*
șkl'	*șkl'*
șkr	—
șgl'/jgl'	*sgl'/jgl'*
jgl'	*jgl'*
mpl	*mpl*
mpr	*mpr*
mbl	*mbl*
mbr	*mbr*
mtr	*mtr*
mfl	*mfl*
mfr	—
—	*ntl* *
ntr	*ntr*
ndr	*ndr*

Grupuri inițiale	Grupuri mediale
—	*ndl* +
—	*nḍl'* +
nkl	*nkl*
nkl'	*nkl'*
nkr	*nkr*
ngl	*ngl*
ngl'	*ngl'*
ngr	*ngr*
—	*nθr* *
**nγr*	—
nfl/mfl	*nfl/mfl*
nfr/mfr	*nfr/mfr*
—	*rkl'*
—	*rgl'*
—	*rtl'*
—	*rșn*

Grupurile */ptr, ntl, nθr, nγr/* și */rșn/* sînt extrem de rare, majoritatea ilustrate o singură dată, grupurile */nḍl, nḍl', rgl'/* și */rṭl'/* sînt rare și rezultate din alipirea vocalei finale), grupul */rkl'/* are ca premedial un */r/* (în legătură cu care v. discuția de la p. 195, consoana aceasta este nonocurentă în poziție inițială).

În celelalte cazuri, care reprezintă majoritatea (37 din 47), structura grupurilor consonantice cu trei termeni ocurente la inițială este aceeași cu a grupurilor ccurente în poziție medială.

Structura silabei este, în acest caz:
CCCV : */úmfl'u, dizgrîdésku/*,
CCCVV : */şamintréil'i, aumbriádî/*,
CCCVVV: */skîrşniáu/*

g) Nu am înregistrat grupuri de patru consoane intervocalice. Grupul */rstn/* este posibil. El apare în cuvîntul */vîrstniku/*, necunoscut însă graiului nostru[1].

3. Posibilitățile de ocurență a consoanelor finale

a) Zero consonantic este ocurent după toate unitățile vocalice (accentuate sau neaccentuate) și semivocalice:

A. după unități vocalice (accentuate sau neaccentuate):
/a,ă,î,e,i,o,u/ : */kása, kîntắ, aurî́, ḱuşé, fuḑí (fúḑi), ḱiró, ḱirú/*.

B. după unități semivocalice:
/i̯/ = [i̯] (formînd diftongi descrescînzi) */ai̯, îi̯, ei̯, ii̯, oi̯, ui̯/*: */lucrái̯, δaurîi̯, al'éi̯, fuḑii̯, oi̯, viḑúi̯/*,
/u̯/ = [u̯] (formînd diftongi descrescînzi) */au̯, ău̯, îu̯, eu̯, iu̯, ou̯, uu̯/*: */stau̯, arắu̯, arîu̯, améu̯, arníu̯, bou̯, véduu̯/*.
/i̯/ = [-i̥] după */ĉ, ĝ, ḱ, g', ş, j, h', y, n', l', r/*: */ariĉi̯, báĝi̯* (adj. pl.), *luḱi̯, slaǵi̯, aróşi̯, peji̯, kuhi̯, sklayi̯, pońi̯, kal'i̯, mări̯/*,
/i̯/ = -î̥ după */ţ,ḑ/*: */fáţi̯, káḑi̯/*,
/u̯/ = -u̥ după */p,b,t,d,ţ,ḑ,ĉ,ĝ,k',g',k,g,f,v,θ,δ,s,z,ş,j,h',γ,h,γ,m,n,n', l,l',r/*: */lupu̯, arórbu̯, avútu̯, aródu̯, soţu̯, kuléḑu̯, feĉu̯, freĝu̯, apróḱu̯, avlégu̯, faku̯, bagu̯, kufu̯, véduvu̯, aláθu̯, anápuδu̯, kosu̯, arógu̯, aróşu̯, kalótihu̯, ayu̯, vlahu̯, katáluγu̯, omu̯, bunu̯, şumuróńu̯, kalu̯, bal'u̯, paru̯/*.

Opoziția asilabic ~ silabic se neutralizează în poziție finală în prezența unui grup de consoane.

Situația fiind identică pentru cele două foneme semivocalice finale postconsonantice (realizate în trei feluri), se poate stabili următoarea schemă:

C[+ /i̯ [= -i̥,] -î̥]/, /u [= -u̥]/ : */koşi̯ [= koşi̥]/, /veḑi̯ [= veḑî̥/, /potu̯ [= potu̥]/*,
(C)CC + /i/, /î/, /u/ : */verşi/, vórḑî/, /pórţî/*.

---

[1] Vezi Tache Papahagi, *Dicționarul dialectului aromân*, București, 1963, p. 1117.

Aceeaşi opoziţie (asilabic ~ silabic) se neutralizează în fonetica sintactică în prezenţa unor grupuri consonantice care urmează după semivocalele finale postconsonantice:

/kreḱi̯ ș-plîskînịá/ [kreḱi ș-plîskînẹá] > /kréḱișplîskînịá/,
/poți̯ z-veḑi̯ ș-tini/ [poți z-veḑi ș-tini] > /póțîzvéḑîștini/,
/potu̯ z-vedu̯ ș-mini/ [potu̯ z-vedu̯ ș-mini] > /pótuzvéduşmini/.

În alte condiţii, cînd devin mediale şi sînt urmate de consoane (provenite, de exemplu, din articolul enclitic *-lu*, *-li*, *-l'i*), semivocalele finale postconsonantice se sincopează, ca orice vocale neaccentuate[1].

/aroși̯-l'i [aroși-l'i]/ > /aróşli/,
/kapu̯-lu [kapu̯-lu̯]/ > /káplu/.

Dacă devenind mediale sînt urmate de vocale (provenite, de exemplu, din articolul *-a*) ele se comportă ca orice semivocală medială pre- şi postvocalică: */luni̯-a[luni-a] > /lúnịa [lúnẹa]/.*

Structura silabei poate fi, aşadar:

V # : */haráu, paréi/,*
VV # : */kú-u̯î, aú-u̯î/,*
VVV # : */uu̯ái̯/,*
CV # : */kása, fúḑi/,*
CVV # : */kîḑúi̯, améu̯/,*
CVVV # : */țînịái̯, lu̯ái̯/,*
CCV # : */pórtu, álǵi/,*
CCVV # : */purtái̯, alǵii̯/,*
CCVVV # : */zgîrli̯ái̯, pinḑịái̯/,*
CCCV # : */kîpéstru, aúmbrî/,*
CCCVV # : */ṣamintréi̯, δrîşkl'éi̯/,*
CCCVVV # : */skîrşni̯ái̯/.*

b) Unităţile consonantice simple nu sînt ocurente în poziţie finală[2]. În § precedent (sub 3 a) s-a văzut că unităţile consonantice sînt urmate întotdeauna de o vocală sau de unul din cele două foneme

[1] Sincopa vocalelor neaccentuate este un fenomen extrem de frecvent în aromână (vezi, de exemplu, Th. Capidan, *Aromânii*, Bucureşti, 1932, p. 365—370).
Formele cu unităţi asilabice mediale nesincopate sînt numeroase în scrierile aromâneşti din secolul al XVIII-lea (vezi Matilda Caragiu-Marioţeanu, *Liturghier aromânesc*, Bucureşti, 1962, p. 88—90 şi 100; P. Papahagi, *Scriitori aromâni în secolul al XVIII-lea*, Bucureşti, 1909, textul aromânesc din Daniil şi Ucuta).

[2] Se ştie să există limbi fără consonantism final sau cu un consonantism final slab reprezentat, cum este limba italiană, dar nu există limbi în care consonantismul iniţial să lipsească, adică în care toate cuvintele să prezinte o iniţială vocalică (cf. J. Kurylowicz, *op. cit.*, p. 214—215).

semivocalice /*i* [-*i* (-*î*)]/ şi /*u* [-*u*]/, opoziţia silabic ~ asilabic neutralizîndu-se în prezenţa unui grup de consoane.

c) Grupurile consonantice nu sînt ocurente în poziţie finală; orice grup consonantic este urmat, înainte de pauză, de una din cele şapte vocale /*a,ă,î,e,i,o,u*/. Grupurile consonantice nu sînt urmate niciodată, înainte de pauză, de o semivocală postconsonantică, în graiul nostru.

Dată fiind această distribuţie a unităţilor fonologice finale, structura silabei finale este numai aceea schiţată sub 3 a). Acesta a fost motivul, de altfel, pentru care, aşa cum am arătat la locul cuvenit, am cercetat structura grupurilor consonantice intervocalice (mediale): cele finale sînt nonocurente.

4. Structuri silabice

Pentru determinarea structurii silabice aromâneşti vom considera structurile iniţiale şi cele finale, cele intermediare confundîndu-se cu cele finale (dată fiind nonocurenţa consoanelor finale simple şi a combinaţiilor consonantice în această poziţie, v. p. 207, sub 3a, 3b şi 3c).

Tabel comparativ al structurilor silabice iniţiale şi finale

Silabe iniţiale	Silabe finale
# *V* # *VV* # *VVV*	*V* # *VV* # *VVV* #
# *CV* # *CVV* # *CVVV*	*CV* # *CVV* # *CVVV* #
# *CCV* # *CCVV* # *CCVVV*	*CCV* # *CCVV* # *CCVVV* #
# *CCCV* # *CCCVV* # *CCCVVV*	*CCCV* # *CCCVV* # *CCCVVV* #

Din comparaţia structurilor silabice iniţiale şi finale reiese că:

a) Tipurile de structuri silabice sînt aceleaşi la începutul şi la sfîrşitul cuvintelor (formelor libere).

b) Toate structurile silabice (iniţiale sau finale) se termină în vocală.

Formula silabică este, aşadar:

$$\pm C + N$$

în care prin N înţelegem nucleul silabei, iar prin C orice consoană sau grup de consoane care-l precedă pe N.

Formula:

$$\pm C_1 + N \pm C_2$$

nu este cunoscută aromânei (C_2 reprezentînd orice consoană sau grup de consoane care urmează după N). În prezenţa lui C_2 silaba este î n c h i s ă, în absenţa lui C_2 silaba este d e s c h i s ă. Dat fiind că C_2 este nonocurent în aromână, putem conchide că s i l a b a aromânei e s t e d e s c h i s ă.

c) N este reprezentat de oricare din cele 7 vocale ale aromânei, simple sau combinate cu semivocale (formînd „diftongi" şi „triftongi").

d) C este reprezentat de toate consoanele simple. Excepţie face consoana /*r*/ iniţial, care, într-o fază anterioară celei pe care o cercetăm, şi-a „concretizat" caracterul său de fonem „cu aer" (cel mai „vocalic" dintre consoane), dezvoltînd o vocală la iniţială sau în interiorul grupului consonantic (v. p. 204).

C este reprezentat şi de grupuri consonantice de doi şi trei termeni, grupurile de patru termeni fiind nonocurente.

La iniţială de silabă se constată o preferinţă foarte netă pentru grupuri consonantice (uneori destul de greoaie).

e) Dată fiind marea bogăţie de grupuri consonantice la iniţiala formelor libere, pe de o parte, şi nonocurenţa structurii silabice $\pm C_1 + N \pm C_2$ (adică nonocurenţa lui C_2), limita silabică se plasează întotdeauna, din punct de vedere fonologic, după N, niciodată după C (= consoane simple sau grupuri consonantice) sau în interiorul lui C (în cazul grupurilor consonantice)[1].

Aşadar: /*ká-ftu*/, *pá-sprî, di-zgruá̯-pî*/.

---

[1] Conform regulii că începutul unei silabe trebuie să se regăsească în începutul cuvîntului (cf. şi J. H o l t, *La frontière sillabique en danois*, în TCL, 5, 1949, Copenhaga, p. 263).

I. Coteanu

STRUCTURA STILISTICĂ A LIMBII

1. Conceptul de stilistică nu este clarificat încă în mod satisfăcător. Pe lîngă părerea foarte răspîndită că această disciplină are menirea de a studia frumosul în limbă, există și ideea din ce în ce mai susținută că ar trebui să se precizeze conținutul stilisticii analizîndu-se relațiile datorită cărora structura limbii, o realitate abstractă și complexă, se concretizează în enunțuri particulare, mai mult sau mai puțin afective, mai mult sau mai puțin expresive. Între structura limbii, ca realitate în mod incontestabil abstractă, și enunțurile particulare, totdeauna concrete, se ivesc fel de fel de contradicții pe care vorbitorii le rezolvă în mod diferit, imprimînd exprimării o serie de caracteristici foarte variate.

Se spune adesea că, după studiile lui Ch. Bally, stilistica și-a schimbat radical direcția de cercetare, pentru că domeniul ei nu a mai fost în primul rînd limba „scrisă", ci limba „vorbită", căutîndu-se totodată să se descopere modul de funcționare a limbii spre a răspunde la necesitățile comunicării[1]. Ch. Bally a cerut ca studiul să se concentreze asupra tipurilor expresive. El nu s-a ocupat însă de stilistica limbajului artistic, pentru că în acest caz, limba — spune el — este utilizată, în mod voit și conștient cu intenții estetice. Artistul-literat creează frumosul cu ajutorul cuvintelor exact în același fel în care pictorul o face cu ajutorul culorilor, iar muzicantul cu ajutorul sunetelor. De aici a ieșit la Bally curiozitatea despărțirii din principiu și în mod absolut a stilului, care privește numai pe artist, de stilistică, disciplină destinată numai cercetării modului spontan de utilizare a limbii. „Pentru mine — spune el — sarcina stilisticii

[1] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, București, 1944, p. 12.

consistă în cercetarea tipurilor expresive care servesc într-o anumită perioadă la redarea mişcării gîndirii şi sentimentului vorbitorilor şi în studierea efectelor produse în mod spontan prin întrebuinţarea acestor tipuri asupra celor care le aud şi le înţeleg"[1].

Autorul a ajuns la această părere pentru că a considerat că facultatea de a pricepe şi a raţiona este ,,un mijloc, şi nu, cum s-a crezut, un scop în sine. Orice om care acţionează şi îşi exprimă activitatea sa interioară prin vorbire trebuie să-şi organizeze şi să-şi ordoneze gîndirea spre a o comunica sau a o impune altora; prima condiţie pentru a-şi atinge scopul este de a fi înţeles şi orice înţelegere se bazează pe o analiză; cuvintele, înlănţuirea lor, înşiruirea frazelor reflectă această analiză. E vorba deci de o operaţie intelectuală, dar nu e mai puţin adevărat că ea nu se face de dragul înţelegerii; înţelegerea şi analiza nu sînt decît mijloace de atingere a scopului"[2].

Pornind de fapt de la actul vorbirii, de la imaginea vorbitorului care caută să impresioneze pe ascultătorul său spre a-l convinge şi a-i impune vederile sale, Ch. Bally a condiţionat în realitate stilistica pe psihologie, îndepărtîndu-se — după părerea noastră — de la rezolvarea strict lingvistică a problemei. El a considerat decisivă opoziţia dintre spontaneitatea limbajului oral, pe care îl numeşte ,,natural", şi caracterul deliberat al utilizării limbii în literatura artistică, atribuind în consecinţă stilului un caracter individual rezultat din prelucrarea *conştientă* a limbajului natural. Vorbitorul obişnuit face deci stil fără să ştie, în timp ce artistul construieşte stilul în mod susţinut şi conştient, iar stilistica are numai obligaţia de a studia faptele reflectate în vorbirea obişnuită.

Înfăţişat astfel, raportul dintre limbajul natural şi stilul individual artistic pare întemeiat. Într-adevăr, scriitorul acţionează în mod deliberat cînd, pe baza cunoştinţelor sale, alege din limbă ceea ce el consideră potrivit cu tema, cu subiectul, cu concepţiile lui despre viaţă, despre artă etc., dar procesul acesta nu se produce chiar atît de simplu. Elaborarea nu începe prin referirea imediată sau exclusivă a scriitorului la limbajul natural. Între scriitor şi limbajul natural se interpun normele limbajului artistic din momentul creaţiei sale şi nici un artist al cuvîntului, oricît de original din punct de vedere lingvistic ar fi el, nu poate şi, de obicei, nici nu doreşte să se sustragă de la respectarea în ansamblu a regulilor limbajului artistic.

---

[1] Ch. Bally, *Le langage et la vie*, Paris, 1926, p. 108.

[2] *Ibidem.*

Prin urmare, opoziţia dintre limbajul natural şi caracterul deliberat al stilului artistic, privit ca o creaţie individuală, nu este bine formulată în aceşti termeni şi deci însăşi baza stilisticii ar trebui revizuită. După părerea noastră, revizuirea urmează să se facă pe de o parte în direcţia stabilirii mai precise a raporturilor lingvistice dintre diversele unităţi funcţionale ale limbii, pe de altă parte în direcţia determinării locului deţinut de stilul individual în ansamblul limbii.

2. În *Tezele* şcolii lingvistice de la Praga, se vorbeşte despre opoziţia dintre limba literară şi limba populară în termeni care arată — după părerea noastră — că stilistica nu este în fond decît studiul modului de concretizare a acestei opoziţii. Ca exprimare cultă, limba literară are, după *Tezele* amintite, o tendinţă dublă. Pe de o parte se extinde spre a deveni o *koine*, pe de altă parte se restrînge spre a deveni un monopol şi un semn caracteristic clasei dominante. „Aceste două tendinţe se manifestă, atît una cît şi cealaltă, în caracterul schimbărilor şi menţinerii aspectului fonetic al limbii"[1]. Restricţia din urmă nu pare cu totul justificată. În aspectul fonetic al limbii literare se vede, desigur, mai uşor modul cum funcţionează tendinţa de expansiune şi cea de restrîngere, dar, împreună cu aspectul fonetic, sînt antrenate morfologia, sintaxa şi lexicul, după cum reiese, de altminteri, din alt fragment al aceloraşi *Teze*, şi anume din indicarea deosebirii de bază dintre limba populară şi limba literară. Cea din urmă se specializează spre a deveni expresia prin excelenţă a culturii şi civilizaţiei şi, datorită acestui rol, îşi măreşte şi îşi intelectualizează vocabularul. „Nevoia de a exprima lucruri care nu sînt în raport direct cu viaţa reală duce la crearea de cuvinte-concept, de expresii pentru abstracţiuni logice, ca şi la definirea mai precisă a categoriilor logice cu ajutorul mijloacelor de exprimare lingvistică"[2].

Din constatările anterioare reiese o idee care, deşi a fost adesea pusă la contribuţie în studiile de stilistică, nu este totuşi destul de bine lămurită. Ne referim la faptul că distincţia dintre limba populară şi limba literară se face fără a se specifica în suficientă măsură izvorul acestei deosebiri.

În mod concret, limba există prin variante, manifestări materiale determinate de doi factori. Unul este factorul geografic, potrivit căruia limba ia înfăţişarea graiurilor, a dialectelor, a subdialectelor, fiind adică „limba" dintr-o anumită regiune; al doilea este fac-

[1] TCLP I (1929), p. 15.
[2] *Ibidem*.

torul social, combinat cu cel cultural, potrivit căruia limba se concretizează în limbaje, în limbajul ţărănesc, orăşenesc, intelectual (cult), în limbaje pe profesiuni sau pe alte domenii de activitate umană (sport, muzică etc.). Un loc cu totul aparte au limbajele secrete şi închise, argourile, destinate să servească unor grupuri de indivizi în genere în conflict cu regulile de convieţuire cetăţenească.

Factorul geografic (dialectal) este deseori imaginat ca o dimensiune orizontală a limbii. Acest lucru ne dă dreptul să considerăm că factorul social-cultural constituie — la rîndul său — o dimensiune verticală. Obţinem astfel un sistem de coordonate în care se încadrează în mod necesar orice fapt de limbă, pentru că orice manifestare a acesteia va trebui să se găsească la intersecţia dintre liniile care reprezintă dimensiunea dialectală şi dimensiunea social-culturală. Vorbirea dialectală nu este determinată, cum s-ar putea crede, numai de factorul geografic. Şi în ea se află inclus un indice social-cultural oarecare, numai că, în mediul în care se utilizează, rolul lui este în genere mic sau foarte mic şi are deci importanţă secundară.

3. Pentru ca manifestările concrete ale limbii să poată apărea la intersecţia celor două axe imaginate mai sus, trebuie să existe un număr de elemente comune atît în aspectele strict dialectale ale limbii, cît şi în cele dezvoltate prin factorul social-cultural. Cercetarea arată că ele există într-adevăr. De exemplu, în limba română, desinenţa persoanei a II-a singular a indicativului prezent, *i*, se utilizează obligatoriu la orice verb, indiferent dacă ia forma unei semiconsoane ca în *dai*, *pui*, *spui* etc., a unei vocale ultrascurte ca în *cînţi*, *lauzi*, *faci*, a unui zero fonetic, ca în *vez (mă, să nu cazi!)* sau a unei palatalizări a consoanei precedente. Multe alte aspecte particulare ale limbii conţin o bază comună de felul celei analizate mai înainte. Aceasta înseamnă că în diversitatea produsă în limbă de cei doi factori indicaţi acţionează în permanenţă un sistem regulator. Acestuia îi vom spune d i a s i s t e m, spre a-l deosebi de sistemele particulare din dialecte, subdialecte, graiuri şi din limbajele determinate de factorul social-cultural. Diasistemul este, cu alt nume, limba comună, sub presiunea căreia tendinţele particulare iau în cele din urmă anumite direcţii de evoluţie.

Limba comună — ansamblu de norme intrinsece — se deosebeşte practic şi teoretic de ansamblul de norme literare prin aceea că ultimul este i m p u s în mod convenţional, pornindu-se de la ideea că este literar numai modul de utilizare a limbii de către intelectualitatea unui popor.

Datorită acestui fapt, normele limbii comune nu coincid în totalitatea lor cu cele ale limbii literare. În limba română comună de astăzi, de exemplu, norma de pronunțare a oricărui *e* la început de silabă este, după cum se știe, preiotarea, deci: *iepopeie, iexcursie, iepocă, ielement, iepură* etc. Norma literară este, dimpotrivă, respingerea preiotării, dar numai la cuvintele recent împrumutate. De aici rezultă între altele și o deosebire importantă între pronunțarea cultă și cea populară; din însăși formularea regulii de respingere a preiotării se vede că avem a face cu o restrîngere artificială, impusă dinafară, pe cale cultă, căci termenii la care nu se admite preiotarea sînt definiți prin etimologia lor, adică printr-un element scos din analiza făcută de specialiști.

În calitate de sistem care reglează aspectele particulare, nimeni nu se poate folosi numai de limba comună spre a exprima idei concrete. Ca diasistem, ea reprezintă esența limbii într-un anumit moment al existenței sale.

4. Precizările de mai sus au importanță deosebită pentru determinarea structurii stilistice. Dacă diasistemul reprezintă esența limbii, variantele lui nu vor fi decît diverse moduri de concretizare, incluzînd, pe lîngă diasistem, o serie de elemente materiale specifice. Astfel, limba literară, ca forma principală de manifestare a diasistemului, conține, pe lîngă elementele acestuia, o serie de fapte lingvistice proprii, cuvinte, formule lexicale și sintactice. Pe de altă parte însă, limba literară joacă rolul unei limbi comune față de variantele ei, adică, în primul rînd, față de limbajul artistic și limbajele tehnico-științifice. O variantă despre care nu se prea vorbește în studiile de stilistică, dar a cărei existență reiese în mod logic din tot ce s-a spus pînă aici și se confirmă în practică, este limbajul literar m e d i u sau s t a n d a r d, forma curentă a limbii literare, totalitatea elementelor lingvistice culte, nediferențiate în funcție de condițiile impuse exprimării de organizarea artistică a mesajului sau de regulile existente în limbajele tehnico-științifice. Limbajul literar standard reprezintă deci vorbirea și scrierea cultă nespecializată. În această calitate, el a fost adesea denumit limbă comună, termen justificat numai dacă ne referim la utilizarea foarte frecventă și foarte răspîndită a acestei variante, și nu la structura ei în comparație cu structura limbajului popular. În limbajul literar standard se concretizează în modul cel mai simplu limba literară ca limbă comună față de variantele sale.

După cum se vede variantele limbii literare se diferențiază în funcție de factorii social-culturali.

Acelaşi lucru se întîmplă şi cu al doilea termen al opoziţiei stilistice fundamentale, cu limba populară. În ciuda numeroaselor ei regionalisme, şi în ea există elemente comune întrebuinţate în toate ariile geografice. De aceea, se poate vorbi de limbă populară solemnă, de limbă populară obişnuită, de limbaj rural, de limbaj periferic, argotic sau argotizant. Prin însuşi faptul că se face abstracţie de caracterul regional în aspectele anterior citate, limba populară se prezintă şi ea ca o limbă comună, cu tendinţe similare celor din limba literară comună, dar, evident, cu importante deosebiri practice provenind din prelucrarea ei într-un mediu social-cultural diferit de acela în care se produce prelucrarea limbii literare.

5. Prima concluzie care rezultă din analiza funcţională de mai sus este că cele trei „limbi comune" stabilite anterior se găsesc pe trepte diferite de abstractizare, fiind însă aspecte ale aceluiaşi fenomen, în mişcare. El se realizează astfel datorită condiţiilor social-culturale, adică unor constrîngeri exterioare determinate. După cum limba comună ca diasistem se concretizează în limba literară şi în cea populară, acestea fiind variantele ei imediat subordonate, tot astfel, limba literară, în calitate de sistem comun, se concretizează în limbajele ei specifice, limbajul artistic şi limbajele tehnico-ştiinţifice, fără a mai vorbi de limbajul literar standard, acestea toate fiind variantele ei direct subordonate. Limba populară, la rîndul său, se concretizează în limbajul popular solemn, în cel obişnuit etc., teoretic în acelaşi fel în care se produce subordonarea şi în cazul anterior.

A doua concluzie, la drept vorbind corolarul precedentei, este că limba prezintă din punct de vedere funcţional-stilistic o ierarhie întemeiată pe relaţia *identitate* ~ *diferenţă* şi pe relaţia *general* ~ *particular*.

În aceste condiţii, obiectul stilisticii devine între altele descrierea amănunţită a acestei ierarhii, cercetarea interdependenţelor de tipul amintit într-un anumit moment al dezvoltării lor.

6. Modalităţile de detaliu ale analizei ierarhiei fac parte din domeniul metodei. Nu ne vom opri aici la ele decît în măsura în care se încearcă o cale nouă de abordare a problemelor. Din acest punct de vedere, merită o deosebită atenţie aplicarea statisticii matematice. În loc să se pună la baza cercetării stilul individual, artistic sau nu, se porneşte de la texte, de la succesiuni de construcţii lingvistice. Textul în accepţiunea aceasta, poate să fie întreaga limbă sau numai una dintre manifestările ei concrete, cu condiţia ca succesiunea de con-

strucții să aibă o lungime convenabilă spre a i se determina structura „statistică", adică organizarea din punctul de vedere al frecvenței cuvintelor, judecată în raport cu probabilitatea lor de apariție.

Să presupunem că avem două texte de cîte 10 000 de cuvinte-text și că aceste 10 000 de cuvinte-text reprezintă 2 000 de unități diferite. Între multe alte posibilități o avem și pe aceea ca unul din cele două texte să conțină 1 500 de cuvinte folosite fiecare o singură dată. Celelalte 500 de cuvinte vor fi deci reprezentate de 10 000 — — 1 500 = 8 500 de cuvinte-text, și deci cele 500 de unități diferite ale lexicului apar de 8 500 de ori. Al doilea text ar putea să aibă numai 50 de unități utilizate o singură dată, iar 1 950 de unități să se repete. Aceste 1 950 de unități se vor repeta prin 9 950 de cuvinte-text. Probabilitatea de extragere a unui cuvînt cu frecvența 1 din cele două texte, privite comparativ, este de 30 de ori mai mare pentru textul 1(1 500 : 50 = 30). Calculul tuturor probabilităților de acest fel dintr-un text dau „structura lui statistică". Între structurile statistice ale diverselor texte există trăsături comune și trăsături diferențiatoare.

Apar deci ca foarte utile observațiile de mai jos:

„Menționăm că, de obicei, în lingvistică vorbim despre bogăția vocabularului sau despre monotonia lui, despre asemănarea de stil a unor texte sau a unor autori, bazîndu-ne mai ales pe intuiție și adăugînd uneori observația că anumite cuvinte sau forme se întîlnesc «mai des» sau «mai rar» la scriitorul *A* decît la scriitorul *B*. Studiul comparativ al structurilor statistice ale textelor ne permite să precizăm toate aceste exprimări subiective, introducînd măsuri exacte pentru caracterizarea bogăției lexicale, a asemănării sau deosebirii textelor din punctul de vedere al folosirii anumitor clase de cuvinte, cum sînt arhaismele, cuvintele neutre, cuvintele expresive, cuvintele regionale etc."[1].

Autorii dau și o definiție nouă stilului care, spre deosebire de cele mai cunoscute, are marele avantaj că nu se mai leagă de individ, ci de text. „Deoarece noțiunea de stil presupune prezența unor proprietăți inerente textului (textelor) considerat(e) sau autorului respectiv[2], spre deosebire de alte texte (de alți autori), adică se bazează pe compararea și evidențierea asemănării și deosebirii, este rațional să propunem

---

[1] O. S. Ahmanova, I. A Melciuk, E. V. Paduceva, R.M. Frumkina, *О точных методах исследования языка*, Moscova, 1961, p. 86.

[2] E vorba de opera acestuia, deci tot de un text în sens larg.

a se denumi stil *ansamblul de caracteristici care descriu proprietăţile de conţinut ale unui text dat spre deosebire de alte texte*[1].

Această definiţie rezultă din constatarea că identitatea şi diferenţa acţionează în planul stilistic al limbii într-un mod care poate fi descris cu exactitate matematică, ceea ce înseamnă că formula pe baza căreia am înfăţişat raporturile globale dintre aşa-numitele limbi comune şi variantele lor corespunde şi din acest punct de vedere. Se pune capăt astfel şi chestiunii dacă stilistica trebuie sau nu să fie comparativă, chestiune la care, după cum se ştie, Ch. Bally a răspuns negativ în discuţia lui cu lingvistul german F. Stroheymer. Stilistica nu poate fi decît comparativă. Nu e însă necesar ca elementele comparate să fie două limbi, ci minimum două texte din aceeaşi limbă.

Bogăţia lexicală şi *concentraţia* confirmă observaţia lui G. Zipf, conform căreia tendinţei vorbitorului de a expune numai strictul necesar (ceea ce determină concentraţia) i se opune în permanenţă dorinţa ascultătorului de a obţine cu minimum de efort un maximum de precizie (ceea ce implică bogăţie de vocabular).

Interesantă ni se pare şi imaginea propusă de R. Abernthy la Conferinţa de poetică, ţinută în august 1960 la Varşovia, după care creaţia poetică poate fi reprezentată ca transmiterea unei mari cantităţi de informaţie printr-un canal cu o capacitate mică. În termenii noştri este vorba, cum se arată în continuare, de o anumită capacitate de selectare a limbajelor.

Ca proprietăţi statistice, dar şi stilistice ale unui text, bogăţia şi concentraţia demonstrează că definirea stilului la care ne-am oprit este bună fiindcă se aplică atît la texte individuale, cît şi la texte „colective", dacă pot fi numite astfel variantele stilistice ale limbii.

7. În legătură cu ultima idee, se ridică însă din nou problema delimitării variantelor stilistice ale unei limbi, a caracteristicilor lor generale, precum şi problema raporturilor dintre ele. Criteriul social-cultural duce la concluzia că numărul de variante stilistice dintr-o limbă este foarte mare, deoarece exprimarea se particularizează mereu, în aşa măsură încît pînă şi celebra formulă „stilul este omul" îşi găseşte justificarea în acest sistem.

Opoziţia dintre limba populară şi limba literară fiind stabilită ca o opoziţie condiţionată de factorul social-cultural, se poate încerca utilizarea criteriului de generalizare spre a distinge variantele din

---

[1] Ibidem, p. 86; cf. şi Sol Saporta, *The Application of Linguistics to the Study of Poetic Language*, în „Style in Language", Massachusetts-Londra, 1960, p. 187.

interiorul limbii literare. Distribuţia elementelor de limbă literară nu depinde însă numai de profesiunea vorbitorilor, căci, pe lîngă termenii şi expresiile specifice profesiunii lor, se constată o tendinţă indiscutabilă de evitare a expresivităţii în toate textele cu caracter tehnico-ştiinţific şi, invers, o tendinţă de întărire a expresivităţii în toate textele cu caracter artistic. Regula aceasta de utilizare a capacităţii expresive a limbii se datoreşte limbajului artistic. Ea rezultă din faptul că un grup de vorbitori introduc exprimarea artistică în limba literară. Modul de realizare a acestei exprimări nu interesează deocamdată, după cum nu interesează nici măsurarea capacităţii expresive a unei limbi date, deoarece urmărim numai stabilirea unui criteriu nou de diferenţiere pe o treaptă mai puţin generală de funcţionare a limbii. Putem deci spune că, la acest nivel, criteriul este cantitatea de expresivitate utilizată care tinde spre zero în variantele tehnico-ştiinţifice şi se măreşte în celelalte variante. Concretizarea acestei tendinţe apare în fiecare caz în parte din raportul dintre bogăţia şi concentraţia lexicului, dar nu numai din aceasta, cum vom vedea îndată.

Criteriul utilizării expresivităţii pentru definirea stilurilor este valabil şi la limba populară, ce-i drept în alte proporţii, deci cu manifestări mai puţin evidente. Cu toate acestea, între limbajul popular periferic şi cel solemn există deosebiri similare cu cele dintre variantele limbii literare.

Aşadar, criteriul expresivităţii, aplicat după criteriul social-cultural şi în concordanţă cu el, duce la o nouă subdiviziune stilistică în interiorul limbii literare, la limbajul artistic care se află în opoziţie, din acest punct de vedere, cu limbajele tehnico-ştiinţifice. Continuînd în acelaşi fel, limbajul artistic se subdivide şi el în limbajul prozei şi al poeziei, pe baza modalităţii tehnice a expresiei, a condiţionării ei de criterii expresive particulare: ritm, rimă, măsură etc. Pe o treaptă inferioară de generalizare se ivesc şi alte constrîngeri, principala fiind genul literar, adică în fond elemente ale compoziţiei ca organizare obligatorie minimală a expunerii.

Sistemul stilistic al unei limbi reprezintă deci o ierarhie de restrîngeri succesive ale libertăţii de utilizare funcţională a limbii, restrîngeri determinate de obligaţii din ce în ce mai puţin generale impuse exprimării anumitor conţinuturi de idei.

8. Stilistica are însă şi o parte de studiere a expresivităţii, al cărei rost este stabilirea tipurilor expresive ale limbii, cum cerea Ch. Bally, sau a categoriilor de expresivitate, cum ni se pare că ar fi mai bine spus. Această parte este *teoria expresivităţii*, cerce-

tarea valorilor speciale ale elementelor limbii, descoperirea şi descrierea opoziţiilor care le creează, stabilirea tipurilor celor mai importante ale acestor opoziţii şi analiza funcţiilor lor. Partea pe care am prezentat-o în studiul de faţă şi care face parte din teoria stilurilor şi a limbajelor ar trebui să fie precedată în lucrările de ansamblu asupra stilisticii de teoria expresivităţii, pentru că datele obţinute aici servesc la ilustrarea diverselor trepte de concretizare despre care s-a vorbit mai înainte. Teoria stilurilor şi a limbajelor reprezintă analiza modului de organizare a rezultatelor opoziţiilor amintite în mesaje destinate să exprime ideile din cele mai variate domenii de activitate umană.

Cele două părţi ale stilisticii arată că această disciplină se ocupă de suma manifestărilor particulare ale unei structuri semantico-gramaticale date, ceea ce deosebeşte suficient de clar stilistica de gramatica descriptivă în înţelesul obişnuit al acestui cuvînt, indiferent dacă uneori, gramatica descriptivă tinde din necesităţi practice să înglobeze şi fapte de stilistică, de exemplu cînd are nevoie să dea indicaţii normative.

În sfîrşit, pentru a delimita stilistica în felul în care a fost concepută aici, de cercetări foarte asemănătoare, e util să spunem că teoria expresivităţii devine ceva deosebit de ansamblul stilisticii în momentul cînd este aplicată numai la limbajul artistic. În acest caz, ea se transformă în poetică, restructurîndu-se în raport cu obiectul special de cercetare.

9. Structura stilistică a limbii, prezentată aici, se apropie foarte mult de vederile unora dintre membrii Cercului lingvistic de la Praga, ale căror păreri au fost sintetizate de B. Havránek, R. Horálek, V. Skalička şi P. Trost în răspunsul lor la una dintre problemele puse de al IV-lea Congres internaţional al slaviştilor (Moscova, 1958):

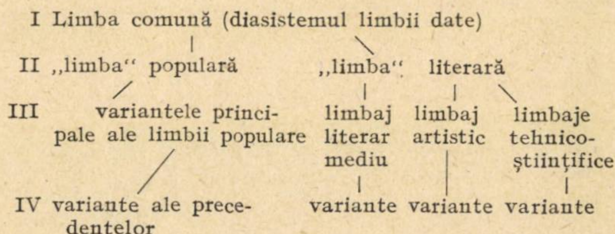
„Concepţiile de sistem şi de funcţiune au făcut pe unii membri ai şcolii de la Praga să vadă limba ca o formaţie complexă cu straturi diferenţiate. În limba literară, ei deosebeau limbaje speciale sau stiluri funcţionale ca, de exemplu, stilul tehnic, stilul poetic, stilul familiar etc. Uneori se vorbea în legătură cu aceasta chiar despre un sistem complex alcătuit din sisteme funcţionale parţiale. În lucrările şcolii de la Praga, autonomia sistemelor parţiale a fost uneori chiar prea mult subliniată"[1].

[1] *Réponses aux questions linguistiques au IVe Congrès International des Slavistes*, citat după Iosef Vachek, *Dictionnaire de linguistique de l'École de Prague*, 1960, Utrecht — Anvers, la articolul *Styles fonctionnels*.

A considera limba ca o formaţie complexă cu straturi diferenţiate este însă mai puţin decît am propus aici, şi anume a o considera o ierarhie de sisteme parţiale, ceea ce stabileşte mai exact aşa-numita lor autonomie.

Deşi sînt subordonate în modul arătat mai sus, totuşi interiorul limbii literare, diversele variante se deosebesc din ce în ce mai clar unele de altele. Astfel, limbajul matematic reprezintă o extremă, iar limbajul artistic, alta. Este însă de asemenea foarte adevărat că în toate variantele literare se observă şi tendinţe comune. Pe de altă parte, variantele fundamentale, limba populară şi limba literară, se influenţează reciproc, iar analiza arată, cel puţin pentru limba română, că structura limbii populare seamănă mai bine cu structura limbajului artistic decît cu aceea a limbajelor tehnico-ştiinţifice. Limbajul familiar ca şi aşa-numitul limbaj al conversaţiei curente nu sînt unităţi de acelaşi tip ca precedentele. Ele depind, ca modalităţi practice de realizare, cînd de limba populară, cînd de cea literară, de exemplu de limbajul literar mediu. De aceea, preferăm să le considerăm subdiviziuni ale fiecăreia din cele două variante.

Potrivit cu faptele expuse pînă aici, ierarhia stilistică a unei limbi se defineşte prin cîteva niveluri ale generalizării ei funcţionale, şi anume:

VI. STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

Valeria Guţu Romalo

ARTICOLUL ŞI CATEGORIA DETERMINĂRII ÎN LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

I

Avînd în vedere originea[1] elementelor cuprinse sub denumirea de articol, unele gramatici româneşti mai vechi[2] l-au considerat p r o n u m e.

Lucrările mai recente îl consideră o parte de vorbire, alături de substantiv, adjectiv etc.[3]. În ediţia a doua a *Gramaticii limbii române*[4], apărută sub egida Academiei R.P.R., considerarea ca parte de vorbire a articolului este justificată printr-o anumită „independenţă formală" a unor articole[5] şi prin „caracterul analizabil al structurii lui interne în rădăcină şi desinenţe"[6]. Aceste observaţii duc la concluzia că „Articolul este deci un cuvînt şi p r i n a c e a s t a (subl. ns.) o parte de vorbire".

Aprecierea articolului ca parte de vorbire este adeseori însoţită de precizarea că articolul nu reprezintă o parte de vorbire în sensul obişnuit al termenului, ci are rolul unei u n e l t e gramaticale[7]. *Gramatica limbii române*, deja citată[8] admite, de asemenea, că sînt situaţii în

---

[1] În limba română, ca şi în alte limbi romanice, articolul se dezvoltă din demonstrativul *ille*.

[2] Cf. T i m o t e i C i p a r i u, *Gramatec'á limbei romane*, Bucureşti, 1877.

[3] Cf., de exemplu, A l. R o s e t t i, J. B y c k, *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, 1945, p. 38; acad. I o r g u I o r d a n, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956.

[4] Vezi vol. I, p. 32.

[5] E vorba de articolele proclitice care admit intercalarea unui adjectiv, de exemplu, *o* frumoasă *carte*.

[6] Articolul prezintă forme diferite în raport cu genul, numărul şi cazul, de exemplu: *un, unui, unor* etc., *-l, -lui, -lor* etc., în care se pot distinge elemente mai mult sau mai puţin constante şi elemente variabile, fapt explicabil prin originea lor pronominală.

[7] Cf. acad. I o r g u I o r d a n, *op. cit.*

[8] Vol. I, p. 32.

care „e greu de identificat articolul ca parte de vorbire, deci cuvînt aparte" şi, avînd în vedere situaţia terminologică, adaugă că „Noţiunea de «forme» articulate şi nearticulate leagă articolul de flexiune"[1].

Toate aceste precizări şi observaţii se datoresc situaţiei cu totul speciale a elementelor denumite articole în limba actuală. O serie întreagă de particularităţi ale articolului (cel puţin ale unora dintre elementele care îl reprezintă) fac extrem de discutabilă calitatea lui de *parte de vorbire* şi îl apropie foarte mult de „morfemele gramaticale", de desinenţe, de exemplu: unele din elementele numite *articol* servesc ca mijloace de exprimare a categoriei determinării.

Examinarea articolului în limba actuală arată că:

1. Numărul elementelor lingvistice considerate articole este foarte restrîns. În clasa „articol" se includ articolul hotărît propriu-zis, articolul nehotărît, articolul genitival şi cel adjectival. Nici una din celelalte clase nu se reduce la cîteva unităţi. De altfel, diversele articole au un comportament atît de diferit, încît e discutabilă chiar înglobarea acestora în aceeaşi clasă. Deosebiri mari apar mai ales în ce priveşte articolul genitival şi articolul adjectival. O mai mare similitudine funcţională există între articolul hotărît propriu-zis şi articolul nehotărît.

2. Unităţile considerate articole, atunci cînd au valoarea specifică acestei „părţi de vorbire", aceea de „individualizare" a obiectelor[2], sînt strict limitate distribuţional: nu apar decît într-un singur tip de contexte, şi anume în vecinătatea unui substantiv, în apropierea directă a acestuia, alipindu-se, fuzionînd eventual fonetic cu acesta *(cartea, casa, o carte)*, sau într-o grupare în care apare obligatoriu un substantiv *(frumoasa carte)*.

3. Această caracteristică distribuţională corespunde unei particularităţi de conţinut: elementele numite articol au un conţinut semantic foarte abstract, care nu poate fi surprins decît pornind de la grupul *substantiv + articol*, particularitate relevată adeseori. Într-o asemenea grupare, *floarea*, de exemplu, prezenţa articolului nu adaugă nici un sens suplimentar substantivului. Celelalte categorii de deter-

---

[1] Ibid.

[2] Cf. acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*

minanţi nominali[1], adjectivele pronominale *(această floare)* şi calificative *(floare roşie)* etc., aduc întotdeauna, într-un fel sau altul, o informaţie suplimentară, care nu poate fi dedusă din sensul substantivului sau din poziţia lui sintactică. O îmbogăţire sau o modificare semantică însoţeşte şi alăturarea de substantiv a unui morfem derivativ, sufix sau prefix: *floricică* diferă semantic de *floare*, iar *florărie* are un conţinut semantic net diferit. Prezenţa articolului nu are astfel de consecinţe. Alăturarea articolului de substantiv are ca efect numai restrîngerea sferei de referire a acestuia, limitînd pînă la individualizare obiectele indicate de substantiv. Într-o serie ca *floare, o floare, floarea* se manifestă clar această valoare specifică a articolului.

Substantivul fără articol *(floare)* şi substantivul însoţit de articol (*o floare, floarea*) păstrează nealterat sensul lexical, cele două forme deosebindu-se totuşi; ele se opun una celeilalte în măsura în care *floare* se opune formei *flori* (singular genitiv sau dativ sau plural), deci ca două forme ale aceluiaşi cuvînt, ca elemente aparţinînd aceleiaşi paradigme.

4. Deoarece articolul presupune cu necesitate prezenţa unui substantiv, putem spune că articolul c e r e substantivul. Spre deosebire de adjectiv însă, care şi el cere substantivul, prezenţa articolului poate fi determinată, deci impusă, cerută, la rîndul ei, de prezenţa unui alt element din lanţul comunicării. Apariţia articolului poate fi impusă de prezenţa anterioară a substantivului, care, reluat, se articulează: *Am cumpărat pîine. Pîinea era proaspătă,* sau de prezenţa unui alt cuvînt — adjectivul *tot* cere obligatoriu articularea substantivului pe care îl însoţeşte: *tot oraşul* etc.

Toate aceste particularităţi par a justifica considerarea articolului (cel puţin a unora dintre elementele considerate, de obicei, ca atare) nu ca „parte de vorbire", ci ca „unealtă gramaticală" pur şi simplu, deci m o r f e m g r a m a t i c a l, morfem dependent de acelaşi tip cu desinenţele care exprimă cazul şi numărul, de exemplu, şi anume *morfem al categoriei determinării.* Categoria logică a determinării, ca orice altă categorie a gîndirii, se poate manifesta în mod

[1] Determinarea include, pe lîngă articol, şi alţi determinanţi; cf., pentru teoria generală, N. S. T r u b e t z k o y, *Le rapport entre le déterminé, le déterminant et le défini,* în *Mélanges de linguistique offerts à Ch. Bally,* Genève, 1939, p. 79, iar pentru limba română, I. C o t e a n u, *Contribuţii la teoria articolului,* în SCL, X, 1958, p. 36 şi P. D i a c o n e s c u, *Un mod de descriere a flexiunii nominale,* în SCL, XII, 1962, p. 164.

diferit în diverse limbi[1], se poate realiza lexical sau gramatical. Limba română, ca și alte limbi, cunoaște ambele modalități de exprimare a categoriei determinării, iar articolul reprezintă mijlocul gramatical. Această calitate îi conferă un loc cu totul special în cadrul sistemului general de determinare nominală.

II.

1. Articolul, așa cum este delimitat de obicei, constituie o categorie puțin unitară. Chiar dacă facem abstracție de articolul genitival și de cel adjectival, care pun cele mai multe probleme, încă nu obținem o categorie de elemente omogene.

Între articolul hotărît și cel nehotărît există importante diferențe: unul este proclitic, celălalt enclitic; elementul enclitic fuzionează cu substantivul, orice intercalare între ele fiind exclusă (**floare marea* nu e posibil), pe cînd elementul proclitic este permutabil: gruparea *o frumoasă floare* este obișnuită în limba română. Între articolul proclitic și substantiv se intercalează n u m a i adjective (nu se întîlnesc în vorbirea curentă construcții ca **o de măr floare* sau **o a ficusului floare*), dar o r i c e adjective.

Prin poziția proclitică articolul se aseamănă cu adjectivele pronominale, care stau, de asemenea, mai ales înaintea substantivului, unele (*fiecare*, de exemplu) fiind exclusiv proclitice. O altă asemănare, mai importantă, reprezintă faptul că adjectivele pronominale în poziție proclitică exclud, ca și articolul nehotărît, articolul hotărît — spunem: *acest om*, *fiecare om* etc., ca și *un om*, și nu **acest omul* etc.

Acest fapt poate fi explicat și interpretat în mai multe feluri:

Un, *o* pot fi grupate cu adjectivele pronominale proclitice (*acest*, *care*, *fiecare*), opunînd întreaga serie articolului enclitic:

un om, *care om*, *fiecare om* etc. / *omul*[2].

---

[1] Cf. R. G. P i o t r o v s k i, *О формирование фартикля в романских языках*, Moscova, Leningrad, 1960.

[2] Aceasta pare a fi interpretarea admisă de P a u l a D i a c o n e s c u în *op. cit.*, în care autoarea, deși afirmă că articolul „nu este o parte de vorbire propriu-zisă, ci un instrument gramatical", adaugă imediat în notă: „Deoarece intră în opoziție cu adjectivele pronominale proclitice, s-ar părea că nu mai putem considera articolul un instrument gramatical, un morfem al determinării" (p. 168).

Concluzia ar fi că *un*, *o* reprezintă una din numeroasele modalități ale determinării nominale și nu un morfem al determinării. Această interpretare, care nu înseamnă negarea caracterului gramatical al categoriei determinării în limba română, o reduce însă la doi termeni: zero și articol hotărît, deci, la o singură opoziție.

Asemănarea în discuție este susceptibilă însă și de o altă interpretare, bazată pe două particularități ale limbii române: a) articularea, marcarea prin indicele determinării a primului membru al grupului nominal — *omul bun*, dar *bunul om* și b) preferința pentru nearticulare a adjectivului pronominal. Convergența acestor două particularități face ca atunci cînd într-un grup nominal primul loc este ocupat de un adjectiv pronominal grupul să rămînă fără articol: *acest om*, *fiecare om*.

Absența articolului enclitic comportă deci explicații diferite în *un om* și *acest om*, *fiecare om* etc. În primul caz, articolul enclitic este exclus ca element membru al aceleiași categorii — un substantiv nu poate fi în același timp articulat hotărît și nehotărît, cum nu poate fi în același timp la singular și la plural. În a doua serie de construcții, lipsa articolului se datorește unei caracteristici a adjectivului pronominal, caracteristică care decurge din legătura acestuia cu pronumele[1]. Se constată, de altfel, o tendință de acomodare a adjectivelor pronominale la sistemul de determinare prin adjective calificative. Această analogie explică, în parte cel puțin, apariția unor construcții de tipul u n *alt om*, u n *oarecare om*[2] etc. (cf. u n *bun om*), ca și întrebuințarea tot mai frecventă în limba vorbită a construcțiilor cu adjectivul pronominal neacordat (de fapt, tratat ca invariabil sub aspectul flexiunii cazuale): *fapta omului* a c e s t a, ca și *fapta omului* b u n.

2. Această interpretare permite desprinderea lui *un*, *o* din seria adjectivelor pronominale și rataşarea lui de articolul enclitic. Categoria gramaticală a determinării cuprinde deci în limba română trei termeni: articolul hotărît, articolul nehotărît și ø, realizînd trei opoziții și anume:

1. (a) nedeterminat — (b) determinat nehotărît;
2. (a) nedeterminat — (c) determinat hotărît;
3. (b) determinat nehotărît — (c) determinat hotărît.

---

[1] Nu admit articol enclitic nici adjectivele de origine adverbială: *așa om*, *asemenea om*.

[2] Se spune, de asemenea, *un asemenea om*.

Pentru a putea fi considerate morfeme ale categoriei determinării, elementele considerate articole trebuie să se încadreze în acest sistem de opoziții, realizînd, în diversele poziții, măcar una dintre ele.

3. Aceste opoziții se realizează cu ajutorul așa-numitului articol hotărît enclitic: *-(u)l, -a* etc. și prin articolul nehotărît proclitic: *un, o,* etc. Celelalte elemente incluse de obicei în categoria articolelor, așa-numitului articol genitival (posesiv) și articolul demonstrativ (adjectival) au o situație specială în limbă, care nu permite să le considerăm morfeme ale categoriei gramaticale a determinării.

În ce privește a r t i c o l u l g e n i t i v a l, el nu poate fi inclus printre morfemele categoriei determinării, pentru că prezența sau lipsa lui în anumite poziții nu presupune nici un fel de diferență sub aspectul determinării[1]. Așa, de ex., articolul genitival apare atunci cînd substantivul (sau pronumele) în genitiv are ca element regent un substantiv nearticulat enclitic: *o carte a studentului* (dar *cartea studentului*), cînd între elementul regent și substantivul în genitiv se intercalează un alt determinant: *cartea nouă a studentului, o carte nouă a studentului* sau cînd substantivul în genitiv stă înaintea elementului regent: *a țării înflorire.*

Exact în aceleași condiții apare acest articol și atunci cînd însoțește un adjectiv posesiv: *această datorie a noastră, a noastră datorie,* dar *datoria noastră.*

În construcțiile de acest fel, deși formează grup comun cu substantivul în genitiv, articolul genitival, flexibil în raport cu genul și cu numărul, se acordă cu substantivul regent și pare a avea rolul de a-l anticipa sau de a-l relua pe acesta din urmă, subliniind astfel relația dintre cele două componente ale grupului nominal[2].

Tot atît de puțin clară este poziția a r t i c o l u l u i d e m o n s t r a t i v (adjectival) față de categoria determinării. Acest articol apare de obicei între substantiv și determinantul său (mai ales adjectiv): *omul cel bun*[3], poate însoți un numeral ordinal: *cel de al doilea* sau cardinal; *cei trei* și un adjectiv „substantivat": *cel sărac.* În cazul în care se întrebuințează între substantiv și adjectiv, el nu are

---

[1] Faptul a fost remarcat de Ascar Rosenstand Hansen, care, în *Artikelsystèmet y rumansk,* København, 1952, îl numește „element fix" (cf. rezumatul francez, p. 165).

[2] M. Manoliu, în *Articolul posesiv în româna contemporană,* SCL, XV (1964) nr. 1, p. 69 și urm. îl consideră p r o n u m e, în urma unei examinări detaliate a comportării distribuționale a lui *al, a* etc.

[3] Articolul adjectival apare numai cînd determinantul urmează după substantiv; ordinea *cel bun om* nu este posibilă.

valoare determinativă clară: din punctul de vedere al determinării, grupările de tipul *omul cel bun* şi *omul bun* sînt oarecum echivalente. Articolul demonstrativ adaugă o nuanţă vag demonstrativă construcţiei, dublînd, într-un fel, în această situaţie, articolul enclitic, pe care îl presupune în mod necesar: *un om cel bun* sau *acest om cel bun* nu sînt posibile în limba română actuală (articolul enclitic nu impune însă un articol demonstrativ). De altfel, în limba actuală, adjectivul atribut este foarte rar precedat de acest articol[1], şi anume, mai ales atunci cînd între substantiv şi adjectiv se intercalează alte elemente, ca în *casa de piatră cea veche*. În asemenea situaţii, articolul demonstrativ se conservă, fiindcă face mai clară relaţia dintre adjectiv şi substantivul regent: în exemplul de mai înainte, *cea veche*, nu se poate referi decît la *casa*, pentru că subordonarea faţă de substantivul *piatră* este exclusă, substantivul acesta fiind nearticulat. Rolul articolului demonstrativ pare a fi, deci, stabilirea unei relaţii, şi constituie reluarea, într-un fel, a substantivului determinat.

Cînd precedă numeralul ordinal, articolul demonstrativ exprimă o anumită determinare, imprimă construcţiei o nuanţă demonstrativă, dar prezenţa lui are şi marele avantaj de a face posibilă exprimarea cazului, întrucît altfel numeralul ordinal este invariabil. De aceea, dacă în construcţii ca *omul* (*cel de*) *al doilea*, (*cel de*) *al doilea a răspuns bine*, prezenţa lui *cel* este oarecum facultativă, în contexte ca *răspunsul celui de al doilea a fost mai bun*, ea este obligatorie. Prezenţa prepoziţiei *de* face, de altfel, foarte îndoielnică calitatea de a r t i c o l a lui *cel* şi îl apropie de p r o n u m e[2].

Ca mijloc de exprimare a cazului apare articolul adjectival şi atunci cînd însoţeşte numeralul cardinal: *cei doi*, (*răspunsul*) *celor trei* etc.

III

În limba română actuală, elementele considerate nediferenţiat articole apar adeseori în situaţii care nu se încadrează de loc sau depăşesc cadrul sistemului de opoziţii stabilit, situaţii în care elementele în discuţie nu au calitatea de marcă a categoriei determinării, îndeplinind alte funcţii, sau adaugă valorii specifice de determinare altele suplimentare.

[1] În sec. al XIX-lea însă era frecvent. Construcţii de tipul *bătălia cea crîncenă*, *arma cea ucigătoare* se întîlnesc foarte des la Bălcescu, de exemplu.

[2] Comp. *Acesta de al treilea.*

1. Una din aceste situații e aceea, remarcată și semnalată deja, în care articolul are și funcția de morfem al genitiv-dativului[1]. În acest caz, valoarea determinativă a articolului, deși slăbită (prin dispariția opozițiilor 1 și 2), persistă datorită păstrării opoziției 3, și, mai ales, în virtutea valorii clare a articolului la nominativ-acuzativ, unde se păstrează toate cele trei grade de determinare și, deci, cele trei opoziții ale sistemului:

N. Ac. om, un om, omul (1, 2, 3)
G. D. — unui om, omului (3)

2. Nu se încadrează în sistemul de determinare întrebuințarea articolului pe lîngă pronume.

În limba română actuală, pronumele se grupează, din punctul de vedere al articulării[2], în două mari categorii:

a) pronume însoțite întotdeauna de articol (*dînsul*[3], *unul*, *altul*[4] etc.);

b) pronume pe lîngă care nu apare niciodată articolul (*eu*, *acesta*, *cine*, *ce*, *care*[5]).

Prima categorie cuprinde pronume la care articolul apare în cursul întregii flexiuni: *dînsul* și pronume care nu se folosesc însoțite de articol decît la nominativ-acuzativ: *unul*, *altul*. La genitiv-dativ articolul e înlocuit de particula deictică *-a*[6].

Cele mai multe dintre pronume pot avea și valoare adjectivală. Adjectivarea se realizează în cazul unora fără nici o modificare formală, prin simpla schimbare a funcției sintactice (*care*, *ce*, *oricare*).

---

[1] Substantivul nearticulat la genitiv-dativ nu apare niciodată singur. Îl întîlnim în limba română actuală numai în situațiile în care reprezintă termenul al doilea în cadrul grupului nominal *acestui om*, *bunului om*.

[2] Termenul „articulare" e folosit oarecum impropriu pentru a exprima alăturarea articolului de pronume.

[3] Pronumele de tipul *dînsul* apar și fără articol în textele vechi.

[4] R. Paul (*Flexiunea nominală internă în limba română*, București, 1932, p. 257—258) și Al. Procopovici (*Articol și vocativ*, în DR, X, partea I, p. 9) încearcă să explice, în mod diferit, extinderea, și în acest caz, a folosirii articolului. Al. Procopovici afirmă că *-ul* nu are, în situația dată, valoare de articol.

[5] *Care* a fost folosit cu și fără articol (fără ca cele două forme — *care*, *carele* — să se deosebească ca grad de determinare) în perioada de tranziție de la faza mai veche a limbii, cînd apărea întotdeauna însoțit de articol (Cf. R. Paul, *op. cit.*, p. 121, unde se încearcă și o explicare a fenomenului) și ca relativ și ca interogativ, și faza mai nouă, în care e generală întrebuințarea fără articol.

[6] Această particulă, cînd însoțește un pronume din a doua categorie, apare la toate cazurile, cf. *acesta*, *acestuia* etc.

Altele însă, devenind adjective, își schimbă aspectul, modificarea constînd în pierderea articolului la nominativ-acuzativ (*altul/alt* etc.) sau a particulei deictice la genitiv-dativ *(altuia/altui)*. Această constatare nu schimbă clasificarea pronumelor făcută mai înainte, întrucît cele două forme nu intră în opoziție, una funcționînd numai ca pronume, iar cealaltă numai ca adjectiv. Astfel, nici una din cele trei opoziții ale sistemului de determinare nu e posibilă. Articolul asociat pronumelui nu funcționează ca marcă a categoriei determinării, ci are rolul de a distinge, prin prezența sau absența sa permanentă, calitatea de pronume a cuvîntului.

Pronumele se deosebește deci de celelalte categorii nominale prin faptul că nu se încadrează în sistemul de determinare nominală[1], fiind folosit totdeauna cu sau fără articol. În cazul pronumelor de tipul *altul*, prezența articolului distinge pronumele de adjectivul corespunzător.

3. Articolul servește, de asemenea, ca marcă substantivală, însoțind în mod obligatoriu orice schimbare de funcție a cuvintelor al cărei rezultat îl constituie un substantiv[2]:

eul, roșul, roșii[3] etc.

Valoarea de determinant a articolului persistă, deși lipsesc opozițiile 1 și 2, în virtutea existenței opoziției 3 *(un eu — eul)*.

Numeralul-substantiv prezintă o situație asemănătoare cu a pronumelor substantivate: *un doi/doiul*. Numeralul-substantiv realizează deci o singură opoziție, opoziția 3.

În situația discutată articolul cumulează deci valoarea determinativă (atenuată, alterată prin faptul că sistemul de opoziții e, în toate cazurile, modificat, redus ca număr de opoziții) și pe cea de indice al substantivării, al schimbării funcției gramaticale.

4. Articolul mai are, în anumite situații, rolul unui formant, al unei părți constitutive din structura unei anumite părți de vorbire.

---

[1] Vezi L. Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, 1928, p. 332, care consideră acest fapt ca o îndreptățire a recunoașterii pronumelui ca parte de vorbire distinctă de substantiv și adjectiv.

[2] O excepție formează construcțiile eliptice de tipul (*Cuvîntul*) *eu e un pronume personal*, în care funcția sintactică a termenului elidat este preluată de apoziția sa fără să se producă substantivarea completă, propriu-zisă a acesteia.

[3] *Roșul*, „culoarea, calitatea de a fi roșu".
Roșii, cei roșii, „obiectele, persoanele care posedă calitatea de a fi roșii".

Astfel, limba română şi-a creat, utilizînd articolul (genitival şi hotărît enclitic) şi avînd ca punct de plecare numeralele cardinale, un tip propriu de numerale ordinale. În *al doilea, a treia*, valoarea determinativă a articolelor e nulă. Rolul lor se reduce la derivarea numeralului ordinal de la cel cardinal[1].

Forma unică (*al doilea, a treia*) serveşte atît ca adjectiv, cît şi ca substantiv. În acest ultim caz, se poate adăuga *cel*: *Al doilea a răspuns corect./ Cel de-al doilea a răspuns corect*. Prezenţa prepoziţiei *de* între *cel* şi numeral aminteşte de construcţiile similare cu pronume: *acesta de-al doilea* sau cu substantiv: *mamă de-a doua*. Caracterul de articol, marcă a determinării, a lui *cel* este foarte discutabil în această situaţie (ca şi în altele, de altfel, cf. mai sus II 3).

5. Un rol similar îndeplineşte articolul, cînd, adăugat unor adverbe, intră în structura unor prepoziţii[2]:

împotrivă / *împotriva*
împrejur / *împrejurul*

Rolul articolului, în acest caz, e cel de a distinge adverbul de prepoziţie, valoarea sa determinativă fiind nulă.

6. În sistemul antroponimicelor româneşti, finala confundată cu articolul[3] sau articolul propriu-zis, în cazul apelativelor devenite nume proprii, nu au valoare determinativă, fiind în afara oricărei opoziţii. Rolul articolului şi al finalei considerate articol se reduce la cel de morfem al cazului[4].

Interpretarea finalei numelor proprii feminine ca articol a permis folosirea formei nearticulate pentru exprimarea vocativului, caz care se dovedeşte tenace în limba română pentru substantivele care denumesc persoane. Forma aceasta se întrebuinţează paralel

---

[1] R. Paul (*op. cit.*, p. 261—262) propune o explicaţie a formării numărului ordinal.

[2] Pentru explicarea istorică a fenomenului, vezi F. Ciobanu, *Studii de gramatică*, II, p. 96—98. Autoarea vorbeşte impropriu despre „adverbe articulate". R. Paul (*op. cit.*, p. 253—256) înregistrează faptul încercînd, greşit, să-l explice, în toate cazurile, în planul sistemului de determinare.

[3] Cf. Al. Graur, *Les noms roumains en -u(l)*, în „Romania", 1926, p. 495—544.

[4] În cazul apelativelor devenite nume proprii, articolul a marcat trecerea de la o categorie la alta. Ca nume propriu, substantivul neputînd fi întrebuinţat decît articulat, valoarea determinativă a articolului se anulează; vezi şi Al. Procopovici, *op. cit.*, I, p. 11.

cu cea în *-o* (care a căpătat în unele stiluri ale limbii o nuanţă uşor peiorativă, vulgară). Astfel, alături de *Maria, Ileana*, apar la vocativ, cazul fiind clar exprimat, formele *Mario, Ileano*, dar şi *Marie, Ileană*. Opoziţia articulat-nearticulat exprimă în această situaţie numai cazul, determinarea neavînd nici un rol.

Înlocuirea finalei considerate articol serveşte şi la transformarea substantivelor proprii în substantive comune (*Odat' a fost ea numai Marie pe pămînt — Dar ea de milioane de ori e Magdalenă*. Coşbuc, B. 153, citat după R. P a u l, *op. cit.*, p. 271). Această transformare se mai realizează prin articularea, mai ales nehotărîtă, a numelui propriu (*O să fie un Eminescu, Nişte Harpagoni*, dar şi *Caţavencii, Magdalenele*) sau prin folosirea lui la plural (*Hristoşi, Grigoreşti*)[1].

Nu exprimă determinarea, nerealizînd nici una din opoziţiile proprii acestei categorii, nici *lui* proclitic care însoţeşte numele proprii sau apelativele asimilate cu acestea. În *lui Ion, lui Catrinel, lui Maria, lui mama, lui* nu are decît rolul de a indica cazul, are deci o valoare asemănătoare cu a desinenţelor.

Faptele discutate se pot grupa în două categorii: cele compatibile cu sistemul de opoziţii al determinării (situaţiile 1 şi 3) şi cele în care articolul apare, deşi sînt străine oricărei opoziţii determinative (2, 4, 5, 6).

Ceea ce diferenţiază situaţiile 1 şi 3 de cazul general al determinării e faptul că articolul cumulează, pe lîngă funcţia sa specifică de marcă a categoriei determinării, altă funcţie: de morfem al cazului (1) sau de indice al schimbării categoriei gramaticale, al substantivării (3).

În situaţiile de acest fel sistemul de determinare (format în mod normal din trei opoziţii) se reduce, în cele mai multe cazuri, la o singură opoziţie (vezi 1 şi 3).

Pentru ca articolul să aibă valoare determinativă, opoziţia trebuie să apară în cursul întregii flexiuni a cuvîntului. Apariţia izolată, unică a articolului (sau absenţa lui într-o situaţie izolată) poate crea o opoziţie străină determinării, o opoziţie capabilă să exprime alte categorii (vezi 6).

În situaţiile (2, 4, 5), în care articolul nu realizează nici una din opoziţiile constatate, el este străin de categoria determinării.

*

[1] Vezi acad. I o r g u I o r d a n, *Stilistica limbii române*, Bucureşti, 1944, p. 11–12.

Din discuţia anterioară rezultă că aşa-numitele articole reprezintă în limba română o serie de unităţi *omonime*. Unele au rolul de morfeme ale determinării (exprimînd totodată şi diverse alte valori gramaticale: caz, gen etc.), iar altele sînt elemente care participă, cum am văzut, cu roluri foarte diferite la alcătuirea şi distingerea diferitelor părţi de vorbire.

Omonimia articolului cu aceste elemente nu alterează sistemul de articulare, care se păstrează neschimbat şi viu. Vitalitatea sa se manifestă în tendinţa de a integra în sistemul de determinare unele dintre categoriile nominale care folosesc, cu alte valori, elementele omonime, tendinţă care a facilitat calchierea şi extinderea unor construcţii neromâneşti[1]. Limba română actuală cunoaşte construcţiile: *un altul, un al doilea, o a doua* (aberante dacă *-l, -le, al, -a* ar avea valoare determinativă), care presupun efortul de a încadra aceste nume în sistemul general de determinare nominală a limbii.

---

[1] Vezi acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 396–397; I. Coteanu, *op. cit.*, p. 32–33.

Paula Diaconescu

NUMĂRUL ȘI GENUL SUBSTANTIVULUI ROMÂNESC[1]

(Analiză contextuală)

1. Introducere

1.1 În analiza pe care o întreprindem, ne propunem să dăm o descriere a categoriilor de număr și de gen ale substantivului românesc. La baza acestei descrieri vor sta criterii contextuale, sintagmatice, inspirate din metodele propuse de lingvistica descriptivă și, în primul rînd, de către Zellig S. Harris[2]. Această analiză se va manifesta atît în modul de definire și descompunere în segmente morfematice a substantivului prin folosirea unor noțiuni adecvate de independență, decompozabilitate și minimalitate a unei secvențe în raport cu un anumit context, cît și în modul de trecere de la numărul natural și de la genul natural la numărul gramatical, respectiv la genul gramatical, prin selecționarea unor contexte caracteristice.

După ce vor fi obținuți pe baza unei asemenea analize sintagmatice, membrii categoriei de număr și membrii categoriei de gen vor fi așezați într-o organizare ierarhică din punctul de vedere al extensiunii lor contextuale.

Vom conferi unui element *A* o poziție superioară, *marcată*, față de un alt element *B*, cu o poziție inferioară, *nemarcată*, ori de cîte ori mulțimile de contexte caracteristice, asociate celor două elemente, sînt în relație de incluziune sau în opoziție privativă în favoarea lui *B*. Așadar, cele două elemente *A* și *B* se găsesc în distribuție defectivă în favoarea lui *B*, termen nemarcat, deoarece el poate apărea

---

[1] Varianta articolului *Numărul și genul substantivului românesc*, apărut în SCL, XV, 1964, p. 295–316; versiunea în limba franceză în „Revue roumaine de linguistique", 2, 1964.

[2] *Structural Linguistics*, 1961, The University of Chicago Press (în special p. 156–184); *Co-occurrence and Transformation in Linguistic Structure*, în „Language", 33, 3, partea I, 1957, p. 283–340.

în poziție de neutralizare[1] în contextul comun atît pentru A cît și pentru B[2].

Deși, în esență, metodele folosite în lucrarea de față se inspiră, așa cum am arătat, mai ales din lucrările clasice ale lui Z. S. Harris și L. Hjelmslev, a fost necesară o elaborare minuțioasă a acestor metode, pentru a le adapta la specificul problemei studiate. Astfel, noțiunea de independență a două secvențe capătă aici unele precizări și modificări, care o apropie întrucîtva de negația noțiunii de dependență definită de Noam Chomsky[3]. Definiția contextuală a substantivului românesc nu putea urma cu fidelitate tipul de definiții din lingvistica descriptivă[4], deoarece acestea din urmă au fost gîndite în special pentru limba engleză, mult mai săracă în indici morfologici decît limba română. O definiție contextuală a substantivului românesc, astfel încît să cuprindă întreg ansamblul formelor lui flexionare[5], necesită luarea în considerație nu a unui singur context caracteristic, ci a unor *clase* de contexte caracteristice, al căror număr poate fi mărit pentru a înlătura situațiile parazite, în așa fel încît să nu fie nevoie să apelăm la unele criterii străine de analiza pozițională. Aceeași observație este valabilă și pentru definirea contextuală a categoriilor gramaticale de gen, număr și caz ale substantivului românesc.

2. Definiția contextuală a substantivului

2.1. Considerăm o mulțime de elemente E. Elementele mulțimii E sînt foneme. Se numește secvență din E orice șir finit de elemente din E. O secvență S se scrie : $a_1a_2a_3 \dots a_i \dots a_n$, în care fiecare a_i aparține lui E ; n este lungimea secvenței. Considerăm o anumită clasă de secvențe semnificative, numită clasa secvențelor semnificative admise în limba română. Fie două secvențe semnificative S_1 și S_2.

---

1 A. Martinet, *Neutralisation et archiphonème*, în „Travaux du Cercle linguistique de Prague", 6, 1936, p. 46—57 ; idem, *Eléments de linguistique générale*, 1961, p. 69—71; *L. Hjelmeslev, Prolegomena to a Theory of Language*, în „Indiana University Publications in Anthropology and Linguistics" cap. 9—11 ; 18, 1953.

2 Pentru analiza logică a opozițiilor lingvistice și a tipurilor de distribuție, vezi primul capitol din cartea lui S. Marcus., *Lingvistica matematică*, București, 1963.

3 *Three Models for the Description of Language*, I, 2, 3, 1956, p. 113—124.

4 Cf. Z. S. Harris, *From Morpheme to Utterance*, în „Language", 22, 161, 83, 1946 („Readings in Linguistics", New York, 1958, p. 142—153).

5 În definiția pozițională a substantivului românesc pe care o dăm mai jos, nu am luat în considerație formele de vocativ.

Cuplul ordonat $[S_1 - S_2]$ se numeşte context. Fie S o secvenţă semnificativă oarecare. Vom spune că secvenţa S este admisă de contextul $[S_1 - S_2]$, dacă secvenţa S_1SS_2 este admisă în limbă. Exemplu : E = mulţimea fonemelor din limba română. Fie S_1 = *aceste*, S_2 = secvenţa ø (zero). Contextul $[S_1 - S_2]$ admite secvenţa S = *case înalte* sau secvenţa S' = *case* [*aceste case înalte*], [*aceste case*].

Fie S o secvenţă semnificativă admisă de contextul $[S_1 - S_2]$. Să considerăm o descompunere a secvenţei S în două secvenţe semnificative diferite de secvenţa zero. Vom spune că cele două secvenţe sînt *independente* în raport cu contextul $[S_1 - S_2]$, dacă fiecare dintre ele poate fi înlocuită în S cu o altă secvenţă semnificativă, în aşa fel încît noile secvenţe obţinute în felul acesta din S să fie admise de contextul $[S_1 - S_2]$. În aceste condiţii spunem că secvenţa S este *decompozabilă* în raport cu $[S_1 - S_2]$. De exemplu, fie S = *casă înaltă* o secvenţă admisă în contextul [*această* — ø]. Deoarece, în acelaşi context, *casă* din secvenţa *casă înaltă* poate fi înlocuit cu *masă*, iar *înaltă* prin *frumoasă*, rezultă că secvenţele *casă* şi *înaltă* sînt *independente* în raport cu contextul [*această* — ø], iar secvenţa *casă înaltă* este *decompozabilă* în raport cu contextul considerat. O secvenţă S indecompozabilă în alte secvenţe semnificative în raport cu $[S_1 - S_2]$ este o secvenţă *minimală*. De exemplu, secvenţa S = *casă înaltă*, admisă de contextul [*această* — ø], nu este minimală, deoarece secvenţa considerată poate fi descompusă în *casă* + *înaltă*, iar *casă* este admisă de contextul [*această* — ø]. Secvenţa S'_2 = *casă* este minimală în raport cu contextul [*această* — ø], deoarece S' este admisă de [*această* — ø], dar *nu* este decompozabilă în alte unităţi semnificative în raport cu [*această* — ø].

2.1.1. Fie S_1 = *acest*, *această*, *acestui*, *acestei*, *aceşti*, *aceste*, *acestor*, iar S_2=ø. Fie acum S_1' = ø, iar S_2' = *acesta*, *aceasta*, *acestuia*, *acesteia*, *aceştia acestea*, *acestora*. S_1'' = ø, iar S_2'' = *meu*, *mea*, *mele*, *mei*. S_1''' = ø, S_2''' = *scump*, *scumpă*, *scumpi*, *scumpe*[1]. Obţinem următoarele clase de contexte :

[*acest* — ø], [ø — *acesta*],		[ø — *meu*],	[ø — *scump*],
[*această* — ø], [ø — *aceasta*],		[ø — *mea*],	[ø — *scumpă*],
[*acestui* — ø], [ø — *acestuia*],		[ø — *mele*],	[ø — *scumpi*],
[*acestei* — ø], [ø — *acesteia*],	I'_1,	[ø — *mei*], I'_2,	[ø — *scumpe*], I'_3.
[*aceşti* — ø], [ø — *aceştia*]			
[*aceste* — ø], [ø — *acestea*]			
[*acestor* — ø], [ø — *acestora*].			

[1] Sau orice adjectiv calificativ nearticulat.

Se numeşte substantiv orice secvenţă semnificativă minimală care poate fi admisă de cel puţin unul din contextele $[S_1 - S_2]$ din clasa I sau de cel puţin cîte unul din subclasele de contexte I'_1, I'_2, I'_3. De exemplu, deoarece *elev* este o secvenţă semnificativă minimală admisă de contextul [*acest* — ∅], iar *elevul* este o secvenţă semnificativă minimală admisă de fiecare din contextele [∅ — *acesta*], [∅ — *meu*], [∅— *scump*], rezultă că *elev* şi *elevul* sînt substantive. Secvenţa *împotriva* admisă în contextele [∅ — *acestuia*], [∅ — *mea*], dar neadmisă în nici unul din contextele aparţinînd subclasei I'_3 nu este substantiv. Secvenţa *este* admisă în contextele [∅ — *acesta*], [∅ —*scump*], dar neadmisă în nici unul din contextele subclasei I'_2, nu este substantiv.

Între S_1 = *acest, această* etc. şi S = un substantiv oarecare admis în cel puţin unul din contextele $[S_1 - S_2]$ din I există un raport de *selecţie* : S_1 presupune pe S, dar nu şi reciproc. Deci, S_1 nu este o unitate independentă[1] în raport cu S.

Între S'_2 = *acesta, aceasta* etc. şi S' = un substantiv oarecare admis în cel puţin unul din contextele $[S'_1 - S'_2]$ din I'_1, există un raport de *nedeterminare* reciprocă (*independenţă* sau *combinare* facultativă) : S'_2 şi S' sînt compatibili (în cadrul procesului), dar nici unul dintre ei nu presupune existenţa celuilalt. De aceea, a fost necesar să mărim numărul subclaselor de contexte din clasa I' cu subclasele 2 şi 3. În felul acesta, subclasa I'_1 considerată iniţial, paralel cu clasa I, poate fi de prisos în definirea contextuală a substantivelor articulate, fiind suficiente, pentru aceasta, subclasele I'_2 şi I'_3. Pentru paralelismul dintre *acest, această* şi *acesta, aceasta* în relaţiile lor cu substantivul, am păstrat şi subclasa I'_1 în definirea poziţională a substantivului.

3. Repartizarea substantivelor în subclase de contexte

3.1. O primă clasificare a substantivelor se poate face după contextele din I pentru care ele sînt admise.

Fiind date două substantive B şi B', vom spune că ele intră în aceeaşi *subclasă* dacă orice context [din clasa I considerată] care

---

[1] În lucrarea noastră *Un mod de descriere a flexiunii nominale cu aplicaţie la limba română contemporană*, din SCL, XII, 2, 1961, p. 164—169, am interpretat pe *acest, această* etc. ca un fel de articol al substantivului pe care-l determină. Natura relaţiei dintre *acest, această* etc. şi substantivul pe care-l determină este încă un argument în sprijinul acestei interpretări.

admite pe *B* admite şi pe *B'* şi reciproc. În caz contrar, *B* şi *B'* aparţin unor subclase diferite.

În tabelul 1 dăm lista substantivelor cu subclasele lor[1].

Tabelul 1

Subclasele			Exemple					
			A	*B*				
			1	1	2	3	4	5
I	1	acest- Ø	pui ; ochi	prun	codru	cîine	popă	
	2	acestui- Ø	,, ,,	,,	,,	,,	,,	
	3	acești- Ø	,, ,,	pruni	codri	cîini	popi	
	4	acestor- Ø	,, ,,	,,	,,	,,	,,	
II	1	această- Ø	învăţătoare	casă	făptură	vulpe	basma	
	2	acestei- Ø	,,	case	făpturi	vulpi	basmale	
	3	aceste- Ø	,,	,,	,,	,,	,,	
	4	acestor- Ø	,,	,,	,,	,,	,,	
III	1	acest- Ø	nume	bilet	roi	candelabru	lucru	consiliu
	2	acestui- Ø	,,	,,	,,	,,	,,	,,
	3	aceste- Ø	,,	bilete	roiuri	candelabre	lucruri	consilii
	4	acestor- Ø	,,	,,	,,	,,	,,	,,
IV	1	acești- Ø	ochelari					
	2	acestor- Ø	,,					
V	1	această- Ø	cinste	milă				
	2	acestei- Ø	,,	mile				
VI	1	acest- Ø	aur; lapte					
	2	acestui- Ø	,, ,,					
VII	1	aceste- Ø	icre					
	2	acestor- Ø	,,					

4. Variante poziţionale ale substantivului

4.1. În general, în subclasele I, II şi III pot apărea substantive parţial identice din punct de vedere fonematic. Astfel, în subclasa I, în contextele 1 şi 2 pot apărea *prun, zarzăr, cîine, iepure*, iar în contextele 3 şi 4, *pruni, zarzări, meri, cîini, iepuri*.

[1] În prima etapă a analizei, considerăm numai substantivele de pe coloana *A*.

Într-un context [*am văzut* —] putem compara pe *pruni* cu *prun* sau pe *pruni* cu *zarzări*. Pe baza acestei comparații, putem segmenta pe *pruni* în două șiruri independente de foneme: *prun* +*i*. În același context, din comparația lui *prun* cu *zarzăr* și a lui *prun* cu *pruni* putem segmenta pe *prun* în *prun* + ø. Dacă *prun*- din contextul [*am văzut* — ø] și *prun*- din contextul [*am văzut* —*i*] nu sînt în raport de comutare, atunci cele două segmente vor fi considerate același segment morfematic, iar *pom* ø și *pomi* variante poziționale ale aceluiași substantiv.

Considerațiile privind segmentarea secvențelor *pruni* și *prun* nu ne permit segmentarea, de exemplu, a secvențelor *meri* și *măr*. Într-adevăr, în contextul [*am văzut* —] putem substitui pe *măr*, *meri*, *prun*, *pruni*. În contextul considerat, putem stabili că —*i* este independent de *mer*-, deoarece -*i* apare, în același context, și în vecinătatea lui *prun*-; nu putem stabili, însă, că *mer*- este independent, deoarece el apare, în același context, numai în prezența lui -*i*. Totuși, îl putem segmenta pe *meri* prin comparație cu substituenții lui (*pruni*, *zarzări*) în contextul considerat. Deoarece *meri* se substituie lui *pruni* și reciproc în contextul [*acești* —], iar *măr* se substituie lui *prun* și reciproc în contextul [*acest* —] și deoarece *pruni* a fost segmentat în *prun* + *i*, iar *prun* a fost segmentat în *prun* + ø, îl putem segmenta pe *meri* în *măr* + *i* și *ă* → *e* (înlocuirea lui *ă* prin *e*), iar pe *măr* îl putem segmenta în *mer* + ø și *e* → *ă* (înlocuirea lui *e* prin *ă*).

Așadar, dacă într-o clasă de distribuție intră și secvențe cu „alternanță" și secvențe fără „alternanță", atunci impunem celor cu „alternanță" tipul de segmentare al celor fără „alternanță".

Întrucît identitatea segmentului morfematic nu exclude variația fonematică a aspectelor lui[1], segmentele *măr*- și *mer*- din secvențele *măr*ø și *meri* sînt unul și același segment morfematic în raport cu secvențele respective.

Generalizînd, putem spune că:

a) Două segmente *A* și *B* identice din punct de vedere fonematic și distribuțional, care nu sînt în raport de comutare, aparțin aceluiași segment morfematic. De exemplu, *prun* — din contextul [*am văzut* — — ø] și *prun* — din contextul [*am văzut* — *i*] sînt același segment morfematic; -*i* din contextul [*am văzut prun* — *galbeni*] și -*i* din contextul [*am văzut zarzăr* — *galbeni*] sînt același segment morfematic.

---

[1] Cf. și Al. Ionașcu, *Morfemul și structura morfologică a cuvîntului*, in SCL, VIII, 2, 1957, p. 136.

b) Două segmente C şi D diferite din punct de vedere fonematic şi distribuţional, care nu sînt în raport de comutare, aparţin aceluiaşi segment morfematic. De exemplu, *măr-* din contextul [*am văzut* — — Ø] şi *mer* — din contextul [*am văzut* — *i*] sînt acelaşi segment morfematic.

Să considerăm un substantiv S în unul din contextele din tabelul 1. Fie $S = S_1S_2$ segmentarea lui S. Segmentul S_1 din stînga se numeşte *temă substantivală*; segmentul S_2 din dreapta se numeşte *desinenţă* substantivală. De exemplu, fie *pruni* în contextul [*aceşti* —]; *prun* — ($=S_1$) este o temă substantivală a lui *pruni*; *-i* ($=S_2$) este o desinenţă substantivală a lui *pruni*.

Două teme substantivale T şi T' identice din punct de vedere fonematic şi distribuţional, care nu sînt în raport de comutare, reunite cu desinenţele cu care ele apar în subclasa de contexte caracteristice, se numesc *variante poziţionale* ale aceluiaşi substantiv. De exemplu, *prunØ* şi *pruni* sînt variante poziţionale ale unuia şi aceluiaşi substantiv.

Două teme substantivale T'' T''' diferite din punct de vedere fonematic şi distribuţional, care nu sînt în raport de comutare, reunite cu desinenţele cu care ele apar în subclasa de contexte caracteristice, se numesc *variante poziţionale* ale aceluiaşi substantiv. De exemplu, *mărØ* şi *meri* sînt variante poziţionale ale unuia şi aceluiaşi substantiv.

4.1.2. În urma celor discutate sub 4.1., putem să detaliem[1] tabelul 1 în felul următor:

În subclasa I intră substantive reprezentate A) printr-o singură variantă: *pui, ochi, arici*; B) prin două variante: B_1: *prun—pruni*; B_2: *codru—codri*; *leu—lei*; B_3: *cîine—cîini*; B_4: *popă—popi*.

În subclasa II intră substantive reprezentate A) printr-o singură variantă: *învăţătoare*; B) prin două variante: B_1: *casă—case*; B_2: *făptură—făpturi*; B_3: *vulpe—vulpi*; *felie—felii*; *baie—băi*; B_4: *basma—basmale*; *stea—stele*; *zi—zile*.

În subclasa III intră substantive reprezentate A) printr-o singură variantă: *nume*; B) prin două variante: B_1: *bilet—bilete*; *pai—paie*; B_2: *adevăr—adevăruri*; *roi—roiuri*; B_3: *candelabru—candelabre*; *releu—relee*; B_4: *lucru—lucruri*; *tablou—tablouri*; B_5: *consiliu—consilii*.

În subclasa IV intră substantive reprezentate printr-o singură variantă: *ochelari*.

[1] În a doua etapă a analizei, considerăm şi substantivele de pe coloana *B*.

În subclasa V intră substantive reprezentate A) printr-o singură variantă: *cinste*; B) prin două variante: *milă*— (acestei) *mile*.

În subclasa VI intră substantive reprezentate printr-o singură variantă: *aur, lapte*.

În subclasa VII intră substantive reprezentate printr-o singură variantă: *icre*.

5. Descrierea contextuală a numărului gramatical și a genului gramatical

5.1. Membrii oricărei categorii se găsesc în opoziție. Un membru al categoriei se manifestă, își precizează funcțiile numai în interacțiunea cu ceilalți membri ai categoriei. Ținînd seamă de aceasta, vom căuta în cele ce urmează să descriem categoriile de număr și de gen ale substantivului în limba română. Pornind de la un număr restrîns de contexte minimale, pe care le considerăm suficiente pentru caracterizarea membrilor de bază ai categoriilor considerate și trecînd treptat la clase mai bogate de contexte, care vor permite o descriere mai nuanțată a categoriilor pe care ne propunem să le analizăm, vom urmări: a) determinarea numărului de membri aparținînd categoriilor de număr și de gen pe baza unui număr limitat de contexte; b) ierarhizarea acestor membri în sistem, din punctul de vedere al extensiunii lor contextuale.

16. Determinarea contextuală a numărului

6.1. Considerînd contextele specifice numărului natural, observăm că, în ansamblul substantivelor românești, opoziția de număr dezvăluie numai semnificația „unu“ și „mai mulți“.

În prima etapă a analizei, vom urmări precizarea membrilor de bază ai categoriei de număr, avînd în vedere un număr restrîns de contexte minimale caracteristice:

[*un* ——— ø],
[*unui* ——— ø],
[*o* ——— ø],
[*unei* ——— ø],
[*mulți* ——— ø],
[*multe* ——— ø],
[*multor* ——— ø].

În tabelul 2 dăm repartizarea substantivelor în aceste contexte:

Tabelul 2

Număr	Numărul de ordine al contextului	Contexte	Exemple		
			A		B
			1	2	1
Singular	1	un —— Ø	prun; codru; cîine; popă; bilet; roi; candelabru; lucru; consiliu	pui; ochi; arici; nume	aur; optimism; lapte; sînge
	2	unui —— Ø	prun; codru; cîine; popă; bilet; roi; candelabru; lucru; consiliu	pui; ochi; arici; nume	aur; optimism; lapte; sînge
	3	o —— Ø	casă; făptură; grijă; vulpe; basma	învăţătoare; muncitoare	milă; cinste; mazăre; apă; vată; linişte
	4	unei —— Ø	case; făpturi; griji; vulpi; basmale	învăţătoare muncitoare	mile; cinste; mazăre; ape
Plural	5	mulţi —— Ø	pruni; codri; cîini; popi	pui; ochi; arici	ochelari; pantaloni; cîlţi
	6	multe —— Ø	bilete; roiuri; candelabre; lucruri; consilii; case; făpturi; griji; vulpi; basmale	nume; învăţătoare; muncitoare	icre
	7	multor —— Ø	pruni; codri; cîini; popi; bilete; roiuri; candelabre; lucruri; consilii; case; făpturi; griji; vulpi; basmale		ochelari; pantaloni; cîlţi; icre

Din acest tabel se observă că: există substantive care intră în cel puţin un context de singular şi în cel puţin într-un context de plural (categoria *A*); există substantive care intră în cel puţin un con-

text de singular, dar care nu intră în nici un context de plural; există substantive care intră în cel puțin un context de plural, dar care nu intră în nici un context de singular (categoria *B*). În categoria *A* există 1) substantive care realizează cel puțin o variantă de singular distinctă de varianta de plural; 2) substantive care realizează aceeași variantă pentru singular și pentru plural.

Pe baza raportului *pom/pomi, cîine/cîini, scaun/scaune, lucru/lucruri, casă/case, făptură/făpturi* etc. substantivele din categoria A_1 ne permit să considerăm că, în limba română, categoria de număr a substantivelor are doi membri: *singular* și *plural*.

Substantivele din această categorie servesc ca „model" în determinarea numărului și pentru celelalte substantive, pe baza unor considerente de ordin distribuțional.

6.1.1. Fie *S* un substantiv (din categoria A_1) care realizează opoziția de număr *A* (sg) /*B* (pl) și fie *S'* un substantiv (din categoria A_2) la care opoziția de număr este neutralizată: *A'* (sg)/*A'* (pl.). Fie *A'* = *învățătoare*, iar *A* = *casă*, *B* = *case*.

Dacă *A'* se substituie cu *A* în orice context caracteristic lui *A*, fără ca reciproca să fie obligatorie, atunci *A'* = „singular". Deoarece *învățătoare* se substituie cu *casă* în orice context caracteristic lui *casă*, *învățătoare* = „singular".

Dacă *A'* se substituie cu *B* în orice context caracteristic lui *B*, fără ca reciproca să fie obligatorie, atunci *A'* = „plural". Deoarece *învățătoare* se substituie cu *case* în orice context caracteristic lui *case*, *învățătoare* = „plural".

Deci, *învățătoare* = „singular + plural".

Deoarece sfera de folosire a singularului unui substantiv din categoria A_1 este mai îngustă decît sfera de folosire a singularului unui substantiv din categoria A_2, singularul substantivelor din categoria A_1 trebuie considerat ca o însușire diferențială pozitivă. Aceasta înseamnă că acest singular este termenul *marcat* sau *intens* [+], în raport cu singularul substantivelor din categoria A_2, care este termenul *nemarcat* sau *extens* [—]. Deci, singularul (nemarcat) din categoria A_2 se determină pe baza singularului (marcat) din categoria A_1, în timp ce determinarea singularului din categoria A_1 nu depinde de singularul din categoria A_2.

Substantive de felul lui *învățătoare*, *pui*, *nume* au un *număr comun*[1] (singular şi plural), deoarece pot exprima oricare dintre cele două numere, singular şi plural.

Deci, pe baza corelațiilor analizate, singularul şi pluralul reprezintă termenul *marcat* [+], iar numărul comun reprezintă termenul *nemarcat* [—]:

Număr	Singular [+]	Plural [+]
	comun [−]	

6.1.2. Fie S un substantiv din categoria A_1, care realizează opoziția de număr A (sg) /B (pl), şi fie A'' varianta unui substantiv S' (din categoria B) care nu participă la opoziția de număr. Astfel, fie A'' = *cinste*, iar A = *datorie*, B = *datorii*.

Dacă A'' se substituie cu A în orice context caracteristic lui A, fără ca reciproca să fie obligatorie, atunci A'' = „singular". Deoarece *cinste* se substituie cu *datorie* în orice context caracteristic lui *datorie*, *cinste* = „singular".

Fie A'' = *ochelari*, iar A = *prun*, B = *pruni*.

Dacă A'' se substituie cu B în orice context caracteristic lui B, fără ca reciproca să fie obligatorie, atunci A'' = „plural". Deoarece *ochelari* se substituie cu *pruni* în orice context caracteristic lui *pruni*, *ochelari* = „plural".

6.1.2.1. În limba română, un A'' (=singular al substantivelor din categoria B) se substituie cu A (=singular al substantivelor din categoria A_1) fără ca, în unele situații, reciproca să fie adevărată.

La o altă etapă a analizei, putem face o primă clasificare a tipurilor de singular marcat [+] prin introducerea, pe lîngă contextele de

---

[1] *Numărul comun* din categoria numărului este analog *genului comun* din categoria genului, cunoscut în unele limbi. De exemplu, în latină, unele denumiri de persoane, ca şi unele nume de specii de animale, pot exprima oricare dintre genurile masculin şi feminin, după cum li se ataşează un adjectiv de genul masculin sau de genul feminin. Acestea se numesc *nomina communia*: *ciuis* „cetățean, cetățeană" (*ciuis Gaditanus*, *ciuis Gaditana*), *adolescens* „tînăr, tînără", *coniux* „soț, soție" etc.

singular considerate, a următoarelor contexte : [*mult* — Ø], [*multă* — — Ø], [*nişte* — Ø]. Deci, pe baza contextelor :

1. [*un* — Ø],
2. [*o* — Ø],
3. [*mult* — Ø], (III)
4. [*multă* — Ø],
5. [*nişte* — Ø],

putem caracteriza următoarele tipuri de singular marcat : există *A*) substantive care intră la singular fie numai în contextul [*un* — Ø] : *urs* ; *cîine* ; *scrin*, fie numai în contextul [*o* — Ø] : *vulpe* ; *pisică* ; *elevă*; *stea* ; B) substantive care intră la singular fie în contextele [*un* — Ø], [*mult* —Ø] : *suflet* ; *optimism*, fie în contextele [*o* — Ø], [*multă* — Ø] : *grijă*, *cinste* ; *alergătură* ; *bucurie* ; *înţelepciune* ; *prietenie* ; C) substantive care intră fie în contextele [*un* — Ø], [*mult* — Ø], [*nişte* — Ø] : *aur* ; *fier* ; *lapte*, fie în contextele [*o* — Ø], [*multă* — Ø] [*nişte* — Ø] : *apă* ; *făină* ; *mazăre* ; *sare*.

Deoarece orice context al singularului din categoria *A* este şi un context al singularului din categoria *B* sau al singularului din categoria *C*, spunem că singularul din categoria *A* este *marcat* [+] în raport cu singularul din categoria *B* şi *C* care este *nemarcat* [—]. Deoarece orice context al unui singular din categoria *B* e şi un context al unui singular din categoria *C*, dar nu şi reciproc, spunem că singularul din categoria *B* este *marcat* [+] în raport cu singularul din categoria *C* care este *nemarcat* [—], iar singularul din categoria *A* rămîne tot marcat [+].

Deci, în raport cu contextele considerate, sistemul categoriei de singular *marcat* [+] poate fi caracterizat astfel :

Singular [+]	Exemple
+ +	urs ; cîine ; scrin ; scaun
— +	grijă ; înţelepciune ; cinste ; optimism ; suflet ; ţărănime ; popor ; oaste
— —	aur ; fier, sînge ; apă ; mazăre ; cărbune ; păpuriş ; rufărie

Pentru a stabili care sînt categoriile semantice care interesează din punctul de vedere al numărului și care pot fi diferențiate în limba română pe baza relațiilor sintagmatice, e necesar să mărim numărul de contexte caracteristice. Aici am dat caracterizarea diferitelor tipuri de singular marcat [+] numai pe baza unor contexte minimale (substantive precedate de adjective proclitice). Cu cît vom mări numărul de contexte caracteristice, cu atît vom ajunge la diferențieri mai fine, care corespund unor niveluri de gramaticalitate mai înalte.

6.1.3. Stabilirea diferitelor tipuri de plural marcat (în contexte în care substantivul este precedat de adjective proclitice) se poate face pe baza unui context comun tuturor pluralelor. De exemplu, contextul [*multe* — ø] nu poate fi un context comun al pluralelor *tablouri* și *ceruri*, însă se poate stabili o corelație între cele două plurale în contextul lor comun [ø — ø]. În această corelație, pluralul de tipul *tablouri* este termenul *nemarcat* [—], iar pluralul de tipul *ceruri* este termenul *marcat* [+].

Deci, în raport cu contextele : [*mult* — ø], [*multe* — ø], [ø — ø], sistemul categoriei de plural *marcat* [+] poate fi caracterizat astfel :

Plural +	Exemple
+	ceruri ; traiuri ; mînii
—	tablouri ; scaune ; case ; vulpi, bucurii

În cazul pluralului marcat de tipul *ceruri*, corelația din planul expresiei (*cer/ceruri*, *trai/traiuri*) nu are corespondent în planul conținutului semantic, unde semnificația de „singular" nu este înlocuită prin semnificația de „plural". De aceea, putem considera formele *cer* și *ceruri* două variante ale morfemului de singular. Totuși, există o diferențiere între cele două forme *cer* și *ceruri*, și anume o diferențiere de ordin stilistic.

6.1.4. În raport cu singularul marcat [+ +] și cu pluralul marcat [+ +], putem defini :

A. *Numărul singular* ca totalitatea variantelor substantivelor admise de una din perechile de contexte : 1) [*un* — ø] [ø — ø] ; 2) [*o* — ø], [ø — ø], dar neadmise de nici unul din contextele : [*mulți* — ø], [*multe* — ø]. Exemple : 1) *scaun* ; *sînge* ; *elev* ; *pom* ; 2) *elevă* ; *casă* ; *cinste*.

B. *Numărul plural* ca totalitatea variantelor substantivelor admise de una din perechile de contexte: 1) [*mulți* — ∅], [∅ — ∅]; 2) [*multe* — ∅], [∅ — ∅]; 3) [∅ — ∅], dar neadmise de nici unul din contexte: [*un* — ∅], [*o* — ∅]. Exemple: 1) *elevi*; *pomi*; *ochelari*; 2) *eleve*; *case*; *scaune*; *icre*; 3) *ceruri*.

C. *Numărul comun* ca totalitatea variantelor substantivale admise de una din următoarele trei perechi de contexte: 1) [*un* — ∅], [*mulți* — ∅]; 2) [*o* — ∅], [*multe* — ∅]; 3) [*un* — ∅], [*multe* — ∅]. Exemple: 1) *ochi*; *arici*; *pui*; 2) *învățătoare*; 3) *nume*.

6.1.5. Ierarhia dintre singular și plural se poate stabili pe baza relației de selecție, existentă între singular și plural, atunci cînd amîndoi termenii sînt prezenți într-un context. Contextul care permite o asemenea relație între cei doi membri ai categoriei de număr este un context caracteristic pluralului. De exemplu, în contextul [∅ — *sînt verzi*] pot apărea în corelație *pluralul* (*pruni*) cu *pluralul și singularul* (*prunii* și *zarzărul*): [*prunii sînt verzi*], [*prunii și zarzărul sînt verzi*]. Într-un context caracteristic singularului, apariția simultană a singularului și a pluralului nu este posibilă. Secvența *prunii și zarzărul* nu este admisă de contextul [∅ — *este verde*], deoarece enunțul* *prunii și zarzărul este verde* nu este corect.

Rezultă că sfera de întrebuințare a singularului[1] este mai largă (pluralul intră în relație cu singularul într-un context specific pluralului), pe cînd sfera de întrebuințare a pluralului este mai restrînsă (pluralul nu intră în relație cu singularul într-un context specific singularului). Deci, pe baza acestei relații, putem stabili că pluralul este termenul *marcat* [+], iar singularul este termenul *nemarcat* [—].

6.1.6. În ierarhizarea pe care am stabilit-o nu am avut în vedere conținutul semantic exprimat de elementele membre ale categoriei de număr, ci doar locul pe care ele îl ocupă în sistem, pe baza extensiunii lor contextuale[2]. După cum am mai spus, analiza contextuală a numărului nu se termină aici. Identificarea altor contexte specifice poate face posibilă trecerea de la clasele mai cuprinzătoare analizate aici, la clase mai limitate. Cu cît vom mări numărul de contexte specifice, cu atît o clasă de substantive va fi mai limitată

---

[1] Avem în vedere numai categoria numărului la substantiv.

[2] Pentru alte modalități de analiză a numărului gramatical, vezi A. V. Isacenco, *О грамматическом значении* în „Вопросы языкознания", 1, 1961, p. 28—43 și bibliografia indicată acolo.

ca număr de termeni. Deci, prin analiza distributivă realizată în etape succesive se poate ajunge la detectarea celor mai fine nuanţe semantice obţinute tocmai printr-o analiză efectuată exclusiv în planul expresiei[1].

7. Determinarea contextuală a genurilor

7.1. În determinarea genului vom lua ca punct de plecare substantive care denumesc fiinţe de sex opus: *bărbat/femeie*; *băiat/fată*; *cocoş/găină* etc. Observăm că, în limba română, fiecare dintre cele două categorii de substantive poate avea contexte pe care nu le poate avea cealaltă. Astfel, orice substantiv care denumeşte o fiinţă de sex bărbătesc poate intra în subclasa I de contexte din tabelul 1, dar nu poate intra în nici o altă subclasă de contexte din acelaşi tabel. Orice substantiv care denumeşte o fiinţă de sex femeiesc poate intra în subclasa II de contexte din tabelul 1, dar nu poate intra în nici o altă subclasă de contexte din acelaşi tabel. Deci, subclasa I de contexte selectează un anumit tip de substantive, pe cînd subclasa II de contexte selectează un alt tip de substantive.

În tabelul 1 observăm că subclasele I şi IV sînt în relaţie de incluziune sau opoziţie privativă în favoarea subclasei I; subclasele II şi V sînt în relaţie de incluziune sau opoziţie privativă în favoarea subclasei II. De aceea, contextul [*aceşti* — ø], inclus în subclasele I şi IV dar exclus din toate celelalte subclase cuprinse în tabelul 1, va fi considerat context specific în determinarea genului substantivelor admise de una din subclasele I şi IV. Contextele [*această* — ø] şi [*acestei* — ø] (sau numai unul din ele), incluse în subclasele II şi V dar excluse din toate celelalte subclase cuprinse în tabelul 1, vor fi considerate contexte specifice în determinarea genului substantivelor admise de una din subclasele II şi V.

Vom considera de gen ***masculin*** orice substantiv care are o variantă admisă de contextul [*aceşti* — ø]. Deoarece între subclasele I

[1] Cf. distincţia lingvistică dintre *popor, oaste, ţărănime* (substantive care desemnează o pluralitate de fiinţe), pe de o parte, şi *rufărie, păpuriş* (substantive care desemnează o pluralitate de obiecte), pe de altă parte, în schema de la p. 248 Categoriile de substantive: concrete individuale, abstracte sau colective (substantive care desemnează, la singular, o pluralitate de fiinţe) şi nume de materie sau colective (substantive care desemnează, la singular, o pluralitate de obiecte), pot fi diferenţiate două cîte două prin criterii contextuale (cf. schema de la p. 248).

şi IV există o opoziţie privativă în favoarea subclasei I, vom spune că substantivele care admit numai contextele comune celor două subclase reprezintă genul masculin *marcat* [+], iar substantivele care admit orice context al subclasei I reprezintă genul masculin *nemarcat* [—].

Vom considera de gen *feminin* orice substantiv care are o variantă admisă de contextul [*această* — ø]. Deoarece între subclasele II şi V există o opoziţie privativă în favoarea subclasei II, vom spune că substantivele care admit numai contextele comune celor două subclase reprezintă genul feminin *marcat* [+], iar substantivele care admit orice context al subclasei II reprezintă genul feminin *nemarcat* [—].

În subclasa III intră substantive care, la *singular*, sînt admise de contextele unui substantiv *masculin singular* şi care, la plural, sînt admise de contextele unui substantiv *feminin plural*. Aşadar, substantivele din subclasa III, în poziţie de singular, se pot substitui cu substantive masculine (şi niciodată cu substantive feminine), iar în poziţie de plural, se pot substitui cu substantive feminine (şi niciodată cu substantive masculine), dar, niciodată, substantivele din subclasa III nu se pot substitui, *la cele două numere*, nici cu substantive masculine şi nici cu substantive feminine. Rezultă că genul substantivelor din subclasa III trebuie considerat un al treilea gen, distinct de masculin prin contextele de plural, iar de feminin, prin contextele de singular. Deci, substantivele din subclasa III nu sînt nici masculine, nici feminine şi nici de gen comun (masculine şi feminine). În raport cu cele trei posibilităţi (*masculin, feminin, masculin* şi *feminin*), substantivele din subclasa III sînt de gen *neutru*. În limba română, sînt de gen neutru substantive care reprezintă *suma parţială* dintre două genuri diferite (masculin şi feminin), în sensul că aceste substantive sînt admise de două perechi de contexte *diferite ca număr şi ca gen*.

Vom considera de gen *neutru* (cu sensul de „nici masculin, nici feminin, nici gen comun, adică masculin şi feminin") orice substantiv admis la singular de contextul [*acest* — ø], iar la plural de contextul [*aceste* — ø].

7.1.1. Disputa cunoscută în problema existenţei genului neutru românesc îşi are originea în faptul că diferiţi autori lucrează cu definiţii diferite ale acestui gen.

Cei care admit existenţa neutrului românesc consideră că este *suficient*, pentru a spune că un substantiv are un gen diferit atît

de masculin cît şi de feminin, ca acest substantiv să se opună, la fiecare dintre cele două numere, *cel puţin unuia* dintre genurile masculin şi feminin[1].

În schimb, cei care neagă existenţa neutrului românesc consideră că, pentru a spune că un substantiv e de un gen diferit atît de masculin cît şi de feminin, este *necesar* ca acest cuvînt să se opună, la fiecare dintre cele două numere sau cel puţin la unul din ele, atît masculinului cît şi femininului[2].

Definiţiile nu pot fi alese în mod arbitrar. Ele trebuie apreciate după capacitatea lor de a oglindi o anumită realitate, după capacitatea lor de a fi adecvate pentru descrierea obiectului supus analizei. Aceasta ne face să considerăm că cea de-a doua definiţie a genului neutru (adică a genului care nu este nici masculin, nici feminin, nici de ambele genuri, masculin şi feminin) este o definiţie prea îngustă, deoarece nu se raportează la toate posibilităţile de realizare a unor opoziţii între termeni diferiţi, ci numai la posibilităţile de realizare a celor mai puternice opoziţii. Prima definiţie este mai cuprinzătoare, consideră ca diferenţă specifică un număr mai limitat de trăsături caracteristice. Aceasta nu înseamnă că ea consideră ca diferenţă specifică un număr insuficient de însuşiri caracteristice, deoarece cu ajutorul ei putem deosebi un *gen* care nu este nici masculin, nici feminin, deci nici de ambele genuri, masculin şi feminin.

Într-adevăr, această definiţie nu se dovedeşte prea largă în determinarea, în limba română, a unui gen opus masculinului, femininului sau unui gen comun, masculin şi feminin, atîta vreme cît, în limba română, o variantă poziţională a unuia şi aceluiaşi substantiv, admisă în contextul [*acest* — Ø], nu apare şi în contextul [*această* — Ø], iar o variantă a unuia şi aceluiaşi substantiv admisă de contextul [*aceste* — Ø] nu apare şi în contextul [*aceşti* — Ø].

Este necesar să subliniem că nici unul din contextele considerate caracteristice pentru determinarea neutrului românesc, luate în parte,

---

[1] Vezi Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, Bucureşti, 1960, p. 345 şi urm.; Al. Rosetti, *Contribuţii la studiul neutrului în limba română*, în SCL, XIV; 4, 1963, p. 435—436 (vezi şi studiile anterioare ale autorului despre genul neutru în română, citate acolo); R. Jakobson, *On the rumanian neuter*, în CL, III, 1958, p. 237—238; Em. Vasiliu, *Observaţii asupra categoriei genului în limba română*, în SCL, XI, 3, 1960, p. 463—464; vezi şi analiza genului gramatical pe baza noţiunii de „lanţ", dată de S. Marcus, *A Synchronic Analysis of the Grammatical Gender*, în „Revue de linguistique", VIII, 1, 1963, p. 99—111.

[2] Această idee apare în mod explicit la Vl. Hořejší, *Problema substantivelor aşa-zise „neutre" în limba română în lumina legăturilor cu alte limbi*, în SCL, VIII, 4, 1957, p. 415—429.

nu este suficient pentru definirea acestui gen. E de ajuns să lipsească unul dintre cele două contexte, pentru ca genul neutru să nu mai poată fi determinat.

7.1.1.1. Analiza genurilor româneşti după criterii contextuale demonstrează că neutrul românesc se deosebeşte de neutrul din limba latină, prin faptul că neutrul românesc are o entropie mai mare decît neutrul latinesc, poartă o cantitate de informaţie mai mare decît acesta din urmă. Într-adevăr, pentru determinarea fără ambiguitate a neutrului românesc sînt necesare două contexte, deoarece neutrul românesc nu are un context de singular sau de plural specific, în timp ce, pentru determinarea fără ambiguitate a neutrului latinesc, este suficient un singur context, deoarece neutrul latinesc are cel puţin un context specific, care nu aparţine nici masculinului şi nici femininului.

În limba latină, care cunoaşte genul *neutru*, opoziţiile dintre masculin şi feminin, dintre masculin şi neutru, dintre feminin şi neutru sînt absolute, în timp ce, în limba română, opoziţia dintre masculin şi feminin este atenuată de existenţa neutrului:

<table>
<tr><td colspan="2">Masculin</td><td colspan="2">Feminin</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Neutru</td><td></td></tr>
<tr><td>plural</td><td>singular</td><td>plural</td><td>singular</td></tr>
</table>

Limba română

Masculin	Feminin	Neutru

Limba latină

În limba română, neutrul se deosebeşte atît de masculin cît şi de feminin prin aceea că el are o entropie mai mare decît fiecare dintre cele două genuri din urmă. Într-adevăr, pentru determinarea fără ambiguitate a masculinului sau a femininului a fost suficient un singur context, pe cînd pentru determinarea fără ambiguitate a neutrului au fost necesare două contexte. Aceasta se datoreşte asemănării formale desăvîrşite a neutrelor la singular cu masculinele, iar la plural cu femininele. Datorită structurii sale morfologice, neutrul românesc este supus în permanenţă unor schimbări care se produc în două sensuri: asemănarea la singular cu masculinele determină apariţia unui plural nou masculin, iar asemănarea la plural cu femininele determină apariţia unui singular nou feminin[1]. Româna

[1] Vezi şi acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, Bucureşti, 1956, p. 275.

actuală cunoaşte numeroase substantive cu forme duble de gen la singular[1]. În acelaşi sens, în limba textelor traduse din secolul al XVI-lea sînt interesante numeroasele substantive derivate din participii trecute: sg. *adîncat* „adînc, abis, genune", pl. *adîncatele*; sg. *înălțat* „ridicare", *pl. înălțatele*[2]. Aceste substantive au pluralul în *-e* şi sînt, deci, neutre. Multe dintre ele cunosc şi un singular în *-ă*: *făgăduit* şi *făgăduită* „făgăduială"; *încins* şi *încinsă* „ardoare, foc"; *jurat* şi *jurată* „jurămînt"; *lăcuit* şi *lăcuită* „locuință, adăpost", *născut* şi *născută* „naştere" etc[3].

Singularul în *-ă* este o formă ulterioară, apărută sub influența analogică a substantivelor feminine cu singularul în *-ă*, care au, ca şi neutrele în discuție, pluralul în *-e*. Aşadar, la început, aceste substantive sînt neutre (la singular cu formă de masculin, iar la plural cu formă de feminin); ele şi-au creat ulterior forma analogică de singular în *-ă*. Ținînd seamă de conținutul semantic al acestor substantive (exprimă „inanimatul") şi pentru a evita eventualele confuzii de ordin morfologic, substantivele neutre derivate din participii trecute au înlocuit, mai tîrziu, pluralul în *-e* prin pluralul în *-uri*, desinență specifică a genului neutru în limba română. Chiar în secolul al XVI-lea, pluralul în *-e* apare, la unele substantive derivate din participii, în raport de variație liberă cu pluralul în *-uri*: *aşternute* (C. Pr., 18/22); *aşternuturiloru* (C C_2, $45/_{29}$); *ținutele* (PS, 147); *ținuture* (PO, $100/_{2,5}$).

7.1.1.2. Tot analiza contextuală a genurilor demonstrează că neutrul românesc se deosebeşte, însă, şi de genul *comun* de tipul celui din limba latină. În general, în gramaticile latineşti sînt considerate de *gen comun* substantive care reprezintă *suma* dintre două genuri diferite (de exemplu, masculin şi feminin), în sensul că aceste substantive sînt admise de oricare dintre contextele fiecăruia dintre genurile a căror sumă o reprezintă. De exemplu, în limba latină au gen comun (masculin şi feminin) substantivele numite *nomina communia*: *ciuis* „cetățean, cetățeană", *adolescens* „tînăr, tînără", *infans* „copil, copilă", *coniux* „soț, soție", *lepus* „iepure, iepuroaică", *anser* „gîscă, gîscan", *bos* „bou, vacă" (*boves aversi* şi *boves actae*) etc.

Deosebirea dintre genul neutru românesc şi genul comun de tipul celui descris din limba latină constă în faptul că, în timp ce genul

---

[1] *Ibidem*, vezi şi acad. Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 275–276.

[2] Vezi nenumărate exemple la Ov. Densusianu, *Istoria limbii române*, II, Bucureşti, 1961, p. 188–194.

[3] Ov. Densusianu, *op. cit.*, p. 188–194.

comun acoperă în întregime zonele de număr a cel puţin două genuri diferite, genul neutru românesc acoperă zone diferite ca număr a două genuri diferite.

În limba română, opoziţia dintre substantivele masculine şi cele feminine este atenuată de existenţa neutrului, categoria „inanimatului", opusă masculinului, dar şi femininului, clase ale categoriei „animatului" ; în limba latină, opoziţia dintre substantivele masculine şi cele feminine este atenuată tocmai de existenţa genului comun de tipul lui *ciuis*, care constituie suma dintre masculin şi feminin :

Masculin		Feminin	
	Neutru		
plural	singular	plural	singular

Limba română

Masculin	Feminin
Gen comun	

Limba latină

În limba latină există posibilitatea ca un substantiv să fie admis în zone identice de număr a cel puţin două genuri diferite. De exemplu, substantivul *vulgus* „norod" este de genul neutru (ca şi *virus* „venin", *pelagus* „mare") şi nu are plural. *Vulgus* este considerat, uneori, de genul masculin (din cauza terminaţiei *-us*), creîndu-i-se ulterior, pentru genul neutru, şi forma *vulgum*.

Genul lui *vulgus* (masculin şi neutru) este diferit, ca structură de genul neutru românesc. Într-adevăr, genul lui *vulgus* reprezintă *partea comună de număr* a două genuri distincte, pe cînd genul neutru românesc reprezintă partea diferită de număr a două genuri distincte :

Masculin		Feminin	
	Neutru		
plural	singular	plural	singular

Limba română

Masculin		Neutru	
	vulgus	*vulgus*	
plural	singular	singular	plural

Limba latină

Compararea genurilor din limba română cu genurile din limba latină arată necesitatea considerării, în determinarea genului neutru românesc, atît a contextelor de singular, cît şi a celor de plural, pentru a avea un criteriu exact de evaluare a opoziţiei dintre genuri.

7.1.2. În tabelul 1, între subclasele I şi IV sau între subclasele III şi VI există o relaţie de incluziune sau o opoziţie privativă în favoarea subclaselor II şi III. Deci, între substantivele din subclasa VI şi substantivele din subclasa I sau subclasa III există o corelaţie pe baza contextelor comune [*acest* — Ø], [acestui — Ø], în care substantivele din subclasele I şi III constituie termenul nemarcat [—], iar substantivele din subclasa VI constituie termenul marcat [+]. Între substantivele din subclasa VII şi substantivele din subclasa II sau subclasa III există o corelaţie pe baza contextelor comune [*aceste* — Ø], [*acestor* — Ø], în care substantivele din subclasele II şi III constituie termenul nemarcat [—], iar substantivele din subclasa VII constituie termenul marcat [+].

Aşadar, atît substantivele din subclasa VI cît şi substantivele din subclasa VII au un *gen care reprezintă partea comună a două genuri diferite*:

Plural | Singular | Plural
Masculin
Neutru

Genul substantivelor din subclasa VI

Singular | Plural | Singular
Feminin
Neutru

Genul substantivelor din subclasa VII

Genul care reprezintă partea comună a două genuri diferite va fi numit *arhigen*[1].

La nivelul contextelor considerate, arhigenurile realizate în limba română sînt:

A. arhigenul care reprezintă partea *comună* a genurilor *masculin* şi *neutru* (*aur, piper, unt, sînge, mărar, mei, pătrunjel*);

B. arhigenul care reprezintă partea *comună* a genurilor *feminin* şi *neutru* (*icre, tărîţe, moaşte*).

În limba română, este *arhigen de tipul A* orice substantiv admis de contextul [*acest* — Ø], dar neadmis de nici unul din contextele [*aceşti* — Ø], [*aceste* — Ø], şi *arhigen de tipul B* orice substantiv admis

[1] *Arhigenul* fiind analogul *arhifonemului*. Pentru acesta din urmă, vezi A. Martinet, *La description phonologique avec application au parler franco-provençal d'Hauteville* (*Savoie*), 1956, p. 42.

de contextul [*aceste* — ø], dar neadmis de nici unul din contextele [*acest* — ø], [*această* — ø].

7.1.2.1. În raport cu contextele din tabelul 1 orice substantiv din limba română poate fi cuprins în unul din următoarele genuri: *masculin, feminin, neutru* sau în unul din arhigenurile *A* și *B*.

Pe baza contextelor după care au fost detectate cele *trei genuri* și cele *două arhigenuri*, sistemul categorei genului în limba română poate fi caracterizat astfel:

<table>
<tr><th>Plural</th><th>Singular</th><th>Plural</th><th>Singular</th></tr>
<tr><td>Masculin
[+]</td><td>Arhigen A
[+]</td><td>Arhigen B
[+]</td><td>Feminin
[+]</td></tr>
<tr><td></td><td colspan="2">Neutru
[−]</td><td></td></tr>
<tr><td colspan="2">Masculin
[−]</td><td colspan="2">Feminin
[−]</td></tr>
</table>

Un gen sau un arhigen înscris la partea superioară a tabelului este *marcat* [+], față de orice gen înscris la partea inferioară sau mijlocie a tabelului și cu care are cel puțin o coloană comună.

8. Ierarhia genurilor masculin, feminin și neutru

8.1. Pentru a stabili ierarhia genurilor masculin, feminin și neutru este necesar să continuăm analiza contextuală a acestor genuri, avînd în vedere și alte niveluri de gramaticalitate. În lucrarea de față vom limita analiza genurilor numai la contextele care ne permit organizarea ierarhică a genurilor masculin, feminin și neutru. Deci, nu vom lua în considerație contextele relevante pentru categoriile de gen care pot apărea în interiorul masculinului și femininului.

În scopul propus vom considera contextele relevante pentru substantive de un anumit gen, substantive care, în poziția dată, pot intra în relație cu substantive de genuri diferite. Deci, vom analiza genurile masculin, feminin și neutru în contexte de tipul [*sînt însorite*]

şi [*sînt însoriţi*][1], deoarece aceste contexte satisfac următoarele două condiţii: *a*) sînt contexte relevante pentru substantive de un anumit gen şi b) în acelaşi timp, ele prezintă o extensiune suficient de largă ca să admită şi substantive de genuri diferite.

De exemplu, contextul [*sînt însorite*] este relevant pentru substantive de gen feminin sau de gen neutru[2], deoarece contextul respectiv admite un singur substantiv, numai dacă substantivul respectiv este de gen feminin sau de gen neutru: [*casele sînt însorite*], [*gardurile sînt însorite*]. De aceea, în acelaşi context este posibilă numai apariţia unui grup de două substantive, dintre care cel puţin unul trebuie să fie un gen pentru care contextul respectiv este caracteristic (feminin sau neutru), astfel încît să putem considera corect noul context obţinut.

Însă, trebuie precizat că, în unele situaţii în care un substantiv feminin se combină cu un substantiv masculin (gen pentru care contextul respectiv este caracteristic), se stabileşte şi o anumită relaţie de ordine între cele două substantive, pentru ca grupul să fie admis de contextul considerat. Substantivele masculine admise într-un context cu adjectiv feminin-neutru plural sînt totdeauna nume de lucruri. Această situaţie arată că, în limba română, la un anumit nivel de gramaticalitate, genul masculin gramatical al substantivelor inanimate este dominat de genul neutru: substantivele masculine nume de obiecte pot fi clasate printre substantivele neutre[3].

Am putea explica acest fenomen prin tendinţa de a pune în acord forma şi conţinutul, adică de marcare a distincţiei dintre „animat" şi „inanimat"[4].

8.1.1. Dintre grupurile de două substantive admise de unul din contextele de tipul [*sînt însorite*], [*sînt însoriţi*] nu prezintă interes pentru discuţia noastră următoarele grupuri:

A. Grupurile alcătuite din două substantive (unul feminin sau neutru, altul masculin), dintre care unul este la singular, altul la plural, deoarece în această situaţie, în general, pluralul domină sin-

---

1 Contexte formate dintr-un verb copulativ la persoana a III-a plural + adjectiv feminin — neutru plural sau adjectiv masculin plural.

2 În această poziţie, opoziţia dintre feminin şi neutru este neutralizată.

3 Vezi, în acest sens, şi Al. Graur, *op. cit.*, p. 350—352.

4 Pentru întreaga discuţie privind acţiunea tendinţei la motivare în crearea categoriei neutrului în limba română şi în alte limbi indo-europene, vezi Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 434—437.

gularul[1]: genul substantivului care este la plural impune şi genul adjectivului din contextul considerat:

[*peretele şi casele sînt însorite*],
[*casele şi peretele sînt însorite*],
[*casa şi pereţii sînt însoriţi*][2].

B. Grupurile alcătuite din două substantive (unul feminin sau neutru, altul masculin), amîndouă la plural, deoarece în această situaţie, în general, genul substantivului care este mai apropiat de adjectiv impune şi genul adjectivului din contextul considerat:

[*pereţii şi casele sînt însorite*],
[*casele şi pereţii sînt însoriţi*].

C. Pentru contextele de tipul [*sînt însorite*], grupurile alcătuite din două substantive, ambele la genul feminin sau la genul neutru (indiferent de numărul la care apar), ori unul neutru, altul feminin (indiferent de numărul la care apar), deoarece contextele respective sînt contexte specifice ale acestor genuri.

D. Pentru contextele de tipul [*sînt însoriţi*], grupurile alcătuite din două substantive, amîndouă la genul masculin (indiferent de numărul la care apar), deoarece contextul respectiv este specific pentru masculin.

8.1.2. Contextele de tipul [*sînt însorite*] sînt caracteristice pentru a stabili ierarhia genurilor gramaticale ale substantivelor inanimate, deoarece, aşa cum am spus mai sus, substantivele masculine admise de aceste contexte sînt totdeauna inanimate.

Grupurile de substantive admise în contexte de tipul [*sînt însorite*], prin care putem caracteriza genurile din punctul de vedere al extensiunii lor, sînt următoarele[3]:

Sm sg + Sf sg: [*peretele şi poarta sînt însorite*],
Sf sg + Sm sg: [*poarta şi peretele sînt însorite*],
Sm sg + Sn sg: [*peretele şi gardul sînt însorite*],
Sn sg + Sm sg: [*gardul şi peretele sînt însorite*],
Sm pl + Sf sg: [*pereţii şi poarta sînt însorite*].

---

[1] Compară structura diferită în limba franceză: *Etat et tendances actuels de la documentation automatique*. „La traduction automatique” 1, 1964, p.1.

[2] Atunci cînd grupul este format din substantiv masculin plural + substantiv feminin singular, adjectivul rămîne de gen feminin: *pereţii şi casa sînt însorite*.

[3] Sm sg = substantiv masculin singular; Sf sg = substantiv feminin singular; Sn sg = substantiv neutru singular; Sm pl = substantiv masculin plural.

În raport cu contextele de tipul [*sînt însorite*], femininul şi neutrul sînt termenii marcaţi [+], deoarece se combină cu masculinul substantivelor inanimate într-un context caracteristic femininului şi neutrului, pe cînd genul masculin al substantivelor inanimate este termenul nemarcat [—], deoarece apare într-un context caracteristic femininului şi neutrului.

8.1.3. Contextele de tipul [*sînt veseli*] sînt caracteristice pentru a stabili ierarhia genurilor gramaticale ale substantivelor animate, pentru care există concordanţă între gen şi sex (adică între genul gramatical şi genul natural) :

Sf sg + Sm sg: [*fata şi băiatul sînt veseli*],

Sm sg + Sf sg: [*băiatul şi fata sînt veseli*].

În raport cu contextele de tipul [*sînt însoriţi*], masculinul este termenul marcat [+], deoarece se combină cu femininul într-un context caracteristic masculinului, pe cînd femininul este termenul nemarcat [—], deoarece apare într-un context caracteristic masculinului. Neutrul este termenul indiferent sau termenul *zero* (Ø).

8.2. În raport cu contextele din 8.1.2. şi cu cele din 8.1.3., sistemul categoriei de gen în limba română poate fi reprezentat în următoarea schemă:

Substantive / Gen	*Animate* la care există posibilitatea distingerii genului natural şi la care există concordanţă între gen şi sex	*Inanimate*
Masculin	+	—
Feminin	—	+
Neutru	Ø	+

Sistemul reflectă constituirea şi funcţionarea neutrului în limba română ca gen „al inanimatului"[1]. Acest gen reintroduce, în sistemul opoziţiilor de gen din limba română, distincţia dintre „animat" şi „inanimat". Într-adevăr, în relaţia masculin-feminin (animate şi in-

[1] Numit, pe drept, de către unii cercetători, genul inanimat (sau al lucrurilor) ; cf. G. Ivănescu, *Soarta neutrului latin clasic în latina populară şi în limbile romanice*, în SCL, VIII, 3, 1957, p. 301.

animate) și neutru (inanimate), acesta din urmă reprezintă seria marcată, în raport cu masculinul și femininul, care reprezintă categoria nemarcată ; pe coloana care reprezintă animatul și cu deosebire „sexuatul", neutrul este termenul *zero* (Ø). Deci, neutrul românesc exclude „animatul"[1] și cu deosebire „sexuatul".

Funcționarea neutrului, în structura limbii, ca gen al inanimatelor explică și posibilitatea ca un arhigen de tip *A* să se realizeze, la un anumit nivel de gramaticalitate, ca gen neutru. Se spune [*untul și laptele sînt proaspete*], dar niciodată nu se spune [*untul și laptele sînt proaspeți*].

8.3. Existența unor fraze reperate de tipul [*podul și gardul sînt însorite*], [*scaunul și tabloul sînt pictate*] arată că neutrul românesc nu poate fi conceput ca o simplă alăturare a două paradigme, una masculină și alta feminină. Într-adevăr, dacă ar fi așa, am putea spune și [*scaunul și tabloul sînt pictați*], deoarece adjectivul ar primi marca de masculin plural, pentru a se acorda cu o pluralitate de substantive masculine (*scaunul* și *tabloul*). Faptul că grupul *scaunul și tabloul* este admis de un context de tipul [— *sînt pictate*] și nu de un context de tipul [— *sînt pictați*] dovedește că neutrul românesc reprezintă un gen care se opune masculinului, nu se confundă cu el.

Neutrul nu poate fi confundat nici cu femininul, atîta vreme cît un substantiv neutru singular are un context specific, diferit de contextul unui substantiv feminin singular. De exemplu, fiecare dintre cuplurile *gardul și podul* sau *casa și strada* este admis în contextul [— *sînt însorite*], însă fiecare substantiv din cuplul *podul și gardul* este admis de contextul [— *este însorit*], pe cînd fiecare substantiv din cuplul *casa și strada* este admis de contextul [— *este însorită*].

---

[1] Vezi și Al. Rosetti, *op. cit.*, p. 433.

Maria Manoliu

SCHIȚĂ DE CLASIFICARE STRUCTURALĂ A ADJECTIVELOR DIN LIMBA ROMÂNĂ

Concepute în cea mai mare parte după prototipurile latine, descrierile din vechile gramatici romanice nu rezistă, de multe ori, la o confruntare atentă, minuțioasă cu realitatea lingvistică actuală[1]. Cum este de așteptat, criteriile etimologice se dovedesc infructuoase în descrierea sincronică a limbii, iar aplicarea mecanică a tiparelor latine îngrădește posibilitatea de a descoperi caracterele specifice fiecărei limbi neolatine și — în acest fel — dăunează însuși studiului comparativ-istoric al domeniului romanic.

Faptul acesta ne-a determinat să examinăm exactitatea clasificărilor din limba română chiar într-un domeniu în care nu s-au ridicat obiecții împotriva modului de prezentare din gramaticile tradiționale, și anume morfologia adjectivului.

La prima vedere, corespondențele latino-române par a se stabili aici mult mai ușor decît în cazul altor părți de vorbire, inovațiile românești ar fi de importanță minimă, întrucît sensul de dezvoltare românesc ar fi fost „ca de obicei" cel al simplificării și reducerii.

Ca în orice limbă flexionară, clasificarea morfologică a adjectivelor din limba latină s-a făcut după comportamentul în flexiune, și anume după numărul terminațiilor diferite după gen de la nominativ singular și după declinarea căreia îi aparțin : 1) adjective cu trei terminații (*bonus -a, -um*; *pulcher, pulchra, pulchrum*; *acer, acris, acre)* ; 2) cu două terminații *(viridis -e)* ; 3) cu o terminație *(pauper, prudens, supplex)*. Adjectivele cu trei terminații intrau — în cea mai mare parte — în categoria celor care urmau declinarea I și a II-a.

[1] Vezi și Gr. C. Moisil, *Probleme puse de traducerea automată. Conjugarea verbelor în limba română scrisă* în „Studii și cercetări lingvistice", 1, 1960, p. 7 și urm. ; Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale*, în SCL, 2, 1961, p. 163—188.

O mică parte a adjectivelor cu trei terminații (cele de tipul *acer — acris — acre*), adjectivele cu două și cu o terminație intrau în declinarea a III-a.

După modelul latin, gramaticile noastre tradiționale[1], folosind criteriul terminației de la nominativ singular, consideră că adjectivele din limba română se împart în două categorii : 1) cu două terminații *(bun — bună)*, provenite din clasa adjectivelor latinești cu trei terminații care se încadrau în declinarea I și a II-a ; 2) cu o singură terminație *(verde, dulce)*, provenite din clasele a II-a și a III-a latine, de fapt din seria adjectivelor care intrau în declinarea a III-a.

Analizînd schimbările care intervin în „terminațiile" adjectivului în cursul flexiunii, observăm că această clasificare nu corespunde tipurilor[2] de flexiune adjectivală din limba română :

A. Numărul de forme deosebite după gen de la nominativul singular nu reprezintă cifra maximă din cadrul întregii flexiuni. Astfel, adjective cu „o terminație" la nominativ singular au două forme la genitiv și dativ singular :

	M (N)	F
N. A.	un om *mare*	o casă *mare*
G. D.	(a) unui om *mare*	unei case *mari*

Același lucru se petrecea și în limba latină, dar acolo, luarea în considerație a numărului de terminații de la nominativ singular în stabilirea claselor de adjective se justifică într-o anumită măsură prin faptul că terminațiile acestea anunțau tipul integral de flexiune. De pildă, adjectivele terminate în *-us, -a, -um* urmau declinarea I și a II-a, cele terminate în -(*e*)*r*, *-is, -e* sau în *-is, -e* intrau în declinarea a III-a.

În limba română însă, adjective cu aceleași desinențe la masculin și feminin nominativ singular pot avea tipuri de flexiune diferită. Astfel, *bun* primește următoarele desinențe : zero *(bun), -ă (bună), -i (buni), -e (bune)*, în timp ce *adînc* se declină după tipul zero *(adînc), -ă (adîncă), -i (adînci)*, cu toate că la nominativ singular au desinență comună : zero și *-ă* ; sau adjectivele *rotofei, căprui, muncitor* deși au la nominativ singular desinențele zero pentru masculin și *-e* pentru feminin se declină în trei chipuri diferite : 1) singular : masculin *rotofei* (zero), feminin *rotofeie* (*-e*) ; plural : masculin *rotofei* (zero), feminin *rotofeie* (*-e*) ; 2) singular : masculin *căprui* (zero), feminin *căpruie* (*-e*) la nominativ și acuzativ și *căprui* (zero), la genitiv și dativ ; plural : *căprui* (zero), pentru toate genurile ; 3) singular : masculin *muncitor*

[1] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 336 ; *Gramatica limbii române*, vol. I, 1954, p. 174—176.

[2] Asupra noțiunii tip flexionar, vezi Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 179.

(zero), feminin *muncitoare* (*-e*); plural: masculin *muncitori* (*-i*), feminin *muncitoare* (*-e*).

Aşadar, criteriul terminaţiilor de la nominativ singular nu este potrivit pentru a descrie structura flexionară a adjectivului românesc.

B. Orice descriere morfologică necesită stabilirea categoriilor de desinenţe şi cele din română, după cum este firesc, nu corespund cu cele latine. De pildă, *bun* are desinenţa zero, în timp ce etimonul său latin *bonus* are desinenţa -(*u*)*s*.

Lipsa unui inventar de morfeme gramaticale adjectivale, imprecíziunea termenilor au dus la o prezentare nesistematică a flexiunii în Gramatica limbii române, vol. I, 1954, p. 174—176.

Folosirea noţiunii vagi de *terminaţie* nu poate permite descompunerea adjectivelor în segmente morfematice bine delimitate şi nici descoperirea relaţiilor dintre temă şi morfemele gramaticale.

În *Gramatica limbii române*, vol. I, 1954, prin terminaţie se denumeşte uneori consoana tematică sau desinenţa („*Adjectivele terminate la masculin în consoană sau în vocala -u se termină la feminin în -ă prin înlocuirea lui -u la adjectivele terminate în -u*"), alteori sufixul *-oaie (greoaie)* sau elemente ca *-ce (dibace)* sau *-că, -gă (mică, dragă)*, care nu reprezintă unităţi morfematice ci o combinaţie între consoană tematică şi desinenţă.

Se face în mod nejustificat o categorie flexionară deosebită din adjectivele provenite din participiu sau gerunziu, deşi acestea au aceleaşi desinenţe ca adjectivele cu temă consonantică *(bun, iubit)*.

C. Unele categorii de adjective sînt omise din discuţie în mod nejustificat. Astfel:

a) în cadrul flexiunii feminine în (*-i*)*e* nu se pomeneşte despre categoria adjectivelor terminate în diftongii *-îu, -ău, -eu*: *lălîu, molîu; prostălău*; *cretaceu*; *papaveraceu*.

b) în cadrul modului de formare a pluralului nu este indicată categoria adjectivelor derivate cu sufixul *-esc (obştesc, muncitoresc)* cu formă unică de plural *(obşteşti, muncitoreşti)*, nici cea a adjectivelor cu tema terminată în diftongii *-ei, -ai* care au la feminin formă unică pentru plural şi singular *(rotofeie, bălaie* etc. . . .).

Nu este exclus ca omiterea din discuţie a anumitor categorii de adjective care se depărtează mai mult de declinările latine să se datoreze atenţiei exagerate acordate celor două clase etimologice.

1. Ineficienţa criteriului terminaţiilor de la nominativ singular şi absenţa unei segmentări judicioase ne-au îndemnat să examinăm structura flexiunii adjectivale din limba română contemporană în lumina altor criterii.

Inventarul de adjective ne-a fost furnizat de *Dicționarul limbii române literare*, vol. I—IV.

Au fost considerate ca date noțiunile de „adjectiv", „gen" (feminin, masculin, neutru), „număr" (singular, plural), „caz" (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ), „articol".

În cadrul lucrării de față ne vom ocupa numai de formele nearticulate la gradul pozitiv, așadar de comportamentul morfemelor de gen, număr și caz care se combină cu temele adjectivale. În clasificarea adjectivelor se va ține seama de *natura opozițiilor pertinente de gen, număr și caz, realizate în cadrul întregii paradigme* (flexiuni) şi nu numai la nominativ singular[1]. Prin opoziție pertinentă se înțelege relația dintre doi termeni din aceeași paradigmă care sînt distincți atît din punct de vedere fonetic cît și semantic. Baza de comparație a opozițiilor de gen, număr și caz este constituită de relația sintagmatică pe care o contractează unitatea morfematică față de aceeași temă adjectivală.

Morfemele de gen, număr și caz în combinație cu teme adjectivale se sincretizează. Un segment de expresie, o desinență corespunde unei combinații semantice (unui grup valoric) formate dintr-o unitate de gen, una de număr și una de caz. De aceea, pentru a stabili opozițiile care se realizează în cadrul fiecărei categorii (gen, număr sau caz), se vor menține constante două dintre unitățile de conținut și se vor urmări schimbările survenite în expresie numai în cazul schimbării unei singure unități de conținut.

În prima etapă a analizei, gruparea adjectivelor în clase se va efectua numai în baza identităților din conținutul opozițiilor realizate. De pildă, adjective ca *bun, mititel, acru, greu* se grupează în aceeași clasă deoarece realizează opoziții identice în planul valorilor gramaticale: opozițiile de gen (M/F) la toate cazurile și numerele, opozițiile de număr (Sg/Pl) la toate genurile în afară de feminin genitiv dativ, opozițiile de caz (N.A./G.D.) la feminin singular.

Formele adjectivale care cumulează valori de gen, număr și caz identice vor fi încadrate în aceeași *serie*, indiferent de conținutul sau forma fonică a temei și de forma fonică a desinențelor. Fiecare serie va fi simbolizată printr-o literă majusculă. De exemplu, formele *bună, dragă, cenușie, veche* corespund grupului de valori nominativ sau acuzativ + feminin + singular. Ele intră în aceeași serie, pe care o vom simboliza prin *B* (vezi tabelul I).

---

[1] Cf. criteriul omonimiilor (deci al opozițiilor nerealizate) după care se face clasificarea substantivelor, la Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 179—180.

Uneori, în aceeaşi *serie* intră forme adjectivale care aparţin unor clase diferite. De pildă, *bună* şi *veche* nu pot fi grupate în aceeaşi clasă, deoarece temele respective cer realizarea unor opoziţii de gen, număr şi caz diferite (*bun/bună/buni/bune — vechi/veche*).

Dar totdeauna *două clase* diferă prin cel puţin *două serii*, deoarece schimbarea aranjamentului relaţiilor dintre unităţile de conţinut care intră într-un grup valoric (corespunzînd unei desinenţe) atrage o schimbare în relaţiile dintre unităţile de conţinut aparţinînd cel puţin unui alt grup valoric (a se vedea tabelul 1).

După criteriul naturii valorice a opoziţiilor pertinente de gen, număr şi caz realizate în cadrul întregii paradigme, adjectivele din limba română contemporană pot fi împărţite în nouă clase (vezi tabelul 1)[1].

Tabelul 1

Numărul de ordine	Singular			Plural		Exemple
	Caz	M N	F	M	FN	
I	N.A.	*A*	*B*	*D*	*C*	bun, alb, frumos, corect nătărău; nadolean
	G.D.	*A*	*C*	*D*	*C*	acru, albastru; ambiguu, asiduu greu, rău; bunicel, măricel
II	N.A.	*A*	*B*	*E*	*E*	obştesc, muncitoresc adînc, drag, mic
	G.D.	*A*	*E*	*E*	*E*	albiu, cenuşiu, castaniu roşu
III	N.A.	*A*	*F*	*D*	*F*	agăţător, agresor
	G.D.	*A*	*F*	*D*	*F*	lălîu, molîu cretaceu, papaveraceu
IV	N.A.	*G*	*G*	*E*	*E*	mare, verde, dulce, fierbinte
	G.D.	*G*	*E*	*E*	*E*	
V	N.A.	*H*	*B*	*H*	*H*	gălbui, căprui
	G.D.	*H*	*H*	*H*	*H*	vechi
VI	N.A.	*I*	*I*	*D*	*I*	precoce, feroce
	G.D.	*I*	*I*	*D*	*I*	
VII	N.A.	*J*	*F*	*J*	*F*	greoi, rotofei, bălai
	G.D.	*J*	*F*	*J*	*F*	dibaci, pilaci, stîngaci, robaci
VIII	N.A.	*K*	*B*	*D*	*K*	june
	G.D.	*K*	*K*	*D*	*K*	
IX	Invariabile	*L*	*L*	*L*	*L*	coşcogea, cumsecade, gri; eficace

[1] Aceleaşi clase de adjective au fost obţinute mai tîrziu şi prin folosirea unor criterii distribuţionale vezi S. Marcus, *Un criteriu contextual de clasificare a cuvintelor (cu aplicaţie la adjectivele din limba română)*, în SCL, 2, 1962, p. 179—180.

I. Se realizează opozițiile pertinente de gen: *A/B, A/C, D/C*; de număr *A/D, A/C, D/C*; de caz *B/C*.

(1) adjective primare cu temă consonantică și desinența zero la masculin nominativ singular: *bun, alb, ciudat* etc. ..., adjectivele provenite din participiu: *iubit*, sau gerunziu : *crescînd* etc. ... ;

(2) adjective cu desinența *-u* la masculin nominativ singular: *acru, albastru*;

(3) derivatele în *-ean (nadolean -ă, muntean -ă* etc. ...*)*;

(4) adjectivele diminutivale *(bunicel, cuminţel)*;

(5) adjectivele *greu, rău*.

II. În clasa II se realizează opozițiile pertinente de gen: *A/B, A/E*; de număr: *A/E, B/E*; de caz: *B/E*.

Cuprinde:

(1) adjectivele care au tema terminată în consoană velară: *lung, drag, adînc* etc.;

(2) derivatele cu sufixul *-esc (obștesc)*;

(3) adjectivele derivate cu sufixul *-iu (albiu, cenușiu, castaniu)* și *roșu*;

(4) adjectivul *nou*.

III. În clasa III se realizează opozițiile pertinente de gen: *A/F, D/F*; de număr: *A/D, A/F*; de caz: zero și cuprinde:

(1) derivatele cu sufixul *-tor*: *agățător* etc. ... ;

(2) derivatele în *-îu, -ău (nătîu, prostălău)* și neologismele cu tema terminată în *e* și desinența *A = -u*: *cretaceu, papaveraceu*.

IV. Adjectivele din clasa IV realizează opoziția de gen: *G/E*; de număr: *G/E*; de caz: *G/E*.

Cuprinde adjectivele cu desinența *-e* la nominativ singular: *mare, verde, dulce* etc. ...

V. În această clasă intră adjectivele care realizează opozițiile de gen: *H/B*; de număr: *B/H*; de caz: *B/H*.

(1) derivatele în *-ui*: *gălbui*;

(2) adjectivele cu finala tematică *K'*: *vechi*.

VI. Această clasă cuprinde neologismele variabile cu tema terminată în *č* și desinența *-e* la nominativ singular: *precoce, feroce*.

Realizează opozițiile de gen: *D/I*; de număr: *I/D;* de caz: zero.

VII. În clasa VII se realizează opozițiile de gen: *J/F*; de număr *J/F*; de caz: zero. Cuprinde adjectivele cu tema terminată în *i* nesilabic, fie că este elementul consonantic al unui diftong: *oi, ei, ai (greoi, rotofei, bălai)*, fie că notează caracterul africat al velarei tematice *(dibaci, stîngaci, robaci)*.

VIII. Clasa VIII cuprinde un singur adjectiv: *june*. Realizează opozițiile de gen: *K/B, D/K*; de număr: *K/D, B/K*; de caz: *B/K*.

IX. Ultima clasă este formată de adjectivele invariabile, cu alte cuvinte, de cele care nu realizează nici o opoziție pertinentă. Ea cuprinde adjective provenite din adverbe: *gata, bine, cumsecade*, sau neologisme neadaptate sistemului flexionar românesc: *kaki, gri, bleu, eficace* etc...

2. Ținînd seama de identitățile și deosebirile care apar în structura fonematică a desinențelor, fiecare clasă obținută în baza naturii valorice a opozițiilor pertinente se împarte în *subclase*.

Vor fi grupate în aceeași subclasă adjectivele din aceeași clasă care prezintă desinențe identice din punctul de vedere al componenței fonematice[1].

Segmentarea adjectivelor în temă și desinențe s-a efectuat prin compararea a două șiruri de forme: 1) șirul formelor paradigmatice ale aceluiași adjectiv și 2) șirul de forme care intră în aceeași *serie*. În cazurile în care compararea celor două șiruri conducea la rezultate ambigue, s-a luat în considerare și opoziția articulat/nearticulat.

a) Dacă finala tematică din forma nearticulată nu este influențată de apariția articolului hotărît, ea a fost considerată ca aparținînd temei. Astfel, din compararea formelor:

— greu — grea — grei — grele,
— rău — rea — răi — rele,
— nătărău — nătăraucă,

grea poate fi segmentat în */gre/+/a/* sau în */grea/ + /zero/*. Dar din compararea formelor *grea* ~ *greaua* rezultă că segmentarea a doua este mai adecvată, întrucît articularea nu produce nici o transformare în segmentul */grea/* (cf. alte cazuri, ca *arzătoare* ~ *arzătoarȩa, bună* ~ *buna, veche* ~ *vechȩa* unde apariția articolului produce schimbări în substanța fonetică a segmentului imediat precedent).

Conform aceluiași criteriu, *-u* din *greu, nou* a fost considerat ca segment diferit de temă, deoarece se vocalizează în forma articulată (*greul, noul*).

b) Elementele care nu se schimbă fonematic în funcție de articol, ci de secvențele fonematice imediat următoare din cadrul formelor nearticulate vor fi considerate ca aparținînd temei. De exemplu, */-l/* din *gol* rămîne neschimbat în formele articulate (*golul, goalele*),

---

[1] Cf. criteriul „elementului caracteristic" la Paula Diaconescu, *op. cit.*, p. 181.

dar dispare în combinaţie cu /*i*/ : *goi* ; în consecinţă, din segmentarea adjectivului cu formele *gol, goi, goală, goale* se vor obţine următoarele secvenţe : /*gol*/, /*zero*/, /*go*/, /*i*/, /*goal*/, /*ă*/, /*e*/. Alternanţa *l*/*zero* (*gol*/*go*) este provocată de înlocuirea morfemului /*zero*/ prin /*i*/, iar alternanţa *o*/*oa* (*gol*/*goal*) este provocată de apariţia morfemelor /*ă*/ şi /*e*/.

Cele două criterii de segmentare enunţate mai sus se bazează pe faptul că determinările (influenţele) fonematice se exercită numai între morfeme imediat învecinate. Succesiunea normală a morfemelor care compun adjectivele este : temă + desinenţă (care poate avea şi formant zero) + articol. În consecinţă, elementele care variază în funcţie de natura fonematică a articolului trebuie plasate în corpul desinenţelor, iar cele care variază în funcţie de natura desinenţelor şi nu a articolului, trebuie plasate în corpul temei.

Ţinînd seama atît de clasa, cît şi de subclasa din care fac parte, am întocmit un tabel al flexiunii adjectivelor din limba română (vezi tabelul 2).

În urma clasificării de mai sus se desprind cîteva observaţii, dintre care unele importante şi pentru evidenţierea tendinţelor de evoluţie urmate de flexiunea adjectivală din limba latină pînă în limba română contemporană.

1. Toate adjectivele variabile au cel puţin două forme diferenţiate după gen : una pentru masculin şi una pentru feminin. Faptul trebuie considerat ca o inovaţie a limbii române, deoarece o bună parte dintre adjectivele variabile latine (din clasele a II-a şi a III-a de tipul *fortis -e, ferens -tis, supplex -icis*) nu realizau opoziţie decît între animate şi inanimate.

2. Credem că îmbogăţirea tipurilor de flexiune adjectivală se datoreşte în mare măsură apariţiei unor teme cu structuri fonematice necunoscute latinei, şi anume :

a) teme care se termină în sunete inexistente în latină : *k'* (vezi clasa V 1), *č* (clasa VI şi VII_2), *î* (clasa III_2) ;

b) teme care se termină în grupul de sunete *V Sc.* (vezi clasele I 3_a, V_2, VII_1).

Noile structuri fonematice se explică nu numai prin legile evoluţiei fonetice, ca de pildă în cazul sunetelor *k'*, *č*, şi al sufixului *-oi*, ci şi prin numărul considerabil de derivate, dintre care unele cu sufixe nelatine (*-iu, -îu, -ui, -lău*), şi al neologismelor (vezi clasele III şi VI).

3. Faptul că în trei clase de adjective (III, VI, VII)nu se realizează nici o opoziţie de caz, în timp ce toate adjectivele variabile

Tabelul 2

A	B	C	D	E		F		G
Numărul de ordine al clasei	Nr. de ordine al subclasei	Terminația temei	Număr	Singular		Plural		Exemple
			Gen / Caz	M	F	M	F	
I	1	C[1]	N.A.	zero	*ă*	*i*	*e*	alb, bun, iubit, gol, crescînd
			G.D.		*e*			
	2	(a) *CC*(*r*)	N.A.	*u*	*ă*	*i*	*e*	acru
		(b) *V*(*u*)	G.D.		*e*			ambiguu
	3	(a) *VSc*(*-ău*)	N.A.	zero	*că*	*i̯*	*ce*	nătărău
		(b) *ScVC*(*-ean*)	G.D.		*ce*			
	4	*V́* (*é*, *á*)-monosilabice	N.A.	*u̯*	zero	*i̯*	*le*	greu, rău
			G.D.		*le*	*i̯*		
	5	*VC*(*ic*)	N.A.	*el*	*ică*	*ei̯*		bunicel, mititel
			G.D.		*ele*		*ele*	
II	1	(a) *C*(*-c*, *-g*)	N.A.	zero	*ă*	*i*	*i*	(a) adînc, lung, mic
		(b) *VCC*(*-esc*)	G.D.		*i*			(b) obștesc, muncitoresc
	2	*V́*(*ó*) monosilabice	N.A.	*u̯*	*u̯ă*	*i̯*	*i̯*	nou
			G.D.		*i*			
	3	*V*(*i*)	N.A.	*u*	*e*	*i̯*	*i̯*	cenușiu, castaniu,
			G.D.		*i̯*			sineliu
	4	*C*	N.A.	*u*	*ie*	*ii̯*	*ii̯*	roșu
			G.D.		*ii̯*			
III	1	*CVC* (*-tor*)	N.A.	zero	*e*	*i*	*e*	arzător, folositor
			G.D.					
	2	*V*(*í*, *á*, *é*)	N.A.	*u̯*	*i̯e*	*i̯*	*i̯e*	1. lălîu, molău, prostălău
			G.D.					2. cretaceu, marmoreu, papaveraceu
IV		*C*	N.A.	*e*	*e*	*i*	*i*	mare, dulce, iute, verde,
			G.D.		*i*			fierbinte
V	1	*C*(*k'*)	N.A.	*i*	*e*	*i*	*i*	vechi
			G.D.		*i*			
	2	*VSc* (*-úi*)	N.A.	zero	*e*	zero	zero	gălbui, căprui, albăstrui
			G.D.		zero			
VI		*C*(*č*)	N.A.	*e*	*e*	*i*	*e*	precoce, feroce, rapace
			G.D.					
VII	1	*VSc*(*-oi*, *-ei*, *-ai*)	N.A.	zero	*e*	zero	*e*	greoi, rotofei, bălai
			G.D.					
	2	*C*(*č*)	N.A.	*i*	*e*	*i*	*e*	dibaci, pilaci, robaci, stîn-
			G.D.					gaci
VIII		*C*	N.A.	*e*	*ă*	*i*	*e*	june
			G.D.		*e*			
IX	Invariabile *V* (*a*, *ă*, *e*, *i*, *o*)							1. coșcogea, gata, leoarcă 2. bordo, gri, lila kaki 3. eficace

[1] — *C* consoană; *V* — vocală; *Sc* — consoană

realizează cel puţin o opoziţie pertinentă de număr şi de gen, se încadrează în tendinţa general romanică de reducere a flexiunii cazuale. Numărul şi genul, uneori numai unul dintre ele, sînt suficiente pentru indicarea dependenţei adjectivului de numele regent.

4. În ceea ce priveşte structura fonematică, se remarcă:

a) tendinţa accentuată spre teme consonantice; din cele 21 de categorii de adjective indicate în tabel la rubrica C, 16 au temă consonantică, iar dintre acestea 3 se termină în semiconsoană, şi numai 5 au temă vocalică;

b) tendinţa morfemelor gramaticale spre structură vocalică; cele 74 de desinenţe care apar în tabel la rubricile E şi F (fără a lua în consideraţie desinenţele zero) se împart între următoarele structuri: $V = 44$; $(V)\ CV = 8$; $Sc\ V = 3$; $VV = 1$; $Sc = 13$; $VSc = 4$; $VC = 1$.

Credem că aceste două tendinţe pot explica existenţa adjectivelor invariabile. Se observă că în clasa VIII intră adjectivele cu temă vocalică: *a*, *ă*, *e*, care nu se încadrează în nici una din categoriile de teme aparţinînd adjectivelor variabile. Multe dintre ele sînt neologisme.

Procesul de adaptare a neologismelor la tipul flexionar românesc se petrece mai uşor cînd sunetele finale pot fi asimilate temelor sau desinenţelor reprezentate de clase vechi stabile. De pildă, adjectivele terminate în consoană *(roz)* încep să se decline ca *alb*, *bun*, deci intră în clasă I, subclasa 1 *(roz-roză)*. Cele terminate în *CC (r) V (u)*, ca *celebru*, *alpestru*, au devenit variabile datorită categoriei mai vechi din clasa I 2: *acru*, *albastru*. În aceeaşi clasă (I 2) au intrat şi adjective ca *ambiguu*, *asiduu*, întrucît al doilea *u* a fost asimilat desinenţei *-u*.

Adjectivele terminate în *-ce* (*precoce*, *feroce*) încep să constituie o categorie flexionară independentă (vezi clasa VI), dar tocmai pentru că nu s-au încadrat într-o categorie reprezentată din adjective vechi prezintă deocamdată oscilaţii între clasa VI şi clasa IX: *eficace* nu are formă în *-i* (clasa VIII), *precoce*, *tenace* au două forme: *precoce* — *precoci*, *tenace* — *tenaci* (clasa VI).

În concluzie, deşi pare mai complicată decît cea tradiţională, clasificarea noastră după natura opoziţiilor pertinente realizate în cadrul tuturor formelor paradigmatice ale aceluiaşi adjectiv ni se pare mai avantajoasă din următoarele motive:

a) se efectuează după un criteriu unic, care ţine seama atît de planul conţinutului (valoarea gramaticală), cît şi de cel al structurii

fonematice, fapt care permite constituirea unor clase riguros delimitate;

b) evidenţiază relaţia dintre structura fonematică a morfemelor gramaticale şi a celor lexicale;

c) ţine seama de modul de comportare a adjectivelor în întreaga flexiune, nu numai la nominativ singular, fapt care face posibilă descoperirea unor tendinţe de evoluţie, a unor inovaţii specifice limbii române în comparaţie cu limba latină.

Maria Manoliu

GENITIVUL PRONUMELUI PERSONAL ÎN LIMBA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ

0. În mai toate gramaticile romanice posesivele[1] sînt împărțite în două categorii. Formele care însoțesc și determină substantive sînt considerate adjective; cele care sînt însoțite de articol și apar fără substantive în vorbire sînt trecute în categoria pronumelor.

Dacă în limba franceză formele adjectivale sînt net distincte de cele pronominale datorită diferențelor de structură fonematică și de distribuție (cf. *le sien* — *son livre*; *le mien* — *mon livre*), în limbile română și spaniolă granița dintre pronumele și adjectivul posesiv este mai puțin precisă. Posibilitatea de a înlocui întotdeauna formele accentuate ale posesivului spaniol prin adjective (cf. *el mio* — *el bueno*; *padre mio* — *padre viejo*) a determinat pe romaniști ca Bernard Pottier să afirme că posesivele sînt întotdeauna adjective[2]. În schimb, în limba română, apariția formei „nearticulate" a posesivului în contexte în care lipsește substantivul (de exemplu, *A luptat contra noastră*) pune sub semnul întrebării natura adjectivală a formei simple. Aceste fapte ne-au îndemnat să examinăm comportamentul pronumelor și adjectivelor posesive în limba română contemporană în baza criteriilor oferite de analiza distributivă.

1. Părțile de vorbire sînt secvențe de morfeme. Definirea lor se poate face fie prin relațiile contractate cu unități de același fel, fie prin funcția morfemelor componente. În analiza de față vom urmări mai întîi raportul dintre formele posesivului și alte părți de vorbire ca secvențe unitare, fără a le segmenta în morfeme, și apoi funcțiile morfemelor lor componente.

---

[1] Vom folosi termenul *posesiv* pentru a denumi categoria de secvențe morfematice care cuprinde atît pronumele, cît și adjectivele posesive.

[2] *Introduction a l'étude de la philologie hispanique*, 1958, p. 68—69.

Vom considera ca date noţiunile de substantiv, adjectiv, articol, pronume, prepoziţie, gen, număr, caz.

1.1. *Raportul dintre pronumele şi adjectivele posesive.* Forma compusă din articolul genitival şi posesiv, pe care o simbolizăm prin {Al}+ + {Pos}, este de obicei considerată ca o unitate pronominală, opusă formei simple, adjectivale, atunci cînd apare fără substantiv, deoarece este în întregime substituibilă printr-un substantiv (cf. *Ai noştri au plecat* cu *Copiii au plecat*; *Am spus alor mei — Am spus copiilor*[1]). Dar aceeaşi proprietate o are şi o combinaţie formată dintr-un substantiv şi un adjectiv şi nimeni nu afirmă că sintagma formată din substantiv şi adjectiv poate fi considerată substantiv compus.

În orice nivel al limbii, substituţia a două elemente *a* şi *b* printr-o unitate *M* ne permite să le considerăm ca părţi componente ale unei unităţi *C*, din acelaşi plan cu *M*, dacă cele două secvenţe sînt substituibile totdeauna numai împreună lui *M* şi nu fiecare în parte, cu alte cuvinte, dacă *a* nu poate să apară fără *b* şi *b* nu poate să apară fără *a*[2].

În limba română, atît {Al} cît şi {Pos} pot fi înlocuite pe rînd printr-un substantiv (*Ai noştri au plecat — Copiii noştri au plecat — Ai casei au plecat*). Aceasta înseamnă că articolul genitival nu presupune apariţia posesivului, iar posesivul nu presupune apariţia articolului. Cele două elemente sînt independente şi nu pot fi considerate componente ale unei părţi de vorbire, ale unei secvenţe de morfeme unitare.

Dacă se neglijează caracterul de dependenţă al raportului dintre cele două cuvinte care alcătuiesc aşa-zisa formă compusă, se ajunge la afirmaţia paradoxală că un singur pronume (posesiv) ţine locul a două nume: al obiectului posedat şi al posesorului. De fapt {Al} este cuvîntul care „ţine locul" obiectului posedat, în timp ce {Pos} îşi păstrează totdeauna caracterul de reprezentant al posesorului (cf. lanţurile *Cartea mea este curată — A mea este curată — A ta este curată*, în care *A* reia substantivul *cartea*, în timp ce *mea* şi *ta* reprezintă variaţii în funcţie de persoana posesorului).

Aşadar, {Al} nu este o parte componentă a posesivului. În consecinţă, în discutarea naturii posesivelor nu se vor lua în consideraţie comportamentul şi funcţiile diferite ale lui {Al}, după cum este

---

[1] Cînd secvenţa {Al} + {Pos} însoţeşte un substantiv, este considerată ca adjectiv, deoarece nu poate fi substituită în întregime printr-un substantiv (cf. *Această carte a mea — Această carte a elevei* dar nu **Această carte elevei*).

[2] Criteriul enunţat mai sus reprezintă o extindere la nivelul cuvintelor a principiilor de segmentare folosite de Z. S. H a r r i s în analiza planurilor fonematic şi morfematic (vezi *Methods in Linguistics*, § 12.2).

însoţitor de substantiv (indice de genitiv) sau înlocuitor de substantiv (pronume)[1].

1.2. Ocurenţele posesivului (exclusiv {Al}) din diferite poziţii — după sau înaintea unui substantiv, după articol, după anumite prepoziţii — sînt identice fonematic dacă se menţin constante: persoana, numărul, genul şi cazul.

După Zellig S. Harris, secvenţele identice din punct de vedere fonematic pot fi considerate segmente aparţinînd unor unităţi distincte numai dacă totalitatea contextelor lor este egală cu suma contextelor a două (sau mai multe) unităţi distincte[2]. Aşadar, pentru a stabili dacă ocurenţele posesivului pot fi împărţite în pronume şi adjective este necesar să urmărim posibilităţile de substituire a lor în diverse tipuri de contexte.

1.2.1. Considerăm tipul de context $A : S^3 + \ldots V^4 + A^5$, pe care îl exemplificăm prin seria de şiruri α:

(a) Casa ta este frumoasă.
(b) Casa albă este frumoasă
(c) Casa fetei este frumoasă
(d) Casa aceasta este frumoasă
(e) Casa aceluia este frumoasă
(f) Casa fiecăruia este frumoasă
(g) Casa de piatră este frumoasă
(h) Casa de închiriat este frumoasă

În baza acestor şiruri putem forma clasa de distribuţie {*ta* ~ *fetei* ~ *albă* ~ *de piatră* ~ *de închiriat* ~ *aceasta* ~ *aceluia* ~ *fiecăruia*}, în care fiecare membru reprezintă o parte de vorbire.

Definirea acestor părţi de vorbire depăşeşte cadrul lucrării de faţă, de aceea acceptăm graniţele indicate de *Gramatica limbii române* şi ne permitem ca în locul fiecărui cuvînt concret să trecem numele părţii de vorbire căreia îi aparţine. În modul acesta putem stabili clasa de distribuţie A, formată din {Posesiv, Adjectiv calificativ, Substantiv în genitiv, Demonstrativ în nominativ, Demonstrativ în genitiv, Pronume nehotărît în genitiv, Substantiv în acuzativ precedat de prepoziţie, Supin}

[1] Asupra funcţiilor lui *Al* în româna contemporană, vezi articolul nostru din SCL, XI, 1, 1964, p. 69–76.

[2] *Methods in Linguistics*, 13.4.

[3] S = substantiv.

[4] V = verb

[5] A = adjectiv

Acelaşi tip de context poate fi exemplificat prin seria de şiruri β:

(a_1) Casele tale sînt frumoase
(b_1) Casele albe sînt frumoase
(c_1) Casele fetei sînt frumoase
(d_1) Casele acestea sînt frumoase
(e_1) Casele aceluia sînt frumoase
(f_1) Casele fiecăruia sînt frumoase
(g_1) Casele de piatră sînt frumoase
(h_1) Casele de închiriat sînt frumoase

În contextele de tipul A posesivele */ta/*, */tale/*, pot fi substituite cu tot felul de atribute (*b,c,d,e,f,g,h*). Comparînd şirul de contexte α cu şirul de contexte β, constatăm că atributele din lanţurile (c), (c_1), (f), (f_1), (e), (e_1), (g), (g_1), (h), (h_1) rămîn neschimbate, în timp ce atributele din lanţurile (a), (a_1), (b), (b_1), (d), (d_1), şi-au schimbat forma o dată cu substantivele precedente. Dacă oprim analiza aici, putem spune că atributele considerate formează trei clase de distribuţie.

Clasa I cuprinde formele care se combină şi cu *casa* şi cu *casele*: *fetei, de piatră, de închiriat, aceluia, fiecăruia.*

Clasa II este formată din cele care se combină numai cu *casa*: *ta, albă, aceasta.*

În sfîrşit clasa III include formele care se combină numai cu *casele*: *tale, albe, acestea.*

În baza contextelor de tipul A atributele exprimate prin posesive, demonstrative şi adjective calificative se grupează într-o categorie aparte — variabilă — faţă de celelalte atribute — invariabile.

1.2.2. Dacă extindem analiza şi la alte tipuri de contexte, posesivele nu mai pot fi grupate în aceeaşi clasă de distribuţie cu adjectivele.

Considerăm contexte de tipul B formate din *S* + . . . + *Determinant* + *V*.

Exemple:

(a) Copilul tău drag pleacă
(b) Copilul mamei drag pleacă
(c) Copilul acesta drag pleacă
(d) Copilul aceluia drag pleacă

În baza contextului de tipul B, delimităm clasa de distribuţie P, formată din {Posesiv, Pronume demonstrativ în nominativ, Pronume demonstrativ în genitiv, Substantiv în genitiv.}

Înlocuirea posesivului printr-un adjectiv calificativ într-un lanț de tipul B impune o anumită schimbare în expresie — fie că apare o nouă intonație — pauză — marcată grafic prin virgulă *(Copilul tău drag pleacă — Copilul bun, drag pleacă)*, fie că se introduce conjuncția *și (Copilul bun și drag pleacă)*.

1.2.3. Considerăm contexte de tipul C, formate din *Determinant* $+ S + \{Al\} + \ldots + V$.

Exemple:

(a) Această faptă a ta este (demnă de laudă)
(b) Această faptă a elevei este (demnă de laudă)
(c) Această faptă a ei este (demnă de laudă)
(d) Această faptă a aceluia este (demnă de laudă)

În lanțul de tipul C posesivul poate fi substituit numai prin substantiv în genitiv și pronume în genitiv.

Aceleași substituții se pot face și în contexte de tipul *D*, formate din $\{Al\ sg^{1}\} + \ldots + V$.

Exemple:

Al nostru pleacă
Al dumitale pleacă
Al casei pleacă
Al ei pleacă
Al treilea pleacă[2]

sau E: $\{Al\ pl^{1}\} + \ldots + V$

(a) Ai noștri pleacă
(b) Ai dumitale pleacă
(c) Ai casei pleacă
(d) Ai ei pleacă

sau de tipul $F_1: \{Al\ sg\} + \ldots + S + V$

Al nostru tînăr învață
Al treilea tînăr învață

și F_2 $\{Al\ pl\} + \ldots + S + V$

(a) Ai noștri tineri învață
(b) Ai țării tineri învață

---

[1] sg = singular; pl = plural.

[2] În contextele D și F_1 posesivul poate fi înlocuit și cu numeral ordinal. Dat fiind că substituția se limitează la aceste două tipuri de contexte, numeralul nu va fi luat în considerație în stabilirea claselor de distribuție în care intră posesivele.

sau de tipul G ($S + V$ copulativ + {Al} + ... + ø):

(a) Cartea este a mea
(b) Cartea este a Ioanei
(c) Cartea este a ei
(d) Cartea este a fiecăruia (acestuia)

Luarea în discuţie şi a altor tipuri de contexte în care substantivul sau {Al} în funcţie de care posesivul îşi schimbă forma se află în alt caz decît în nominativ nu schimbă clasele de substituţie mai sus stabilite:

Le-am spus alor mei
Le-am spus alor lui
Le-am spus alor casei (dumitale)

(vezi substitutele din contextele D, E, F, G.)

sau Uşa casei tale este deschisă
Uşa casei albe este deschisă
Uşa casei ţăranului este deschisă
Uşa casei aceluia este deschisă

(vezi clasa de distribuţie A).

1.2.4. Considerăm tipul de contexte H: V + Prep. g[1] + ... + + ø

A luptat contra ta
A luptat contra războiului
A luptat contra lui
A luptat contra acestora

Locuieşte dedesubtul vostru	Merge împrejurul vostru
Locuieşte dedesubtul podului	Merge împrejurul casei
Locuieşte dedesubtul acestuia	Merge împrejurul acestuia

În baza contextelor de tipul D, E, F, G, H stabilim clasa de distribuţie, formată din {Posesiv, Substantiv în genitiv, Pronume în genitiv}.

1.2.5. Considerăm contexte de tipul J: *Nn* + *Pdn* + *V (mînca)n* + *S* ... + ø[2]. Exemplu: *Fiecare să-şi mănînce porţia lui* sau *Mi-am mîncat porţia mea*. În aceste lanţuri posesivul emfatic are un comportament diferit. El nu poate fi înlocuit printr-un pronume posesiv la altă persoană decît cea a pronumelui în dativ.

---

[1] Prepoziţia care cere genitivul.

[2] *N* = nume; *n* = morfem de persoană identic în toate ocurenţele din acelaşi lanţ de tipul J; *Pd* = pronume personal în dativ; *V* (*mînca*) = o formă personală a verbului *mînca*.

Faptul este explicabil, deoarece, în aceste cazuri, pronumele personal în dativ are valoare posesivă.

Ca indice al emfazei, posesivul are o situaţie asemănătoare cu pronumele personale accentuate de persoana I şi a II-a (singular şi plural; cf. *Mă vede pe mine — Mă vede*, unde prepoziţionalul *mine* este folosit emfatic). Absenţa lui produce o schimbare de intensitate în conţinutul enunţului (cf. *Mi-am mîncat porţia* şi *Mi-am mîncat porţia mea*).

În baza contextelor de tipul J, pronumele posesive se împart în şase clase de distribuţie, după cum n = persoana I (*meu, mea, mei, mele*); n = persoana a II-a (*tău, ta, tăi, tale*); n = persoana a III-a (*său, sa, săi, sale*); n = persoana a IV-a (*nostru, noastră, noştri, noastre*); n = persoana a V-a (*vostru, voastră, voştri, voastre*); sau n = persoana a VI-a (*lor*).

1.3. Comparînd clasele de distribuţie A, R, P, reiese că intersecţia lor este formată din nume (substantiv sau pronume) în genitiv. În toate tipurile de contexte în care posesivele sînt substituibile adjectivelor, ele se pot înlocui şi prin nume în genitiv, dar nu în toate contextele în care sînt substituibile unui nume în genitiv posesivele pot fi înlocuite prin adjective. Dat fiind că ocurenţele posesivului din contextele A,B,C,D,E,F,G,H pot fi înlocuite prin aceeaşi unitate — substantiv în genitiv — nu există nici un motiv care să ne permită să le grupăm în două clase de secvenţe fonematice distincte.

Dacă luăm în considerare şi alte tipuri de contexte, relaţia de echivalenţă {Pos} ~ {*N* genitiv} nu se mai menţine; posesivul poate fi înlocuit prin substantiv în genitiv, dar nu oricînd substantivul în genitiv poate fi înlocuit prin pronume posesiv.

De pildă, într-un lanţ ca *Şorţul fetei harnice, fetei* nu poate fi înlocuit prin nici o formă a pronumelui posesiv (vezi lanţurile nereperate **Şorţul meu harnice*,* *Şorţul ei harnice* etc.). Contexte de acest gen ne permit de fapt să distingem pronumele posesiv de substantiv în genitiv şi ne relevă faptul că, spre deosebire de substantiv, pronumele posesive, ca şi pronumele personale, exclud legarea imediată la dreapta a unui adjectiv calificativ.

2. *Raportul dintre pronumele posesive şi adjective.* Dacă totdeauna pronumele posesiv poate fi înlocuit prin substantiv în genitiv, dar nu şi invers, putem spune că între ele se stabileşte o relaţie de dominare[1]. Posesivul domină substantivul în genitiv. Nu acelaşi lucru se

[1] Vezi Solomon Marcus, în *SCL*, 2, 1962, p. 176.

poate spune şi despre raportul paradigmatic dintre pronumele posesiv şi adjectiv.

Deosebirea dintre adjectiv şi pronume posesiv reiese şi din natura raporturilor lor sintagmatice. Din moment ce în toate contextele posesivele trebuie considerate ca ocurenţe ale unei singure unităţi — pronume, înseamnă că între posesiv şi substantiv nu se stabileşte un raport de determinare[1], aşa cum se întîmplă în cazul adjectivului.

Acordul în gen, număr şi caz cu substantivul regent nu este un indiciu suficient pentru a putea permite încadrarea posesivelor în categoria adjectivelor. Spre deosebire de morfemele adjectivale de „gen", „număr" şi „caz" care variază numai în funcţie de substantivul regent, morfemele posesivului care se combină cu morfemul de persoană se schimbă şi în funcţie de {Al} şi de prepoziţia precedentă. După prepoziţiile care se termină în *-a*, posesivul are formă „feminină" : *contra, împotriva, în preajma mea* ; prepoziţiile care se termină în *-ul* (indice al funcţiei de prepoziţie, opus lui /zero/ — indice al funcţiei adverbiale), cer forma „masculină" : *împrejurul, dedesubtul meu.*

2.1. Analiza morfemelor componente ale posesivelor în baza criteriilor distributive ne conduce la acelaşi rezultat. Formele pronumelor posesive care pot să apară în acelaşi context intră în relaţie de congruenţă, formează o clasă de distribuţie[2].

Dacă facem abstracţie de contextele de tipul J, putem spune că pronumele posesive formează patru clase de distribuţie (vezi tabelul 1), după cum substantivul este la masculin singular (clasa I), la feminin singular (clasa II), la masculin plural (clasa III) sau la feminin plural (clasa IV).

Tabelul 1

Clase	Pronumele posesive				
I	meu	tău	său	nostru	vostru
II	mea	ta	sa	noastră	voastră
III	mei	tăi	săi	noştri	voştri
IV	mele	tale	sale	noastre	voastre

[1] Raportul de determinare se defineşte ca o relaţie dintre doi termeni dintre care unul îl presupune pe celălalt, dar nu şi invers. (vezi L. Hjelmslev, *Prolegomena to a Theory of Language*, Baltimore, 1955).

[2] Vezi Solomon Marcus, *op. cit.*, p. 178.

La acestea se poate adăuga o a cincea clasă, alcătuită din formele de genitiv ale pronumelor personale, *lui*, *ei*, *lor*, ale căror contexte egalează suma contextelor în care apar formele pronumelor din clasele I, II, III, IV.

Formele *lui*, *ei*, *lor* sînt identice pentru genitiv și dativ, dar ocurențele fiecăreia pot fi grupate în două serii, după cum sînt substituibile unor forme de dativ ca *mie*, *ție* etc... (*grație lui* — *grație ție*), sau nu se pot înlocui prin forme de dativ, ci numai prin forme de genitiv sau prin forme ale pronumelui posesiv (*cartea lui* — *cartea sa*, *mea* etc...)[1]. Ocurențele care pot fi înlocuite prin *mie*, *ție* formează unitatea I (dativ), a pronumelui personal de persoana a III-a ; ocurențele care pot fi înlocuite prin *sa*, *său*, *săi*, *sale* formează unitatea II (genitiv) a pronumelui personal de persoana a III-a. În cadrul discuției de față ne interesează numai unitatea II.

Dacă urmărim elementele comune în formele comparabile în baza contextelor J, adică în cele care se succed pe verticală în tabelul 1, putem obține următoarele segmente morfematice:

Tabelul 2

Morfeme de persoană	I	II	III	IV
/*me*/	/*u*/	/*a*/	/*i*/	/*le*/
/*t*/ ; /*s*/	/*ău*/	/*a*/	/*ăi*/	/*ale*/
/*no* ... *tr*/ /*vo* ... *tr*/	/*s*..*u*/	/*as*..*ă*/	/*ș* ...*i*/	/*as* ...*e*/

Segmentarea prezentată în tabelul 2 nu este singura posibilă. Dacă se urmăresc elementele identice fonematic care se succedă pe orizontală în tabelul 1, se obțin segmentele morfematice din Tabelul 3.

Prima segmentare este mai economică, deoarece produce numai 16 segmente morfematice distincte din punct de vedere fonematic, în timp ce din a doua rezultă 20 de segmente.

În afară de aceasta, din prima segmentare rezultă segmente identice fonematic pentru aceeași persoană (fapt care ne scutește de operația de reducere a lor la morfeme), în timp ce în formele care se succedă pe orizontală în tabelul 1 nu se găsesc totdeauna elemente

[1] Vezi criteriul de grupare a segmentelor morfematice identice din punct de vedere fonematic, la Z. S. H a r r i s, *op. cit.*, § 13.4.

fonematice identice nici pentru morfemele de persoană, nici pentru cele din coloanele I, II, III şi IV. În plus, regulile de combinare a morfemelor de persoană cu morfemele din coloanele I, II, III, IV apar mai complicate dacă acceptăm segmentarea din tabelul 3.

Tabelul 3

Morfeme de persoană	I	II	III	IV
/me/, /mea/, /mele/ */tă/, /ta/, /tal/* */să/, /sa/, /sal/*	*u*	ø	*i*	*e*
/nostr/, /noastr/, /noştr/ */vostr/, /voastr/, /vostr/*		*ă*		

Segmentele morfematice înscrise sub fiecare cifră romană din tabelul 2 intră în distribuţie complementară, sînt identice semantic şi apar în formaţii paralele (*casa mea* / *casa noastră* etc., *copilul meu*/ *copilul nostru*), adică apar în contexte care diferă numai prin morfemul imediat precedent, în speţă */me/* şi */no ... tr/*.

După unii cercetători, aceste trei elemente sînt condiţii suficiente pentru a putea considera segmentele din aceeaşi coloană ca alternante ale aceluiaşi morfem, dirijate de morfemele de persoană[1], şi anume, morfemele I, format din segmentele */u/* ~ */ău/* ~ */s...u/*; II, format din segmentele */a/* ~ */as...ă/*; III, */i/* ~ */ăi/* ~ */ş...i/* şi IV, */le/* ~ ~ */ale/* ~ */as...e/*.

În baza contextelor $S + \ldots + \{I\} + V$; $\{Al\} + \ldots + \{I\} + + V$, $V + Prep_g + \ldots + \{I\}$, morfemele de persoană */me/*, */t/*, */s/*, */no...tr/*, */vo...tr/* pot fi grupate într-o clasă particulară de morfeme pe care o simbolizăm prin $\{Pos_p\}$[2].

La rîndul lor, morfemele I, II, III, IV pot fi grupate într-o clasă particulară de morfeme, pe care o simbolizăm prin $\{Gv\}$, în baza contextelor comune de tipul: $S + Pos_p + \ldots + V$; $V + + Prep_g + Pos_p + \ldots + ø$, $\{Al\} + Pos_p + \ldots V$.

[1] Astfel, pentru A. H. G l e a s o n, două elemente pot fi considerate ca aparţinînd aceluiaşi morfem dacă: 1) au acelaşi sens; 2) sînt în distribuţie complementară şi 3) apar în formaţii paralele, adică apar în aceleaşi contexte. Identitatea de contexte se obţine prin eliminarea temei care — în fapt — dirijează variaţia morfemelor în discuţie (*An Introduction to Descriptive Linguistics*, New York, 1955, p. 88).

[2] Vezi noţiunea de clasă particulară de morfeme, la Z. S. H a r r i s, *op. cit.*, § 15.

Spre deosebire de clasa {Gv}, morfemele care apar în combinație cu teme adjectivale pot fi grupate într-o clasă particulară numai în baza contextelor de tipul $S + A + \ldots + V$ și $V + A \ldots \emptyset$[1].

Din cele discutate sub punctul 2 rezultă că pronumele posesiv și adjectivele nu au comun decît faptul că se pot substitui într-un mic număr de tipuri de contexte.

Morfemul {Gv} al posesivului diferă și ca funcție, și ca distribuție de cel al adjectivului

Așadar, în limba română posesivele nu pot fi scindate în două categorii — pronume și adjective (vezi 1) — ca în limba franceză și nu pot fi considerate adjective ca în limba spaniolă (vezi 2).

3. *Locul pronumelor posesive între celelalte pronume.* În tipurile de contexte A, B, C, D, E, F, G, H posesivele sînt substituibile și altor categorii de pronume (personale, demonstrative, nehotărîte). Pentru a delimita categoria posesivelor este necesar să se cerceteze tipurile de contexte în care substituirea cu pronumele personale, demonstrative sau nehotărîte devine imposibilă.

3.1. *Raportul dintre posesive și demonstrative.* În contextele A, B, C posesivul poate fi înlocuit prin pronume demonstrative în nominativ. În alte tipuri de contexte pronumele posesive nu mai pot fi înlocuite decît prin demonstrative în genitiv (vezi șirurile D, E, F, G, H). Demonstrativele nu pot fi totdeauna înlocuite prin posesive. De pildă, în lanțul *Aceea sosește,* înlocuirea demonstrativului prin orice posesiv produce totdeauna un lanț nemarcat **Mea sosește.*

Așadar, posesivele și demonstrativele în nominativ au un număr de contexte comune, dar și un număr de contexte în care se exclud reciproc. Există contexte în care apare posesivul dar nu poate să apară demonstrativul și invers. Vom spune că două elemente care au acest comportament intră în distribuție contrastivă. Este evident că două elemente morfematice în distribuție contrastivă nu pot fi reduse la un element invariant de vreme ce au cel puțin două contexte distincte prin care pot fi deosebite și cel puțin un context comun în care comută. Altfel spus, ele nu intră nici în variație liberă deoarece nu au toate contextele identice, nici în variație complementară deoarece nu se exclud în toate contextele. Așadar, nu pot suporta nici una din operațiile de reducere a variantelor la invariante.

În șirurile de contexte A, B, C, D, E, F, G, H pronumele posesive pot fi înlocuite prin pronume demonstrative în genitiv. În alte tipuri

[1] De exemplu: *Cîntă frumos.*

de contexte însă, posesivele nu se pot substitui demonstrativelor. De exemplu, se poate spune *Copiii aceluia harnic* dar nu **Copiii tăi harnic* ci *Copiii tăi harnici*.

Rezultă că pronumele posesive și cele demonstrative sînt diferite ca distribuție, formează două părți de vorbire distincte.

3.2. *Pronumele posesive și pronumele nehotărîte.* Pronumele posesive contrastează numai cu pronumele nehotărîte în genitiv.

Există cel puțin un context în care posesivele pot fi substituite prin pronume nehotărîte în genitiv și invers. *Copilul meu învață, Copilul fiecăruia (oricui) învață,* cel puțin un context în care pronumele posesive nu pot fi înlocuite prin pronume nehotărîte în genitiv (se poate spune *Copila harnică învață* dar nu **Copila altuia harnică învață*), și cel puțin un context în care pronumele nehotărîte în genitiv nu pot fi înlocuite prin pronume posesive (cf. *Cartea unuia deștept* cu **Cartea mea deștept*).

Pronumele nehotărîte în alte cazuri — ca, de pildă, în nominativ — nu au nici un context comun cu pronumele posesive; ele intră în distribuție complementară. Două elemente care intră în distribuție complementară pot fi reduse la o singură unitate numai dacă există o a treia unitate ale cărei contexte pot să egaleze suma contextelor celor două unități considerate[1].

Or, în limba română pronumele posesive și pronumele nehotărîte în nominativ nu îndeplinesc această condiție.

3.3. *Pronumele posesive și pronumele personale.* Pronumele posesive și pronumele personale exclud prezența unui determinant adjectival (vezi §§ 3.2., 3.1., 1.3.).

Pronumele posesive și pronumele personale în dativ sau acuzativ intră în distribuție contrastivă (cf. *Copilul tău vede — Copilul te vede — Copilul tău te vede — Copilul îți vede* etc. . . .).

3.3.1. Formele de persoana I, a II-a, a IV-a, a V-a, ale pronumelor posesive intră în distribuție complementară cu pronumele personale neaccentuate de genitiv ale persoanelor corespunzătoare. Contexte de tipul *cartea-mi*[2] și *cartea mea* nu diferă numai prin cuvintele *mea/mi*, ci și prin conturul intonațional (prin prezența, respectiv absența accentului) : *mi* este totdeauna neaccentuat, *mea* este totdeauna accentuat. În cazul unor combinații de tipul *caru-mi* și *carul meu*, diferențele contextuale se accentuează.

---

[1] Vezi Z. S. Harris, *op. cit.* § 13.4.2.

[2] Formele neaccentuate de genitiv pot fi considerate unități diferite de cele în dativ în baza acelorași substituții folosite pentru descompunerea formelor *lui, ei, lor*, vezi § 2.

Dacă nu luăm în seamă intonația, atunci pronumele (accentuate) posesive și pronumele neaccentuate personale pot fi considerate ca unități care intră în distribuție contrastivă.

Exemplul 1	*Contra mea, (lui)* ... *a mea*	contexte care exclud pronume personale neaccentuate
Exemplul 2	*Caru-mi* *Caru-i*	contexte care exclud (în limba literară) pronumele posesive și pronumele personale accentuate.

Atunci formele accentuate ale pronumelui personal trebuie considerate unități distincte de cele neacentuate și nu variante combinatorii în funcție de accent.

Pronumele personale nu au forme paralele accentuate de genitiv pentru persoanele I, a II-a, a IV-a, a V-a.

Dacă am admite indicația dată de unele gramatici în privința valorii reflexive a seriei *său, sa, săi, sale* am putea spune că pronumele posesiv apare numai în construcții reflexive (cînd posesorul este identic cu subiectul), iar seria *lui, ei, lor* apare numai în construcții nereflexive. Aceasta ar însemna că cele două serii se exclud contextual, sînt în variație complementară.

În fapt însă, în limba română contemporană, formele seriei de pronume posesive de persoana a III-a pot fi înlocuite totdeauna prin formele neaccentuate de genitiv ale pronumelui personal de persoana a III-a — chiar în contexte ca cele discutate în §§ 1.2.5. (cf. *Fiecare să-și mănînce porția sa* — cu *Fiecare să-și mănînce porția lui*).

Aceasta înseamnă că pronumele personale *lui, ei, lor* pot înlocui atît morfemul posesiv de emfază, cît și cel neemfatic[1].

În schimb, nu orice formă a pronumelui posesiv poate înlocui pronumele personal accentuat în genitiv [cf. *Casa lui este frumoasă* cu *Casa sa este frumoasă* și **Casa său* (*sale, săi*) *este frumoasă*]. Dar totalitatea contextelor pronumelui personal accentuat în genitiv de persoana a III-a este egală cu suma contextelor celor patru forme ale pronumelor posesive de persoana a III-a. Aceste fapte ne permit să considerăm posesivele *său, sa, săi, sale* ca ocurențe ale aceleiași unități {Pos III}, alternante în distribuție complementară dirijate de substantivul re-

[1] Forme ca *tătîne-su, frate-su* pot fi considerate ca unități ireductibile, cuvinte, datorită comportamentului în flexiune (vezi și acad. Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, 1956, p. 383-384).

gent, de {Al} sau de natura prepoziției precedente[1]. În limba română contemporană, {Pos III} și pronumele personal de persoana a III-a în genitiv au distribuție identică.

3.3.2. Așa cum arătam în § 2, fiecare pronume posesiv se descompune într-un morfem de persoană și un morfem care intră în clasa particulară de morfeme {Gv}. Pronumele personale în genitiv, ca și pronumele personale în nominativ, dativ sau acuzativ sînt formate dintr-un morfem de persoană și un morfem de caz — în speță morfemul de genitiv, pe care îl vom simboliza prin {G}.

Clasa morfemelor de persoană care intră în componența posesivelor {Pos_p} și clasa morfemelor de persoană a pronumelor personale cuprind aceleași unități morfematice.

Astfel, morfemul /t/ se regăsește în formele personalului *tu, te, tine*, morfemul /s/ apare în formele *se, sine*.

Morfemele /me/ din *mea* și /m/ din *mine* pot fi reduse la aceeași unitate, ca alternante dirijate de morfemele imediat următoare, în baza substituției prin morfemul /t/: *mea — ta*; *mine — tine*.

Două clase de morfeme care cuprind unități identice nu pot fi considerate distincte.

Recțiunea prezentă în contexte de tipul celui indicat în § 1.2.5 scoate și mai mult în evidență identitatea dintre morfemele de persoană ale pronumelor posesive și personale.

De pildă, într-un lanț ca *Mi-am mîncat porția mea, mea* nu poate fi înlocuit cu nici o altă formă din paradigma posesivelor. Dacă înlocuim *mi* prin *ți-* și *-m* din *am* prin *-i*, obținem lanțul nereperat */*Ți-ai mîncat porția mea*/, care poate fi transformat în lanț marcat prin înlocuirea secvenței *mea* prin *ta*: *Ți-ai mîncat porția ta.*

După principiul expus de Zellig S. Harris în *op. cit.*, 17.3, două secvențe de morfeme (în speță *meu* și *mi, -m*, sau *ta* și *ți-i* ș.a.m.d.) care apar împreună cu anumite contexte din care sînt excluse alte secvențe de morfeme au un component morfematic comun. Conform segmentării efectuate în § 2, posesivele sînt formate din două morfeme succesive: {Pos_p} și {Gv}. În cazul contextelor de tipul J, morfemele din clasa {Gv} rămîn neschimbate (*a* din *mea* și *a* din *ta* sînt ocurențe ale morfemului II — vezi tabelul 1). Înseamnă că elementul variabil în funcție de persoana verbului și a pronumelui personal se află în morfemul care precedă pe {Gv}, deci în morfemul de

---

[1] Vezi principiul de reducție a formelor diferite fonematic și distribuțional, la Z. S. Harris, *op. cit.*, § 13.4.2.

persoană. Rezultă că posesivul, pronumele personal în dativ și verbul au în lanțuri de tipul J un morfem de persoană comun.

Formele pronumelui personal de persoana a III-a *lui (ei)* pot să se substituie și în aceste contexte seriei de forme posesive *său, sa, săi, sale (Fiecare să-și mănînce porția sa — lui).*

Faptul că, în cazul în care pronumele personale au forme accentuate de genitiv, substituția este posibilă numai între seria *său—sa—săi—sale* și seria *lui—ei* este o dovadă în plus a identității morfemelor de persoană care intră în componența celor două pronume.

3.4. Din analiza întreprinsă în paragrafele precedente, rezultă că pronumele posesive și pronumele personale în genitiv (care au același morfem de persoană) nu intră în distribuție contrastivă. Formele neaccentuate de genitiv ale pronumelor personale intră în distribuție complementară cu pronumele posesive, iar totalitatea contextelor formelor accentuate ale pronumelui personal în genitiv este egală cu suma contextelor pronumelui posesiv de persoana a III-a.

Ambele pronume exclud legarea imediată la dreapta a unui adjectiv specificativ și prezența articolelor definite sau nedefinite.

Nu există nici un context în care să poată apărea pronumele posesiv și din care să fie excluse pronumele personale accentuate în genitiv și nici invers. Aceasta înseamnă că, din punctul de vedere al distribuției, pronumele personale în genitiv nu pot fi deosebite de pronumele posesive.

Faptul că pronumele posesive au un morfem de genitiv variabil în funcție de substantiv, articol sau prepoziție, în timp ce pronumele personale nu au un morfem de genitiv variabil nu poate constitui o condiție suficientă pentru a le considera părți de vorbire distincte. Nu este singurul caz în care unii dintre membrii aceleiași paradigme A permit, în combinațiile sintagmatice, realizarea tuturor sau anumitor opoziții între membrii unei alte paradigme B, în timp ce alți membri din paradigma A determină suspendarea distincțiilor dintre o parte a membrilor paradigmei B.

De pildă, în limba română, persoanele I, a II-a, a IV-a și a V-a în combinație cu nominativul determină suspendarea opoziției dintre feminin și masculin, în timp ce persoana a III-a se combină cu morfeme de gen diferit.

În același mod se poate spune că morfemele de persoanele I, a II-a, a IV-a și a V-a cer realizarea anumitor distincții în cadrul morfemului de genitiv, morfemul de persoana a III-a în combinație cu

singularul se poate alătura și unui genitiv „variabil" și unui genitiv invariabil (de aici identitatea de distribuție dintre seriile *său, sa, săi, sale* și *lui — ei*), în sfîrșit, morfemul de persoana a III-a în combinație cu pluralul cere totdeauna un morfem de genitiv invariabil *(lor)*.

Încadrarea pronumelor posesive în paradigma pronumelui personal ca forme accentuate de genitiv se impune cu atît mai mult, cu cît în lanțuri ca *de-asupra mea, contra mea* sensul de posesie se pierde. În fața unor enunțuri de acest gen cade și argumentul semantic al izolării pronumelor posesive ca indici ai „posesiei" de pronumele personale.

*

4.1. Posesivele nu pot fi împărțite în adjective și pronume, deoarece: a) forma simplă apare și fără substantiv *(contra mea)* b) forma compusă din „articolul" {Al} și posesive nu se opune ca o secvență unitară formei simple, întrucît părțile ei componente nu intră în relație de interdependență ; (c) ocurențele posesivelor nu se schimbă din punct de vedere fonematic în funcție de poziția lor în lanț dacă se mențin constante morfemele de persoană, gen, număr și caz ; d) totalitatea contextelor posesivelor nu este egală cu suma contextelor a mai multor părți de vorbire distincte, ci, dimpotrivă, în toate contextele, posesivele pot fi substituite prin aceeași parte de vorbire : *substantiv în genitiv*.

4.2. Posesivele nu pot fi considerate adjective (determinative), deoarece diferă ca distribuție de acestea și au morfeme componente cu funcții deosebite de cele ale adjectivului. Spre deosebire de adjective, care variază numai în funcție de substantivul (pronumele) regent, posesivele variază și în funcție de natura prepoziției precedente sau de cea a așa-zisului articol genitival.

4.3. Pronumele posesive nu pot fi deosebite — ca distribuție — de pronumele personale în genitiv, deoarece cele două serii de pronume nu intră în distribuție contrastivă. Formele neaccentuate de genitiv ale pronumelor personale intră în distribuție complementară cu pronumele posesive, iar totalitatea contextelor în care apar formele accentuate ale pronumelui personal în genitiv este egală cu suma contextelor pronumelui posesiv de persoana a III-a.

Pronumele posesive și pronumele personale au morfeme de persoană comune.

Toate acestea arată că în limba română contemporană, pronumele posesive se comportă — din punctul de vedere al distribuției și al funcției morfemelor componente — ca *forme accentuate de genitiv ale pronumelor personale.*

Considerarea pronumelor posesive ca o parte de vorbire distinctă de cea a pronumelor personale nu se justifică nici în perspectiva criteriilor semantice, deoarece în lanțuri ca *împotriva mea, dedesubtul meu,* posesivele încetează să mai funcționeze ca indici ai posesiei.

Valeria Guţu — Romalo

ÎN PROBLEMA CLASIFICĂRII VERBELOR
(Încercare de clasificare sintagmatică)

I

1. Verbele, ca orice clasă de cuvinte, pot fi supuse operaţiei de clasificare, de diviziune în clase. Această operaţie poate fi efectuată pe bază de criterii diferite, ducînd fiecare la altă împărţire, la subclase diferite, caracterizate diferit.

Astfel, aşa-numita clasificare a verbelor în conjugări, cea mai pregnantă şi poate cea mai veche, are în vedere flexiunea verbelor sub aspectul formanţilor prin care se realizează diferitele morfeme. Această clasificare are în vedere, deci, clasa verbelor sub aspect paradigmatic, în planul expresiei.

Aspectul sintagmatic, posibilităţile combinatorii ale verbelor pot constitui, la rîndul lor, o bază de clasificare. Categorisirea, în gramaticile curente, a verbelor în predicative, nepredicative, copulative şi auxiliare reprezintă, într-un fel, o clasificare bazată pe aspectul sintagmatic, deoarece criteriul ei implicit (de obicei neformulat) poate fi definit în mod foarte larg ca fiind „rolul verbului în comunicare", avînd în vedere anumite posibilităţi combinatorii ale verbelor[1].

Tot relaţiile sintagmatice posibile constituie şi criteriul clasificării, foarte vechi şi foarte răspîndite, a verbelor în tranzitive şi intranzitive.

Criteriul clasificării, niciodată formulat explicit în gramaticile care înregistrează aceste categorii de verbe[2], îl constituie un anumit

[1] În locul acestui criteriu, de obicei ignorat, se dau definiţii şi criterii semantice, care, deoarece nu constituie baza reală a clasificării, nu reuşesc să delimiteze clar categoria.

[2] Evitarea precizării criteriului de clasificare e un procedeu general în gramaticile (nu numai ale limbii române) curente. De obicei, categoriile discutate sînt introduse prin formula: *Verbele* (sau *Substantivele*) *se împart în* ..., urmînd înşirarea categoriilor definite fiecare în parte prin caracteristici adeseori eterogene, aşa încît nu poate fi dedus, pe baza lor, un criteriu comun, unic de clasificare.

fel de recţiune, una din posibilităţile de combinare a verbelor în lanţul vorbirii: *capacitatea de a guverna un morfem de acuzativ*. Un verb e tranzitiv dacă e susceptibil de a se combina cu un substantiv (un numeral sau un pronume) impunîndu-i un morfem de acuzativ, intranzitiv, dacă nu are această proprietate[1].

Distincţia realizată pe baza acestei caracteristici, distincţie foarte importantă prin implicaţiile ei gramaticale (dacă avem în vedere, de exemplu, că numai verbele tranzitive pot realiza construcţii de tipul diatezei pasive), nu reprezintă însă decît o abordare unilaterală a problemei clasificării verbelor în paradigme caracterizate prin relaţiile sintagmatice de care sînt susceptibile. Importanţa categoriilor de verbe tranzitive şi intranzitive se va circumscrie mai precis dacă le vom integra în ansamblul relaţiilor sintagmatice posibile ale verbului.

2. O clasificare completă a verbelor trebuie să aibă în vedere toate tipurile de sintagme realizabile cu verb ca T, deci sintagmele în care T = verb, iar T' = substantiv, pronume, adjectiv, verb, adverb[2]. Sintagmele în care T' = adverb nu sînt relevante pentru clasificare, determinarea adverbială fiind comună tuturor verbelor[3] şi ca atare nespecifică, deci pot fi de la început excluse din discuţie. Substantivele, pronumele şi adjectivele în calitate de T', e de aşteptat să aibă, în mare cel puţin, o situaţie comună, alcătuind la un loc determinarea nominală. Deci ca o primă aproximaţie, avînd în vedere determinarea nominală şi cea verbală, se poate presupune, ca ipoteză de lucru, că verbele se clasifică de la început în trei mari grupuri: (A) verbe care admit numai determinanţi nominali, (B) verbe care admit numai determinanţi verbali şi (C) verbe care admit atît determinanţi nominali cît şi determinanţi verbali (eventual, alternativ sau concomitent).

E de presupus că aceste trei clase pot fi, la rîndul lor, supuse diviziunii.

---

[1] Pentru aceste categorii de verbe se dau, de obicei, definiţii semantice (deşi, de fapt, intuitiv, clasificarea se face avînd în vedere construcţia sintagmatică menţionată) în care elemente ale planului lingvistic se întîlnesc cu elemente care privesc planul realităţii. Astfel, în *Gramatica limbii române* a Academiei R.P.R., vol. I, 1954, p. 241, se spune: „Verbele a căror acţiune se răsfrînge asupra unui obiect (complementul lor direct) sau are ca rezultat un obiect sînt tranzitive ...". În această descriere, conceptele „verb" şi „complement direct" privesc planul lingvistic, iar cele de „acţiune" şi „obiect" reprezintă referiri directe la realitate.

[2] Cf. S. Stati, *Sintagma şi sistemul sintactic al limbii*, în SCL, VIII, 1957, p. 441.

[3] Admitem ca ipoteză de lucru ideea, de altfel unanim acceptată în lingvistică, că orice verb e susceptibil de o determinare adverbială.

II

1. În cercetarea de față ne propunem să încercăm o clasificare cît mai cuprinzătoare a verbelor avînd în vedere determinarea pe care o vom numi, convențional, „nominală", înglobînd ca determinant atît substantivul, cît și pronumele, dar lăsînd de o parte adjectivul și numeralul. Acest mod de a delimita problema se bazează pe următoarele considerente:

(1) Am inclus în cercetare determinanți substantivali, deoarece e de presupus că din categoria determinării nominale (în sens obișnuit, deci cuprinzînd substantivul, pronumele, adjectivul și numeralul), determinarea substantivală e cea mai cuprinzătoare, subsumînd ca situații particulare mai restrînse determinarea pronominală și adjectivală. Această ipoteză rămîne să fie verificată ulterior.

(2) Am cuprins în discuție și determinarea pronominală pentru că are față de determinarea substantivală următoarele avantaje: a) distinge clar, prin forme specifice, cazurile, flexiunea pronumelui personal permițînd soluționarea omonimiei formelor cazuale ale substantivelor, și b) permite realizarea unor construcții neprepoziționale în situații în care substantivul impune asemenea construcții.

(3) Am lăsat deoparte determinarea adjectivală pe baza considerentului (1) și pentru că pune și unele probleme speciale derivînd din acord.

(4) Tot pe baza considerentului (1) am lăsat deoparte numeralul.

În elaborarea clasificării avem în vedere numai materialul românesc. Circumscrierea cercetării la o singură limbă se impune, clasificarea depinzînd nu numai de posibilitățile combinatorii ale verbelor, ci și de sistemul cazual al limbii date, de flexiunea substantivelor, pronumelor și adjectivelor.

2. O clasificare a verbelor din punctul de vedere al relațiilor sintagmatice trebuie să pornească în mod necesar de la enunțuri, deci de la unități de comunicare reprezentate prin secvențe mai lungi sau mai scurte de morfeme. Deoarece operația efectuată are în vedere clasificarea verbelor, enunțurile luate în discuție vor fi selectate în așa fel, încît să conțină neapărat un verb.

Pentru a simplifica operația folosim *enunțuri minime cu caracter predicativ*.

Prin *enunțuri cu caracter predicativ* înțelegem enunțuri cuprinzînd în mod obligatoriu un verb la mod personal. Preferința pentru enunțurile „predicative" se datorește caracterului mai independent al enunțurilor de acest fel, fapt care face ca relațiile constatate în cadrul lor să privească și să depindă numai de elementele enunțului, evitîndu-se astfel necesitatea de a lua în considerație și eventualele relații exterioare, determinate de elemente externe enunțului. E de presupus, de asemenea, că numărul maxim de relații posibile se realizează tocmai în enunțurile predicative, verbul restrîngîndu-și posibilitățile combinatorii în alte tipuri de enunțuri, ipoteză care rămîne să fie verificată.

Prin *enunt minim* înțelegem enunțul strict necesar pentru descoperirea relațiilor caracteristice de care e susceptibil verbul într-un context dat, enunțul din care au fost eliminate pozițiile necaracteristice (considerînd enunțul o secvență de poziții). Necaracteristice sînt considerate relațiile (și deci pozițiile) nespecifice, comune tuturor verbelor. O asemenea relație nerelevantă din punct de vedere sintactic pentru un verb dat reprezintă, de exemplu, determinarea adverbială, comună tuturor verbelor. Folosirea enunțurilor minime are deci avantajul de a simplifica și reduce operația prin eliminarea de la început a pozițiilor clar nerelevante.

3. În relația *verb* + *nume*[1], inerentă enunțurilor pe care le luăm în considerație în vederea obținerii rezultatului propus, considerăm numele întotdeauna termen secundar, determinant, chiar atunci cînd avem de-a face cu așa-numita relație verb - subiect, pentru că în toate sintagmele realizate pe baza acestei relații (*verb* + *nume*) verbul este elementul care nu comută niciodată cu zero[2]: îndepărtarea verbului atrage desființarea sintagmei. Considerarea verbului ca element principal în relație transformă și nominativul - subiect într-un fenomen de recțiune. Fenomenul de recțiune se manifestă însă, în acest caz, în condiții speciale, fiind însoțit concomitent de un fenomen de acord: verbul guvernează morfemul de nominativ al subiectului, dar depinde de acesta sub aspectul numărului și al persoanei[3]. Cum

---

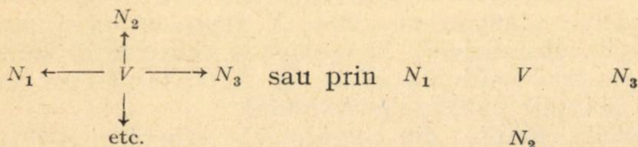
[1] De aici înainte termenii *nume* și *nominal* au în vedere substantivul și pronumele.

[2] Cf. C. E. Bazell, *On the neutralization of syntactic oppositions*, în „Travaux du Cercle linguistique de Copenhague", V, 1949, p. 84; S. Stati, *op. cit.*, p. 437.

[3] Pentru o soluție nouă a problemei raportului subiect-predicat, cf. S. K. Șaumian, *Порождающая модель на базе принципа двухстепенчатости*, în „Вопросы языкознания" 2, 1963, p. 59, 62.

în cazul cercetării de față ne interesează morfemul de caz cerut de verb, putem face abstracție de acord.

Deoarece enunțurile predicative minime pot cuprinde alături de verb mai mult de un nume, putînd căpăta forma unor construcții ca: *Elevul dă o carte colegului* sau *Ion a ales pe Ilie deputat*, cuprinzînd o serie de relații grupate toate în jurul unui element central, verbul, deci reprezentabile prin:

considerăm verbul un element polivalent sub aspectul combinației cu numele. Numărul de valențe al verbului reprezintă, deci, numărul de nume cu care se poate combina un verb în cadrul aceluiași enunț pe baza unor relații directe *verb - nume* — făcînd abstracție de pozițiile repetate — și va constitui unul din criteriile clasificării verbelor. Poziția repetată reprezintă situația în care două sau mai multe nume se leagă de un verb pe baza unei relații unice, așa încît unul sau mai multe nume pot fi omise: în enunțuri ca *A cumpărat cărți, creioane, caiete* consideăm că avem o singură relație *verb - nume*, cele trei substantive privesc deci aceeași poziție; considerăm, de asemenea, că avem o singură poziție exprimată dublu în construcții de tipul: **Lui** *îi dau cartea*, **Cartea o** *văd*, în care se vorbește, de obicei, *de reluarea* complementului prin forma atonă a pronumelui. Poziția reprezentată prin subiect, în care, datorită acordului, cataliza este obligatorie pentru a face enunțurile complete sub aspectul relațiilor *verb* + *nume*[1], va fi întotdeauna avută în vedere: deci enunțurile de tipul *Iau o carte, Merge la școală* sîn considerate ca variante nerelevante ale enunțurilor. **Eu** *iau o carte*, **El** (**ea**, *copilul* etc.) *merge la școală*.

4. În cadrul relațiilor $V + N$ realizate, numele poate apărea la diferite cazuri, explicabile prin regimul verbului, deci impuse de el. Capacitatea diferitelor verbe de a guverna un caz sau mai multe va constitui ca atare al doilea criteriu de clasificare, caracterizarea unui verb, sub aspectul relațiilor sintagmatice posibile cu substantivele, implicînd numărul de valențe combinatorii și cazurile guvernate. Două

[1] Evident, nu poate fi vorba de asemenea cataliză în *Afară plouă*, de exemplu.

verbe cu un număr diferit de valențe combinatorii (de exemplu, unul bivalent și altul trivalent) se vor încadra în clase diferite. Două verbe cu același număr de valențe combinatorii, dar guvernînd morfeme diferite de caz (fie și numai unul distinct), vor face de asemenea parte din clase diferite.

Inventarul de cazuri pe care îl avem în vedere e cel recunoscut în gramaticile curente și în lucrările care s-au ocupat în ultima vreme de problema cazului, deci nominativ, genitiv, dativ, acuzativ și vocativ[1]. La acest inventar adăugăm un simbol X, reprezentînd situații în care nu apar decît substantive[2]; în asemenea construcții comutarea cu pronumele personal nefiind posibilă, nu se poate preciza, cu ajutorul procedeului obișnuit, cazul substantivului.

Gramaticile curente, din considerente etimologice (în latină nu apărea în asemenea situații nominativul) sau în virtutea sistemului curent de definiții gramaticale (nominativul este cazul subiectului, al apoziției, al numelui predicativ, dar nu al complementului), consideră că substantivul în asemenea construcții stă la acuzativ, constituind din punct de vedere sintactic un circumstanțial[3].

Vl. Hořejzi, care a atras atenția asupra faptului că există situații în care comutarea cu pronumele personal nu e posibilă, vorbește în asemenea situații de *caz direct* „care stă deasupra categoriilor de nominativ și acuzativ ca o unitate comună și suprapusă, un fel de formă zero sau neutră, care nu participă la opoziția dintre cazuri"[4].

P. Diaconescu referindu-se la această interpretare consideră[5] că „Substituirea substantivului prin pronume nu e totdeauna posibilă tocmai pentru că e vorba de două părți de vorbire distincte. Datorită conținutului său noțional, substantivul poate apărea în combinații de cuvinte mai variate și poate exprima prin urmare raporturi mai numeroase decît pronumele", dar admite pe lîngă cele cinci cazuri unanim admise, un al șaselea — *neutrul*. Acest caz care apare numai în flexiunea substantivală e considerat „străin opoziției dintre cazuri"[6].

---

[1] În cursul expunerii ulterioare și în tabele vom folosi uneori prescurtările *N* sau *n* pentru nominativ, *G* sau *g* pentru genitiv, *D* sau *d* pentru dativ etc.

[2] Este vorba de construcții de tipul *a strînge florile* **mănunchi**, *a aștepta* **săptămîni**, *a alege pe cineva* **deputat** etc.

[3] Cf., de exemplu, *Gramatica limbii române*, vol. I, p. 144: „Substantivele cu sens temporal, cînd stau la acuzativ fără prepoziție, îndeplinesc funcțiunea de circumstanțial de timp".

[4] Vl. Hořejzi, *Cazul direct și sintaxa lui în limba română*, în SCL, XI, 1960, p. 496.

[5] Paula Diaconescu, *Le système casuel du roumain*, în „Cahiers de linguistique théorique et appliquée", 1, 1962, p. 32.

[6] Idem, p. 32, nota 4.

Din cauza stadiului de discuţie al acestei probleme am preferat să diferenţiem situaţia menţionată de celelalte contexte în care nominativul şi acuzativul sînt clar distinse, simbolizînd-o în cursul cercetării de faţă prin *X*.

Sintagmele în care relaţia dintre verb şi substantiv nu se realizează direct, ci prin intermediul prepoziţiei nu vor fi luate în discuţie, pentru că a) cazul substantivului e cerut în această situaţie de prepoziţie şi nu de verb şi b) construcţiile de acest fel sînt comune tuturor verbelor şi, ca atare, nu pot servi ca principiu clasificator.

Sintagmele de tipul *V* + prepoziţie + nume ar putea interesa numai sub aspectul relaţiei dintre verb şi prepoziţie în măsura în care orice verb e susceptibil de a intra în alcătuirea unei sintagme de acest fel, dar *nu orice* verb admite *orice* prepoziţie.

Considerarea verbelor sub aspectul relaţiei cu anumite prepoziţii, deci sub aspectul posibilităţilor de combinaţie dintre anumite verbe şi anumite prepoziţii, depăşeşte limitele stabilite pentru această cercetare[1], care are în vedere numai recţiunea sub aspectul morfemelor de caz[2].

5. Enunţurile îndeplinind condiţia de enunţ predicativ minim au o structură care variază ca număr de poziţii între construcţii de tipul: *Plouă* (1) *toamna* (2), lungime minimă, şi *Ei* (2) *ni* (3) *-l* (4) *numesc* (1) *preşedinte* (5) *toamna* (6), lungime maximă. Enunţurile analizate reprezintă deci construcţii de minimum două şi maximum şase poziţii.

În aceste limite construcţiile posibile în limba română sînt reprezentate prin fraze de tipul[3]:

A 1. *Plouă toamna.*

B 2. *El vine toamna.*

---

[1] Cercetarea relaţiei verb—prepoziţie urmează să verifice şi justeţea tezei unanim recunoscute că orice verb admite o determinare prepoziţională (prepoziţie + substantiv sau pronume etc.), teză pe care am acceptat-o ca ipoteză de lucru.

[2] I. D. Apresian, (*К вопросу о структурной лексикологии*, în „Вопросы языкознания" 3, 1962, p. 38—47) sugerează folosirea diferitelor construcţii ale verbelor, inclusiv a celor prepoziţionale, în vederea descoperirii invariantelor semantice.

[3] Exemplificarea se reduce la un singur enunţ pentru fiecare tip, deoarece pentru a afirma existenţa unui anumit tip de construcţie într-o limbă este suficientă o singură realizare a construcţiei ca frază marcată. Prin frază marcată înţelegem „orice frază construită *respectînd restricţiile gramaticale şi lexico-gramaticale ale sistemului lingvistic dat* (cf. I. D. Apresian, *op. cit.*, p. 39). Conform acestei definiţii, sugerate de discuţia şi de exemplele lui N. Chomski, din *Syntactic Structures*, Gravenhage, 1957, § 2.3, pot fi considerate marcate atît fraze de tipul *Omul bea apă*, considerate marcate şi de Z. S. Harris (*Co-ocurrence and Transformation in Linguistic Structure*, în „Language", 33, 3, partea I, 1957), dar şi fraze de tipul *Omul bea casă*, dar nu sînt considerate marcate fraze ca **El merge el însuşi* sau **Lui merge şcoală la*, **Tu îl mergi* etc.

3. *Mă plouă toamna.*
4. *Imi merge bine toamna (cînd plouă).*

C 5. *Tu ai devenit tu (însuți) toamna.*
6. *Omul vizitează țara toamna.*
7. *Toamna ne trebuie lemne.*
8. *Toamna îl cheamă Ion.*
9. *Toamna îi spune Ion.*

D 10. *Toamna dificultățile te fac tu (însuți).*
11. *Tu îmi pari tu (însuți) toamna.*
12. *Noi îl vom alege deputat toamna.*
13. *Toamna noi îi spunem Ion.*
14. *El a dat elevului cartea toamna.*

E 15. *El ni l-a trimis președinte toamna.*
16. *Ei ni te-au făcut tu (însuți) toamna*[1].

Structura acestor fraze poate fi descrisă sub forma unor formule reprezentînd o secvență de simboluri, în care verbul va fi notat cu V. Construcțiile descrise conțin, în afară de verb, *nume* — unul sau mai multe — care ar trebui reprezentate printr-un simbol al numelui, N, de exemplu, și, deoarece pentru clasificarea avută în vedere e relevant și cazul numelui, acest simbol N ar trebui însoțit printr-un indice care să exprime cazul: N^{ac}, N^{d}, de exemplu. Cum însă se pornește de la enunțuri cuprinzînd în afară de verb *numai* nume, putem simplifica formulele renunțînd la simbolul numelui și păstrînd numai indicele morfemului de caz. Astfel, formulele vor fi nu numai mai simple, dar și mai adecvate scopului urmărit: verbul guvernează de fapt morfemele de caz și nu substantivele sau pronumele ca atare.

Deci, formulele vor avea aspectul: $V + Ac + D + (X)$, de exemplu, și nu forma: $V + N^{ac} + N^{d} + N^{(x)}$.

Ordinea în înșirarea simbolurilor în formule este convențională: vom nota întîi verbul și apoi simbolurile cazurilor în toate formulele în aceeași ordine. Aceasta pentru că, pe de o parte, considerăm ordinea nerelevantă pentru discuția noastră (de altfel și în frazele concrete, reale poate varia foarte mult), pe de altă parte, pentru că în felul acesta se obțin formule mai ușor comparabile.

---

[1] Enunțurile se succedă în ordine crescîndă din punctul de vedere al numărului de poziții. Topica, fiind nerelevantă pentru problema cercetată, poate varia pentru a da enunțurilor o formă cît mai firească (deși aspectul acesta nu e neapărat obligatoriu, cf. nota precedentă). Tot pentru a da enunțurilor un aspect cît mai firesc, făcîndu-le astfel mai ușor de urmărit, am păstrat și unele elemente care depășesc limitele enunțului predicativ minim. Pentru a le distinge, aceste elemente au fost cuprinse în paranteze.

Poziția reprezentată, în toate frazele enumerate, prin *toamna*, apărînd în toate, o putem considera comună și necaracteristică. Deoarece reprezintă una din situațiile în care nu e posibilă comutarea substantivului cu pronumele, o vom nota cu X (vezi 3) și anume, avînd în vedere caracterul comun, nespecific, o vom nota cu (X).

Structura enunțurilor enumerate anterior este următoarea[1]:

1. $V + (X)$
2. $V + N + (X)$
3. $V + Ac + (X)$
4. $V + D + (X)$
5. $V + N + N + (X)$
6. $V + N + Ac + (X)$
7. $V + N + D + (X)$
8. $V + Ac + X + (X)$
9. $V + D + X + (x)$
10. $V + N + N + Ac + (X)$
11. $V + N + N + D + (X)$
12. $V + N + Ac + X + (X)$
13. $V + N + D + X + (X)$
14. $V + N + Ac + D + (X)$
15. $V + N + Ac + D + X + (X)$
16. $V + N + N + Ac + D + (X)$

6. Examinarea acestui tabel de formule duce la constatarea că în limba română există o serie de verbe care nu admit, în limitele sintagmatice fixate, decît relația nespecifică (X), pe cînd altele se pot combina cu mai multe substantive, morfemul de caz fiind uneori diferit de la o poziție la alta (cf., de exemplu, formulele 2, 6, 7 etc.), alteori repetîndu-se în cadrul aceluiași enunț. Același morfem de caz apare de cel mult două ori în cadrul aceluiași enunț.

Dintre cazurile care se repetă în cadrul enunțului fac parte N și X. Pe cînd însă nominativul reprezintă întotdeauna poziții caracteristice, X apare în cadrul aceluiași enunț de două ori, numai dacă avem în vedere diferențierea $X/(X)$, adică X în poziție specifică și (X) în poziție nespecifică.

Dacă omitem din discuție ca nerelevantă poziția comună (X), tabelul de formule ne sugerează următoarele clase de verbe: (A) verbe cu valență combinatorie zero, (B) verbe monovalente, (C) verbe bivalente, (D) verbe trivalente și (E) verbe tetravalente.

[1] Ordinea e aceeași ca în lista precedentă.

Cum ultimele trei clase de verbe pot fi subdivizate după criteriul morfemelor de caz selectate, se ajunge la următoarele categorii:

(A) Verbe cu valență combinatorie ∅
(B) Verbe monovalente — (1) care cer *N*
(2) care cer *Ac*
(3) care cer *D*
(C) Verbe bivalente — (1) care cer *N* și *N*
(2) care cer *N* și *Ac*
(3) care cer *N* și *D*
(4) care cer *Ac* și *X*
(5) care cer *D* și *X*
(D) Verbe trivalente — (1) care cer *N*, *N* și *Ac*
(2) care cer *N*, *N* și *D*
(3) care cer *N*, *D* și *Ac*
(4) care cer *N*, *Ac* și *X*
(5) care cer *N*, *D* și *X*
(E) Verbe tetravalente — (1) care cer *N*, *Ac*, *D* și *X*
(2) care cer *N*, *N*, *Ac* și *D*

Caracteristicile definitorii (numărul de valențe combinatorii și morfemele de caz selectate) ale acestor clase de verbe pot fi cuprinse clar în următorul tabel:

		N	*N*	*Ac*	*D*	*X*	Exemple
(A)							tuna, ploua, ninge ...
(B)	1	+					încăpea, tuna ...
	2			+			ploua, ninge
	3				+		merge, tuna, fulgera
(C)	1	+	+				rămîne, deveni
	2	+		+			mulțumi, chema, spune
	3	+			+		mulțumi
	4			+		+	chema ...
	5				+	+	spune ...
(D)	1	+	+	+			face ...
	2	+	+		+		părea, deveni, rămîne
	3	+		+	+		da, alege, face
	4	+		+		+	alege, face ...
	5	+			+	+	spune, fi ...
(E)	1	+		+	+	+	trimite, face, alege ...
	2	+	+	+	+		face, reda ...

Clasele și subclasele stabilite sînt caracterizate formal prin formulele distribuționale ale construcțiilor pe care le realizează verbele care fac parte din această clasă. Astfel, pentru clasa (A) definitorie este formula V, pentru (B_1) : $V + N$, pentru (B_2) : $V + Ac$, pentru (B_3) : $V + D$, pentru (C_1) : $V + N + N$, pentru (C_2) : $V + N + Ac$ etc. Cu alte cuvinte, un verb face parte din (B_1), dacă realizează construcții de tipul $V + N$, sau se încadrează în (C_1), dacă realizează construcții de tipul $V + N + N$.

Clasa (A), a verbelor caracterizate negativ sub aspectul relațiilor sintagmatice pe care le avem în vedere, cuprinde un număr restrîns de verbe, ca: *a ploua, a ninge, a tuna, a fulgera*.

Clasa (B), a verbelor monovalente, de asemenea puțin numeroasă, cuprinde verbe ca: *a încăpea, a merge, a fi, a sta, a părea*. Dintre subgrupe, mai numeroasă este subgrupa (1), a verbelor care cer nominativul.

Cea mai bogată este clasa (C), a verbelor bivalente, din care fac parte verbe ca: *a rămînea, a sta, a ajunge, a ieși, a fi, a părea, a fulgera, a da, a clădi, a păzi, a arăta, a cunoaște, a plăcea, a avea, a se întîmpla*.

Din clasa (D) fac parte verbe ca: *a face, a alege, a strînge, a da, a lua, a pune, a lăsa, a părea, a fi, a avea*.

Clasele (D) și (E) cuprind verbe ca: *a face, a părea, a alege, a muri, a pune, a da, a spune, a trimite*.

7. Cum se poate ușor observa, în majoritatea covîrșitoare a cazurilor un verb se încadrează în mai mult decît o clasă sau subclasă. Deci, în contexte diferite manifestă o capacitate diferită de combinare[1].

Unele verbe se pot încadra în clase diferite, manifestînd deci un număr diferit de valențe combinatorii; așa sînt, de exemplu, *a ploua, a rămînea, a da* etc.; altele, mai puțin numeroase probabil, se pot încadra în mai multe subclase ale aceleiași clase — un exemplu de acest fel constituie *a mulțumi*, care realizează atît construcții de tipul *Eu îi mulțumesc* (deci $V + N + D$), cît și construcții de tipul *Eu îl (o) mulțumesc* (deci $V + N + Ac$).

8. Modificarea construcției, trecerea de la o construcție la alta reprezintă pentru verbul dat o schimbare de context și, mai mult decît atît, o schimbare de context mai importantă, după părerea noastră,

[1] Fenomenul apare și dacă avem în vedere clasele de verbe tranzitive și intranzitive; *a încăpea* e în cele mai multe contexte intranzitiv: *Nu încap toate lucrurile, Încăpem toți* etc., dar în *Împărați, pe care lumea nu putea să-i mai încapă*, verbul a devenit tranzitiv.

decît aceea a înlocuirii unui element lexical prin altul (*Îţi mulţumeşte*/ *Mulţumeşte tuturor*, de exemplu). Cum se întîmplă cu orice cuvînt, verbul variază semantic mai mult sau mai puţin în funcţie de context. Cînd trecerea de la un context la altul antrenează o schimbare în relaţiile sintagmatice, e de presupus că se produce o modificare mai mare a sensului[1].

Schimbările relaţiilor sintagmatice, deci schimbările constatate la nivelul analizei sintactice distribuţionale pot fi considerate o manifestare a invariantelor lexicale care nu apar la nivelul analizei morfologice şi pot constitui, ca atare, un criteriu formal de delimitare a acestor invariante[2].

În cazul multor verbe, schimbarea semantică care însoţeşte trecerea de la un tip de construcţie la altul poate fi uşor pusă în evidenţă, deoarece verbul intră, apărînd în diverse contexte, în serii sinonimice diferite; aşa, de exemplu, *a încăpea* încadrîndu-se în clasa caracterizată $V + N$, ca în *Cărţile încap în raft*, e sinonim cu *a intra*, pe cînd *a încăpea* satisfăcînd formula $V + N + Ac$, ca în *Lumea nu-i încape*, e sinonim cu *a cuprinde*.

9. Stabilirea invariantelor semantice şi delimitarea, pe baza lor, a unităţilor lexicale este însă o problemă complexă, care nu şi-a găsit încă o rezolvare satisfăcătoare. De aceea, în stadiul actual al cercetării, clasificarea verbelor, ca unităţi stabilite la nivelul analizei morfologice, se poate realiza numai avînd în vedere diferitele formule pe care aceste unităţi le satisfac. Vom obţine astfel, în urma examinării verbelor din limba română în lumina categoriilor stabilite, mai multe clase, cum ar fi, de exemplu, o clasă de verbe care admit numai relaţia $V + N + Ac$, o altă clasă a celor care satisfac atît formula: $V + N + Ac$, cît şi $V + N + D$, o clasă de verbe care satisfac formulele $V + N + Ac$ şi $V + N + D + Ac$ etc.

Clasele stabilite pe baza analizei distribuţionale a enunţurilor predicative minime reprezintă, deci, la rîndul lor, elemente definitorii pentru această nouă clasificare care va grupa unităţile delimitate la nivelul analizei morfologice.

---

[1] Gramaticile curente vorbesc de verbe care în anumite contexte sînt predicative, iar în altele sînt „nepredicative" sau „copulative" — de exemplu, *a fi*, *a ieşi*, *a ajunge* — explicînd caracterul nepredicativ prin sensul „mai abstract", „insuficient", al verbului în aceste situaţii.

[2] Cf. I. D. A p r e s i a n, *op. cit.*, p. 39 şi urm., unde discută posibilitatea de a descoperi unele invariante semantice la nivelul analizei sintactice distribuţionale şi transformaţionale.

Numărul claselor *posibile* astfel stabilite este foarte mare, deoarece, cum am văzut, verbele realizează în limba română, în limita relației pe care o avem în vedere, 16 tipuri de construcții. E foarte probabil însă ca cercetarea concretă să arate că numai unele din aceste posibilități sînt realizate. Unele indicii în acest sens apar chiar în această fază preliminară a cercetării. Astfel, examinînd subclasele stabilite pe baza morfemelor cazuale selectate, ies în evidență, destul de clar, anumite constante. Se vede, de exemplu, că apariția lui X este condiționată de prezența în formulă (și deci în construcție) a unui acuzativ, a unui dativ sau a unui nominativ (care nu este nominativ-subiect). Se constată apoi că cele mai multe din verbele monovalente din subclasa (B), deci cele care selectează nominativul, trecînd în clasa (C) adaugă o nouă valență, care selectează tot nominativul. Se constată, de asemenea, că cele mai multe verbe din (C_3) apar și în (D), adăugînd, de obicei, la posibilitatea de a selecta nominativul și acuzativul posibilitatea de a selecta dativul. În schimb, verbele de tip (C_2), deci cele care cer morfeme de nominativ și de dativ, nu admit, de obicei, trecerea în categoria (D). De asemenea, verbele de tip (C_1), trecînd în categoria (D), adaugă ca valență suplimentară posibilitatea de a cere dativul. Verbele de tip (C_2) nu trec însă în (D) adăugînd o valență satisfăcută prin nominativ. Aceste constatări permit presupunerea că posibilitatea de a selecta dativul este *secundară* față de cele de a selecta nominativul și acuzativul[1], iar construcțiile cu patru poziții pot fi considerate, în asemenea situații, derivate din cele cu trei poziții, care pot fi considerate construcții de bază. Adică $V + N + Ac \rightarrow$ prin adăugarea dativului $\rightarrow V + N + Ac + D$, tot așa cum $V + N + N \rightarrow V + N + N + D$.

III

1. Analiza efectuată și observațiile pe care le impune explică și pun într-o lumină nouă multe din categoriile pe care le înregistrează gramaticile curente.

2. Astfel, situația specifică a dativului în construcții de tipul $V + N + Ac + D$ sau $V + N + N + D$, care pot fi considerate ca amplificări ale construcțiilor de tipul $V + N + Ac$ sau $V + N + N$,

[1] Aceasta în cazul în care verbul guvernează toate aceste morfeme cazuale.

şi condiţionarea lui *X* de prezenţa în enunţ a altor morfeme cauzale (vezi discuţia din paragraful anterior) permit considerarea morfemelor de nominativ şi de acuzativ ca mai utile pentru clasificarea verbelor. La aceeaşi presupunere duce şi numărul mare de formule în care apar aceste morfeme: nominativul (avem în vedere numai pe *N* din poziţia 2, deci cel care realizează relaţia subiect—verb) apare în 11 din cele 16 formule (2, 5, 7, 10—16), iar acuzativul în 8 din 16 (3, 6, 8, 10, 12, 13, 15, 16).

Considerînd criteriu de clasificare capacitatea verbului de a guverna un nominativ în poziţia 2, ajungem la o clasificare binară, în verbe care admit această recţiune şi verbe caracterizate negativ sub aspectul combinaţiei avute în vedere. Această ultimă clasă este foarte puţin numeroasă.

După posibilitatea de a cere un morfem de acuzativ, distingem de asemenea două clase: verbe care cer acuzativul şi verbe care nu au această proprietate.

Comparînd cele două clasificări, constatăm că verbele care cer acuzativul cer şi nominativul, cu excepţia a două categorii (cf. formula 2 şi 8), amîndouă foarte puţin numeroase. Ca atare, poate fi realizată o subclasificare avînd drept criteriu selectarea acuzativului operată în clasa mai largă a verbelor care cer nominativul. Ajungem astfel la două subclase: subclasa verbelor care guvernează nominativul şi guvernează şi acuzativul (cf. formulele 6, 10, 12, 13, 15,16) şi o subclasă a verbelor care cer nominativul fără a guverna un acuzativ.

Această subclasă se subdivide în mai multe grupuri foarte restrînse: grupul verbelor care nu cer decît nominativul (cf. 2), care cer totodată un al doilea nominativ (cf. 5) sau un nominativ şi un dativ (cf. 7), sau cer pe lîngă nominativ un al doilea nominativ şi un dativ (cf. 11).

Subclasa verbelor care cer nominativul, guvernînd totodată şi un acuzativ, este mult mai numeroasă şi se subdivide, la rîndul său, în: verbe care cer un nominativ şi un acuzativ (cf. 6), două nominative şi acuzativul (10, 16), un nominativ, un acuzativ şi *X* (cf.12), două nominative, un acuzativ şi un dativ (16) şi un nominativ, un acuzativ, un dativ şi *X* (15). De fapt, combinaţiile de tipul (15) reprezintă, de obicei, o amplificare a celei de tip (12). *Ei l-au pus şef* → → *Ei ni l-au pus şef*, după cum (16) e o amplificare a lui (10): *Ei te-au făcut tu însuţi* → *Ei ni te-au făcut tu însuţi* şi (14) a lui (6): *El citeşte cartea* → *El îi citeşte cartea*.

Subclasa verbelor care cer în acelaşi timp nominativul şi acuzativul (care coincide aproximativ cu cea a verbelor tranzitive) se relevă

deci ca a fi cea mai importantă atît sub aspect cantitativ, cuprinzînd un număr mare de verbe, cît şi din punct de vedere calitativ: verbele care se încadrează în această subclasă se includ şi în alte subclase, de valenţă superioară, caracterizate prin formule distribuţionale, care pot fi considerate amplificări ale formulei $V + N + Ac$, formula definitorie a subclasei verbelor în discuţie:

$V + N + Ac + D \leftarrow V + N + Ac$

$V + N + Ac + X \leftarrow V + N + Ac$ etc.

Locul special pe care-l ocupă în structura limbii această subclasă a verbelor care guvernează nominativul şi acuzativul explică de ce distincţia verbelor tranzitive şi intranzitive este foarte veche şi foarte persistentă în istoria gramaticii.

3. În această clasificare se cuprind şi alte categorii de verbe menţionate de gramaticile tradiţionale, ca *verbe impersonale* sau *verbe nepredicative*, care pot fi definite de date aceasta formal şi nu semantic. Verbele impersonale sînt verbele care nu guvernează nominativul, iar cele *nepredicative* sau *copulative* sînt verbele care pot guverna două morfeme de nominativ.

Astfel, aceste categorii eterogene, dacă avem în vedere definiţiile semantice curente, devin omogene, putînd fi cuprinse într-o sistematizare unică, bazată pe un criteriu formal unic: al posibilităţii verbelor de a guverna anumite morfeme de caz.

*

Examinarea problemei clasificării verbelor avînd în vedere relaţia *verb + nume* a arătat că o asemenea cercetare e comod să pornească de la enunţuri predicative minime, care permit descoperirea diferitelor modalităţi de manifestare a acestei relaţii în limba română şi, totodată, descrierea acestor modalităţi sub forma unor formule distribuţionale. Aceste formule definesc clasa de verbe caracterizate prin valenţele lor combinatorii şi prin morfemele cazuale selectate. Aceste clase, care servesc, la rîndul lor, la realizarea unei noi clasificări (schiţată numai în cercetarea de faţă) corespunzînd unităţilor delimitate la nivelul analizei morfologice, adică verbelor aşa cum apar ele în dicţionar, de exemplu.

Considerarea verbelor sub aspectul relaţiilor sintagmatice permite definirea formală, pe baza unui criteriu unic, a categoriilor tradiţionale de verbe „tranzitive", „impersonale" şi „nepredicative", categorii profund eterogene, dacă avem în vedere definiţiile semantice curente.

Laura Vasiliu

ASUPRA DEFINIȚIEI PREPOZIȚIEI

0. Articolul de față își propune să descrie statutul cuvintelor[1] admise de toate gramaticile tradiționale românești ca prepoziții[2] și să stabilească dacă aceste cuvinte constituie *o clasă* caracterizată prin cel puțin o trăsătură structurală *generală* și, prin aceasta, *distinctă* de celelalte clase de cuvinte (părți de vorbire).

Procedeul pe care îl vom urma este acela al analizei distribuționale. Pe baza acestei analize, vom căuta să identificăm „contextul caracteristic" (diagnostic) al acestei clase de cuvinte.

1. Prepozițiile apar în secvențe formate din *cel puțin trei cuvinte*[3], fiind totdeauna situate între primul și ultimul cuvînt, după cum urmează:

---

[1] Folosim acest termen în accepția pe care i-o dă L. Bloomfield (*A Set fo Postulates for the Science of Language*, în „Language", 2/1962, 156), de enunț minimal („*minimum utterance*") ; vezi și Z. S. Harris, *Structural Linguistics*, p. 327 : „*Every word has a precisely one main stress, and occurs occasionally by itself as a complete utterance. No word is divisible into smaller sections each of which occurs by itself (except in special circumstances) as a complete utterance*".

[2] Nu vom avea, deci, în vedere pe *ca*, pe *pînă* și, cu atît mai mult, pe *cîte*, care au primit interpretări diferite în aceste gramatici, și nici așa-numitele prepoziții compuse sau locuțiuni prepoziționale.

[3] Contextele zero sau formate dintr-un singur cuvînt (care precedă prepoziția) de tipul :

— *Vrei ceaiul cu zahăr?*
— Cu.
— *Cine e pentru tov. N. și cine* contra?
— *Eu sînt* contra.

sînt contexte necatalizate, care nu pot apărea decît după contexte în care sînt exprimați termenii subînțeleși.

a) *V*[1]( )*S*[2], *V*( )*Pr*, *V*( )*N*, *V*( )*Aj*, *V*( )*Av*[3]: *stau la masă* etc.
b) *S*( )*S*, *S*( )*Pr*, *S*( )*N*, *S*( )*Av*[4]: *pahar cu apă* etc.
c) *Aj*( )*S*, *Aj*( )*Pr*, *Aj*( )*Av*: *bun de gură* etc.
d) *Av*( )*S*, *Av*( )*Pr*, *Av*( )*Aj*, *Av*( )*Av*, *Av*( )*V*: *departe de casă* etc.
e) *I*( )*S*, *I*( )*Pr*, *I*( )*N*: *vai de copii* etc.

2. Constituenţii imediaţi ai tuturor acestor secvenţe de cuvinte sînt: un *determinat* reprezentat printr-un verb, substantiv, adjectiv, adverb sau interjecţie şi un determinant, mai exact, un *grup al determinantului*, reprezentat prin restul contextului. Constituenţii grupului determinantului sînt: prepoziţia şi un substantiv, pronume, numeral, adjectiv, verb sau adverb[5].

3. Inventariind toate contextele în care pot apărea prepoziţiile din limba română[6], constatăm că singurul context în care acestea apar *toate* este *V*( )*S* (în celelalte contexte apar numai unele prepoziţii). Aşadar, contextul *V*( )*S*, în care ( )*S* este determinantul lui *V*, este contextul *general*, comun pentru toate prepoziţiile care ne interesează.

Acest context nu este însă şi contextul *caracteristic* al prepoziţiei întrucît, în cadrul lui, pe locul prepoziţiei, mai pot apărea şi alte

---

[1] Simbolurile folosite au următoarele semnificaţii: *S* = substantiv, *Ar* = articol, *Aj* = adjectiv, *N* = numeral, *Pr* = pronume, *V* = verb, *Av* = adverb, *C* = conjuncţie, *P* = prepoziţie, *I* = interjecţie.

[2] Contextul acesta poate fi şi mai lung: *V*( ) *Ar S* (*vorbesc cu nişte copii*).

[3] Prepoziţia poate apărea şi în contextul *V* ( ) *V*, dar numai în combinaţie cu încă o prepoziţie: *luptăm pentru a învinge*.

[4] Şi contextul acesta poate avea ca ultim termen un verb dacă prepoziţia e urmată de încă o prepoziţie: *plăcerea de a cînta*.

[5] Secvenţele *b*, *c* şi *d* sînt, la rîndul lor, în mod obligatoriu constituenţi ai unor secvenţe mai mari. Astfel, secvenţa *b* poate constitui grupul nominal al unei propoziţii de tipul *GN* + *GV* (**paharul cu apă** *e plin*) sau determinantul lui *V* din grupul verbal al aceluiaşi tip de propoziţie (i a *un* **pahar cu apă**); secvenţa *c* poate fi constituent al grupului nominal în calitate de determinant (*am un* e l e v **bun de gură**) sau constituent al grupului verbal în calitate de nume predicativ (*elevul meu* e s t e **bun de gură**) ş.a.m.d. Locul acestor secvenţe în structura generală a propoziţiei nu ne interesează însă pentru definirea prepoziţiei, ci cel mult pentru clasificarea ei, ceea ce nu e obiectul articolului de faţă.

[6] Am folosit materialul din *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. I, p. 334—382.

părţi de vorbire. Astfel, în contextul *V*( )*S* mai pot apărea şi articolul, adjectivul sau un substantiv în genitiv[1]: *întreabă* **nişte copii**[2].

4. Urmărind, mai departe, *ordinea* în care pot apărea termenii determinantului din secvenţele *VArS*, *VAjS*, *VSgS*, *VPS*, constatăm că ordinea adjectivului şi a substantivului în genitiv faţă de substantiv este *intervertibilă*[3], în timp ce locul articolului (*Ar*) şi al prepoziţiei (*P*) este fix în raport cu substantivul: *ArS*, *PS*.

5. Pentru a distinge şi articolul de prepoziţie (adică pentru a obţine contextul *caracteristic* al prepoziţiei), trebuie să recurgem la posibilităţile de combinare a celor două tipuri de cuvinte în cadrul contextului la care am ajuns, cu toate specificările lui (relaţiile dintre termeni şi ordinea lor).

Observăm că în contextul *V*( )*S* poate apărea articolul precedat de prepoziţie *(merg* **cu nişte** *copii)*, dar nu prepoziţia precedată de articol. Aşadar, secvenţa *VPArS* este realizabilă, iar secvenţa *VArPS*, nu. De aceea reţinem contextul *V*( )*ArS*, în care termenii ( )*ArS* constituie determinantul lui *V*, ca fiind context caracteristic pentru prepoziţie, întrucît în acest context nu poate apărea decît prepoziţia.

6. Întrucît am găsit contextul caracteristic pentru cuvintele unanim admise de gramaticile tradiţionale ca prepoziţii, adică o trăsătură structurală specifică, considerăm că prepoziţiile constituie o clasă de cuvinte distinctă de toate celelalte clase de cuvinte existente în limba română.

7. Deducem de aici că prepoziţia poate fi definită ca partea de vorbire care apare în contextul *V*( )*ArS*, unde are funcţie de adjunct legat la dreapta pe lîngă centrul său reprezentat de grupul *ArS*, care, la rîndul lui, este adjunct pe lîngă verb.

---

[1] În contextul *V* ( ) *S* mai poate apărea şi un adverb (*aud bine cuvîntul*), dar secvenţa astfel obţinută nu este identică cu secvenţele semnalate de noi pentru că aici adverbul şi substantivul nu constituie *împreună* un *grup* al determinantului, ci fiecare în parte este un determinant al verbului.

[2] Secvenţele *VAjS* şi *VSgS* apar numai într-o ordine neobişnuită (emfatică), de aceea nu vom putea da exemple construite de noi. Exemple sînt însă consemnate în *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, vol. II, 433, 440.

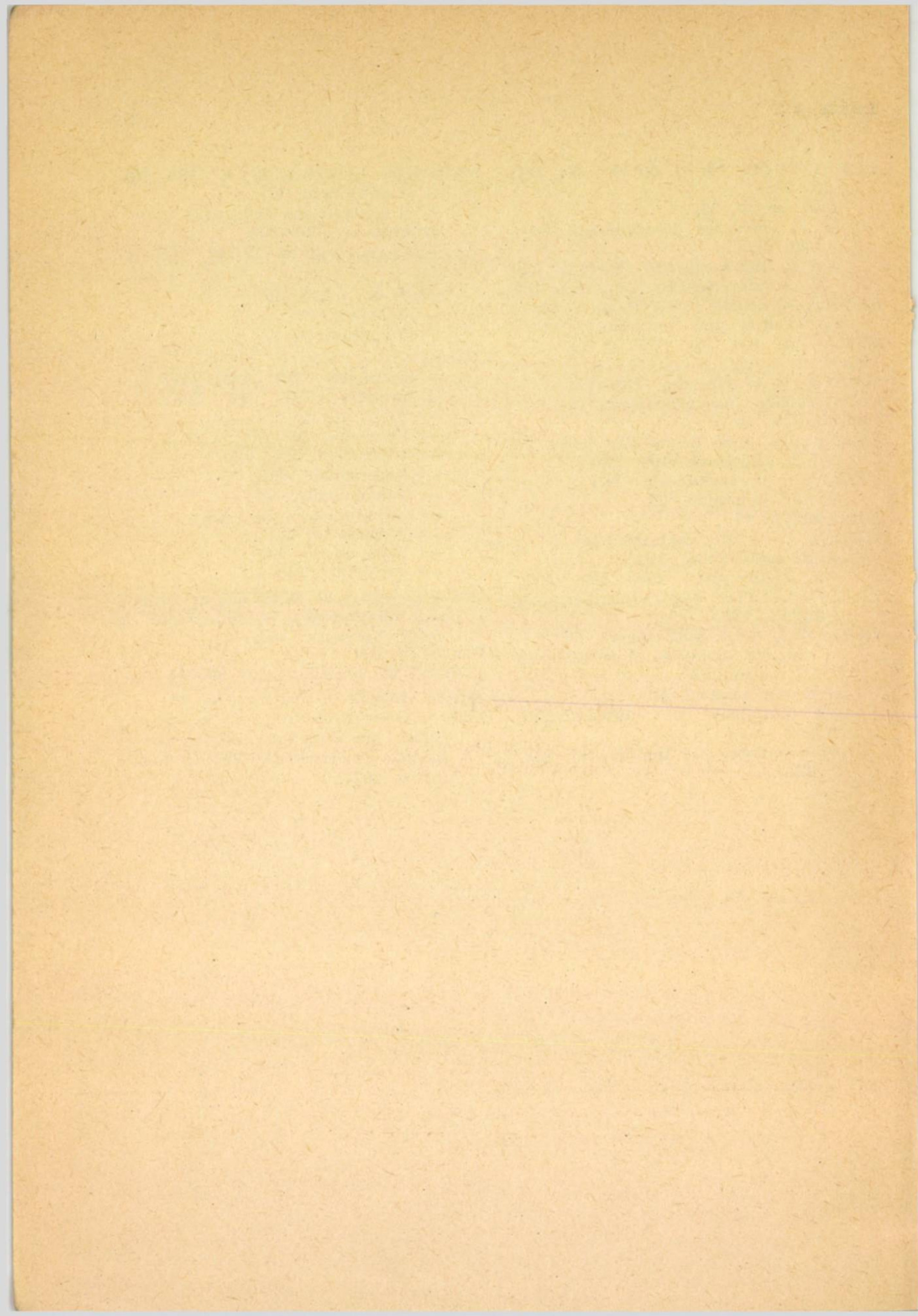
[3] De altfel, ordinea inversă (*SAj*, *SSg*) este chiar ordinea normală în limba standard.

8. Considerăm că procedeul urmat aici e mai avantajos decît cel urmat în articolul nostru anterior consacrat aceleiaşi probleme[1], întrucît nu operează cu morfeme ci cu cuvinte (secvenţe de morfeme). Între rezultatele obţinute acolo şi cele obţinute la sfîrşitul cercetării de faţă, sînt însă unele echivalenţe. Anume, ceea ce numeam în articolul amintit ,,recţiune caracteristică, în dublu sens" apare aici, în alţi termeni, în formularea: prepoziţia este adjunct al unui centru substantival care, la rîndul lui, este adjunct pe lîngă un verb.

[1] *Note pentru definiţia propoziţiei*, în SCL, XI, 1960, 3. p. 771–773.

INDICE

SUMAR

VI STRUCTURA GRAMATICALĂ A LIMBII ROMÂNE

Redactor resp. de carte: EVA TURCU
Tehnoredactor: Ana Sabău

Dat la cules: 10. 08. 1966. Bun de tipar: 19. 06. 1967. Tiraj: 4200+125+30 ex. Hîrtie: scris II A 63 g/m². Format: 61×86/16. Coli editoriale: 18,80. Coli de tipar: 20,00. A.: 10.161. Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 41, pentru bibliotecile mici 4.

Tiparul executat sub comanda nr. 586/1996, la Întreprinderea Poligrafică Cluj, str. Brassai nr. 5—7, Cluj — Republica Socialistă România.

Se adresează cadrelor de specialitate din învăţămîntul superior şi mediu, cercetătorilor şi studenţilor de la filologie. Lucrarea tratează probleme ca: segmenterea, comutarea şi substituţia, morfemul, informaţia şi redundanţă, neutralizarea, etc. Explicînd noţiunile fundamentale ale structuralismului, autorii le ilustrează cu exemple din diferite limbi. În partea a II-a a lucrării, se analizează unele categorii gramaticale ale limbi române, din punct de vedere structural.

Într-un studiu introductiv, prof. I. Coteanu prezintă problemele fundamentale ale lingvisticii structuraliste.

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ

Lei 8, –